

**Аграрний
інформаційний
науково-виробничий
журнал**

**Колектив нагороджено
Почесною грамотою
Кабінету Міністрів України**

АГРОІНКОМ

№ 10—12'2011

<http://www.iae.kiev.ua>

науково-практичне видання

ЗАСНОВНИК:

Міжнародний аграрно-промисловий
інвестиційний концерн
«Агропромінвест-інтернешл»

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР І ВИДАВЕЦЬ

Лобас М.Г., д.е.н., чл.-кор. НААН

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Безуглий М.Д., д.с-г.н., проф., акад. НААН
Галушко В.П., д.е.н., проф., чл.-кор. НААН
Гладій М.В., д.е.н., проф., акад. НААН
Дем'яненко М.Я., д.е.н., проф., акад. НААН
Заїнчковський А.О., д.е.н., проф.
Зіновчук В.В., д.е.н., проф.
Зубець М.В., д.с-г.н., проф., акад. НААН
Коденська М.Ю., д.е.н., проф.
Кравчук В.І., д.т.н., проф., акад. НААН
Літнік М.К., д.т.н., проф., акад. НААН
Лупенко Ю.О., д.е.н., проф., академік НААН
Мельничук Д.О., д.біол.н., проф., акад. НААН
Месель-Веселяк В.Я., д.е.н., проф., акад. НААН
Присяжнюк М.В., міністр Мінагрополітики та
продовольства

Россоха В.В., д.е.н., с.н.с.

Саблук П.Т., д.е.н., проф., акад. НААН

Сайко В.Ф., д.с-г.н., проф., акад. НААН

Ситник В.П., д.е.н., проф., акад. НААН

Федоров М.М., д.е.н., проф.

Шпичак О.М., д.е.н., проф., акад. НААН

Юрчишин В.В., д.е.н., проф., акад. НААН

Петриков О.В., д.е.н., проф. акад. РАСГН

Ушачов І.Г., д.е.н., проф., акад. РАСГН

Відповідальний за формування,
редагування і видання журналу
д.е.н., с.н.с. В.В.Россоха
тел. (044) 259-89-63; e-mail: rossokha@ukr.net

Матеріали підготовлено
МАШК «Агропромінвест-інтернешл»

Відповідальність за точність викладених у публікаціях фактів
несе автор, а за зміст рекламних матеріалів – рекламодавець

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 2358 від 20.01.97 р.

Передплатний індекс 12479

Періодичність видання: щомісяця

Верстка: Михайлошин Г.В. тел. (067) 230-20-81.

Друк журналу: СПД Трубак І.М.

Свідоцтво про державну реєстрацію № 22491
від 19.06.2003 р. тел. (067) 509-82-17.

Підписано до друку 20.10.2011. Формат 60x84 1/8.

Папір офсет. Друк офсет. Фіз. друк. арк. 16.

Умов. друк. арк. 14,88. Наклад 1000. Зам.

«Лазурит-Поліграф»,

м. Київ, вул. Константинівська, 73

ЗМІСТ

Лобас М.Г. Критерії лідерства в політико-управлінській
діяльності3

РИНОК ПРОДОВОЛЬНОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА ПОСЛУГ

Захаріна О.В., Яценко О.М. Концептуальні засади
формування регіональної продовольчої безпеки в умовах
глобалізації економіки 6

Третяк О.М. Інституціональне забезпечення біржового
аграрного ринку України 12

Олійник В.В. Механізми мотивації підвищення
конкурентоздатності підприємств на ринку зерна17

ПИТАННЯ РОЗВИТКУ АПК

Файзов А.В. Олієжировий комплекс: проблеми
і фактори розвитку21

Руда О.Л. Розвиток зернового господарства регіону і його
інвестиційна привабливість 26

Чирва І.В. Оцінка розвитку цукробурякового виробництва
в регіоні31

Рибаченко О.М. Основні проблеми розвитку
кормовиробництва в Україні 34

Кошкалда І.В. Ефективність використання
сільськогосподарських земель в контексті сучасного
господарювання 38

Шарій Г.І., Микитенко Ю.І., Бухало О.В. Концепція
фінансово-управлінської інфраструктури ринку земель 44

Кобзев І.С. Проблеми раціонального використання
та відтворення природного ресурсного потенціалу в аграрній
сфері України 48

Шило С.В. Розвиток сільського господарства в контексті
екологічних проблем 52

<i>Кулаєць М.М., Бабієнко М.Ф., Витвицька О.Д., Скрипниченко В.А., Лучник М.М., Музика П.М.</i> Шляхи інноваційного забезпечення виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції та продуктів харчування	55
<i>Александров М.С., Митченко О.О., Усаченко Л.М.</i> Концептуальні підходи вирішення соціальних проблем українського села.....	62
<i>Супрун О.М.</i> Формування й удосконалення інституціонального механізму регулювання аграрного виробництва.....	67

ІННОВАЦІЇ, ІНВЕСТИЦІЇ

<i>Кожем'якіна М.Ю.</i> Формування інвестицій в аграрній сфері економіки України.....	71
<i>Майданевич П.М.</i> Формування інвестиційних процесів у підприємствах аграрного сектору України.....	75
<i>Черемісіна С.Г.</i> Інвестиційна діяльність в АР Крим та напрями її активізації.....	77

ФІНАНСИ, ПОДАТКИ, ОБЛІК

<i>Зленко О.В.</i> Забезпеченість фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств та ефективність їх використання	83
<i>Поляруш І.М.</i> Страхування кредитного ризику при банківському кредитуванні аграрних підприємств	87
<i>Азізова К.Е.</i> Податки та їх сутність у контексті сучасних умов	92
<i>Федорець М.С.</i> Операції за депозитними вкладками як об'єкт облікової системи кредитних спілок.....	96

НАУКА І ВИРОБНИЦТВО

<i>Росоха В.В.</i> Ретроспектива формування виробничих комплексів в Україні: управлінський підхід.....	100
<i>Шолудченко С.В., Котелянець В.І.</i> Особливості впровадження менеджменту якості на збиранні урожаю	109
<i>Пронько Л.М.</i> Вартість і капіталізація підприємств та методи їх оцінки	113

ЮВІЛЕЇ

<i>Кісіль М.І.</i> Харківському національному аграрному університету – 195 років	118
--	-----

ПАМ'ЯТІ ВЧЕНОГО

<i>Шатько О.В.</i> Світла пам'ять Володимиру Юхимовичу Протасову (до 85-річчя від дня народження)	119
---	-----

Аннотації.....	121
----------------	-----

Resume.....	121
-------------	-----

Адреса редакції:

08162, Київська обл., Києво-Святошинський район
смт. Чабани, вул. Машинобудівників, 1-А, кім. 100
Тел. (044) 526-71-94, 522-55-99, факс (044) 526-00-13.
<http://www.iae.kiev.ua>
e-mail: anvk@promindustria.kiev.ua
Р/рахунок № 26006300048724 в АКБ «Форум», м. Київ
МФО 322948, Ідентифікаційний код 1869407573

М.Г. Лобас,
 головний редактор,
 доктор економічних наук,
 член-кореспондент Національної
 академії аграрних наук України

КРИТЕРІЇ ЛІДЕРСТВА В ПОЛІТИКО-УПРАВЛІНСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

*Ви не маєте права називати себе
 патріотом, якщо вас не обурюють дії
 політиків, які ведуть американський
 корабель прямо на рифи і водночас
 запевняють, що обрали правильний курс.*

Лі Якокка

Висвітлено системну взаємопов'язаність і взаємозумовленість критеріїв для тестування кандидатів у органи верхніх ешелонів влади та на управлінські посади.

Наступний, 2012 рік буде роком виборів депутатів до Верховної Ради України, по суті політичних лідерів верхніх ешелонів законодавчої влади, які до цього часу так і не спромоглися ототожнити себе з «Йоною». Для них влада — це Адміністрація Президента України, Кабінет Міністрів України (виконавча влада), Верховний суд України (судова влада), а не вони самі. Очевидно мав рацію Ю. Рибчинський, коли сказав: «Хто ні на що більше не здатний, той іде в політику». Проте в контексті зазначеного слід розглянути це питання глибше.

Нагадаємо, що законодавча влада — це делегована народом своїм представникам у парламенті (Верховній Раді) державна влада, що має виключне право приймати закони. Відповідно до ст. 75 Конституції України «єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент — Верховна Рада України». Назва гілки влади «законодавча» не означає, що, крім основної законодавчої діяльності (законодавча функція), представницькі органи не здійснюють ніякої іншої діяльності.

Не менш важливою функцією законодавчої влади є фінансова, яка реалізується в праві щорічно затверджувати бюджет країни. Засновницька функція здійснюється через участь парламенту у формуванні вищих виконавчих і судових органів. Показником прояву «стримувань і противаг» слугує контроль законодавчого органу за роботою

уряду, інших посадових осіб виконавчої влади (контрольна функція).

Вираження недовіри уряду, перевірка виконання законів, парламентські розслідування слугують потужними стимулами парламентського контролю. Проте головною особливістю організації та діяльності парламенту є його представницький характер. Парламент можна назвати владою прямого загальнонародного представництва. Таким чином, слід виділити такі укрупнені функції парламенту: представницьку, законодавчу, фінансову, засновницьку.

Безумовно, влада являє собою складне багатобічне явище, що проявляється в різних організаційних формах, методах і способах її здійснення. Так, влада спрямовує (часто примусово) управляючим суб'єктом волю підвладного об'єкта, його поведінку відповідно до прийнятої норми, правила, яке встановлюється державою. В демократичному суспільстві керуючий і керований суб'єкти правовідносин збігаються в одному суб'єктові — народові, оскільки джерелом влади демократичної держави є народ. Парламент отримує повноваження щодо здійснення влади безпосередньо від виборців. Кабінет Міністрів України як вищий орган виконавчої влади отримує необхідні повноваження від Верховної Ради України, адже він нею створюється і призначений виконувати закони України, які Верховною Радою приймаються, визначають порядок діяльності уряду, встановлюють його права, обов'язки та коло відання.

Таким чином, виражаючи суверенну волю українського народу, Верховна Рада України деле-

гує частину повноважень, отриманих від виборців, Кабінету Міністрів України. Державновладні повноваження у сфері виконавчої влади розподіляються разом із відповідальністю за їх здійснення і щодо інших суб'єктів виконавчої влади у порядку, визначеному Конституцією і законами України [1, с 38–39].

Отже, виконавча влада є окремою гілкою державної влади в цілому, її складовою частиною. Разом з іншими гілками влади вона складає цілісний механізм впливу на суспільні відносини, на поведінку їх учасників. Одним з найважливіших принципів діяльності органів виконавчої влади є законність — суворе й неухильне дотримання й виконання законів усіма органами виконавчої влади. Не можна також оминути ту особливість, що обов'язок додержання законів в процесі здійснення виконавчої влади покладається також на всіх інших суб'єктів правовідносин. Ухилення від виконання норм закону, їх недотримання ніколи не приводить до правильного розв'язання практичних завдань, а, навпаки, завжди спричиняє безладдя, довільний розвиток подій, невдачу в практичній роботі [2].

Уряд забезпечує виконання законів та інших актів законодавчої влади, є відповідальним перед нею, підзвітним і підконтрольним їй. Проте виконавча влада не вичерпується одним лише «виконанням законів». Вона покликана відпрацьовувати шляхи та засоби реалізації законів, займатися поточним управлінням, здійснювати розпорядницьку діяльність. У цих цілях з усіх питань своєї компетенції уряд видає нормативно-правові акти (постанови, розпорядження тощо), що мають підзаконний характер.

Таким чином, призначення органів виконавчої влади — управління, що охоплює:

- виконавчу діяльність — здійснення тих рішень, що прийняті органами законодавчої влади;
- розпорядчу діяльність — здійснення управління шляхом видання підзаконних актів і виконання організаційних дій.

Виконавча влада діє безупинно і скрізь на території держави (на відміну від законодавчої і судової), спирається на людські, матеріальні та інші ресурси, здійснюється чиновниками, армією, адміністрацією тощо. Це створює основу для можливої узурпації всієї повноти державної влади саме виконавчими органами. Тут важливі діючі механізми «стримувань і противаг» як із боку законодавчої (через розвинуте законодавство і контроль), так і з боку судової влади (через судовий контроль і конституційний нагляд).

Судова влада — незалежна влада, що охороняє право, виступає арбітром у спорі про право, забезпечує правосуддя.

З позицій реалізації права правосуддя і судова влада — поняття не тотожні. Правосуддя — форма захисту права судовою владою, де рішення суду є актом правосуддя для захисту порушеного або заперечуваного права. Ефективність діяльності судів має три складові: швидкість і оперативність вирішення спорів, обґрунтованість і законність рішень, забезпечення їх виконання.

Судова влада здійснюється одноособово суддею (при розгляді незначних правопорушень) або судовою колегією у формі судової процедури. Межі дії судової влади обмежені нормами, що регламентують право на звернення до суду, а також принципами права.

Свої функції суд покликаний здійснювати керуючись лише законом, правом. Він не повинен залежати від суб'єктивного впливу законодавчої або представницької влади. Відповідно до Конституції України будь-яке втручання в діяльність судів і судових засідателів зі здійснення правосуддя є недопустимим і має наслідком передбачену законом відповідальність.

У країнах загального права (Англія, США, Канада, Австралія), де є визнаним судовий прецедент як головне джерело права, суди беруть участь у правотворчості. В Україні суд не може привласнювати собі функції законодавчої або виконавчої влади. Делегування своїх функцій судами, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається (ст. 124 Конституції України). Це не означає, що в Україні, як і в інших правових системах романо-германського типу, судовий прецедент не може бути допоміжним джерелом права.

Роль судової влади полягає у стримуванні двох інших гілок влади в рамках права і конституційної законності шляхом здійснення конституційного нагляду і судового контролю за ними. Юрисдикція судів поширюється на всі правові відносини, що виникають у державі.

Таким чином, основні функції судової влади: охоронна (охорона прав); функція правосуддя (захист, відновлення прав); контрольно-наглядова (за іншими гілками влади).

Розмежування законодавчої, виконавчої і судової влади є поділом державної влади по горизонталі. По вертикалі влада розподіляється між усіма органами та посадовими особами, що належать до тієї чи іншої гілки влади [3].

Повертаючись до питання виборів зазначимо, що нині розроблено дев'ять критеріїв лідера (на відміну від десяти Мойсеевих) і перш ніж скористатися своїм виборчим правом слід очевидно піддати цьому тестуванню кандидатів, які у своїх передвиборних програмах стверджують, що хочуть і можуть управляти країною. Наводимо їх перелік. В решті-решт вибір залишається за нами [4, с. 156–168].

1. Лідер має бути *допитливим*. Він повинен прислуховуватися, що говорять люди за межами вузького кола його соратників, багато читати, тому що світ великий і складний. Якщо лідер ніколи не залишає своєї комфортної зони, щоб вислухати інші думки й переконання, він втрачає форму. До того ж, нездатність слухати є однією із форм неуцтва. Не поставивши під сумнів свої думки, звідки він може знати, що вони правильні.

2. Лідер повинен бути *творчою* особистістю. Він повинен бути готовим змінити свої погляди, образ своїх дій, мислити ширше, управляти ситуацією, оскільки обставини змінюються і вимагають до себе творчого підходу.

3. Лідер має бути *комунікабельним*. Маємо на увазі не публічні виступи, де викладаються загальновідомі й прописні істини. Комунікабельність — це насамперед вміння сприймати реальність і говорити правду, якою б болючою вона не була, а не переконувати ніби ситуація не так безнадійна, як може здаватися.

4. Лідер повинен мати *характер*, тобто вміти відрізнити гарне від поганого і мати мужність зробити правильний вибір. Авраам Лінкольн, 16 президент Сполучених Штатів Америки, якось сказав: «Якщо ви хочете перевірити характер людини, дайте їй владу».

5. Лідер повинен бути *сміливим*. Для політика сміливість не підбір питань для публіки, а готовність висловити свою позицію, навіть якщо вона буде коштувати голосів на виборах.

6. Щоб бути лідером, людині потрібна *переконаність*, що базується на бажанні та пристрасті щось зробити.

7. Лідер повинен бути *харизматичним*. Маємо на увазі не зовнішню привабливість, а ті риси характеру, які спонукають людей йти за ним, здатність надихати.

8. Лідер має бути *компетентним*, розуміти, що він робить, оточувати себе людьми, які теж знають, що вони роблять.

9. Лідером може бути особа зі *здоровим глуздом*, а не та, яка використовує заготовлений заздалегідь набір затасканих штампів.

Очевидно, що перед виборами у Верховну Раду України політики час від часу почнуть відвідувати реальний світ. Цілі таких візитів давно відомі — будь-якими чином залишитися при владі й зберегти за собою високодохідне місце. А чи не пора нам подумати про нові обличчя у парламенті? Або хоча б нарешті не дозволяти правителям обтяжувати нас боргами, щоб зберегти виборену життям багатьох поколінь людей незалежність України.

Використані джерела

1. *Голосніченко Д.І.* Теорія повноважень: вітчизняний і зарубіжний досвід їх формування: моногр. / Д. І. Голосніченко. — К.: Г.А.М, 2009. — 347 с.
2. *Золотарьова Н.І.* Співвідношення виконавчої влади та адміністративної діяльності / Н. І. Золотарьова [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://visnyk-ppsp.kpi.ua>
3. Загальна характеристика трьох гілок влади: законодавчої, виконавчої, судової [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://vuzlib.net>
4. *Мухин Ю.* Тирания глупости / Юрий Мухин. — С.Пб.: Питер, 2011. — 288 с.

УДК 338.439.02

О.В. Захаріна,
канд. екон. наук,

О.М. Яценко,
канд. екон. наук,

Житомирський національний агроекологічний університет

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Проведено структурування продовольчої безпеки. Визначено потребу Житомирської області в продовольчому зерні та напрями його використання. Розроблено прогноз попиту і пропозиції на регіональному ринку зерна. Ідентифіковано основні чинники, що стримують процес формування регіональної продовольчої безпеки. Запропоновано стратегічні напрями розв'язання проблеми.

Питання продовольчої незалежності займає важливе місце в концепціях національної безпеки всіх розвинених країн світу. Проводити незалежну політику може лише та держава, яка забезпечує право кожного громадянина на доступ до безпечних для здоров'я і повноцінних продуктів харчування. Тому Україна, намагаючись вийти на міжнародну арену та інтегруватися в європейське співтовариство, має будувати свою аграрну політику саме на основі концепції продовольчої безпеки.

У вітчизняній науці питання забезпечення продовольчої незалежності країни завжди знаходились у центрі уваги вчених-економістів. Розвитку теоретичних, методологічних і практичних аспектів продовольчої безпеки присвятили свої дослідження В.І. Власов [1;2], О.І. Гойчук [3;4], З.І. Ільїна [5], П.Т. Саблук [6, с. 183–185;7], О.В. Скидан [8], В.Г. Ткаченко [10], О.М. Черчиль [11], В.В. Юрчишин [12] та ін. Проте важливі аспекти продовольчої безпеки стосовно регіональних умов потребують поглибленого розгляду.

Наразі не існує єдиного підходу до ідентифікації чинників, що стримують процес формування регіональної продовольчої безпеки та основних напрямів розв'язання проблеми, що й зумовило необхідність проведення дослідження.

Метою статті є висвітлення теоретико-методичних положень та практичних рекомендацій

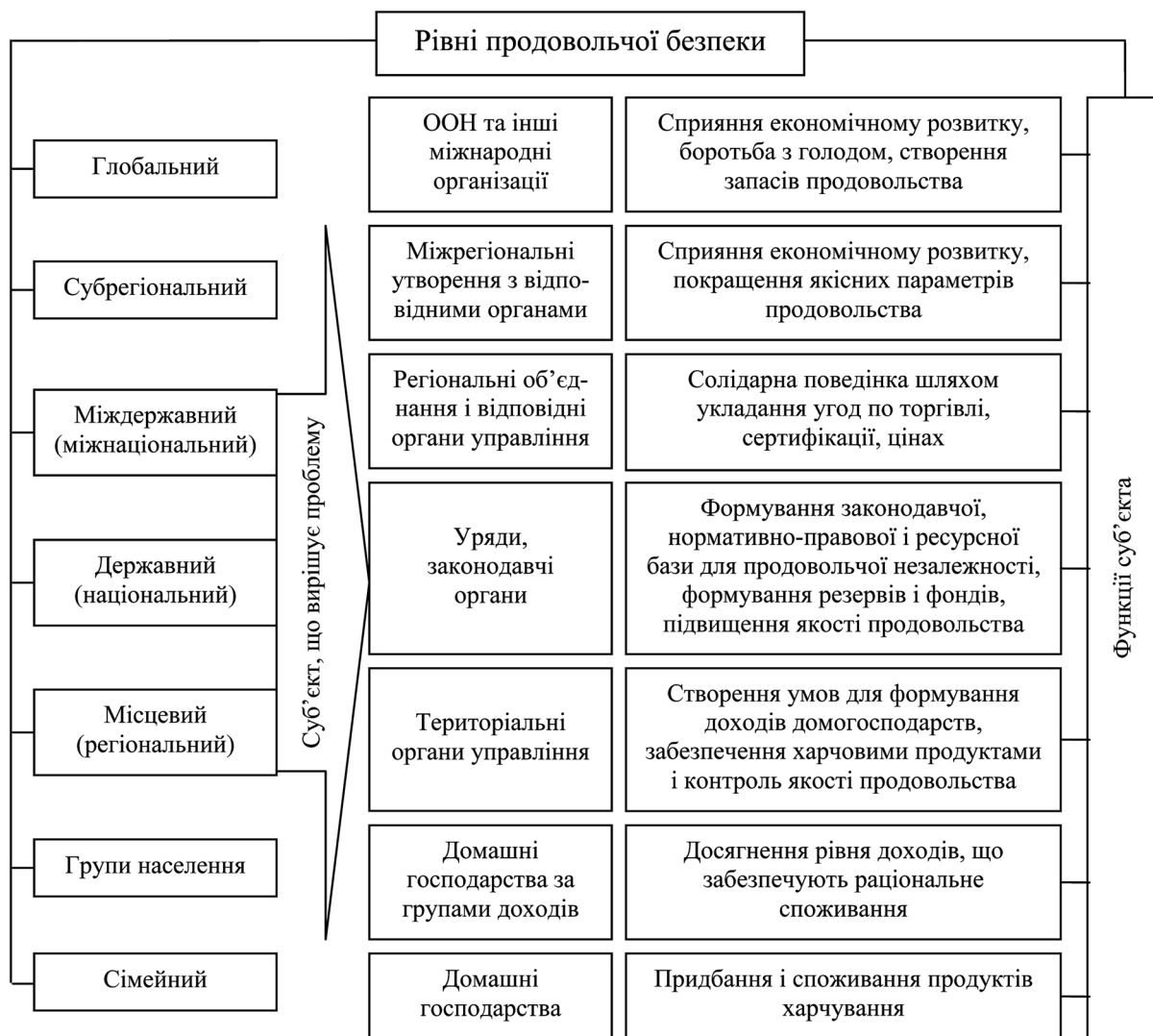
щодо забезпечення регіональної продовольчої безпеки на основі визначення її сутності та структури, аналізу потреб Житомирської області в продовольчому зерні та напрямів його використання, розробки прогнозу попиту і пропозиції на регіональному ринку зерна, ідентифікації основних чинників, що стримують процес формування регіональної продовольчої незалежності, визначення стратегічних напрямів розв'язання проблеми.

Згідно чинного законодавства України, продовольча безпека визначається як захищеність життєвих інтересів людини, що виражається в гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності. Економічна сутність продовольчої безпеки проявляється у двох її аспектах:

по-перше, це захист внутрішнього ринку від необґрунтованих імпорتنих поставок товарів та підтримка вітчизняного товаровиробника шляхом стійкого розвитку власного сільськогосподарського виробництва;

по-друге, зниження рівня економічної залежності держави або її регіону від інших країн, оскільки діючи на світовій арені, кожна держава, насамперед, повинна дбати про власні національні інтереси.

Виділяють різні рівні продовольчої безпеки (рис. 1). Кожен рівень характеризується своїми цілями, суб'єктами з властивими для них функціями, взаємопов'язаними та взаємозалежними між собою. Так, світове співтовариство в особі ООН та інших міжнародних організацій (СОТ, ФАО, Комітет з продовольчої безпеки) сприяє у подоланні голоду в конкретних регіонах світу і державах шляхом нарощення виробництва сільськогосподарської про-

Джерело: адаптовано [5].

Рис. 1. Структура продовольчої безпеки

дукції, створення резервних фондів, продовольчої допомоги країнам, що її потребують.

На національному рівні кожна держава розвиває власне виробництво сільськогосподарської продукції, проводить економічну і соціальну політику, спрямовану на забезпечення продовольчої незалежності, і тим самим сприяє створенню глобальної продовольчої безпеки. Однак продовольча безпека повинна розглядатися не тільки на державному, а й на регіональному рівні, що зумовлюється різноманітністю природно-кліматичних умов, соціально-економічним становищем окремих територіальних утворень, демографічною ситуацією, рівнем заробітної плати тощо.

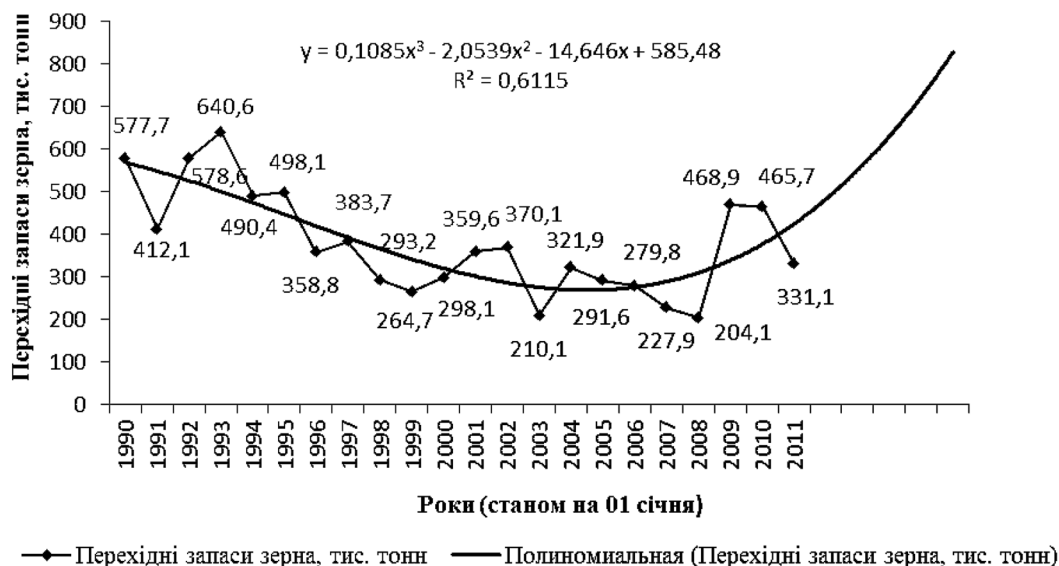
Задоволення потреб у продуктах харчування має здійснюватись відносно кожної конкретної людини у місцях її проживання. Проте хоча проблема й вирішується на всіх рівнях, гарантувати продовольчу безпеку повною мірою може лише держава. Органи

державної влади несуть безпосередню відповідальність перед населенням за його достатнє забезпечення якісними та доступними продуктами харчування.

Продукція ринку зерна в Житомирській області відіграє важливу роль в забезпеченні *регіональної продовольчої безпеки*, що являє собою такий економічний стан регіону (області), при якому все його населення має необмежений доступ до продуктів харчування в необхідній кількості відповідної якості та асортименту, що забезпечує фізіологічне та психологічне здоров'я людини.

Продовольча безпека як на державному, так і регіональному рівнях визначається за двома показниками: розмір перехідних запасів зерна до наступного врожаю та рівень виробництва зерна в середньому на особу.

Величина перехідних запасів зерна до наступного врожаю характеризує стабільність продовольчої безпеки в країні (регіоні), стійкість ринку зерна щодо

Джерело: тут і далі побудовано за даними Житомирського обласного управління статистики.

Рис. 2. Динаміка фактичних і вирівняних перехідних запасів зерна в Житомирській області

можливого впливу таких дестабілізуючих чинників, як неврожай зернових культур, засуха, повінь або інші стихійні лиха тощо.

Продовольча безпека вимірюється кількістю днів, протягом яких споживання може бути забезпечене за рахунок наявних запасів в державі або регіоні. Мінімальними для надійного забезпечення продуктами харчування вважаються запаси продовольства минулого врожаю, що становлять 17 % загального споживання. Зменшення запасів зерна нижче розрахункового рівня спричиняє значний ріст цін на зерно. В Житомирській області обсяги запасів зерна не зменшувались нижче розрахункового рівня і становили в середньому 20 %.

За допомогою математичного апарату Excel нами зроблено вирівнювання ряду динаміки обсягів перехідних запасів зерна з 1990 по 2011 рр. в регіоні та їх п'ятирічний прогноз (рис. 2).

Ряд динаміки обсягів перехідних запасів зерна вирівняно за допомогою полінома третього порядку. Коефіцієнт регресії свідчить про тісний зв'язок у вибірці, а прогноз перехідних запасів зерна – про їх збільшення.

Для оцінки стану продовольчої безпеки регіону, а також для аналізу тенденцій розвитку продовольчого ринку використано показник виробництва зерна в середньому на особу. Світовим досвідом встановлено, що стабільна продовольча ситуація досягається при забезпеченні виробництва 800 кг зерна на душу населення за календарний або сільськогосподарський рік. За таких умов задовольняються потреби населення в продовольчому зерні, а тваринництва у фуражному зерні.

У Житомирській області показник виробництва зерна на душу населення за аналізований період становив в середньому 640,0 кг, що на 160 кг менше встановленої норми. Лише за 2008–2010 рр. було вироблено на особу 847,4, 959,3 та 848,0 кг зерна відповідно завдяки високому врожаю зернових культур в Україні та Житомирській області. Проте в цілому Житомирщина повністю не задовольняє себе продовольчим зерном, а тому в область ввозиться зерно як з інших областей України, так і за-за кордону.

Аналіз показав, що споживання зерна на душу населення залежить від обсягів виробництва зерна, наявних доходів населення, частки виробництва зерна господарствами населення. Встановлено тісний взаємозв'язок між рівнем споживання зернової продукції і виробництвом зерна в області. Водночас зв'язок між доходами населення та рівнем споживання зернової продукції виявився мінімальним, що пояснюється нееластичністю попиту на зернову продукцію.

На рис. 3 представлено залежність споживання зерна на душу населення від валового збору зерна в Житомирській області за 2000–2010 рр.

Коефіцієнт регресії $b = 0,8166$ свідчить, що із збільшенням валового збору зерна на 1 тис. т в середньому зростає споживання зерна на особу на 0,8166 кг. Коефіцієнт кореляції є показником тісності зв'язку і визначається за формулою:

$$r = \sqrt{R^2} = \sqrt{0,9904} = 0,9952$$

Те, що $r \rightarrow 1$, є свідченням тісного зв'язку між валовим збором зерна і його споживанням на душу населення. Коефіцієнт детермінації R^2 показує, що 99 % загального коливання у споживанні зерна на особу

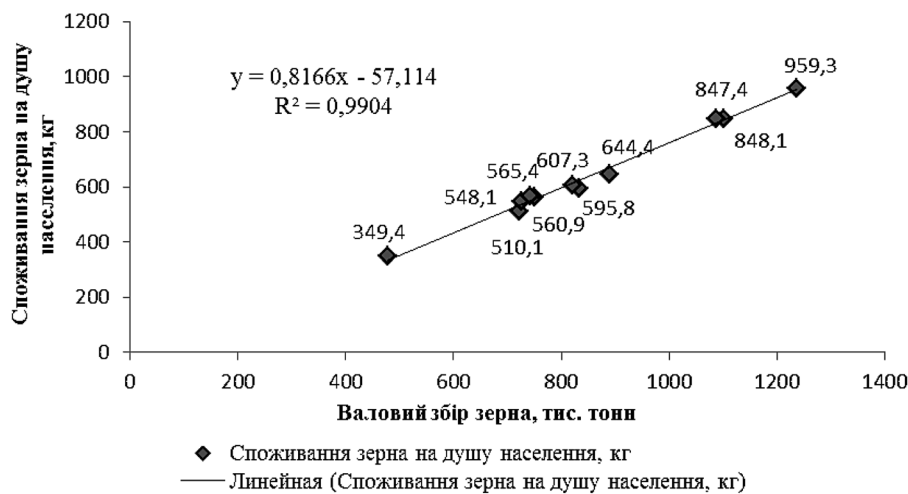

Рис. 3. Кореляційне поле залежності споживання зерна на душу населення від валового збору зерна в Житомирській області

за досліджуваній період спричинено відмінностями у його валовому зборі, а решта зумовлено іншими, не врахованими, чинниками. Так, основним чинником, який визначає рівень споживання зерна населенням, є обсяг виробництва зерна в області як сільськогосподарськими підприємствами всіх форм власності, так і господарствами населення, які відіграють важливу роль у продовольчому забезпеченні області.

Таким чином, концепція продовольчої безпеки на регіональному рівні не означає самозабезпечення продовольством Житомирської області. Вона передбачає, що область повинна виробляти достатньо зернової продукції для власних потреб, але якщо вона

не може повністю себе забезпечити зерном, то повинна бути готовою імпортувати необхідну кількість зерна з інших областей країни або з-за кордону для задоволення потреб споживачів в продуктах харчування, а також тваринництва у фуражному зерні.

В табл. 1 наведено розрахунок річної потреби продовольчого зерна за нормами споживання. Потреба Житомирської області в продовольчому зерні становить 156,0 тис. т, в т. ч. на резерв припадає 14,0 тис. т. При сприятливих природно-кліматичних умовах, раціональному використанні матеріально-технічних ресурсів та дотриманні всіх норм обробки ґрунту область зможе забезпечити себе продовольчим зерном,

Таблиця 1

Потреба Житомирської області у продовольчому зерні*

Показник	Кількість	Одиниця виміру
Чисельність населення Житомирської області, всього,	1345,3	тис. осіб
у т.ч.:		
дорослого	1019,5	тис. осіб
від 6 до 18 років	264,2	тис. осіб
до 6 років	61,6	тис. осіб
Середня норма споживання борошна на одну особу:		
дорослого	82,6	кг
від 6 до 18 років	65,2	кг
до 6 років	36,3	кг
Споживання борошна на рік		
дорослого	84210,7	т
від 6 до 18 років	17225,8	т
до 6 років	2236,1	т
Разом борошна	103672,6	т
В перерахунку на зерно (коефіцієнт виходу 0,8 борошна із зерна)	130,0	тис. т
Потреба в зерні круп'яних культур	12,0	тис. т
Резерв зерна, 10 %	14,0	тис. т
Разом зерна	156,0	тис. т

* Тут і далі розраховано за даними Головного управління агропромислового розвитку Житомирської обласної державної адміністрації.

Потреба та напрями використання продовольчого зерна у Житомирській області, тис. т

Показник	Кількість
Потреба у продовольчому зерні, всього (відповідно до раціональних норм)	156,0
у т. ч.:	
резерв 10 %	14,0
пшениця	95,0
жито	35,0
зерно круп'яних культур	12,0
Потреба хлібозаводів та інших промислових підприємств, всього	85,0
у т. ч.:	
пшениця, всього	65,0
з якої хлібозавадам	58,0
іншим підприємствам	7,0
жито (хлібозавадам)	20,0
Потреба населення, всього	57,0
у т. ч.:	
пшениця	30,0
жито	15,0
зерно круп'яних культур	12,0

основна частка якого буде використана хлібозавадами області та іншими промисловими підприємствами (85,0 тис. т), а також спожита населенням (57,0 тис. т).

Потребу продовольчого зерна у Житомирській області буде сформовано за рахунок:

регіонального контракту (12,0 тис. т);

прямих закупок переробними підприємствами (72,0 тис. т);

фонду споживання населення (58,0 тис. т), в т.ч.:

оплата праці (15,0 тис. т);

громадське харчування (10,0 тис. т);

видача на паї (18,0 тис. т);

власне зерно населення (15,0 тис. т) (табл. 2).

Для визначення кон'юнктури ринку зерна на перспективу розраховано прогнозні показники обсягів попиту і пропозиції. Пропозиція зерна дає змогу

оцінити ступінь забезпеченості ринку зерном власного виробництва і, за умови необхідності, визначити обсяги імпортованого зерна для продовольчої безпеки регіону. Прогнозування здійснено за допомогою методу екстраполяції на основі кореляційно-регресійних рівнянь (табл. 3).

Так, у 2015 р. в порівнянні з 2010 р. очікується зростання пропозиції зерна на 306,7 тис. т, а в 2020 р. — в 1,3 раза. Пропозиція зерна на ринку зросте за рахунок суттєвого збільшення його перехідних запасів на початок року від 490,3 до 570,4 тис. т, нарощення виробництва до 1332,0 тис. т в 2015 р. і 1503,5 тис. т. — в 2020 р. та інших надходжень, що становитимуть у 2015 р. — 275,7 тис. т, а в 2020 р. — 311,4 тис. т.

Передбачається, що головним джерелом інших надходжень зерна до Житомирської області будуть

Таблиця 3

Прогноз попиту і пропозиції на ринку зерна Житомирської області, тис. т*

Показник	Рік			Відношення, %	
	факт	прогноз		2015 р. до 2010 р.	2020 р. до 2010 р.
		2010	2015		
<i>Пропозиція зерна</i>	1791,3	2098,0	2385,3	117,1	133,2
в т.ч.:					
запаси на початок року	465,7	490,3	570,4	105,3	122,5
вироблено за рік	1086,9	1332,0	1503,5	122,6	138,3
інші надходження	238,7	275,7	311,4	115,5	130,4
<i>Попит на зерно</i>	1460,2	1551,8	1766,2	106,3	121,0
в т.ч.:					
витрачено на власні потреби	734,8	756,3	810,9	102,9	110,3
реалізовано за всіма каналами збуту	442,2	484,7	564,8	109,6	127,7
інші витрати	283,2	310,8	390,5	109,7	137,9
<i>Запаси на кінець року</i>	331,1	546,2	619,1	165,0	187,0

* Розробка автора.

Основні стримуючі чинники процесу формування регіональної продовольчої безпеки та стратегічні напрями вирішення проблеми*

№ п/п	Стримуючі чинники	Стратегічні пріоритети вирішення проблеми
1	Недостатня кількість основних продуктів харчування	Створення нових сортів рослин з високою урожайністю та стійкістю до хвороб і шкідників
		Використання новітньої техніки та високоякісного насіння товаровиробниками
2	Недостатній розвиток ринкової інфраструктури	Покращення доступу товаровиробників до фінансових ресурсів
		Розвиток інформаційно-консультативного забезпечення учасників ринку
		Розвиток інших елементів ринкової інфраструктури
3	Незбалансованість харчового раціону	Поширення знань серед населення щодо побудови раціону здорового харчування
4	Низький рівень якості та безпеки продовольства	Розвиток і провадження біотехнології, створення сортів з кращими властивостями, в т.ч. лікувальними
		Стимулювання біологічного виробництва екологічно безпечного продовольства
		Державний контроль за якістю продукції

* Розробка автора.

міжрегіональні поставки продовольчої пшениці переважно з Південного регіону України. Обсяг попиту на зерно в області також має тенденцію до збільшення від 1460,2 до 1766,2 тис. т. Пропозиція зерна в області перевищуватиме попит на нього на 546,2 тис. т в 2015 р. і на 619,1 тис. т. в 2020 р.

Дослідження регіональної продовольчої незалежності дає змогу виділити основні чинники, що стримують процес її забезпечення, та запропонувати шляхи вирішення проблеми (табл. 4).

Основними чинниками, що стримують процес формування регіональної продовольчої безпеки є недостатній рівень виробництва та споживання основних продуктів харчування, в т. ч. й зернової продукції з урахуванням кормової бази тваринництва, низький рівень розвитку ринкової інфраструктури, особливо інформованості щодо потреб місцевих та регіональних ринків, якості та безпеки продовольства, а також незбалансованість харчового раціону. Забезпечення повноцінного харчування населення області може здійснюватися шляхом реалізації заходів підтримки товаровиробників, підвищення рівня зайнятості, проведення політики обмеження торгових надбавок на основні продовольчі товари, в т. ч. й на зерно та продукти його переробки.

Висновок. Проблема продовольчої безпеки має комплексний характер і пов'язана з макроекономічним розвитком держави в цілому та її регіонів, тому розв'язання її не повинно перекладатись лише на аграрний сектор. У Житомирській області, де аграрний сектор відіграє значну роль у розвитку регіональної економіки, проблема його функціонування є однією з визначальних у забезпеченні продовольчої незалежності регіону, тому саме нарощення вироб-

ництва та його ефективності забезпечує підвищення макроекономічних показників, в т. ч. й доходів, рівня та якості життя населення.

Використані джерела

1. *Власов В.І.* Продовольча проблема в умовах глобалізації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.07.02 / В. І. Власов; УААН. Нац. наук. центр «Ін-т аграр. економіки». — К., 2004. — 37 с.
2. *Власов В.І.* Глобальна продовольча проблема: моногр. / Власов В. І. — К.: ІАЕ УААН, 2001. — 506 с.
3. *Гойчук О.І.* Продовольча безпека: структура, рівні та критерії забезпечення / О. І. Гойчук // Загальні проблеми економіки. — 2003. — № 12. — С. 52—59.
4. *Гойчук О.І.* Продовольча безпека: моногр. / Гойчук О. І. — Житомир: Полісся, 2004. — 348 с.
5. *Ільїна З.М.* Продовольственная безопасность: тенденции и перспективы / З. М. Ильина // Беларуская Думка. — 2009. — № 3. — С. 22—31.
6. *Саблук П.Т.* Аграрна економіка і політика в Україні: підсумки минулого та погляд у майбутнє: в 3-х т. / Саблук П. Т. — К.: ІАЕ, 2001. — Т. 3. — 456 с.
7. *Саблук П.Т.* Основні положення нової економічної парадигми національної продовольчої безпеки України ХХІ ст. / П. Т. Саблук // Економіка України. — 2002. — № 5. — С. 54—60.
8. *Скидан О.* Продовольча безпека як пріоритет регіональної аграрної політики / О. Скидан // Економіка України. — 2004. — № 1. — С. 25—31.
9. Статистичний щорічник Житомирської області за 2010 рік / Гол. упр. статистики у Житомир. обл. — Житомир, 2010. — 479 с.
10. *Ткаченко В.Г.* Продовольственная безопасность Украины в условиях рыночных трансформационных процессов: моногр. / В. Г. Ткаченко, А. А. Бабенко. — Луганск: Книжковий світ, 2004. — 140 с.
11. *Черчиль О.М.* Державне регулювання забезпечення продовольчої безпеки / О. М. Черчиль // Економіка АПК. — 2000. — № 8. — С. 73—75.
12. *Юрчишин В.В.* Аграрна політика України на зламах політичних епох: історико-соціально-економічні нариси / Юрчишин В. В.. — К.: Наук. думка, 2009. — 366 с.

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БІРЖОВОГО АГРАРНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Проаналізовано нормативно-правове забезпечення та механізми державного регулювання вітчизняного біржового аграрного ринку. Запропоновано напрями вдосконалення його інституціонального забезпечення та визначено цілі, які при цьому повинні бути досягнуті.

Світовий досвід показує, що інтенсивність розвитку та ефективність функціонування біржового ринку, залежить від того, наскільки ефективним є його інституціональне забезпечення. На шляху побудови цивілізованих ринкових відносин Україна не стала виключенням із цього загально визнаного правила.

Дослідженню інституціонального забезпечення біржового ринку України та проблемам його удосконалення присвячено наукові праці П.І. Гайдучького, П.Т. Саблука, Ю.П. Воскобійника, О.М. Сохацької, О.М. Шпичака, О.М. Могильного, Г.В. Черевка.

Ключовим законодавчим актом, що регламентує правове становище, основні принципи діяльності, права, порядок створення, управління та набуття членства у товарній біржі є Закон України «Про товарну біржу» [1]. На момент прийняття цього Закону була відсутня будь-яка нормативно-правова регламентація діяльності такої економічної організації, як товарна біржа. Зважаючи на це, його прийняття було необхідним і доречним. До цього законодавчого акту неодноразово вносились зміни, але чинна його редакція, на жаль, не відповідає потребам як учасників біржового товарного ринку зокрема, так і економічним інтересам України у цілому.

У Законі України «Про товарну біржу», дане таке визначення товарної біржі: організація, що об'єднує юридичних та фізичних осіб, які здійснюють виробничу і комерційну діяльність, і має за мету надання послуг в укладенні біржових угод, виявлення товарних цін, попиту і пропозицій на товари, вивчення, упорядкування і полегшення товарообігу і пов'язаних з ним торговельних операцій. Засновниками і членами товарної біржі не можуть бути органи державної влади та управління, а також державні установи (організації), що перебувають на державному бюджеті. Членами товарної біржі є засновники, а також прийняті до її складу згідно із статутом біржі вітчизняні та іноземні юридичні і фізичні особи. Ви-

щим органом управління товарної біржі є загальні збори її членів. У період між загальними зборами членів біржі управління нею здійснює біржовий комітет (рада біржі). Контролюючим органом товарної біржі є контрольна (ревізійна) комісія. Для управління товарною біржею та забезпечення її функцій на біржі створюються виконавча дирекція та спеціальні підрозділи [1].

Законом України «Про товарну біржу» передбачено, що товарна біржа не займається комерційним посередництвом і не має на меті отримання прибутку та нею у відповідності до чинного законодавства України розробляються власні правила біржової торгівлі, та біржового арбітражу. Однією з головних функцій товарної біржі є регулювання цін на підставі співвідношення попиту та пропозиції на товари, що допускаються до обігу на біржі. Біржові операції дозволяється здійснювати тільки членам біржі або брокерам [1]. Відтак, функціонуючі в Україні товарні біржі є закритими за формою участі у торгах, адже торгівля на них здійснюється лише членами біржі або зареєстрованими відповідно до статуту біржі брокерами. Інші учасники аграрного чи інших товарних ринків, бажаючи взяти участь у біржових торгах, укладають договори-доручення з акредитованими на товарній біржі брокерами, які від їх імені здійснюють відповідні біржові операції.

За час існування вітчизняного біржового аграрного ринку бракувало передумов для його розвитку, а певні нормативно-правові акти лише створювали перешкоди на його шляху та спричиняли зменшення обсягів біржової торгівлі. Одним з таких законодавчих актів був Закон України «Про оподаткування доходів підприємств і організацій» [2]. Цим законом передбачено, що доходи від посередницької діяльності (аукціонно-біржової, торговельно-закупівельної та ін.), а також доходи підприємств від продажу на аукціоні товарів, продукції, майна оподатковуються за ставкою 75 процентів. Дана норма спонукала до зменшення обсягів торгівлі на українському біржовому товарному ринку. Лише після набуття чинності у 1994 р. Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств», яким було передбачено,

що при здійсненні аукціонно-біржової діяльності розмір податку на прибуток становить 45 %, відбулось певне пожвавлення на біржовому товарному ринку [3].

Нині, нормативно-правове забезпечення щодо оподаткування прибутків отриманих товарною біржею є суперечливим. Як було зазначено, у відповідності до чинного законодавства, товарна біржа не займається комерційним посередництвом і не має на меті отримання прибутку [1;4]. Якщо товарна біржа є неприбутковою організацією, то законодавчо має бути передбачений особливий режим оподаткування отриманих нею прибутків від основного виду діяльності — організації біржової торгівлі. Проте, отриманий від організації біржової торгівлі прибуток оподатковується на загальних підставах — 25 %.

Одним з підзаконних нормативно-правових актів, яким регламентується біржова торгівля сільськогосподарською продукцією, є затверджені у 1996 р. Типові правила біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією. Ними регламентується порядок здійснення біржових операцій щодо сільськогосподарської продукції, встановлюються норми поведінки учасників біржових торгів, посадових осіб і працівників бірж, визначається зміст біржових угод та встановлюються гарантії їх виконання [5]. Товарні біржі мають право затверджувати власні правила біржової торгівлі лише у тому випадку, якщо вони не вступають у протиріччя з вимогами типових правил біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією.

За роки існування вітчизняного біржового аграрного ринку органами державної виконавчої влади були прийняті численні концепції та програми його розвитку та удосконалення.

Перша прийнята за часів незалежності концепція стосовно розвитку біржового аграрного ринку була ухвалена Постановою Кабінету Міністрів України у 1995 р., а саме: Концепція організації біржового сільськогосподарського ринку. Цим документом, зважаючи, на відсутність на той момент будь-якої законодавчої регламентації діяльності суб'єктів інфраструктури аграрного ринку, передбачено затвердження Типового положення про міжрегіональний та районний агроторговий дім, опрацювання механізмів взаємодії агроторгових домів з аграрними біржами, розроблення пропозицій щодо оподаткування аграрних і товарних бірж [6].

З метою координації роботи з організації біржового ринку сільськогосподарської продукції у 1996 р., Кабінетом Міністрів України Затверджено Положення про державну комісію з питань організації біржового сільськогосподарського ринку [7].

Головними завданнями Державної комісії з питань організації біржового сільськогосподарського ринку, стали такі, як:

підготовка пропозицій щодо реалізації аграрної політики з використанням механізмів та інструментів біржового аграрного ринку;

підготовка пропозицій щодо обсягів та джерел формування інтервенційного продовольчого фонду;

визначення граничного рівня цін на сільськогосподарську продукцію, що підлягають регулюванню шляхом інтервенцій.

Було передбачено, що Державна комісія з питань організації біржового сільськогосподарського ринку разом з Міністерством агропромислового розвитку України та іншими органами центральної виконавчої влади визначає критерії до товарних бірж, задля здійснення їх подальшої сертифікації, надання прав щодо здійснення у їх межах закупівлі сільськогосподарської продукції до державних ресурсів та реалізації з державних ресурсів [8].

Проте Державна комісія з питань організації біржового сільськогосподарського ринку, якій були надані відповідні повноваження, фактично не здійснювала свою діяльність та не проводила засідань, тому поставлені завдання, щодо розвитку біржового аграрного ринку залишилися невиконаними. Положення про державну комісію з питань організації біржового сільськогосподарського ринку втратило чинність у 2004 році [9].

У подальшому, на виконання положень Концепції розвитку біржового сільськогосподарського ринку було розроблено та прийнято положення про Державний інтервенційний фонд стабілізації зернового ринку України, де були визначені умови діяльності Державного інтервенційного фонду стабілізації ринку зерна, створеного у складі ДАК «Хліб України» [8;10]. Ця інституція мала здійснювати регулювання ринку зерна шляхом проведення фінансових або товарних інтервенцій, використовуючи інструменти й механізми біржового товарного ринку та керуючись при цьому вимогами Типових правил біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією [10].

Нормативно-правова база щодо функціонування Державного інтервенційного фонду неодноразово зазнавала змін. Нині він формується за рахунок фінансових інтервенцій, заставних, форвардних та ф'ючерсних закупівель Аграрним фондом [11].

Концепцією розвитку біржового ринку сільськогосподарської продукції від 1997 р., передбачено, що закупівля сільськогосподарської продукції за державним замовленням та реалізація сільськогосподарської продукції із державних ресурсів, у тому числі з державного резерву, має здійснюватись, виключно,

на біржовому товарному ринку шляхом укладання спотових та форвардних контрактів [8]. Варто відзначити, що за період існування вітчизняного біржового товарного ринку центральними органами влади було прийнято ряд нормативно-правових документів, де передбачається формування обсягів сільськогосподарської продукції і продовольства для державних потреб та їх реалізації з державних ресурсів шляхом здійснення торгів на товарних біржах.

Серед нормативно-правових документів, якими передбачено здійснення певних заходів щодо активізації діяльності біржового аграрного ринку, варто виділити Постанову Кабінету Міністрів України від 19.10.1999 р. № 1928. У цьому нормативно-правовому акті зазначається, що закупівля сільськогосподарської продукції та продовольства для державних потреб, їх реалізація з державних ресурсів і з державного резерву, а також поставка підприємствам агропромислового комплексу матеріально-технічних ресурсів за рахунок коштів державного бюджету має здійснюватись виключно через товарні біржі [12].

Позитивно на збільшення кількості укладених контрактів на біржовому аграрному ринку вплинув Указ президента України від 29.06.2000 р. № 832/2000 [13], що зобов'язував Кабінет Міністрів України запровадити Порядок, згідно якого експорт зерна здійснюється лише за експортними контрактами, зареєстрованими на акредитованих товарних біржах. Для реалізації положень Указу Президента України, Кабінетом Міністрів України була прийнята Постанова від 20.07.2000 р. № 1148, якою зобов'язав Міністерство аграрної політики України посилити вимоги при акредитації товарних бірж [14].

У подальшому, Кабінетом Міністрів України було визначено, що контракти, базовим активом, яких є зерно, що імпортується або експортується, реєструються на акредитованих Міністерством аграрної політики товарних біржах [15].

На виконання зазначених нормативно-правових актів, Міністерством аграрної політики України був затверджений Порядок надання товарній біржі висновку про її відповідність вимогам, щодо послуг, зокрема з укладання та реєстрації зовнішньоекономічних контрактів [16].

Функціонування ринку зерна в Україні регламентує Закон України «Про зерно та ринок зерна в Україні», де передбачено, що акредитовані Міністерством аграрної політики України біржі є одним із суб'єктів ринку зерна, поряд з суб'єктами виробництва та зберігання зерна, Аграрним фондом, суб'єктами державних заставних закупівель зерна та державної інтервенції, Фондом аграрних страхових

субсидій та іншими суб'єктами, що діють на ринку зерна [17].

Взаємовідносини на вітчизняному біржовому аграрному ринку визначає Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» [11]. Цим законом передбачено створення Аграрної біржі як юридичної особи, що створюється згідно із Законом України «Про товарну біржу» та Господарського кодексу України, засновником якої є Кабінет Міністрів України в особі Аграрного фонду, а також зазначено, що її членами можуть бути виключно резиденти. Водночас ст. 279 Господарського кодексу України передбачено, що засновниками і членами товарної біржі не можуть бути органи державної влади та органи місцевого самоврядування, а також державні і комунальні підприємства, установи та організації, що повністю або частково утримуються за рахунок Державного бюджету України або місцевих бюджетів [4]. Ст. 5 Закону України «Про товарну біржу» також передбачено, що засновниками та членами товарної біржі не можуть бути органи державної влади та управління, державні установи (організації), що перебувають на державному бюджеті [1]. Відтак зміст ст. 17 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України», якою передбачене створення Аграрної біржі, не кореспондує з вимогами інших, раніше прийнятих нормативно-правових актів. Ця стаття закону наголошує, що засновником Аграрної біржі є орган державної влади, а це суперечить ст. 279 Господарського кодексу України та ст. 5 Закону України «Про товарну біржу» [1;4;11]. Окрім цього, пунктом «г», ст. 17.1 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» передбачено, що членами Аграрної біржі можуть бути виключно резиденти, але це не відповідає вимогам ст. 8 Закону України «Про товарну біржу», де міститься норма, що членами товарної біржі можуть бути як резиденти так і нерезиденти [1;11].

Попри те, що нормативно-правові акти, якими регламентується порядок створення та діяльності Аграрної біржі, не кореспондуються з іншими, раніше ухваленими нормативно-правовими актами все ж таки Аграрна біржа була створена [18].

На Аграрну біржу державою покладена функція організації біржових торгів з придбання та продажу об'єктів державного цінового регулювання для потреб державного продовольчого резерву, а також з продажу об'єктів державного цінового регулювання, що були конфісковані та підлягають продажу відповідно до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» [4;11]. Від імені ДП «Аграрна біржа» мають право укладати контрак-

ти сертифіковані та зареєстровані у відповідності до чинного законодавства товарні біржі [4;19].

На Аграрну біржу покладені зобов'язання, щодо створення розрахунково-клірингової системи, що так і не створена, не зважаючи на те, що з Державного бюджету України виділені відповідні кошти. У цілому, Аграрна біржа не стала тією інституцією, яка позитивно впливає на функціонування та розвиток вітчизняного біржового аграрного ринку.

В обігу на світових біржових майданчиках вже тривалий час знаходяться деривативи, базовими активами яких є сільськогосподарська продукція. В українському законодавстві міститься таке трактування товарного деривативу: стандартний документ, який засвідчує право продати та/або купити біржовий товар на обумовлених стандартних умовах у майбутньому. У відповідності до вітчизняного законодавства до деривативів належать: форвардний контракт, ф'ючерсний контракт та опціон [3].

У 2002 р. з метою організації ф'ючерсної торгівлі, зокрема для підготовки відповідних нормативно-правових актів згідно з Розпорядженням Кабінету Міністрів України, була утворена Міжвідомча координаційна рада з питань ф'ючерсної торгівлі з такими основними завданнями [20]:

розробка та упорядкування законодавства щодо організації функціонування ринків ф'ючерсів, базовим активом яких є товар;

створення Української ф'ючерсної біржі та розрахунково-клірингової установи;

організація навчання, підвищення кваліфікації, сертифікації учасників ф'ючерсної торгівлі та їх формаційного забезпечення.

Попри серйозність задач, які мала б виконувати координаційна рада, вона не відіграла значної ролі у організації ф'ючерсної торгівлі в Україні. З поставлених цілей була реалізована лише одна: здійснена юридична реєстрація Української ф'ючерсної біржі. У 2003 р. Міжвідомча координаційна рада з питань ф'ючерсної торгівлі була ліквідована [21].

Відомо, що сільськогосподарська продукція є найпоширенішим об'єктом торгівлі на вітчизняному біржовому товарному ринку, але в обігу на ньому також перебувають й інші активи. Зважаючи на це, різними державними органами здійснюється регулювання біржового товарного ринку України з реалізації у його межах активів підприємствами, що перебувають у сфері їх управління, зокрема:

Міністерство економіки України: проведення спеціалізованого конкурсу з визначення біржі, на базі якої будуть проводитись аукціони з продажу природного газу [22;23];

Державна податкова адміністрація України: проведення конкурсів з визначення уповноважених бірж з продажу активів, що перебувають у податковій заставі [24];

Державний комітет лісового господарства України: відбір товарних бірж для проведення на їх базі аукціонів з продажу необробленої деревини [25];

Фонд державного майна України: укладення договорів з біржами для продажу у їх межах майна, що перебуває у державній власності [26].

У 2009 р. була прийнята Постанова Кабінету Міністрів України, де передбачено, що Міністерство економіки України здійснює функції з регулювання товарного біржового ринку, окрім функцій, що належать до компетенції інших центральних органів виконавчої влади та подає до Кабінету Міністрів України узагальнені пропозиції щодо удосконалення роботи біржового товарного ринку [27;28].

Зарегульованість біржового товарного ринку України є однією із складових, що гальмує його розвиток, адже для здійснення діяльності на окремих ринках товарна біржа має бути акредитованою для цього відповідним державним органом, виграти конкурс чи укласти угоду. Відповідно до світового досвіду інституціонального забезпечення діяльності біржових ринків у економічно розвинених країнах їх регулювання здійснюється відповідними державними інституціями та саморегулювними організаціями.

Не зважаючи на відсутність системи ефективного інституціонального забезпечення діяльності вітчизняного біржового товарного ринку, у його межах діє саморегулювальна організація — Асоціація «Союз бірж України». Членами цієї інституції є ряд вітчизняних товарних бірж. Асоціація відіграє значну роль у функціонуванні українського біржового товарного ринку та сприяє його розвитку.

Висновки. Головною передумовою розвитку українського біржового аграрного ринку є створення системи ефективного та збалансованого інституціонального забезпечення. Для цього необхідно внесення змін до чинних нормативно-правових та законодавчих актів і прийняття ряду нових.

Ключовими завданнями інституціональних вдосконалень біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією мають бути:

створення державного органу з питань регулювання діяльності біржового товарного ринку України;

здійснення заходів, щодо універсалізації біржової торгівлі;

створення передумов для запровадження в обіг на вітчизняному біржовому ринку ф'ючерсних контр-

актів та опціонів, базовими активами яких є сільськогосподарська продукція;

нормативно-правове регулювання механізму біржового клірингу за укладеними ф'ючерсними контрактами та опціонами, базовими активами яких є сільськогосподарська продукція;

регламентація процедур ліцензування професійних учасників біржового аграрного ринку, тощо.

Реалізація визначених заходів позитивно вплине на розвиток біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією зокрема та національної економіки України в цілому.

Використані джерела

1. Про товарну біржу: Закон України від 10.12.1991 р. № 1956-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 10. — Ст. 139.
2. Про оподаткування доходів підприємств і організацій: Закон України від 21.02.1992 р. № 2146-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 23. — Ст. 333.
3. Про оподаткування прибутку підприємств: Закон України від 28.12.1994 р. № 334/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 4. — Ст. 28.
4. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 18. — Ст. 144.
5. Про затвердження типових правил біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією: Наказ Міністерства сільськогосподарства і продовольства України, Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України від 03.04.1996 р. № 103/44/62 — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0184-96>.
6. Про прискорення організації біржового сільськогосподарського ринку: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 листопада 1995 р. № 916 — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
7. Про Державну комісію з питань організації біржового сільськогосподарського ринку: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.04.1996 р. № 425, № 916 — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/>.
8. Про концепцію розвитку біржового ринку сільськогосподарської продукції: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.1997 р. № 848 — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?s>
9. Про визначення такими, що втратили чинність, деяких урядових актів: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.07.2004 р. № 1109 — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg>.
10. Про подальший розвиток ринку зерна в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.09.1997 р. № 1062 — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/>.
11. Про державну підтримку сільськогосподарства України: Закон України від 24.06.2004 р. № 1877-IV // Голос України. — 2004. — № 184.
12. Про активізацію діяльності біржового ринку продукції агропромислового комплексу та необхідних для його потреб матеріально-технічних ресурсів: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.10.1999 р. № 1928 — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi>.
13. Про невідкладні заходи щодо стимулювання виробництва та розвитку ринку зерна: Указ Президента України від 29.06.2000 р. № 832/2000 — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg>.
14. Заходи щодо вдосконалення регулювання ринку зерна: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.07.2000 р. № 1148 — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1148-2000>.
15. Про недоліки у роботі окремих органів виконавчої влади із забезпечення продовольчої безпеки та заходи щодо стабілізації ринку основних продовольчих товарів: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.07.2003 р. № 1150 — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/>.
16. Про затвердження порядку надання товарній біржі висновку про її відповідальність вимогам: Наказ Міністерства аграрної політики України від 01.08.2003 р. № 259 // Офіційний вісник України. — 2003. — № 34. — С. 109.
17. Про зерно та ринок зерна в Україні: Закон України від 4.07.2002 р. № 37-IV // Урядовий кур'єр. — 2002. — № 138.
18. Про створення Аграрної біржі: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.12.2005 р. № 1285 // Урядовий кур'єр. — 2006. — № 14.
19. Тимчасовий порядок проведення сертифікації акредитованих товарних бірж: Наказ директора Аграрної біржі від 11.07.2007 р. № 48 — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.visnik.kiev.ua/ukr/news/visniknews.htm>.
20. Про міжвідомчу координаційну раду з питань організації ф'ючерсної торгівлі: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2002 р. № 540-р // Офіційний вісник України. — 2002. — № 38. — С. 1794.
21. Про ліквідацію деяких консультативних, дорадчих та інших органів, утворених Кабінетом Міністрів України, і визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.01.2003 р. № 142 // Офіційний вісник України. — 2003. — № 5. — С. 53.
22. Про запровадження аукціонів з продажу нафти, газового конденсату, природного, скрапленого газу та вугілля: Постанова Кабінету Міністрів України від 4.04.2000 р. № 599 // Інформаційний бюлетень НКРЕ — 2000. — № 5.
23. Про порядок та умови проведення спеціалізованого конкурсу з визначення біржі, на базі якої проводитимуться аукціони з продажу природного газу: Наказ Міністерства економіки України від 28.08.2006 р. № 282 // Офіційний вісник України — 2006. — № 36. — С. 128.
24. Про затвердження Положення про умови і порядок проведення конкурсів з визначення уповноважених бірж з продажу активів, що перебувають у податковій заставі: Наказ Державної податкової адміністрації України від 24.03.2005 р. № 120 // Урядовий кур'єр. — 2005. — № 105.
25. Щодо вдосконалення механізмів продажу необробленої деревини: Наказ Державного комітету лісового господарства України від 19.02.2007 р. № 42 // Офіційний вісник України — 2007. — № 15. — С. 129.
26. Про затвердження Положення про умови укладення (переукладення) договору про організацію продажу майна, що перебуває у державній власності: Наказ Фонду державного майна України від 17.10.2007 р. № 1672 // Офіційний вісник України — 2007. — № 99. — С. 154.
27. Про доповнення пункту 4 Положення про Міністерство економіки України: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.11.2009 р. № 1314 // Урядовий кур'єр. — 2009. — № 234.
28. Про затвердження Положення про Міністерство економіки України: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.05.2007 р. № 777 // Офіційний вісник України — 2007. — № 39. — С. 69.

МЕХАНІЗМИ МОТИВАЦІЇ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ НА РИНКУ ЗЕРНА

Досліджено механізми мотивації конкурентоспроможності на ринку зерна для власників і працівників підприємств. Запропоновано підвищення рівня конкурентоспроможності продукції на основі оплати праці від валового доходу.

Невід'ємним елементом ринкової економіки є ринок, на якому функціонують виробники та споживачі продукції. Але, як правило, на ринках сільськогосподарської продукції конкурують між собою лише виробники, а конкуренція споживачів може бути лише на товари далеко не першої необхідності. З іншого боку, суб'єкти конкурентної боротьби намагаються позбавитися цієї конкуренції шляхом концентрації виробництва та монополії, щоб заволодіти якомога більшою часткою ринку і мати якомога вищий дохід. З огляду на ці обставини, питання мотивації до підвищення конкурентоспроможності продукції набуває особливої актуальності.

Теоретичні та практичні аспекти конкурентоспроможності окремих видів сільськогосподарської продукції та конкурентоздатності підприємств висвітлені у працях М.П. Канінського, С.М. Кваші, М.Й. Маліка, В.Я. Месель-Веселяка, Д.Г. Черевка, О.О. Школьного та ін. Водночас залишається актуальною проблема механізмів мотивації до підвищення рівня конкурентоспроможності, що й зумовило *мету статті*.

Ще зовсім недавно ринок сільськогосподарської продукції вважався ринком досконалої конкуренції, але ситуація, що спостерігається в останні чотири-п'ять років, свідчить про концентрацію виробництва та поступову монополізацію ринків сільськогосподарської продукції. За таких умов дрібні товаровиробники не зможуть успішно конкурувати з великими. Отже питання капіталізації сільського господарства набуває масштабного характеру й ускладнює вихід середніх і дрібних товаровиробників на ринок.

У ряді публікацій В.Г. Андрійчука, присвячених капіталізації сільського господарства, під-

креслюється що великі агропромислові формування пригнічують розвиток середніх і відносно малих аграрних підприємств і це загрожує появою двополюсної структури аграрного сектора: на одному полюсі — великі корпорації, на другому — дрібні ледве жевріючі сільськогосподарські товаровиробники, включаючи особисті селянські господарства [1–2]. Отже, ринковий механізм не гарантує наявності конкуренції на ринку, а якщо немає конкуренції, то немає прагнення і мотивації до підвищення конкурентоспроможності. З огляду на це, важливою умовою підвищення конкурентоздатності аграрних підприємств на окремому ринку є наявність механізмів, які слугують мотивом для успішного господарювання.

В усі часи та періоди розвитку суспільства, людська діяльність була спричинена певними мотивами, але основним мотивом було і залишається забезпечення нормальних умов життя шляхом створення матеріальних благ. Важливим елементом мотивації є система стимулювання, яка спонукає окремих людей виконувати певні дії з метою задоволення потреб (створення матеріальних благ) інших людей.

М.Й. Малік у своїх працях розглядає мотивацію як цілеспрямовану діяльність зі створення мотивів для забезпечення відповідної поведінки людей. Мотив — це суб'єктивна цінність трудової діяльності індивіда, яка спонукає його до дії внаслідок трансформації зовнішнього спонукального фактора (стимулу) та його перетворення у свідомість індивіда [3].

Поняття «мотивація» та «стимулювання» взаємопов'язані, але їх слід розмежовувати. Стимулювання означає створювати, давати стимул або бути стимулом до чого-небудь, прискорювати, посилювати, поліпшувати здійснення чого-небудь [4]. Стимулювання спонукає працівників до відповідної поведінки, яка приносить більший економічний ефект. Відповідно мотив є внутріш-

ньою спонукальною причиною дій людини, а стимул — зовнішньою.

Найбільшу зацікавленість у підвищенні конкурентоспроможності аграрних підприємств мають їх власники. У зв'язку з цим, головним мотивом до підвищення рівня конкурентоспроможності виступає прагнення власників до збільшення прибутку з метою розширення виробництва у майбутньому, а відповідно до нарощення доходів і забезпечення власного добробуту. Проте досягнення найвищого рівня конкурентоспроможності можливе лише за умови об'єднання зацікавленості власників підприємства і найманих працівників.

Одним з головних чинників, які впливають на мотивацію найманих працівників до підвищення ефективності праці та конкурентоспроможності продукції є рівень заробітної плати. В ринкових умовах існує певна суперечність між інтересами власників підприємств і найманих працівників. З одного боку, власники підприємств зацікавлені у зниженні собівартості продукції, у тому числі і шляхом виплати низької заробітної плати, з іншого — вони зацікавлені у високоєфективній праці найманих працівників, яка нерозривно пов'язана з підвищенням заробітної плати. Подолання цієї суперечності можливе шляхом удосконалення форм організації оплати праці і встановлення компромісного її рівня.

Динаміку середньомісячної заробітної плати працівників сільськогосподарських підприємств

Харківської області, порівняння з тенденціями її зміни у цілому по національній економіці та у промисловості представлено даними табл. 1.

Дані табл. 1 свідчать, що рівень середньомісячної заробітної плати у сільськогосподарських підприємствах України в цілому у 2009 р. становив 1206,00 грн, а в Харківській області — 1310,00 грн, що значно нижче від аналогічних показників у цілому по національній економіці (1906,00 грн) та промисловості (2117,00 грн). Водночас рівень середньомісячної оплати праці у рослинництві області склав 988,58 грн.

Найвищий приріст середньомісячної заробітної плати у 2002—2009 рр. був у промисловості — 252,76 грн. У цілому по національній економіці середньомісячна заробітна плата за цей період щороку збільшувалася на 237,48 грн, а в сільському господарстві — лише на 154,56 грн. Такі тенденції зміни оплати праці у рослинництві призводять до збільшення абсолютного розриву між рівнем заробітної плати у сільському господарстві і, зокрема, у рослинництві, та в національній економіці в цілому і промисловості. Це не сприяє зацікавленості найманих працівників сільськогосподарських підприємств у підвищенні ефективності праці та конкурентоспроможності виробленої продукції.

Зроблений висновок підтверджується результатами дослідження впливу рівня середньомісячної заробітної плати на ефективність та конкурентоспроможність виробництва зерна (табл. 2).

Таблиця 1

Динаміка середньомісячної номінальної заробітної плати найманих працівників за видами економічної діяльності, грн*

Рік	Україна			Харківська область	
	Національна економіка	Промисловість	Сільське господарство	Сільське господарство	Рослинництво
2002	376	485	178	247	235,04
2003	462	591	210	277	279,86
2004	590	743	295	363	334,83
2005	806	967	415	491	433,77
2006	1041	1212	553	634	551,61
2007	1351	1554	733	820	706,16
2008	1806	2017	1077	1187	967,28
2009	1906	2117	1206	1310	988,58
Тенденція зміни	$y = -26,39 + 237,48t$	$y = 73,32 + 252,76t$	$y = -112,14 + 154,56t$	$y = -57,36 + 160,77t$	$y = 29,44 + 118,38t$

* Розраховано за даними: Сільське господарство України за 2006 рік: стат. щорічник. — К.: Держкомстат, 2007. — С. 32;213; Сільське господарство України за 2009 рік: стат. щорічник. — К.: Держкомстат, 2010. — С. 32;226; Харківська область у 2005 р.: стат. щорічник. — Х., 2006. — С. 413; Харківська область у 2009 р.: стат. щорічник. — Х., 2010. — С. 399; дані Головного управління статистики у Харківській області.

**Вплив рівня середньомісячної заробітної плати у рослинництві
на ефективність і конкурентоспроможність виробництва рослинницької продукції
у сільськогосподарських підприємствах Харківської області, 2009 р.***

Групи підприємств за розміром середньомісячної оплати праці у рослинництві, грн	Кількість підприємств у групі	Зернові та зернобобові культури					
		Урожай- ність, ц/га	Виробнича собівартість, грн/ц	Повна собівартість, грн/ц	Ціна реалізації, грн/ц	Прибуток (збиток) на 1 ц реалізованої продукції, грн	Індекс конкуренто- спроможності**
До 300,00	34	24,3	74,34	79,37	75,16	-4,21	1,214
300,01—600,00	98	24,8	68,63	78,68	81,01	2,33	1,117
600,01—900,00	105	25,4	66,45	74,06	73,49	-0,56	1,159
900,01—1100,00	102	26,7	73,91	81,48	71,46	-10,02	1,311
1100,01—1200,00	71	27,9	71,35	86,77	71,88	-14,89	1,388
1200,01—1500,00	43	28,1	75,49	83,79	74,47	-9,32	1,294
1500,01—1800,00	20	33,9	87,55	102,95	78,91	-24,04	1,500
1800,01—2100,00	8	31,2	90,77	97,52	80,15	-17,37	1,399
2100,01 і більше	18	31,1	59,80	75,80	80,66	4,86	1,081
У середньому	х	27,3	73,01	82,01	75,35	-6,66	1,252

* Тут і далі розраховано за даними Головного управління стат. у Харківській області.

**Відношення індивідуальної ціни виробництва до фактичної ціни реалізації по господарству.

За даними табл. 2 не існує чіткої закономірності між зміною показників ефективності та конкурентоспроможності зерновиробництва при зростанні рівня середньомісячної заробітної плати у рослинництві. Водночас найвищий рівень конкурентоспроможності досягнуто у групі підприємств з середньомісячною заробітною платою понад 2100,00 грн, що відповідає рівню оплати праці у промисловості. Така ситуація може бути пояснена поширенням відрядної та погодинної оплати праці, що не стимулює до зниження матеріальних витрат, а відповідно і собівартості продукції, підвищення її якості і т.п. Найбільшою мірою цим вимогам відповідає система оплати праці від валового доходу, що базується на дотриманні принципів комерційного розрахунку. Величина валового доходу може бути збільшена за рахунок підвищення цін продажу продукції, зниження матеріальних витрат, збільшення обсягу виробництва та удосконалення його структури, тобто за рахунок мобілізації тих чинників, які значною мірою визначають рівень конкурентоспроможності підприємства в цілому та окремих видів продукції.

Взаємозв'язок між розміром валового доходу, виробленим у розрахунок на 1 працівника рослинництва і показниками ефективності та конкурентоспроможності галузі представлено в табл. 3.

За даними табл. 3 рівень ефективності виробництва зерна та його конкурентоспроможності тісно пов'язаний з рівнем ефективності праці, визначеної показником розміру валового доходу на одного середньорічного працівника у рослинництві. Зокрема, найвищий рівень збитковості виробництва (-33,9 %) і найнижчий рівень конкурентоспроможності зерна (індекс конкурентоспроможності — 1,739) у 2009 р. мав місце у сільськогосподарських підприємствах першої групи, в яких валовий дохід у рослинництві мав від'ємне значення. Водночас найвищі показники рівня рентабельності зернового виробництва та його конкурентоспроможності спостерігається у сільськогосподарських підприємствах з розміром валового доходу на одного працівника рослинництва понад 64000,00 грн.

Отже, стимулювання працівників за показником валового доходу буде сприяти підвищенню ефективності виробництва зерна і його конкурентоспроможності.

Не може бути перепоною для організації оплати праці від валового доходу й збитковість виробництва і реалізації зерна в окремі роки, оскільки передбачається авансування однієї частини зарплати за відрядними або погодинними розцінками, а іншої — від суми фактично отриманого валового доходу на основі встановленої розцінки з середньорічної частки у ньому опла-

Вплив розміру валового доходу з розрахунку на 1 працівника у рослинництві на ефективність і конкурентоспроможність виробництва зерна у сільськогосподарських підприємствах Харківської області, 2009 р.

Групи підприємств за розміром валового доходу з розрахунку на 1 працівника у рослинництві, тис. грн	Кількість підприємств у групі	Показники ефективності					Індекс конкурентоспроможності*
		Урожайність, ц/га	Виробнича собівартість, грн/ц	Повна собівартість, грн/ц	Ціна реалізації, грн/ц	Рівень рентабельності (збитковості), %	
До 0,0	88	26,8	91,95	113,41	75,00	-33,9	1,739
0,1–16,0	105	31,6	72,01	83,68	75,58	-9,7	1,273
16,1–32,0	110	25,4	68,44	71,49	69,47	-2,8	1,183
32,1–48,0	76	28,7	65,85	69,65	76,38	9,7	1,049
48,1–64,0	24	27,7	70,71	79,14	89,04	12,5	1,022
64,1–80,0	20	43,6	60,39	62,24	91,05	46,3	0,786
80,1 і більше	61	30,9	59,02	66,01	88,39	33,9	0,859
У середньому	х	29,1	66,55	83,22	76,97	-7,5	1,243

ти праці. Якщо сума виплаченого протягом року авансу більша за фонд заробітної плати, визначеної з встановлених розцінок від валового доходу, то це свідчить про неефективне ведення виробництва, нераціональне використання матеріальних витрат і низький рівень конкурентоспроможності виробленої продукції. Зрозуміло, що в такому випадку додаткової оплати в кінці року працівники не отримують. І навпаки, чим більша сума валового доходу, а відповідно й перевищення фонду оплати праці, встановленого за розцінками від валового доходу над погодинним або відрядним авансом, виплаченим протягом року, тим більша додаткова оплата працівників.

Висновки. В механізмі мотивації підвищення конкурентоздатності сільськогосподарських підприємств на ринку зерна важливе значення має збалансування економічних інтересів власників сільськогосподарських підприємств і найманих працівників. Найвищого рівня конкурентоспроможності зерна серед товаровиробників Харківської області у 2009 р. було досягнуто в господарствах з середньомісячною оплатою праці у рослинництві понад 2100 грн, що відповідає рівню оплати праці у промисловості.

Рівень конкурентоспроможності сільгосп підприємств на ринку зерна тісно пов'язаний з розміром валового доходу (сума оплати праці і прибутку або збитку), який виробляється з розрахунку на одного середньорічного працівника рослинництва. Для балансування інтересів власників і найманих працівників, а також з метою формування ефективного механізму їх мотивації до підвищення конкурентоспроможності виробництва зерна доцільно поширювати організацію оплати праці від валового доходу.

Використані джерела

1. Андрійчук В.Г. Капіталізація вітчизняного сільського господарства: суть, напрями, механізми і перші оцінки здійснення / В. Г. Андрійчук // Економіка АПК. — 2005. — № 7. — С. 69—50.
2. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: вимір масштабів та оцінка переваг і загроз здійснення / В. Г. Андрійчук // Економіка АПК. — 2006. — № 2. — С. 8—16. а оцінка переваг і загроз здійснення / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. — 2006. — № 2. — С. 8—16.
3. Малік М.Й. Мотивація виробничої діяльності в аграрній сфері економіки (методологія і організація): моногр. / М. Й. Малік. — К.: ІАЕ, 1995. — 177 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. — К.: Ірпінь, 2005. — 1728 с.

ОЛІЄЖИРОВИЙ КОМПЛЕКС: ПРОБЛЕМИ І ФАКТОРИ РОЗВИТКУ

У статті зроблено аналітичний огляд поточної ситуації та основних проблем функціонування вітчизняного олієжирового комплексу, визначено основні фактори, що впливають на його розвиток.

Відродження українського аграрного сектору економіки та вирішення соціальних проблем українського села багато науковців і експертів пов'язують з розвитком олієжирового комплексу країни, оскільки існуючий потенціал цієї бюджетно-формуючої галузі є надзвичайно великим. Навіть в умовах фінансово-економічної кризи підприємства комплексу забезпечують потреби внутрішнього ринку й постійно нарощують виробництво та розширюють світову географію збуту. Проте для максимальної реалізації економічних можливостей розвитку олієжирової галузі та зміцнення її позицій на міжнародних ринках необхідно вирішити низку проблем, пов'язаних з раціональним нарощуванням сировинної бази та переробної сфер, підвищенням ефективності їх функціонування, вдосконаленням регуляторної політики держави.

Метою статті є визначення сучасного стану олієжирового комплексу, особливостей його функціонування, основних чинників, умов і заходів державного регулювання його подальшого розвитку.

Дослідженням проблем олієжирового комплексу та окремих аспектів ефективності його функціонування і розвитку займалися В.І. Бойко, О.Г. Волощук, В.М. Гаврилюк, О.Г. Дерев'янка, М.В. Калінчик, С.П. Капшук, В.В. Лазня, А.А. Побережна, М.В. Присяжнюк, П.Т. Саблук, О.М. Шпичак. В працях цих науковців висвітлюються проблеми олієжирового комплексу, розкриваються організаційно-економічні особливості функціонування підприємств галузі, оцінюються тенденції їх розвитку.

Проте, в сучасних умовах, що характеризуються новими торговельними правилами, динамічними змінами кон'юнктури на внутрішньому і зовнішньому ринках продовольства та енергетичних ресурсів, актуальним залишається питання визначення факторів і умов забезпечення ефективного розвитку виробництва продукції олієжирового комплексу.

Нині світовий ринок олійної продукції стрімко розвивається і цей ріст зумовлюється не тільки

зростанням харчового попиту на олію та жири рослинного походження, а й застосуванням олійної сировини для технічних цілей — виробництва альтернативного біологічного палива. За даними асоціації «Укроліяпром» за останні п'ять сезонів світове виробництво рослинних олій зросло на 25 % — до 147–150 млн т, водночас збільшення обсягів зерна становило лише 8 % [4]. Такі тенденції, властиві й нашій країні, свідчать про кон'юнктуру привабливості продукції, можливе збільшення виробництва олійних культур, розширення площ під ними, посилення боротьби за земельні ресурси та альтернативність їх використання.

Розвиток світового ринку олійної продукції, як одного з головних факторів впливу на нарощування вітчизняного виробництва олійно-жирової продукції, конкуренцію переробних підприємств та торговельних компаній за ринки збуту та сировину — олійне насіння, стимулює виробників олійних культур формувати адекватну ринкову пропозицію, а переробну сферу — підвищувати якість олійно-жирової продукції. Це зумовлює необхідність докорінного технічного переозброєння підприємств галузі. Вже нині інвестиції вітчизняних і зарубіжних інвесторів, що становлять понад 500 млн дол. США, дали можливість провести технічну модернізацію олієжирового комплексу, на 30 % збільшити його переробні потужності у порівнянні з 2009 р. На початок 2011 р. вони становили вже близько 10 млн т (рис. 1).

Першочергову роль у розвитку переробної сфери відіграла ефективна протекціоністська політика держави. Впровадження і збереження експортного мита на соняшник дало змогу сформувати стабільні економічні відносини між товаровиробниками олійної сировини та виробниками олії, завантажити потужності останніх, перетворити вітчизняну олійно-жирову галузь на головного експортера готової продукції, а не сировини (рис. 2).

Держава підтримує розвиток експортно-орієнтованого комплексу, про що свідчать заходи пов'язані з відміною квот на експорт соняшникової олії, захистом інтересів підприємств олійно-жирової галузі у конфліктах щодо якості її продукції на європейському ринку, поступовим врегулюванням проблемного питання з ЄС щодо відміни експортного мита на насіння соняшнику при створенні зони вільної торгівлі.

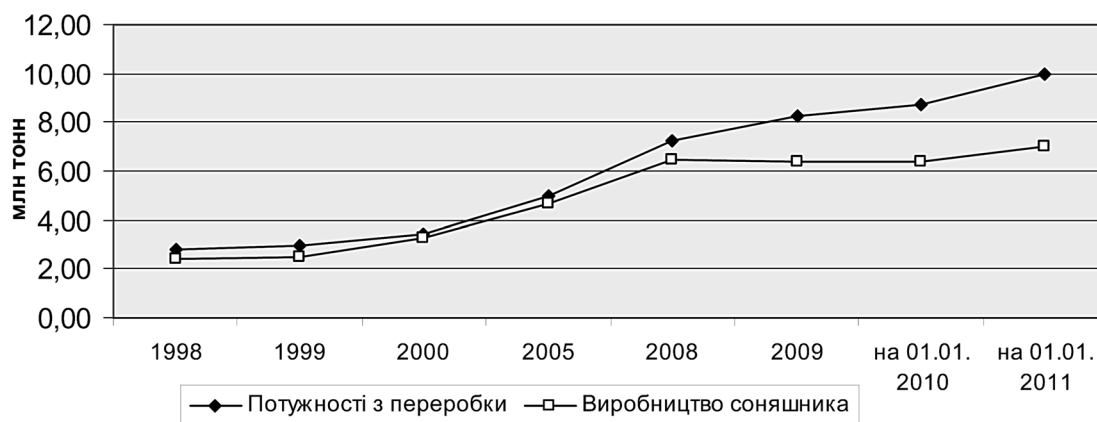

Рис. 1. Потужності по переробці олійних культур і виробництво соняшнику в Україні [4]

Так, проблема якісних характеристик експортованої української олії, яка виникла у 2008 р., була оперативно вирішена державою разом з асоціацією «Укроліяпром» шляхом створення нової системи контролю за якістю продукції, яку визнає країна ЄС.

Згідно із Законом України від 10.09.99 № 1033-XIV «Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур», починаючи з 1 січня 2007 р. ставка вивізного (експортного) мита на насіння соняшнику щорічно зменшується на 1 процентний пункт до значення 10 %. З 1 січня 2011 р. ставка вивізного (експортного) мита на насіння соняшнику становить 11 % від митної вартості.

Відміна обмежень, на думку експертів асоціації «Український клуб аграрного бізнесу», може мати негативні наслідки як для галузі, так і економіки в цілому. Зростання експорту насіння соняшнику призведе до подальшого загострення конкурентної боротьби за сировину, зростання цін на неї та продукти переробки, безробіття у галузі, дестабілізації її інвестиційного клімату [5]. Нині, враховуючи існуючі правила торгівлі, частка України у світових обсягах експорту соняшникової олії становить близько 65 %.

Механізм адміністрування розвитку переробної сфери олійно-жирової галузі потребує подальшого удосконалення. Крім протекціонізму на зовнішньому ринку, державі необхідно забезпечити стабільні та сприятливі внутрішні умови для подальшого нарощування виробництва і модернізації підприємств комплексу.

Олійно-жирова галузь характеризується високою концентрацією виробництва, що позитивно впливає на рівень його ефективності. Понад 70 % загального обсягу продукції комплексу припадає на великі підприємства, а мала переробка становить менше 2 % (табл.1).

Аналіз даних табл. 1 показує, що лідерами у виробництві соняшникової олії в Україні є: ГК «Кернел», ЗАТ «Каргілл», ЗАТ «Запорізький ОЖК», ЗАТ «Пологівський ОЕЗ», Компанія «Бунге Україна» та ПГ «Віолія», на яких сконцентровано майже 60 % вітчизняного випуску соняшникової олії.

Природні й економічні ресурси для виробництва та переробки олійних культур дають можливість вітчизняній олійно-жировій галузі й надалі займатиме лідируючі позиції у світі. Так, за прогнозами асоціації «Укроліяпром» очікується, що у 2010/11 маркетинговому році за обсягами виробництва соняшникового насіння (7,2 млн т) і соняшникової олії (3,1 млн т) Україна повинна зайняти перші місця (рис. 3;4)

Таблиця 1

Основні виробники соняшникової олії в Україні за підсумками жовтня 2010 року [4]

Виробник	Частка у виробництві соняшникової олії, %
ГК «Кернел»	20,1
ЗАТ «Каргілл»	12,5
ЗАТ «Запорізький ОЖК»	8,0
ЗАТ «Пологівський ОЕЗ»	8,0
Компанія «Бунге Україна»	5,4
ПГ «Віолія»	5,6
ПГ «Креатив»	4,8
ВАТ «Одеський ОЕЗ»	3,1
ТзОВ «Сателіт»	2,9
ТзОВ «Пересичанський ОЕЗ»	2,6
АДМ Україна	2,5
Інші виробники	24,5
Разом	100

Рис. 2. Виробництво та експорт соняшникової олії, тис. тонн

Водночас, незважаючи на економічну привабливість і великий потенціал, динамічному розвитку комплексу перешкоджає нестабільність виробництва олійного насіння, що може призвести до послаблення позицій вітчизняної олійно-жирової галузі на зовнішніх продовольчих ринках.

Порівняно з іншими країнами-виробниками наша держава має унікальні природно-кліматичні умови для вирощування різних видів олійних культур, проте основною продукцією сировинної бази підприємств олієжирового комплексу залишається соняшник, а в секторі промислового виробництва рослинних олій на соняшникову припадає 97 %.

Нині соняшник — друга за популярністю культура після пшениці. Його вирощують більше 40 % сільськогосподарських підприємств всіх форм власності, на які припадає до 80 % всього валового збору. Господарства населення забезпечують виробництво цієї культури на рівні 20 %.

В середньому, за останні п'ять років, в Україні під соняшником було зайнято близько 15 % всіх

посівних площ, а його частка у вітчизняному виробництві олійних культур сягає 70 %. Сільгоспвиробники за два останніх десятиліття збільшили посівні площі під цією культурою у 2,8 раза — від 1,6 до 4,5 млн га. За цим показником наша держава займає друге місце в світі, проте за урожайністю ми лише десяті (15–16 ц/га). Така ситуація свідчить про екстенсивний тип виробництва та можливі негативні наслідки цього підходу. Соняшник істотно виснажує землю і вирощувати його можна на одному місці раз на 8–10 років. Проте, в багатьох господарствах концентрація соняшнику в структурі посівних площ становить 25–30 %, а повернення на попереднє місце вирощування здійснюється з порушенням норм, що призводить до різкого погіршення фітосанітарної ситуації на полях, сильного висушування і вивітрювання поживних речовин з ґрунту, зменшення урожайності соняшнику та й інших культур сівозміни.

Системність агротехнологічних порушень зумовлює нестабільність виробництва олійного насіння, а

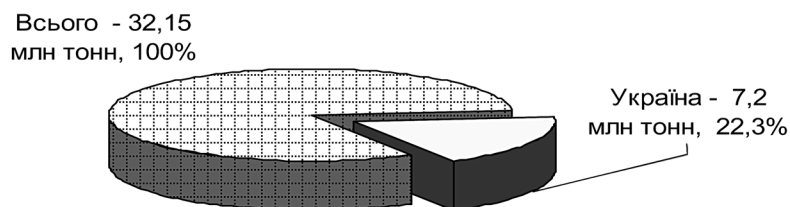

Рис. 3. Місце України у світовому виробництві насіння соняшнику в 2010/11 маркетинговому році

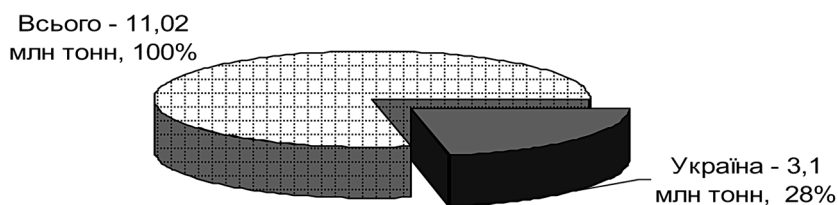

Рис. 4. Світове виробництво соняшникової олії в 2010/11 маркетинговому році

Виробництво та використання насіння ріпаку в Україні [4]

Показник	2001/ 2002	2002/ 2003	2003/ 2004	2004/ 2005	2005/ 2006	2006/ 2007	2007/ 2008	2008/ 2009	2009/ 2010	2010/ 2011
Валовий збір, тис. т	134,6	60,9	57,4	135,3	284,7	605,7	1053,4	2872,9	1873,2	1429,2
Урожайність, ц/га	12,4	8,7	9,9	12,7	13,7	15,7	13,1	20,8	18,5	16,3
Площі, тис. га	108,5	70,0	58,0	104,3	206,9	386,8	802,7	1379,6	1013,6	846,6
Експорт, тис. т	82,9	20,6	43,6	81,05	186,97	486,65	1000,0	2645,0	1800,0	1400,0

відповідно й переробки, підвищує сировинні ризики галузі, негативно впливає на продуктивність сільськогосподарського виробництва в цілому.

З метою обмеження негативного впливу порушень у сівозмінах на родючість ґрунтів 2010 р. була прийнята постанова № 164 «Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах», в якій уряд встановив нормативну структуру посівних площ, а також допустимі нормативи періодичності вирощування культури на одному і тому самому полі, зокрема що стосується соняшнику — це не менше ніж через сім років. Цей документ повинен призупинити використання тактики «спаленої землі» в олійному виробництві.

Щоб задовольнити попит на олійне насіння і стабілізувати сировинну базу переробних підприємств, необхідно обґрунтовано підійти не тільки до вирощування соняшнику, а також максимально використати потенціал інших олійних культур як джерела виробництва високоліквідної продукції, яка має попит в багатьох галузях промисловості. Такі позиції в олійно-жировій галузі можуть зайняти ріпак та соя.

На думку фахівців сфери виробництва й переробки олійної сировини, ріпак — унікальна культура. Це джерело якісної олії, яка має широкий діапазон використання у багатьох галузях національного господарства. З насіння ріпаку можна виробляти екологічно чисте паливо — стратегічний продукт як на світовому, так і вітчизняному енергетичних ринках.

Зміни у світовій структурі олійного насіння та зростання попиту на ріпак і продукти його переробки, висока окупність витрат і продуктивна дія цієї олійної культури як попередника для зернових позитивно вплинули на розвиток галузі ріпаківництва [6]. Посівні площі під ріпаком за останні 10 років збільшилися майже у 8 разів, а виробництво зросло у 10 разів — від 134,6 тис. т у 2001/2002 МР до 1429,2 тис. т у 2010/2011 МР (табл. 2).

Водночас існує проблема екстенсивності розвитку галузі та стабільності виробництва. Варіація валових зборів насіння озимого та ярого ріпаку по областях України за останні два десятиліття становила до 400 %. Таке значення показника пояснюється не тільки технологічними, а й метеорологічними факторами, що спричинили неврожайні роки або повну загибель озимого ріпаку. Нині урожайність цієї культури становить 16,3 ц/га, тоді як потенціал відомих сортів сягає 55–60 ц/га.

Такі сировинні ризики додають негативу в намірах реалізовувати крупномасштабні інвестиційні проекти, пов'язані з переробкою насіння ріпаку на біопаливо.

Формування стабільної сировинної бази ріпаківництва, налагодження виробництва біопалива на її основі відкриє перед вітчизняним олієжировим комплексом нові ринки збуту, забезпечить економічно вигідну структуру експорту його продукції. Нині ріпаківний підкомплекс, незважаючи на більш прибуткові переробку і реалізацію за кордон готової продукції (олії, біопалива, шроту, гліцерину), продовжує завантажувати іноземні переробні потужності своїм насінням. Так, у 2010/2011 МР було експортовано 98 % вирощеного урожаю ріпаку. Лідуючі торгові позиції посідають такі компанії як ТзОВ «Кернер-Трейд», ВП «Серна», ЗАТ «Каргілл», ТзОВ СП «Нубілон», частка яких в українському експорті становить майже 55 % (табл. 3).

Реалізація зваженої регуляторної політики щодо експортного мита на ріпак дала б змогу уникнути підприємствам олієжирового комплексу негативного впливу фактору сезонного недозавантаження переробних потужностей та отримувати конкурентну перевагу в часі виходу на світові олійні ринки з продукцією нового врожаю. Проте, незважаючи на очевидні економічні переваги внутрішньої переробки ріпаку, вона практично не розвивається. Така ситуація пояснюється не технологічними факторами. Сучасні потужності олійних заводів здатні переробити весь урожай ріпаку. Причина криється в несприятливих організаційно-економічних умовах функціонування переробної сфери ріпаківного підкомплексу. Держава практично не вживає заходів щодо її розвитку, тим самим створюючи комфортні умови для нарощування експортної торгівлі насінням.

В останні роки постійно зростає промислове виробництво сої. Білкові продукти із сої, ринок яких достатньо широко розвинутий на Сході та в Європі, знаходять своїх споживачів і в нашій країні. Потенціал цього ринку залишається достатньо високим для нарощування виробництва і переробки сої. У 2010/2011 маркетинговому році валовий збір сої може становити 1663 тис. т проти 64,4 тис. т у 2000 р., або у 25 разів більше (рис. 5).

Незважаючи на позитивну динаміку, виробництво сої має екстенсивний характер, урожайність цієї культури, порівняно з середньосвітовою (22 ц/га), залишається низькою і становить 15,1 ц/га. В цьому

Рейтинг експортерів насіння ріпаку за липень-лютий 2010/2011 МР [1]

Компанія	Обсяг експорту насіння, тис. т	Частка компанії у експортні насіння, %
ТзОВ «Кернел-Трейд», м. Київ	267,6	19,3
ВП «Серна», м. Київ	201,2	14,5
ЗАТ «АТ Каргілл», м. Київ	188,6	13,6
ТзОВ «Нубілон», м. Миколаїв	105,1	7,6
ТзОВ «Альфред С. Топфер Інтрешенал (Україна)», м. Київ	88,6	6,4
ТзОВ «Агропромислова група», м. Київ	39,1	2,8
ТзОВ «Амако Україна», Київська обл.	30,5	2,2
ТзОВ «Українські аграрні інвестиції», м. Київ	25,0	1,8
ТзОВ «Югос»	21,7	1,6
ДП «Сантрейд»	19,6	1,4
Інші	399,6	28,8
Разом	1386,6	100

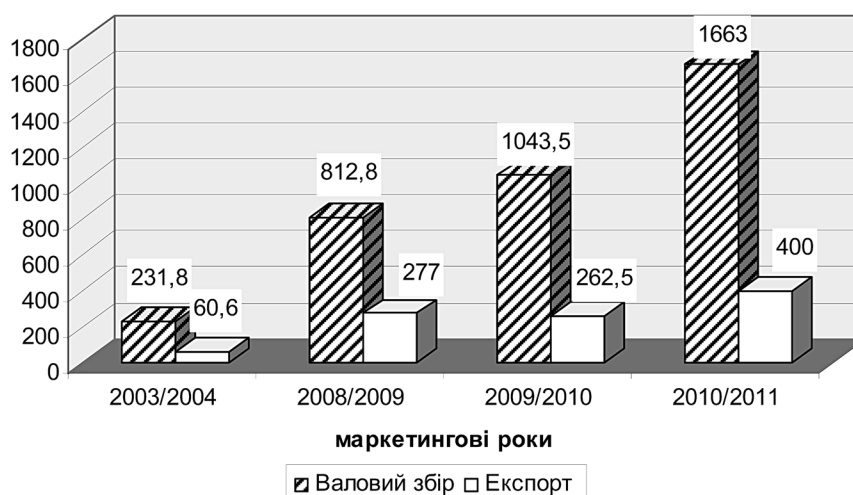

Рис. 5. Виробництво та експорт сої, тис. т

контексті питання підвищення ефективності виробництва сої та й інших олійних культур залишається відкритим.

Проблема непродуктивного і нестабільного вирощування олійних культур має комплексний характер. Стримуючими факторами виробництва є не лише незадовільна матеріально-технічна база сільськогосподарських підприємств, через яку, за експертними оцінками, щорічно втрачається до 10–15 % врожаю олійних культур, а й незначні обсяги загальних інвестицій в сільське господарство, брак відповідних трудових ресурсів та сприятливих соціально-економічних умов для їх розширеного відтворення [2].

Висновок. Олієжировий комплекс, незважаючи на позитивну динаміку функціонування, характеризується факторним дисбалансом розвитку сфер виробництва та переробки, наявністю неефективних каналів розподілу олійної сировини, екстенсивним характером її нарощування, нераціональним використанням ресурсних складових галузі. За існуючих умов, реалізація економічного потенціалу олієжирового комплексу неможлива

без створення ефективної системи управління, симбіозу державних та ринкових важелів впливу на організаційно-економічні умови функціонування учасників галузі, пошуку паритетного механізму їх взаємодії та поступу.

Використані джерела

1. Масличные // Агроперспектива. — 2011. — № 482 (9–16 марта) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.agroperspectiva.com>
2. Жигало В.С. Виробництво зернових та олійних культур в Україні: проблеми та перспективи в умовах світової продовольчої кризи / В. С. Жигалло, О. В. Сікачина О.В.; за ред. В. Артюшина. — К.: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки ПРООН, 2008. — 44 с.
3. Масличные: обзор рынка / АгроСфера — 2011. — № 21(473). — С. 46–52.
4. Офіційний сайт асоціації «Укроліяпром» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukroilpom.org.ua>
5. Офіційний сайт Українського клубу аграрного бізнесу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.agribusiness.kiev.ua>
6. Яворова Г.В. Ринок ріпакового насіння та олії: тенденції і перспективи / Г. В. Яворова // Економіка АПК. — 2009. — № 2. — С. 121–124.

РОЗВИТОК ЗЕРНОВОГО ГОСПОДАРСТВА РЕГІОНУ І ЙОГО ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ

Розглянуто регіональні аспекти конкурентоспроможності виробництва зерна з позицій його інвестиційної привабливості в контексті загального залучення інвестицій в сільське господарство.

Перебіг ринкових трансформацій в аграрній сфері виробництва та його інфраструктурі, що має завершитись з прийняттям закону стосовно земельних відносин на селі, окреслив певні позитивні зрушення в динаміці одержаних результатів окремих регіонів України. В цьому відношенні заслуговують уваги й результати, одержані в аграрному секторі Вінницької області, яка посіла в цій галузі досить високе місце серед інших регіонів.

За підсумками 2010 р., по виробництву продукції сільського господарства область знаходиться на 4-му місці в Україні. При цьому темпи зростання сільськогосподарського виробництва були вищими від середнього державного рівня. Цей ріст відбувся за рахунок підприємств аграрного сектору, якими було вироблено продукції сільського господарства на 2,8 млрд грн.

Вінницька область має значний земельний фонд. Площа сільськогосподарських угідь, що належать всім власникам становить понад 2,0 млн га, в тому числі ріллі — понад 1,7 млн га. Сільськогосподарські підприємства мали у своєму користуванні 1246 тис. га сільгоспугідь, в тому числі 1214,7 тис. га ріллі.

З 1,5 млн га загальної посівної площі Вінницької області 863 тис. га або 56 % зайнято зерновими культурами. Основною (45 %) зерною культурою Вінниччини залишається пшениця, друге місце (27 %) посідає ячмінь, на третьому місці (до 22 %) знаходиться кукурудза, значно поступаються їм жито, овес, просо, гречка та зернобобові.

Четверту частину посівів області (25,2 %) займають технічні культури, серед яких виділяються соняшник 42 %, цукрові буряки — 20 % та ріпак — 12 %. До рівня 2009 р. збільшено посіви цих культур: цукрового буряку — в 1,6 раза, соняшнику — в 1,5 раза.

Кормові культури в т.ч. багаторічні трави, кукурудза на силос, горох, вика, кормовий буряк, люцерна займають понад 171 тис. га.

Таким чином, в основі господарської діяльності значної частини сільськогосподарських підприємств залишається багатогалузевий характер територіальної організації виробництва.

Цінова ситуація на ринку сільськогосподарської продукції дала змогу товаровиробникам області отримати у 2010 р. майже 4 млрд грн чистого доходу проти 3,3 млрд грн у 2009 р. Водночас рівень рентабельності області зріс з 8,5 до 19,4 %. З прибутками звітний рік закінчили 403 аграрних підприємства (більше на 42 одиниці, ніж у 2009 р.). Сума їхнього прибутку склала майже 750 млн грн (зросла в 1,8 раза). Кількість збиткових підприємств становила 84 проти 137 в 2009 р., у яких сума збитків дорівнювала 111 млн грн проти 162 млн грн у 2009 р.

Динаміка економічних показників виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції представлена в табл. 1.

Можна вважати, що результати останніх років одержані також завдяки певному поживленню інвестиційної діяльності в регіоні. Так, загальна сума інвестицій на розвиток сільського господарства становила 960 млн грн, з них в рослинництво направлено 738 млн грн або 77 % загального обсягу. В порівнянні з 2009 р. їх сума збільшилася в 1,6 раза.

Для потреб сільського господарства в області введено в експлуатацію зерноочисні та зерноочисно-сушильні пункти потужністю 16 тис. т на рік, елеватори на 346 тис. т одночасного зберігання.

Порівняно з попереднім роком відбулися зміни у технологічній структурі інвестицій у сільське господарство. Інвестиції, що надаються нині державою, вкрай обмежені й становлять менше 1,0 % від загального їх обсягу в сільське господарство. Проте лише за сприятливого інвестиційного клімату можна очікувати інвестиції з приватного сектору економіки як вітчизняного, так і іноземного походження.

Водночас, виходячи з позицій інвестиційної привабливості, можна вважати, що всі галузі важли-

**Динаміка економічних показників аграрної продукції
у сільськогосподарських підприємствах регіону**

Показник	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
<i>Продукція сільського господарства</i>					
Повна собівартість, млн грн	1311,1	1420,4	2173,9	2907,1	3151,4
Доход (виручка), млн грн	1344,2	1530,9	2429,6	3168,1	3763,2
Прибуток (збиток), млн грн	33,1	110,5	255,7	261,0	611,8
Рівень рентабельності (збитковості), %	2,5	7,8	11,8	9,0	19,4
<i>Продукція рослинництва</i>					
Повна собівартість, млн грн	905,8	1000,8	1680,2	2413,6	2516,9
Доход (виручка), млн. грн	1022,9	1200,3	1948,0	2697,0	3159,0
Частка доходу рослинництва від загального доходу, %	76,1	78,4	80,2	85,1	83,9
Прибуток (збиток), млн грн	117,1	199,5	267,8	283,4	642,1
Рівень рентабельності (збитковості), %	12,9	19,9	15,9	11,7	25,5
<i>Зернові — всього</i>					
Повна собівартість, млн грн	505,3	539,3	882,8	1501,8	1451,7
Доход (виручка), млн грн	579,6	687,0	997,1	1610,4	1742,3
Частка доходу зернових від доходу продукції рослинництва, %	56,7	57,2	51,2	59,7	55,1
Прибуток (збиток), млн грн	74,3	147,7	114,3	108,6	290,6
Рівень рентабельності (збитковості), %	14,7	27,4	13,0	7,2	20,0
<i>Продукція тваринництва</i>					
Повна собівартість, млн грн	405,3	419,6	493,6	493,4	634,5
Доход (виручка), млн грн	321,4	330,6	481,6	471,1	604,1
Частка доходу тваринництва від загального доходу, %	23,9	21,6	19,8	14,9	16,1
Прибуток (збиток), млн грн	-83,9	-89,0	-12,0	-22,3	-30,4
Рівень рентабельності (збитковості), %	-20,7	-21,2	-2,4	-4,5	-4,8

ві, оскільки вся їх сукупність є взаємозалежною і взаємозв'язаною в результаті чого вони стимулюють або стримують розвиток АПК в цілому.

Інвестиційна привабливість в умовах сучасних фінансових відносин суб'єктів ринку агропродовольчої продукції знаходиться у площині великотоварного виробництва, яке перебуває у процесі формування. При цьому мається на увазі й створення сільськогосподарських холдингів [1, с. 165].

Водночас об'єктивна оцінка економічної ситуації вимагає визнання пріоритету зернової галузі як з позицій стратегії її розвитку, так і її місця в регіоні. За показниками 2008–2010 рр. у всіх категоріях господарств тут одержано в середньому 3193,7 тис. т зерна проти 3074 тис. т у 1990 р. При цьому зібрані площі зернових співвідносяться відповідно — 834 і 830,1 тис. га, що засвідчує ста-

більну ситуацію в цьому сегменті сільського господарства.

Глибший погляд на проблему змушує погодитись, що змінний характер ефективності господарської діяльності, в тому числі в зернопродуктовому підкомплексі, дає підстави оцінювати її як нестабільну і незбалансовану, що позначається на цінній конкурентоспроможності продукції [2, с. 67].

Тому звернемось до особливостей формування ринку зерна на основі його конкурентоспроможності і посилення привабливості інвестицій. Мова йде про раціональне видове співвідношення в зерновій галузі. Це пов'язано з тим, що крім пшениці (озимої і ярої) важливе місце серед фуражних зернових культур регіону посідає ячмінь, завдяки якому утримується певна рівновага щодо відповідного балансу зерна. Розра-

Ефективність вирощування ячменю в динаміці

Показник	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
<i>Ячмінь ярий</i>				
Зібрана площа, тис. га	102,9	95,8	124	86,0
Урожайність, ц/га	17,8	34,5	26,4	25,9
Виробництво, тис. т	182,9	330,5	328	222,5
Виробнича собівартість, млн грн	110,1	191,7	215	193,6
Собівартість 1 ц зерна, грн	60,22	58,02	65,56	86,98
Реалізовано, тис. т	133,6	228,0	279,4	210,9
Повна собівартість, млн грн	89,9	158,7	212,8	198,1
Чистий дохід (виручка), млн грн	120,4	192,9	205,0	221,2
Прибуток (збиток), млн грн	30,5	34,2	-7,8	23,1
Повна собівартість 1 ц, грн	67,26	69,6	76,17	93,95
Ціна реалізації 1 ц, грн	90,1	84,61	73,38	104,92
Рівень рентабельності, %	34	21,6	-3,7	11,7
Кількість господарств — всього	415	419	391	360
в т.ч., які одержали збитки	137	105	171	123
Витрати на 1 га зібраної площі, грн	1070,0	2001,0	1733,9	2251,2
Прибуток на 1 га зібраної площі, грн	296,4	357,0	-62,9	268,6
<i>Ячмінь озимий</i>				
Зібрана площа, тис. га	12,3	23,6	35,5	50,6
Урожайність, ц/га	24,2	40,7	34,1	28,1
Виробництво, тис. т	29,9	96,1	120,8	142,2
Виробнича собівартість, млн грн	16,0	50,5	74,7	120,4
Собівартість 1 ц зерна, грн	53,59	52,55	61,85	84,68
Реалізовано, тис. т	20,3	69,9	99,3	128,2
Повна собівартість, млн грн	13,5	44,7	71,0	119,1
Чистий дохід (виручка), млн грн	16,5	56,4	70,0	121,4
Прибуток (збиток), млн грн	3,0	11,6	-1,0	2,3
Повна собівартість 1 ц, грн	66,5	64,00	71,54	92,95
Ціна реалізації 1 ц, грн	81,07	80,67	70,53	94,72
Рівень рентабельності, %	21,9	26,0	-1,4	1,9
Кількість господарств — всього	140	191	230	262
в т.ч., які одержали збитки	45	38	87	99
Витрати на 1 га зібраної площі, грн	1300,8	2139,8	2104,2	2379,4
Прибуток на 1 га зібраної площі, грн	243,9	491,5	-28,2	45,5

хунки показують, що в останні три роки близько 42 % всього зібраного урожаю припадає на ячмінь (табл. 2).

Відмітимо одну характерну для даного регіону особливість, яка полягає в тому, що загальний економічний результат на ринку ячменю формується залежно від співвідношення посівів ярої і озимої культури та одержаного з них валового збору. Зокрема, за показниками 2010 р. на ози-

мий ячмінь припадає третина врожаю. Очевидно, що таке співвідношення цілком закономірне, оскільки воно дає змогу зменшувати ризики при несприятливих чи то осінніх і зимових, чи то весняно-літніх умовах (вимерзання, посуха тощо). Якщо не ставити за мету визначити, якому з видів ячменю (озимому чи ярому) належить пріоритет на зерновому полі сільськогосподарського підприємства, то можна зазначити, що

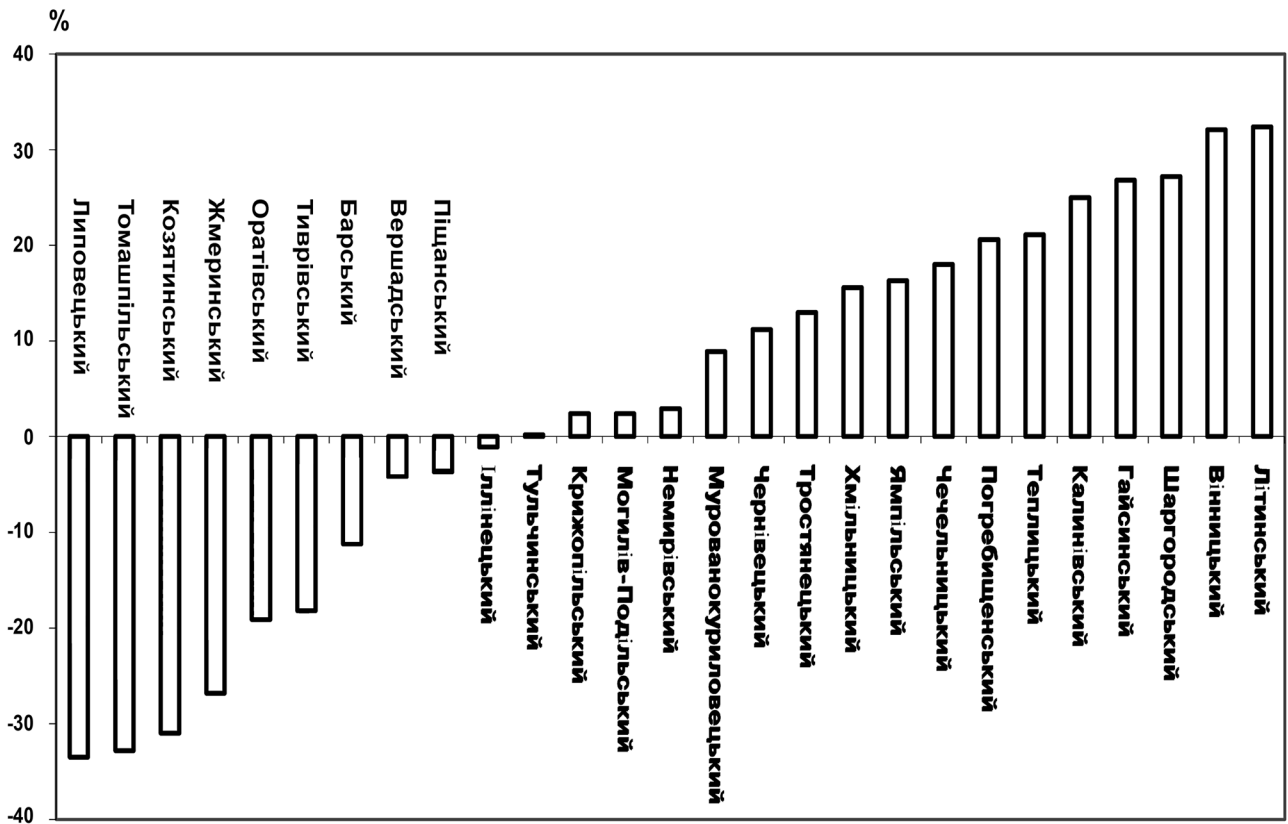

Рис. 1. Рентабельність ячменя озимого по районах області за 2010 р.

кожен з них має відносні переваги щодо іншого за тим чи іншим показником виробництва і його результатами.

Зокрема, якщо звернутись до показника урожайності, то ярий ячмінь явно поступається озимому: у 2007 р. — на 6,4 ц з гектара зібраної площі, у 2008 р. — на 6,2 ц/га, у 2009 р. — на 13,7 ц/га і у 2010 р. — на 2,2 ц/га. Очевидно, що за всіх інших рівних умов вищий рівень урожайності зумовлює вищий економічний ефект виробництва. Оскільки озимий ячмінь має дві фази вегетації, то така відмінність певним чином впливає на різ-

ницю у витратах в розрахунку на гектар посівної площі. Співставлення показників показує, що в цьому відношенні певну перевагу має ячмінь ярий. Так, у 2007 р. ці витрати на зібрану площу (1 га) озимого ячменю були вищими на 22,2 %, у 2008 р. — на 6,8, у 2009 р. — на 21,3, у 2010 р. — на 7,1 %. Відповідно до цього озимий ячмінь поступається і рівнем рентабельності (рис. 1).

Проте зауважимо, що ярий ячмінь вирощують 360, або 71,7 % підприємств з тих, що вирощують зернові культури, а озимий — понад 260, або 56,1 %.

Таблиця 3

Групування сільськогосподарських підприємств за рентабельністю ярого ячменю, 2010 р.

Групи за рентабельністю озимої пшениці, ц/га	Кількість господарств у групі	Реалізовано на одне господарство, ц	Затрати на 1 га посівів, грн	Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн	Ціна реалізації, грн за 1 ц	Одержано прибутку на 1 га, грн	Рентабельність, %
до 20	52	3353	2803	145,64	90,54	-1317,61	-37,8
0	73	6106	2472	109,28	98,58	-243,01	-9,8
10	52	6133	2366	94,62	98,65	109,67	4,3
20	54	4061	2112	95,96	109,77	286,88	14,4
40	63	7975	2188	82,81	107,92	722,17	30,3
60	29	8409	1830	76,54	115,04	924,90	50,3
понад 60	37	5516	1973	61,29	116,20	1654,68	89,6
Всього	360	5857	2263	93,95	104,92	276,88	11,7

Економічні показники вирощування кукурудзи на зерно в динаміці

Показник	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Зібрана площа, тис. га	38,8	39,7	75,2	58,4	98,9
Урожайність, ц/га	44,5	37,6	55,4	60,9	66,1
Виробництво, тис. т	172,4	149,3	416,4	355,7	654,0
Виробнича собівартість, млн грн	69,4	86,4	216,9	210,3	413,0
Собівартість 1 ц зерна, грн	40,24	57,86	52,1	59,12	63,15
Реалізовано, тис. т	157,8	122,4	209,5	422,6	425,3
Виробнича собівартість реалізованого зерна кукурудзи, млн грн	—	64,8	119,8	250,3	295,0
Повна собівартість, млн грн	70,4	74,0	139	285,3	338,3
Чистий дохід (виручка), млн грн	79,0	95,2	122,6	342,1	501,7
Прибуток (збиток), млн грн	8,6	21,2	-16,4	56,8	163,4
Повна собівартість 1 ц, грн	44,61	60,47	66,37	67,51	79,55
Ціна реалізації 1 ц, грн	50,08	77,79	58,54	80,95	117,96
Рівень рентабельності, %	12,3	28,7	-11,8	19,9	48,3
Кількість господарств — всього	275	258	278	293	303
в т.ч., які одержали збитки	141	106	169	102	46
Витрати на 1 га зібраної площі, грн	1788,7	2176,3	2886,0	3601,0	4175,9
Прибуток на 1 га зібраної площі, грн	221,6	534,0	-218,2	972,6	1652,2

Аналіз показує, що з позицій конкурентноздатності за показником рентабельності у 2010 р. ярий ячмінь знаходиться в тих же параметрах, що й озима пшениця. Водночас можна простежити певну відмінність. Основна з них полягає в тому, що реалізація озимої пшениці була збитковою у 22,6 % підприємств, що реалізували зерно цієї культури, а ярий ячмінь у 34,7 %. Показник рентабельності вище 20 % по озимій пшениці мали 42 %, а по ячменю — 49,1 % відповідних підприємств.

Доволі близькими є показники як собівартості, так і ціни реалізації. Залишається зауважити, що в будь-якому разі ринок зумовлює необхідність подальшої роботи в напрямі підвищення ефективності використання ярого ячменю (табл. 3).

В останні роки зміцніли позиції кукурудзи на зерновому ринку України, включаючи і Вінницьку область, що засвідчують показники табл. 4.

Це очевидна тенденція росту пропозиції зерна кукурудзи з боку все більшої кількості сільськогосподарських підприємств регіону. Одержані 654,0 тис. т зерна кукурудзи у 2010 р. — це найвищий показник з обсягу його виробництва, який становив третину всього валового збору зерна. З позицій оцінки ефективності, показник урожайності та її стабільності можна вважати

позитивним результатом, який вказує на потенційні можливості підприємств в напрямі нарощування інвестицій в цю важливу підгалузь.

Висновки.

Конкурентоспроможність тих чи інших видів сільськогосподарської продукції в цілому залишається низькою з причин відсутності достатніх обігових коштів, кредитних ресурсів, а також як державних, так і зарубіжних інвестицій.

Недостатню привабливість інвестицій зумовлюють строкатість показників господарської діяльності, низький рівень економічної стійкості та соціально-економічного розвитку сільських територій.

В сільському господарстві Вінницької області визріли умови для успішного використання ресурсного потенціалу за рахунок подальшого залучення інвестицій, зокрема у сфері зернового господарства.

Використані джерела

1. Інвестиційна привабливість аграрно-промислового виробництва регіонів України / [Саблук П. Т., Кісіль М. І., Коденська М. Ю. та ін.] ; за ред. М.І. Кісіля, М.Ю. Коденської. — К.: ННЦ ІАЕ, 2005. — 478 с.
2. Формування і розвиток ринку зерна в Україні / [Шпикуляк О. Г., Воскобійник Ю. П., Саблук Р. П., Овсянніков О. В.]. — К.: ННЦ ІАЕ, 2008. — 190 с.

ОЦІНКА РОЗВИТКУ ЦУКРОБУРЯКОВОГО ВИРОБНИЦТВА В РЕГІОНІ

Проведена оцінка розвитку цукробурякового виробництва в Полтавській області. Відображено динаміку урожайності, валових зборів, структуру собівартості та ефективність реалізації цукрових буряків.

Стратегічною метою розвитку цукробурякового виробництва є повне самозабезпечення країни цукром у розмірах, необхідних для споживання населенням, забезпечення харчових галузей, які споживають цукор як сировину.

Україна належить до традиційно цукрових держав світу, що зумовлюється досить сприятливими ґрунтово-кліматичними та економічними умовами для розвитку буряківництва й виробництва цукру. Цукробуряковий підкомплекс відіграє важливу роль у вирішенні продовольчої проблеми країни. Він функціонує на стику харчової промисловості та сільського господарства і його ефективність залежить від узгоджених дій бурякосійних підприємств і цукрових заводів, надійності економічних зв'язків, паритетних взаємовідносин між виробниками цукрових буряків і переробниками.

Питанням розвитку цукробурякового виробництва присвячені наукові праці В.Г. Андрійчука, В.І. Бойка, М.Ю. Коденської, О.В. Крисального, І.І. Лукінова, М.Й. Маліка, В.Я. Месель-Веселяка, М.В. Роїка, П.Т. Саблука, А.В. Фурси та інших дослідників.

Метою статті є розгляд механізму оцінки розвитку виробництва і собівартості цукрових буряків в Полтавській області.

Цукрові буряки — це єдина в нашій державі культура для виробництва товарного цукру. В коренеплодах сучасних біологічних сортів формується до 20 % цукру. При промисловій переробці з однієї тони цукрових буряків одержують 130–160 кг цукру, до 800 кг жому та 40–60 кг патоки (меляси).

В Полтавській області у 2009 році було вироблено цукрових буряків 20,7 % до всього обсягу в Україні. Спостерігається тенденція до збільшення виробництва цукру. Так у 2000 р. його частка становила 7,8 %, а у 2009 р. 26,1 %, тобто в області виготовляється четверта частина цукру в Україні.

Необхідною передумовою оцінювання цукробурякового виробництва є аналіз динаміки урожайності та валових зборів цукрових буряків (табл. 1).

Найважливіший показник економічної ефективності в буряківництві — це врожайність. Вона відображає культуру землеробства, якість і строки проведення технологічних операцій, забезпеченість господарств засобами виробництва. Загалом по області вона залишається нестабільною, має місце істотне її коливання в розрізі районів. В господарствах Полтавської області, починаючи з 2005 і до 2008 року урожайність цукрових буряків зросла від 252 до 421 ц/га, а у 2009 році знизилась до 373 ц/га. Хоча в деяких районах області (Лохвицький, Машівський, Решетилівський, Шишацький) 2009 р. урожайність цукрових буряків була значно вища.

У 2009 р. порівняно з 2008 р. бурякове поле зменшилось майже по всіх районах крім Карлівського, Козельщинського, Лубенського, Пирятинського, Хорольського, Чорнухівського. Забезпечили рівень урожайності культури понад 40 т/га 2008 р. Глобинський, Зіньківський, Кобеляцький, Лохвицький, Пирятинський, Семенівський та Чорнухівський райони, а понад 45 т/га — Гадяцький, Диканський, Козельщинський, Лубенський, Новосанжарський та Шишацький райони, тобто 6 районів із 25, що свідчить про значний невикористаний потенціал області у 2005 і 2009 рр.

Середня урожайність по області у 2009 р. порівняно з 2008 р. знизилась на 48 ц/га і становила 373 ц/га, що водночас вплинуло на зменшення валового збору на 623 тис. т. 2008 рік був вдалий для виробництва цукрових буряків, рівень урожайності по області становив 421 ц/га.

У 2009 в зв'язку зі складними кліматичними умовами (посуха, протягом 40–90 діб призвела до того, що вміст вологи у ґрунті не перевищував 15–30 мм в орному шарі ґрунту, що значно нижче оптимальних). Це стало причиною ущільнення ґрунту, його розтріскування та масового ураження рослин хворобами та кореневими гнилями. Внаслідок

Динаміка урожайності та валових зборів цукрових буряків в районах Полтавської області*

Райони	Урожайність, ц/га			Валовий збір, тис. т		
	2005 р.	2008 р.	2009 р.	2005 р.	2008 р.	2009 р.
Полтавська область	252	421	373	1543	2701	2078
Великобагачанський	254	332,9	294	44	24	22
Гадяцький	216	470,4	364	55	208	143
Глобинський	337	443,4	438	98	275	220
Гребінківський	239	298,7	191	47	68	21
Диканський	208	478,7	413	61	162	134
Зіньківський	235	409,3	333	50	82	48
Карлівський	305	357,8	341	164	100	93
Кобеляцький	204	407,6	361	48	129	43
Козельщенський	255	450,9	396	40	113	120
Котелевський	238	331,5	284	61	51	35
Кременчуцький	125	324,8	-	6	0	-
Лохвицький	167	417,1	444	48	338	143
Лубенський	272	482,83	443	89	119	140
Машівський	262	378,8	412	74	57	31
Миргородський	190	371,2	322	46	37	3
Новосанжарський	243	472,7	471	40	79	52
Оржицький	253	325,2	193	90	77	43
Пирятинський	315	413,1	168	97	99	38
Полтавський	183	263,1	265	23	25	14
Решетилівський	159	329,4	337	17	23	17
Семенівський	218	448,2	388	60	117	83
Хорольський	215	363,0	264	68	75	59
Чорнухівський	240	408,9	316	24	54	101
Чутівський	200	388,4	312	63	82	63
Шишацький	256	521,5	525	130	307	310

*Статистичний щорічник Полтавської обл. за 2009 рік, с. 101;108; 2008 р. с. 107;114; 2007 р. с. 117;124. Дані Головного управління агропромислового розвитку Полтавської обласної державної адміністрації.

док недостатньої кількості опадів восени не було й очікуваного приросту маси коренеплодів і цукру, оскільки урожайність порівняно з 2008 р. знизилась на 12 %. Це свідчить про високу ризиковість галузі та необхідність її врахування при забезпеченні матеріально-технічними ресурсами. В результаті дії зазначених чинників виробництво цукрових буряків характеризується нестабільністю, зокрема в 2009 р. порівняно з 2005 р. виробництво зросло в 1,3 раза, а у 2009 р. порівняно з 2008 р. зменшились на 23,1 %. Водночас товарність цукрових буряків протягом аналізованого періоду зменшилась до 47 % (по Україні до 52 %).

Прибуток з 1 га цукрових буряків збільшився на 1118,48 грн, або в 13,9 раза, перевищує розмір прибутку по Україні і в 2009 р. становив 1205,24 грн.

Полтавська область у 2009 р. мала збиток на 1 га вирощування культури в сумі 364,9 грн, що в 5,5 раза більше в порівнянні з 2005 р. Реалізаційна ціна в цьому році була нижчою за собівартість на 6,43 грн (табл. 2).

Повна собівартість продукції зростає майже у двічі, проте реалізаційна ціна мала мінусове відхилення у 2005, 2007 та 2009 р., підвищилась на 0,32 грн у 2006 та на 0,12 грн у 2008 р.

Собівартість 1 ц стрімко зросла від 17,44 грн до 33,42 грн у 2009 р., а ціна реалізації — з 16,93 грн. по 26,99 грн. Рівень рентабельності у 2006 р. становив 1,9 %, 2008 р. — 0,7 %, а в 2009 р. на гривню вкладень було отримано 0,19 грн збитку.

Основою підвищення ефективності є оптимізація прямих матеріальних (насіння, мінеральні

Ефективність реалізації цукрових буряків в с-г підприємствах*

Рік	Україна				Полтавська область			
	Повна собівартість, 1 ц грн	Реалізаційна ціна, грн на 1 ц	Прибуток на 1 га, грн	Рентабельність, %	Повна собівартість, 1 ц грн	Реалізаційна ціна, грн на 1 ц.	Прибуток на 1 га, грн	Рентабельність, %
2005	17,03	17,85	86,76	4,8	17,44	16,93	-56,29	-2,9
2006	16,85	18,72	233,9	11,1	17,24	17,56	38,32	1,9
2007	17,99	16	-246,87	-11,1	18,80	15,72	-315,76	-16,4
2008	20,92	22,4	223,4	7,1	18,53	18,65	17,89	0,7
2009	30,52	41,81	1205,24	37,0	33,42	26,99	-364,9	-19,3
2009 у % до 2005	179	2,3 р	13,9 р	7,7 р.	192	159	6,5 р.	6,7 р.
зміна абсолютна +, -	+13,49	+23,96	+1118,48	+32,2	+15,98	+10,06	-421,19	-22,2

* Джерело: Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [за ред. М.В. Присяжнюка та ін.]. — К.: ННЦ ІАЕ, 2011. — 1008 с. [С. 578—579]; Статистичний щорічник Полтавська область за 2009 рік та власні розрахунки.

Структура собівартості цукрових буряків*

Показник	2006 р.		2007 р.		2008 р.		2009 р.	
	на 1 га	на 1 ц	на 1 га	на 1 ц	на 1 га	на 1 ц	на 1 га	на 1 ц
<i>Україна</i>								
Витрати всього, грн	2966,8	10,4	3631,4	12,3	5292	14,8	7575,2	24,2
матеріальні витрати, грн	2167,3	7,61	2774,7	9,4	4167,1	11,7	5871,6	18,7
витрати на оплату праці, грн	319,1	1,1	315,1	1,8	367,4	1,0	454,5	1,5
інші витрати, грн	480,4	1,7	541,6	1,8	757,4	2,1	1249,1	4,0
<i>Полтавська область</i>								
Витрати всього, грн	3469,8	10,2	3883,5	11,4	7396,3	14,3	8207,5	22,3
матеріальні витрати, грн	2558,2	7,5	2926,6	8,6	6026,5	11,6	5848,7	15,9
витрати на оплату праці, грн	320,9	0,9	317,2	0,9	421	0,8	631,2	1,7
інші витрати, грн	590,7	1,7	639,7	1,9	948,8	1,8	1727,7	4,7

* Джерело: розрахунки автора на основі даних Головного управління статистики в Полтавській області та Державного комітету статистики України.

добрива, нафтопродукти) та загальнопромислових (амортизація необоротних активів, відрахування на соціальні заходи та ін.) витрат на вирощування цукрових буряків, їх переробку і виробництво цукру [1, с. 423] (табл. 3).

Аналіз даних табл. 3 свідчить, що протягом 2006—2009 рр. витрати на одиницю площі цукрових буряків в Полтавській області зросли на 4737,7 грн або у 2,4 раза, в т.ч. матеріальні витрати — на 3290,5 грн, витрати на оплату праці — на 310,3 грн, інші прями витрати — на 1137,0 грн.

Не сприяє розвитку галузі буряківництва й низький рівень оплати праці, частка якої у структурі витрат зменшилась за досліджуваний період від 9,2 до 7,7 % [2, с.89].

Висновки. Полтавська область має важливе значення у цукробуряковому виробництві Украї-

ни проте несприятлива економічна ситуація призвела до занепаду галузі буряківництва і цей процес продовжується. Тому важливим завданням стає відтворення цукробурякового виробництва в регіоні за рахунок впровадження новітніх технологій вирощування культури, підвищення урожайності та цукристості коренеплодів, що відповідно потребує інвестування галузі.

Використані джерела

1. Інвестиційна привабливість аграрно-промислового виробництва регіонів України / [Саблук П. Т., Кисіль М. І., Коденська М. Ю. та ін.]; за ред. М.І. Кісіля, М.Ю. Коденської. — К.: ННЦ ІАЕ, 2005. — 478 с.
2. Цукробурякове виробництво України: проблеми відродження, перспективи розвитку: моногр. / [Саблук П. Т., Коденська М. Ю., Власов В. І. та ін.]; за ред. П.Т. Саблука, М.Ю. Коденської. — К.: ННЦ ІАЕ, 2007. — 390 с.

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КОРМОВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

Проведено економічну оцінку сучасного стану кормовиробництва в Україні, визначено основні причини й передумови виникнення негативних тенденцій в галузі. Виявлено структурні зміни у посівних площах сільськогосподарських культур за останні роки, та їх вплив на формування пропозиції кормових ресурсів.

Галузь кормовиробництва — одна з найбільш занедбаних в агропромисловому комплексі. Як матеріальна субстанція тваринництва в умовах постійних структурних реформ вона залишилася поза увагою держави внаслідок чого втратила відповідний сегмент на вітчизняному ринку і вибула із налагодженого впродовж попередніх десятиліть системного ланцюга інтеграційних зв'язків із споживачами кормів.

Характеризуючи науково-публіцистичний доробок сучасної аграрної науки з питань економіки кормовиробництва, варто зауважити, що висока актуальність досліджуваної проблематики супроводжується недостатнім рівнем активності наукової спільноти у цьому напрямі. Вчені-економісти, зокрема М.В. Зубець, П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк, В.І. Бойко, В.І. Дегтяренко, розкривають економічні й технологічні аспекти кормовиробництва у контексті формування сприятливих мікроекономічних чинників ефективного функціонування галузі тваринництва [1;2;4]. Інші, в тому числі А.А. Бабич-Побережна, В.П. Славов, В.В. Перегуда, надають пріоритети вивченню економічної ефективності виробництва окремих кормових культур. Зважаючи на високу соціально-економічну значимість досліджуваної галузі, особливо з точки зору розв'язання проблем депресивного стану сільських територій, продовольчої стабільності в країні, виникає необхідність подальших досліджень у цьому напрямі. Особливу увагу варто приділити проблемі системної оцінки сучасного стану кормовиробництва, виявлення причин нині характерного для нього економічного й технологічного застою та негативних наслідків для економіки агропромислового виробництва, що й зумовило мету статті.

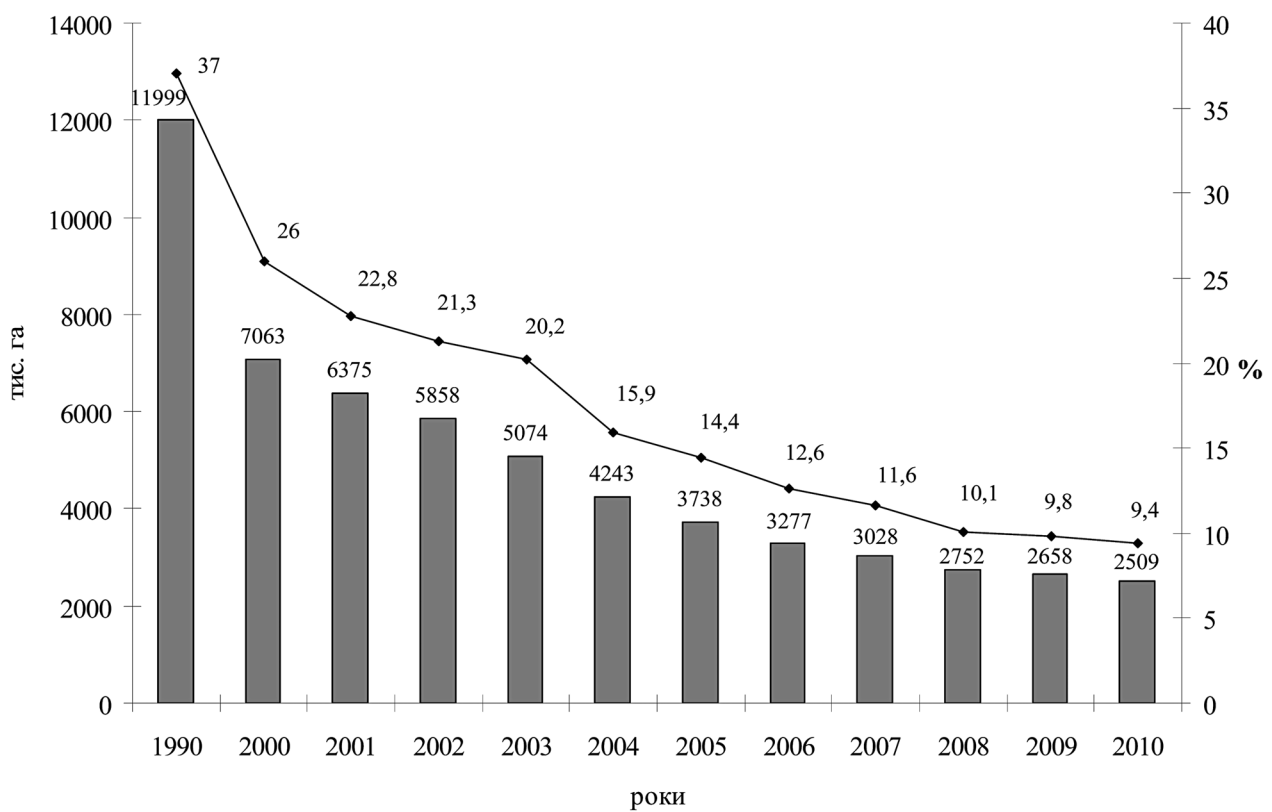
Нині як і впродовж пострадянського періоду загальні ознаки розвитку галузі кормовиробництва залишилися незмінними і характеризуються, насамперед, скороченням посівних площ кормових культур і валового виробництва кормів, відсутністю налагодженого механізму співпраці агроформувань з комбикормовими заводами і чіткої схеми здійснення розрахункових операцій, зниженням бізнесової і державної активності у цій сфері тощо.

За період з 2000 по 2010 рр. майже втричі зменшилися посівні площі сіяних кормових культур (середній абсолютний спад становив 455,4 тис. га в рік). При цьому відповідна частка цих культур у загальній структурі посівних площ сільськогосподарських культур скоротилася у 2010 році до 9,4 %, тоді як десять років тому вона становила 26 % (рис. 1).

Основними споживачем кормів сіяних кормових культур є велика рогата худоба. У структурі раціону ВРХ 19—20 кормів припадає на силос, 18 % — на сіно, сінаж і солому до 30 — на зелені корми сіяних трав, природних лук і пасовищ. Як свідчать дані рис. 2, поголів'я ВРХ за період 2000—2009 рр. скотилося у 2 рази, у тому числі корів — у 1,8 рази. Чітка й безперервна тенденція до згортання галузі скотарства стала найвагомим фактором зниження попиту на корми у польовому кормовиробництві.

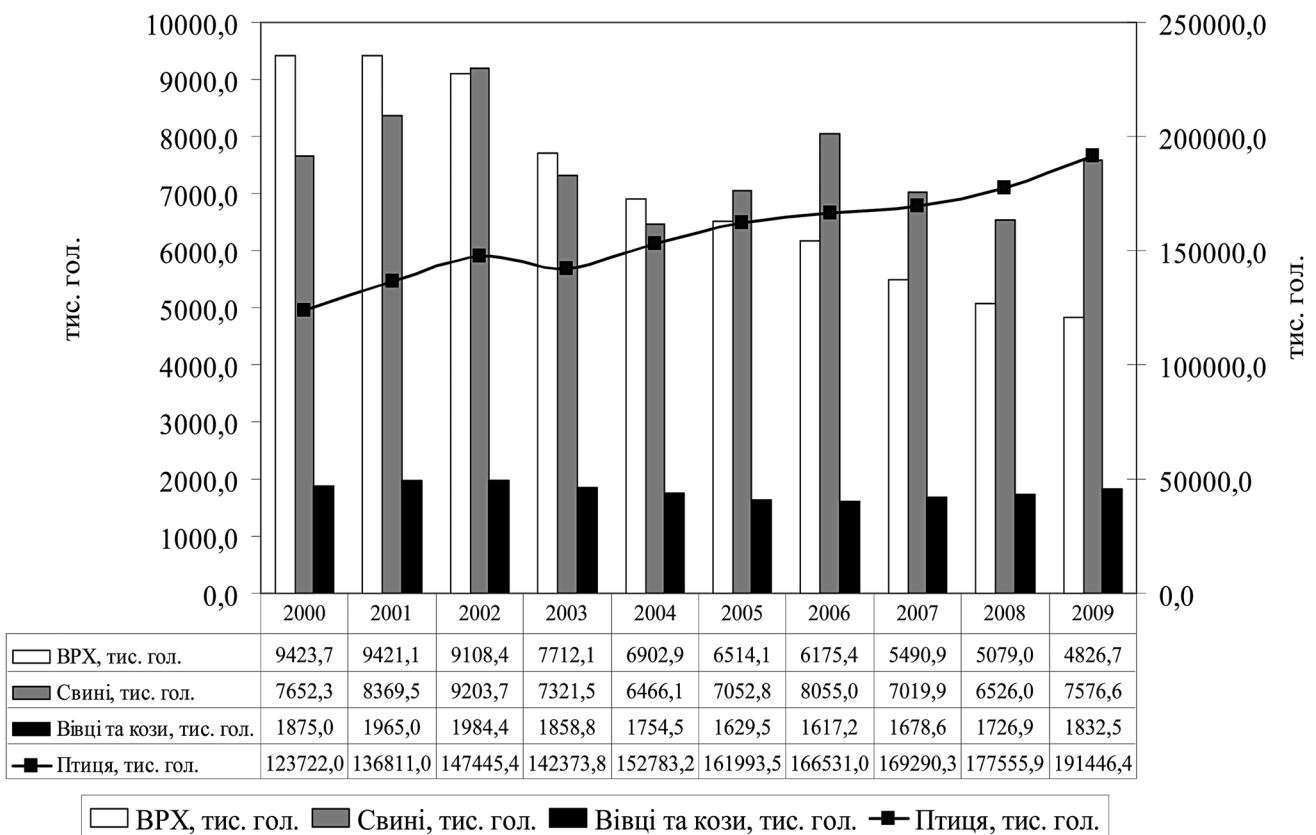
Несприятлива ситуація в галузі тваринництва знайшла своє відображення відбиток у зміні структурних співвідношень виробництва рослинницької продукції в цілому і в кінцевому підсумку призвела до монопродуктового типу підприємницької діяльності у багатьох сільськогосподарських підприємствах [4, с. 47].

Внаслідок низької енергозатратності виробництва олійних, зернових і зернофуражних культур, високий попит на них світового ринку, більшість сільськогосподарських підприємств перейшли на вузькоспеціалізоване виробництво, відмовившись від вирощування цукрових буряків, гороху,

■ Посівні площі кормових культур, тис. га — Частка площ кормових культур у загальній посівній площі, %

Рис. 1. Динаміка посівних площ сіяних кормових культур в Україні

□ ВРХ, тис. гол. ■ Свині, тис. гол. ■ Вівці та кози, тис. гол. ■ Птиця, тис. гол.

Рис. 2. Динаміка поголів'я тварин і птиці в Україні

Посівні площі зернових, зернобобових і технічних культур в Україні, тис. га

Культура	1990 р.	2000 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Зернові та зернобобові культури, всього	14583	13646	15005	14515	15115	15636	15837
у тому числі: кукурудза	1234	1364	1711	1777	2087	2516	2149
ячмінь	2729	3985	4500	5305	4976	4219	5122
овес	492	521	468	474	404	456	433
горох	1287	307	326	339	362	206	286
вика та викові суміші	79	54	44	29	30	19	28
Технічні культури, всього	3751	4187	5260	6105	5920	6778	6545
у тому числі олійні: соняшник	1636	2943	3743	3964	3604	4306	4232
соя	93	65	438	751	671	558	644
ріпак	90	214	207	414	891	1412	1060
Уся посівна площа	32406	27173	26044	25928	26060	27133	26990

вики, картоплі, овочів, сіяних кормових культур (табл. 1).

По групі зернових і зернобобових культур упродовж останніх десяти років спостерігається найстабільніша ситуація: мінімальну площу (12,5 млн га) за останні два десятиліття засіяли 2003 р., а максимальну (15,8 млн га) – 2009 р. У структурі зернофуражних значно зміцнили свої позиції такі культури як кукурудза та ячмінь. Їх площі за десять років зросли на 60 і 30 % відповідно. Саме ці культури утворили потужну сировинну базу для нарощення виробництва і використання концентрованих кормів. Так, на фоні стрімкого скорочення витрат усіх видів кормів у тваринництві (за період з 2000 по 2009 роки – на 18 %) витрати концентрованих кормів зросли на 23 %. Як свідчить аналіз динаміки витрат кормів на виробництво одиниці продукції тваринництва, частка концентрова-

них кормів в молоці досягла в 2009 році 32 %, у прирості ВРХ – 30 %, у прирості свиней – 95 % (табл. 2).

За останні кілька років найбільший комерційний інтерес в аграріїв виник до вирощування олійних культур. Так, за період з 2000 по 2009 роки валовий збір соняшнику зріс у 2 рази (до 6,4 млн т), сої – у 16 разів (до 1,1 млн т), ріпаку – в 14 разів (до 1,9 млн т). Зумовлено це, насамперед, розширенням сфери використання рослинного протеїну як заміни тваринного білка. Крім того, розвинені країни світу намагаються подолати проблему обмеженості паливно-енергетичних ресурсів за рахунок переробки енергетично цінної біологічної маси на пальне.

Незважаючи на те, що нині вітчизняне ріпакове і частково соєве виробництво має експортно-орієнтований характер (через брак необхідних пе-

Таблиця 2

Витрати кормів на виробництво одиниці продукції тваринництва в сільськогосподарських підприємствах, ц корм. од/ц продукції

Показник	Рік							2009 до 2000, %
	1990	1995	2000	2005	2007	2008	2009	
На виробництво молока, всього	1,47	1,77	1,63	1,31	1,30	1,27	1,21	74
у т. ч. концентровані, у %	0,34 23	0,37 21	0,20 12	0,30 23	0,31 24	0,34 27	0,38 32	190 —
На приріст великої рогатої худоби, всього	13,53	18,60	16,73	15,89	14,80	14,49	15,23	91
у т. ч. концентровані, у %	3,07 23	3,97 21	2,20 13	3,60 23	3,55 24	3,82 26	4,51 30	— 205
На приріст свиней, всього	9,85	18,51	17,90	8,97	7,62	6,50	6,59	37
у т. ч. концентровані, у %	7,73 79	14,66 79	3,43 75	7,92 88	7,03 92	6,06 93	6,26 95	— 183

перобних технологій і недостатнє фінансування відповідних державних програм), певна частина сировини проходить подальшу переробку в Україні, в результаті чого накопичуються залишки виробничих відходів, зокрема соєва борошно й шрот, соєва, ріпакова і соняшникова макуха тощо. Єдиний спосіб ефективного використання цієї побічної продукції – переробка на комбікорми. Проте виробничі потужності вітчизняної комбікормової промисловості за перше десятиліття ринкових трансформацій зазнали величезних втрат. З 500 комбікормових заводів, що працювали за радянських часів, вціліли тільки 184, але лише 30 % з них відповідають сучасним вимогам виробництва, інші знаходяться на межі ліквідації.

Водночас обсяги виробництва комбікормів за період з 1990 по 2000 рік скоротилися майже в 30 разів. Попри деяких позитивних зрушень у комбікормовій промисловості останніх років (у 2009 р. вироблено 5,3 млн т комбікормів, що в 10 разів більше, ніж у 2000 р), сучасні виробничі й технологічні можливості підприємств не відповідають вимогам ринку, який характеризується швидким зростанням попиту на комбікормову продукцію, особливо з боку вітчизняного свинарства і птахівництва.

Висновки. Проблема розвитку кормовиробництва на сучасному етапі полягає не стільки в необхідності нарощування виробництва кормових ресурсів, скільки у пошуку шляхів їх раціонального використання. Подальший розвиток кормовиробництва повинен базуватися на поглибленні міжгалузевої інтеграції шляхом усунення ознаки аності суб'єктів господарювання сільського господарства і переробної промисловості. Зростає важливість ставлення держави до проблеми фор-

мування комплексної програми розвитку галузі тваринництва з урахуванням результатів оцінки внутрішньої потреби у кормах і ресурсного потенціалу кормовиробництва.

Посилаючись на прогнозні параметри виробництва продукції тваринництва, визначені у Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року, можна дійти висновку, що галузь кормовиробництва у недалекій перспективі повинна забезпечити майже вдвічі більші обсяги виробництва кормів [3]. Особливу увагу варто зосередити на відродженні польового й лучно-пасовищного кормовиробництва як основи для розвитку молочного й м'ясного скотарства. Для цього потрібно визначити шляхи вдосконалення структури посівів кормових культур залежно від природно-кліматичних умов з метою підвищення вмісту протеїну при мінімальних матеріальних витратах, обґрунтувати напрями відновлення технічного потенціалу польового кормовиробництва, частково використати заходи державної фінансової підтримки розвитку галузі тваринництва.

Використані джерела

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [за ред. М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова]. — К. : ННЦ ІАЕ, 2011. — 1000 с.
2. Дегтяренко В.І. Прогресивна система кормовиробництва / В. І. Дегтяренко // Економіка АПК. — 2009. — № 8. — С. 54–57.
3. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року: Постанова КМУ від 19.09.2007 р. № 1158 // Економіка АПК. — 2007. — № 11. — С. 3–58.
4. Ринкові трансформації і пріоритети регіонального розвитку виробництва аграрної продукції: монографія / [Бойко В. І., Скупий В. М., Козак О. А. та ін.]. — К. : ННЦ ІАЕ, 2011. — 264 с.

Шановні читачі!

Наш журнал можна читати на сторінці Інтернету

<http://www.iae.kiev.ua>

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ

Проаналізовано стан сільськогосподарських земель. Обґрунтовано і запропоновано заходи щодо підвищення ефективності їх використання.

Однією із проблем, що постає перед будь-яким суспільством, є проблема ефективності. Ще на ранніх стадіях розвитку людство ставило собі за мету виконати свою роботу швидше, краще і дешевше, намагаючись при цьому економно витратити свої зусилля на досягнення поставленої мети. Такі спроби були направлені на підвищення результативності своєї праці, забезпечення зростання її ефективності.

Під час формування багатокладного господарювання на основі впровадження різних організаційно-правових структур, що функціонують на засадах приватної власності, особливого значення набуває організація ефективного використання наявних земельних ресурсів як основного засобу виробництва в сільському господарстві.

Негативні явища, пов'язані зі зниженням якісного стану ґрунтів, низьким рівнем ефективності використання земельних ресурсів та економічних показників аграрного сектора, зумовлюють проведення досліджень проблеми раціонального використання землі.

Категорію ефективності можна трактувати як результативність певного процесу, дії, що вимірюється співвідношенням між отриманим результатом і витратами (ресурсами), що його спричинили. Багатогранність прояву цієї категорії спричинена існуванням різноманітності витрат (ресурсів) і виникненням багатьох видів ефекту. Тому ефективність стала загальнонауковим поняттям, що широко використовується в різних науках і практичній діяльності [1].

Так, Г.С. Тарасенко стверджує, що сутність ефективності відображається відношенням кінцевого результату — ефекту до використаних виробничих ресурсів [2, с. 5]. Науковець М.І. Кісіль наголошує на тому, що ефективність визначається зіставленням економічного результату з витратами на його досягнення [3, с. 59]. Щоб виміряти ефективність, необхідно мати кількісно виражений ефект (результат) і ресурси (витрати). Чим більша величина ефекту припадає на одиницю ресурсів, що спричинили його виникнення, тим вища ефективність відповідного процесу, дії і навпаки.

Водночас набула поширення думка, що суть ефективності полягає не лише у співвідношенні ефекту і ресурсів, а у досягненні максимального ефекту при мінімальних витратах ресурсів. Дослідник Н.Я. Коваленко доводить, що економічна ефективність у сільському господарстві — це одержання максимальної кількості продукції з одиниці площі за найменших затрат живої та уречевленої праці [4, с. 348]. Проте в умовах обмеженості ресурсів максимального ефекту можна досягти лише за фіксованих, наперед визначених обсягів ресурсів або заданого результату при мінімальних витратах ресурсів [1, с. 11].

Обставини, що нині склалися, вимагають використання багатьох показників ефективності з орієнтацією на пріоритет суспільного ефекту, прагнення максимального узгодження інтересів країни, що стало одним із завдань реформи аграрного сектора 90-х років минулого століття [5, с. 61].

На думку окремих дослідників, нині високої ефективності виробництва досягають ті підприємства, економіка яких спирається на ресурсозберігаючі та інноваційні технології, основою яких є обчислювальна техніка, генна інженерія у сукупності з організаційно-економічними заходами [6;7].

На рівень ефективності впливають різні фактори, які поділяють на такі групи: зміни технології і технічного рівня виробництва; управління, мотивації, організації виробництва та праці; обсягів і структури виробництва та ін. Окремо виділяють фактор кваліфікації робочої сили. У сільському господарстві до постійного фактора ефективності відносять також регіональні особливості. Фактори землезабезпеченості та інтенсивності виробництва характеризуються витратами та віддачею з одиниці площі сільгоспугідь.

Всі фактори можуть бути поділені на такі, що мають об'єктивний чи суб'єктивний характер. Останні здебільшого не піддаються безпосередньому виміру, водночас вплив їх на ефективність досить значний. Для прикладу можна назвати такий повністю суб'єктивний чинник, як психологічний клімат у трудовому колективі. До того ж сільське господарство перебуває під впливом ще й такого специфічного, неконтрольованого людиною фактора як погодні.

Отже різноманітних факторів ефективності виробництва багато і скласти їх повний перелік майже неможливо [5, с. 82]. Проте цей напрям потребує постійного проведення досліджень, оскільки підвищення ефективності використання землі є однією з передумов нарощення економічного потенціалу галузі і забезпечення населення продуктами харчування.

Метою статті є аналіз ефективності використання сільськогосподарських земель та обґрунтування заходів щодо її підвищення.

Стосовно ефективності використання землі науковці сходяться на думці, що визначити її одним показником неможливо, оскільки ефективність використання землі узагальнює в собі систему показників. Так, В.К. Савчук виділяє технологічну (вимірюється натуральними показниками), економічну (зіставлення виходу продукції у вартісному виразі з витраченими на її виробництво ресурсами та площею земельних ресурсів), соціальну (пов'язана з тим, що земля – першооснова людського життя, а для сільськогосподарських працівників – основний засіб виробництва) і екологічну (ведення виробництва з найменшою шкодою для навколишнього середовища) ефективність використання землі [8, с. 93].

Аналіз ефективності землі за показниками, представленими в табл. 1, свідчить про суттєві зміни в структурі посівних площ сільськогосподарських культур. Так, площі посіву зернових культур за досліджуваний період зросли на 13,7 %, технічних культур – на 12,7%, водночас площі цукрових буряків скоротились на 37,9 %. Особливо значною мірою розширено площі соняшнику, ріпаку та сої відповідно на 21,1, 13,8 та 7,3 %, які, хоча й виснажують ґрунти, але є високоприбутковими. Площа під картоплею та овоче-баштанними культурами збільшилася лише на 0,8 %.

Що стосується площі, яку займають кормові культури, то ситуація в цілому очікувана, оскільки зумовлена скороченням поголів'я сільськогосподарських тварин у всіх категоріях господарств зменшенням виробництва продукції тваринництва. Зміна у структурі посівних площ і сівознах негативно впливає на ведення органічного землеробства.

Одним із основних показників, який характеризує технологічну ефективність використання землі, є врожайність сільськогосподарських культур (табл. 2).

З наведених у табл. 2 даних можна зробити висновок, що майже по всіх основних сільськогосподарських культурах урожайність має тенденцію до зростання. Так, урожайність цукрових буряків, картоплі, овочів і плодів та ягід збільшилася на 14,2, 19,3, 22,7 і 65,6 % відповідно. Урожайність зернових та зернобобових культур і соняшнику зменшилася за досліджуваний період на 15,1 та 3,8 % відповідно. Для зернових культур урожайним був 2008 р. (34,6 ц/га). Проте в цілому по країні показник урожайності залишається на низькому рівні, про що свідчать дані по окремих областях України.

На врожайність впливають різні фактори, в тому числі кількість внесених мінеральних і органічних добрив, що, на жаль, з кожним роком зменшується. Однією із складових агротехнічних факторів підвищення ефективності використання землі є механізація сільського господарства. Нова високопродуктивна техніка сприяє підвищенню культури землеробства, поліпшенню родючості ґрунтів, але протягом останніх років наявність сільськогосподарської техніки у господарствах значно зменшилась.

Ефективність використання землі характеризується виробництвом продукції на 100 га сільськогосподарських угідь, що являє собою один із важливих напрямів аналізу рівня господарювання. Виробництво продукції на 100 га сільськогосподарських

Таблиця 1

Динаміка структури посівних площ основних сільськогосподарських культур у всіх категоріях господарств України, % до всієї посівної площі [9]

Рік	Зернові культури	Технічні культури					Картопля та овоче-баштанні культури	Кормові культури
		всього	з них					
			цукрові буряки	соняшник	ріпак	соя		
1990	45,0	11,6	42,8	43,6	2,4	2,5	6,4	37,0
1995	45,7	12,1	39,4	53,9	1,3	0,7	7,0	35,2
2000	50,2	15,4	20,4	70,3	5,1	1,6	8,4	26,0
2001	55,8	13,5	25,7	66,2	3,2	2,2	7,9	22,8
2002	56,1	14,8	22,0	69,6	2,0	2,7	7,8	21,3
2003	49,8	21,4	14,4	74,7	1,3	3,9	8,6	20,2
2004	57,7	18,6	14,7	70,8	2,4	5,5	7,9	15,8
2005	57,6	20,2	12,4	71,2	3,9	8,3	7,8	14,4
2006	56,0	23,6	13,4	64,9	6,8	12,3	7,8	12,6
2007	58,0	22,7	10,3	60,9	15,1	11,3	7,7	11,6
2008	57,6	25,0	5,6	63,5	20,8	8,2	7,3	10,1
2009	58,7	24,3	4,9	64,7	16,2	9,8	7,2	9,8

**Урожайність основних сільськогосподарських культур
у динаміці у всіх категоріях господарств України, ц/га [9]**

Рік	Зернові та зернобобові культури	Цукрові буряки (фабричні)	Соняшник	Картопля	Овочі	Плоди та ягоди
1990	35,1	275,7	15,8	116,8	149,0	42,7
1995	24,3	204,7	14,2	96,2	120,2	29,8
2000	19,4	176,7	12,2	121,6	112,3	38,4
2001	27,1	182,6	9,4	108,1	123,2	30,5
2002	27,3	189,3	12,0	104,4	123,7	36,5
2003	18,2	201,2	11,2	116,3	139,3	56,0
2004	28,3	238,2	8,9	133,4	148,7	58,1
2005	26,0	248,2	12,8	128,4	157,1	63,7
2006	24,1	284,7	13,6	133,2	171,4	45,0
2007	21,8	294,2	12,2	131,4	152,3	61,7
2008	34,6	356,2	15,3	138,7	173,9	64,4
2009	29,8	314,9	15,2	139,3	182,8	70,7

Таблиця 3

Динаміка площ землекористування та ефективності використання сільськогосподарських угідь у всіх категоріях господарств України [9]

Рік	Площа с.-г. угідь, тис. га	Валова продукція сільського господарства у порівнянних цінах 2005 р.						Коефіцієнт співвідношення
		млн грн			на 100 га с.-г угідь, тис. грн			
		всього	у тому числі		всього	у тому числі		
			рослинництва	тваринництва		рослинництва	тваринництва	
1990	41374,4	145874,9	66559,7	79315,2	352,6	160,9	191,7	0,849
1995	40772,6	94794,8	49370,7	45424,1	232,5	121,1	111,4	1,087
2000	38421,4	77889,4	43573,0	34316,4	202,7	113,4	89,3	1,270
2001	38150,3	85795,2	49074,5	36720,7	224,9	128,6	96,3	1,335
2002	37877,2	86784,3	48113,1	38671,2	229,1	127,0	102,1	1,244
2003	37638,2	77271,1	41104,8	36166,3	205,3	109,2	96,1	1,136
2004	37321,7	92530,7	55637,9	36892,8	247,9	149,1	98,9	1,508
2005	37039,4	92585,6	53975,6	38610,0	250,0	145,7	104,2	1,398
2006	36801,5	94894,6	54908,0	39985,7	257,9	149,2	108,7	1,373
2007	36754,7	88768,5	49718,0	39050,5	241,5	135,3	106,2	1,274
2008	36603,8	103977,9	64899,1	39078,8	284,1	177,3	106,8	1,660
2009	36554,8	102092,6	61544,6	40548,0	279,3	168,4	110,9	1,518

угідь у порівнянних цінах прийнято вважати основним узагальнюючим (агрегованим) показником інтенсивності сільського господарства, на якому базується система інших результативних показників, що характеризують ступінь використання ресурсів виробництва, собівартість і рентабельність продукції окремих галузей, прибуток і загальну рентабельність підприємства.

Динаміку площ землекористування та ефективності використання сільськогосподарських угідь у всіх категоріях господарств України на основі показника валової продукції представлено в табл. 3.

Так, загальна площа сільськогосподарських угідь за досліджуваний період скоротилася на 11,6 %. Загальний показник валової продукції у порівнянних цінах 2005 р. зменшився на 30 %, у тому числі у рослинництві – на 7,5 % у тваринництві – на 48,9 %. Коефіцієнт співвідношення свідчить про те, що ви-

робництво валової продукції на 100 га с.-г. угідь у рослинництві у порівнянні з тваринництвом з кожним роком збільшується.

У цілому обсяги виробництва валової продукції з розрахунку на 100 га с.-г. угідь мають тенденцію до зростання із середньорічним темпом приросту 8,03 тис. грн (у рослинництві – 6,02 тис. грн, а 0,82 тис. грн. у тваринництві). Отже, вартісний показник ефективності використання земельних угідь дещо покращується, хоча досягти рівня 90-х років поки що не вдається.

Натуральні й вартісні показники ефективності використання сільськогосподарських земель Харківської області представлено в табл. 4.

Як свідчать дані табл. 4, за досліджуваний період максимальна кількість була підприємств була у 2000 р. (552), а мінімальна – у 2006р. (306). Площа сільськогосподарських угідь, яка припадає на одне підпри-

Вартісні та натуральні показники ефективності використання сільськогосподарських угідь в Харківській області у динаміці*

Рік	Кількість підприємств	Припадає на одне підприємство с.-г. угідь, га	Одержано на 100 га с.-г. угідь, тис грн		Одержано на 100 га ріллі, ц			Частка продукції тваринництва в структурі товарної продукції, %
			товарної продукції	прибутку (збитку)	зерна	соняшнику	цукрового буряку	
1998	537	3612,7	37,8	-11,6	735,6	113,7	410,2	29,2
1999	538	3592,9	46,1	-8,3	718,9	130,1	543,2	26,7
2000	552	3014,5	59,2	0,9	648,6	188,6	712,1	23,7
2001	532	2922,9	76,9	14,0	1178,5	130,9	723,4	24,7
2002	499	2937,9	83,3	7,4	1193,5	170,3	684,5	24,2
2003	404	3155,9	92,3	9,2	611,7	185,4	814,9	27,8
2004	368	3071,0	124,4	1,9	1293,2	133,9	944,0	24,4
2005	327	3140,6	153,7	7,5	1514,9	186,4	855,3	28,7
2006	306	3283,7	188,4	1,9	1135,3	252,4	1225,6	26,8
2007	442	2462,3	219,8	39,5	1537,4	321,3	787,5	21,6
2008	521	2313,4	278,2	23,9	2468,2	373,8	595,9	22,8
2009	528	2295,4	318,7	10,5	1638,2	383,2	364,7	23,0

*Тут і далі розраховано за даними Головного управління статистики в Харківській області.

ємство зменшилася на 1317,3 га (36,5 %). Показник товарної продукції з кожним роком збільшується, що спричинено зростанням цін на продукцію в останні роки. Величина прибутку значно коливається, але має незначну тенденцію до збільшення.

Серед натуральних показників спостерігається збільшення виробництва соняшнику, що не можна назвати позитивним явищем. Для науково обґрунтованої системи сівозмін площа посіву цієї культури не повинна перевищувати 10–12 % в загальній площі посіву. Нині ж вона становить 20–25%, що зумовлено прагненням товаровиробників одержувати більші прибутки.

Виробництво зерна коливається, але має тенденцію до збільшення, цукрового буряку до 2006 р. збільшувалося, а в останні роки зменшується, що спричиняє нестабільну ситуацію на ринку цукру. Галузі тваринництва займають незначну частку у структурі товарної продукції і така ситуація у найближчій перспективі навряд чи зміниться на краще.

Завдяки трансформації земельних угідь, удосконаленню їх структури, підвищенню (зниженню) частки ріллі, збільшенню частки багаторічних культурних насаджень у загальній площі сільськогосподарських угідь, можливості підприємства щодо збільшення обсягу виробництва продукції (за інших однакових умов) зростатимуть. Але тут важливо не вийти за раціональні межі цього показника, оскільки надмірне розорювання сільськогосподарських угідь може призвести до інтенсивного розвитку вітрової та водної ерозії з усіма відповідними негативними наслідками. Для підтвердження результатів, одержаних при вивченні впливу інтенсивності використання земельних угідь у сільськогосподарських підприємствах, проведено їх групування за рівнем розораності сільськогосподарських угідь (табл. 5).

Дані таблиці вказують на те, що зі зростанням рівня розораності кількість підприємств у кожній групі збільшується. Підвищення рівня розораності земель від першої до п'ятої групи забезпечило збільшення виробництва на 100 га ріллі зерна, соняшнику, а також приросту живої маси свиней. Показники по м'ясопродукції і приросту живої маси великої рогатої худоби з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь не мають чітко вираженої тенденції, але в останній групі вони найнижчі. Такі результати свідчать про екстенсивне ведення господарства.

Варіація показників ефективності використання земельних угідь пояснюється змінами багатьох факторів, що формують рівень інтенсивного землекористування. Одні з них сприяють позитивному впливу рівня інтенсивності на ефективність використання земельних угідь, інші — навпаки, але, за результатами досліджень, діють більшою мірою. Процес інтенсивного використання земельних угідь не завжди слід розглядати лише як додаткові вкладення на 1 га землі або рівень її розораності, оскільки інтенсивність забезпечується не тільки збільшенням маси використовуваних засобів виробництва, а головним чином, підвищенням рівня їх виробничого використання, організації, технології і т. д.

Внаслідок високого господарського освоєння земельного фонду без належних заходів щодо його охорони та відтворення як виробничого ресурсу й важливої складової навколишнього природного середовища прогресує деградація земель, що загрожує продовольчій безпеці. Таке становище зумовлено відсутністю реального власника, стратегією максимального залучення земель до обробітку, недосконалістю технологій виробництва сільськогосподарської продукції, цінової політики, систем ведення землеробства і, зокрема, повсюдним недотриманням

сівозмін, внесенням недостатньої кількості органічних добрив, низьким науково-технічним рівнем проектування, будівництва та експлуатації меліоративних систем, невиконанням природоохоронних, комплексно-меліоративних, протиерозійних та інших заходів. Інформацію про середнє навантаження сільськогосподарських угідь на одного працюючого наведено в табл. 6.

За даними табл. 6, середньорічна кількість зайнятих працівників у сільському господарстві за досліджуваний період зменшилася у чотири рази. У 2009 р. на одного працівника припадало 42,0 га сільськогосподарських угідь, що у 2,5 рази більше, ніж у 1998 р. Таке навантаження на одного працівника не може свідчити про ефективне використання земельних ресурсів, оскільки на селі серед працюючих є значний відсоток пенсіонерів.

Ефективність використання землі у сільськогосподарських підприємствах різних організаційно-правових форм господарювання представлено в табл. 7.

У Харківській області сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм істотно відрізняються одне від одного. Так, найвищий

рівень концентрації земельних угідь мають акціонерні товариства, частка яких становить 8,1 % сільськогосподарських угідь, або 2652,8 га на одне господарство. Товариства з обмеженою відповідальністю використовують 51,7 % сільськогосподарських угідь (2517,0 га на одне господарство). Значно поступаються за цим показником приватні підприємства – 21,5% і 1850,2 га відповідно.

Розмір показника товарної продукції з розрахунку на 100 га с.-г. угідь значно коливається. Найбільше значення мають акціонерні товариства (453,1 тис.грн), а найменше – фермерські господарства (223,3 тис. грн). При дослідженні розмірів прибутку (збитку) з розрахунку на 100 га с.-г. угідь виявилось, що саме у фермерських господарствах цей показник був найвищим (29,1 тис. грн), а збиток (-45,8 тис. грн) мали акціонерні товариства.

Фінансові результати виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції значною мірою залежать від галузевої структури підприємств, зокрема співвідношення галузей рослинництва і тваринництва. Найвищі показники прибутковості спостерігаються у фермерських господарствах і приватних підприємствах, що, в основному, зумовлено низькою

Таблиця 5

Вплив рівня розораності на ефективність використання земельних угідь у сільськогосподарських підприємствах Харківської області, 2009 р.

Групи господарств за рівнем розораності угідь, % до всієї площі	Кількість підприємств у групі	Середній рівень розораності	Одержано на 100 га ріллі, ц			Одержано на 100 га с.-г. угідь, ц		
			зерна	цукрових буряків	соняшнику	приросту живої маси свиней	приросту живої маси ВРХ	молока
до 0,70	20	0,59	994,3	68,6	239,4	2,2	19,8	382,7
0,71–0,80	21	0,76	1280,8	36,9	381,8	0,8	12,5	164,3
0,81–0,90	39	0,86	1452,7	564,4	329,4	6,3	9,4	219,8
0,91–0,99	84	0,96	1659,4	620,7	358,8	9,6	13,5	219,3
1,00	352	1,00	1698,3	254,9	406,0	10,2	4,0	79,3

Таблиця 6

Динаміка площі сільськогосподарських угідь на одного середньорічного працівника, зайнятого у сільському господарстві у Харківській області

Рік	Середньорічна кількість працюючих у с.-г., осіб	Площа с.-г. угідь, тис. га	С.-г. угідь на одного середньорічного працівника, га
1998	116706	1940	16,6
1999	111973	1933	17,3
2000	94632	1664	17,6
2001	84371	1555	18,4
2002	69056	1466	21,2
2003	56006	1275	22,8
2004	48277	1130	23,4
2005	40448	1027	25,4
2006	36304	1005	27,7
2007	31247	1088	34,8
2008	31556	1205	38,2
2009	28859	1212	42,0
2009р у % до 1998р.	24,7	62,5	253,0

Ефективність використання сільськогосподарських угідь в сільськогосподарських підприємствах різних організаційно-правових форм Харківської області, 2009 р.

Організаційно-правова форма підприємства	Кількість підприємств	С.-г. угіддя на одне підприємство, га	Одержано на 100 га с.-г. угідь, тис грн		Одержано на 100 га ріллі, т			Частка продукції тваринництва у структурі товарної продукції, %
			товарної продукції	прибутку (збитку)	зерна	соняшнику	цукрового буряку	
Акціонерні товариства	37	2652,8	453,1	-45,8	152,5	33,8	61,0	39,1
Товариства з обмеженою відповідальністю	249	2517,0	355,8	10,9	183,9	40,1	36,1	21,5
Приватні підприємства	141	1850,2	249,4	22,1	150,5	40,1	26,2	16,7
Сільськогосподарські виробничі кооперативи	16	2635,8	246,0	25,6	112,0	36,1	37,4	40,2
Фермерські господарства	54	2012,7	223,3	29,1	141,3	39,0	52,1	6,2
Інші	31	2429,9	252,7	4,5	111,0	22,1	20,0	36,3
В середньому	528	2295,4	318,7	10,5	163,8	38,3	36,5	23,0

часткою продукції тваринництва у структурі товарної продукції — відповідно 6,2 та 16,7 %. У сільськогосподарських виробничих кооперативах та акціонерних товариствах частка продукції тваринництва, за нашими даними, становить 40,2 та 39,1 % відповідно. Водночас вища частка тваринництва у галузевій структурі цих організаційно-правових господарських формувань сприяє збереженню трудового потенціалу, що є надзвичайно актуальним явищем в умовах масового безробіття сільського населення.

Відносно натуральних показників виробництва продукції рослинництва з розрахунку на 100 га ріллі слід зазначити, що найбільше зерна було вироблено у товариствах з обмеженою відповідальністю — 183,9 т, друге місце займають акціонерні товариства — 152,5 т, на третьому місці — приватні підприємства — 150,5 т. З виробництва соняшнику і в товариствах з обмеженою відповідальністю, і в приватних підприємствах ці показники були однакові (40,1 т), у фермерських господарствах — 39,0 т. Найменше соняшнику виробили сільськогосподарські виробничі кооперативи та акціонерні товариства — 36,1 і 33,8 т відповідно.

Найбільше цукрового буряку з розрахунку на 100 га ріллі виробили акціонерні товариства — 61,0 т, що майже у два рази більше, ніж у середньому по області, і фермерські господарства — 52,1 т, а найменше — товариства з обмеженою відповідальністю і приватні підприємства — 36,1 і 26,2 т відповідно.

Висновки і пропозиції. Проблема ефективності використання сільськогосподарських земель у зв'язку із високою розораністю сільськогосподарських угідь, перенасиченням сівозмін ґрунторуйнівними й ґрунтовиснажливими комерційними культурами, скороченням поголів'я тварин та зменшенням внесення органічних добрив значною мірою загрожується, оскільки не може позитивно впливати на продуктивність земельних угідь у майбутньому.

Акціонерні товариства і сільськогосподарські виробничі кооперативи здійснюють сільськогосподар-

ську діяльність ефективніше в порівнянні з іншими аграрними суб'єктами господарювання, що більшою мірою націлені на отримання максимально можливих фінансових результатів з усвідомленими порушеннями науково обґрунтованих норм і нормативів використання земельних угідь для виробництва аграрної продукції.

Для підвищення ефективності використання сільськогосподарських земель слід застосовувати ґрунтозахисні системи землеробства, раціональну організацію виробництва, сівозміни, екологічно безпечні технології вирощування сільськогосподарських культур.

Використані джерела

1. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: монографія / В. Г. Андрійчук. — К.: КНЕУ, 2005. — 292 с.
2. Тарасенко Г.С. Эффективность сельскохозяйственного производства / Г. С. Тарасенко. — К.: УСХА, 1991. — 210 с.
3. Кісіль М.І. Критерії і показники економічної ефективності малого і середнього бізнесу на селі / М. І. Кісіль // Економіка АПК. — 2001. — № 8. — С. 59—64.
4. Коваленко Н.Я. Экономика сельского хозяйства с основами аграрных рынков / Н. Я. Коваленко. — М.: Тандем, 1998. — 448 с.
5. Дієсперов В.С. Ефективність виробництва у сільськогосподарському підприємстві: монографія / В. С. Дієсперов. — К.: ННЦ ІАЕ, 2008. — 340 с.
6. Мойса М.Я. Організаційно-економічні чинники підвищення ефективності аграрних підприємств / М. Я. Мойса, Є. В. Голубков // Економіка АПК. — 2010. — № 1. — С. 86—93.
7. Пути повышения эффективности производства сельскохозяйственной продукции // Економіка АПК. — 2010. — № 1. — С. 155—158.
8. Савчук В.К. Аналіз господарської діяльності сільськогосподарських підприємств / В. К. Савчук. — К.: Урожай, 1995. — 328 с.
9. Сільське господарство України за 2009 р.: статистичний збірник / [за ред. Ю.М. Остапчука]. — К.: Держкомстат України, 2010. — 375 с.

Г.І. Шарій,

*канд. держ. управління,
начальник Головного управління
Держкомзему у Полтавській області*

Ю.І. Микитенко,

*начальник відділу оцінки і ринку земель Головного управління
Держкомзему у Полтавській області*

О.В. Бухало,

*аспірант,
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва*

КОНЦЕПЦІЯ ФІНАНСОВО-УПРАВЛІНСЬКОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ РИНКУ ЗЕМЕЛЬ

Висвітлено питання регулювання ринку земель і його інфраструктурного забезпечення Державним Земельним банком та Державним Фондом земель.

Декларування конституційних прав власності громадян на землю, визнання землі товаром і водночас обмеження права стосовно розпоряджання земельними ділянками сільськогосподарського призначення не створило реального господаря землі, а лише прискорило хаотичність використання земельних ділянок у сільськогосподарському виробництві.

Проведення приватизації земельних часток (паїв) громадянами, створення конкурентного середовища в аграрному секторі економіки не забезпечило необхідного продовольчого потенціалу, який би вплинув на рівень забезпечення населення продуктами харчування. Парцеляція земель сільськогосподарських підприємств і передача у приватну власність 6,7 млн га земельних часток (паїв) ускладнило технологічні умови ведення агробізнесу [1, с. 19].

Відсутність повноцінного ринку земель знизила інвестиційну привабливість аграрного сектору економіки. Якщо в 2009 р. інвестиції в основний капітал галузей економіки України становили 151,8 млрд грн., то в сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги 9,3 млрд грн або лише 6,1 % їх загального обсягу [2].

Водночас постала проблема управління державними землями, якими опікуються органи виконавчої влади (райдержадміністрації, облдержадміністрації), міністерства і відомства, органи місцевого самоврядування. Під впливом одномоментної вигоди та особистих заповлітизованих інтересів здійснюється розбазарювання земель, особливо в приміських зонах, де площа державних земель зведена до мінімуму, що

ставить під загрозу не тільки розвиток населених пунктів та їх інфраструктури, а також національну безпеку України.

Формування ринку земель та його інфраструктури досліджувалось в працях І.К. Бистрякова, А.С. Даниленка, В.В. Кулініча, М.Г. Лихогруда, А.Г. Мартина, А.М. Третьяка, А.Д. Юрченка.

Запровадження відповідної інфраструктури повноцінного ринку земель актуалізує тематику, потребує зміни акцентів та розширення підходів до цього питання, що матиме вплив на функціонування повноцінного ринку, а саме ринку земель сільськогосподарського призначення.

Метою і завданням дослідження є формування концептуальної моделі інфраструктури ринку земельних ділянок сільськогосподарського призначення в частині удосконалення управління землями державної власності та функціонування відповідного інноваційно-інвестиційного типу сільськогосподарського виробництва. Піднята нами проблема зумовлена визнанням ролі Державного Земельного банку та Державного Фонду земель в інфраструктурі ринку земель на сегменті ринку земельних ділянок сільськогосподарського призначення та завданнями, які ставляться перед ними для вдосконалення земельних відносин на Україні.

Запровадження товарно-грошових відносин в системі земельних відносин в аграрному секторі економіки України базується на прийнятті Закону України «Про ринок земель», законодавчому забезпеченні та створенні відповідної ринкової інфраструктури, що включає Державний земельний банк та Державний фонд земель.

Про необхідність створення цих структур свідчить історичний та світовий досвід, який визначає

особливе місце і роль Земельних банків в більшості країн світу. Земельні банки (державні установи, акціонерні товариства), виступають головним інструментом держави, через який здійснюються економічні й фінансові механізми державної регуляторної політики в галузі земельних відносин та функціонування ринку земель.

Історичним прикладом є заснування в 1918 р. Українського Державного Земельного банку гетьманом України П. Скоропадським. Основу його господарської політики становило збереження й забезпечення права приватної власності для державного розвитку та цивілізації суспільства.

Метою гетьмана та уряду в сільському господарстві було створення значного прошарку середняків (хліборобів-власників), які б отримали свою частку землі. Проте передача у власність земельних ділянок здійснювалась за плату, так як на думку тогочасного уряду «безкоштовна передача не має у даному випадкові ніяких серйозних підстав і просто у вищому ступені шкідлива» [3].

Для надання фінансової допомоги селянам було прийнято рішення про створення Державного Земельного банку. Його основні завдання включали створення постійних господарств населення; надання довгострокових кредитів на купівлю землі; проведення іпотечного кредитування; здійснення покупки земель за рахунок Банку, її продаж; надання кредитів під заставу землі на проведення меліорації.

Кредитування здійснювалось фізичним особам, співвласникам, сільським об'єднанням та громаді. Розмір кредиту не перевищував 60 % спеціальної оцінки землі, а також ціни продажу, домовленої між покупцем і продавцем.

Найзручнішою формою довготермінового кредитування того часу були іпотечні банки, наприклад Земельний Банк Гіпотечний (іпотечний) у Львові (1910 р.). Основою кредитування слугувала оцінка вартості землі. Селянський поземельний банк (1883 р.) видавав кредити на рівні 75–80 % оцінки вартості землі. Крім того видавались позики у розмірі 90 % від оцінки землі [4].

Досвід країн Європи засвідчив ефективність функціонування Державних земельних банків як гарантів стабільності проведення земельних реформ на рівні держави. В Латвії урядом створено Латвійський іпотечний та земельний банк (LHZB). В Нідерландах Земельний банк став інструментом регулювання земельних відносин на землях державної власності. Земельний банк Данії зосередив увагу на поліпшенні структури фермерських господарств. Іспанський земельний банк БанТеГал, створений в 2007 р., сприяє мобільності земельних ре-

сурсів у регіоні Галісія. Діяльність банку базується на здачі земельних ділянок в оренду та збереженні фонду земельних ресурсів [1]. В Німеччині іпотека регулюється Цивільним кодексом, що визначає граничну вартість застави на рівні 50–80 % від вартості земельної ділянки [5].

За час функціонування ринкових відносин в Україні набутий досвід проведення інвестиційної діяльності засвідчив індиферентність комерційних банків до кредитування сільськогосподарських підприємств. Нині вони лише привласнюють 60 % прибутків аграріїв та зосереджують свою діяльність на спекулятивних операціях. В 2007 році в Україні інвестиції банків в основний капітал становили 31,1 млрд грн або 16,5 % від загальної суми інвестицій в основний капітал по країні [6]. Водночас лише 15 % фермерських господарств і 20 % сільськогосподарських підприємств користуються банківськими кредитами. Довіра селян до банків підірвана. Вони вважають, що банки на них паразитують. Змінити ситуацію може створення спеціальної банківської установи, яка стане не лише фінансовим, а й політичним оператором на ринку земель та іпотеки.

Про ефективність функціонування державних банків свідчать показники діяльності ВАТ «Державний ощадний банк України» (Ощадбанк) та АТ «Укрексімбанк» за 2010 рік. За даними Асоціації Українських банків станом на 01.01.2011 р. Ощадбанк закінчив рік з прибутком в 460,6 млн грн (3 місце), а АТ «Укрексімбанк» – 51,3 млн грн (11 місце в рейтингу 153 банків).

Розмір кредитно-інвестиційного портфелю АТ «Укрексімбанк», скорегованого на резерви за кредитними організаціями, становив за аналогічний період діяльності 53630,8 млн грн (2 місце в рейтингу 153 банків), Ощадбанку відповідно 49234,79 млн грн (3 місце).

У Верховній Раді зареєстровано проект закону «Про Державний земельний банк України» № 4337 від 10.04.2009 р. та законопроект «Про Державний земельний (іпотечний) банк» № 4337–1 від 26.08.2009 р. В концептуальному плані викликає інтерес законопроект «Про Державний земельний (іпотечний) банк» як інструментарій на ринку фінансових послуг та суб'єкт господарської діяльності в аграрній сфері. Проте відхилення цих законопроектів Головним науково-експертним управлінням апарату Верховної Ради України не сприяє формуванню зазначеної банківської структури, гальмує виконання п. 6 Розділу IX Прикінцевих положень Земельного кодексу України стосовно створення Кабінетом

Міністрів України Державного земельного (іпотечного) банку [7].

Очевидно, наріла нагальна необхідність в зміні пріоритетів та підходах до структуризації й архітекτονіки інфраструктурного забезпечення запровадження повноцінного ринку земель у визначенні їх функціонального призначення в частині фінансового та управлінського забезпечення.

Згідно Указу Президента України «Про заходи щодо розвитку іпотечного ринку в Україні» одним з напрямів передбачено визначення та запровадження механізмів стимулювання створення спеціалізованих іпотечних банків [8].

В Розпорядженні Кабінету України «Про схвалення Концепції створення національної системи іпотечного кредитування» зазначено, що система іпотечного кредитування є основою «формування ефективних ринкових механізмів залучення довгострокових фінансових ресурсів у фінансово-кредитну сферу та забезпечення функціонування на цій основі ринку довгострокового іпотечного кредитування із застосуванням сучасної ринкової інфраструктури та фінансових інструментів, які дають змогу поступово знизити вартість іпотечних кредитів для населення та суб'єктів господарювання і збільшити строки кредитування» [9].

Державний земельний (іпотечний) банк повинен бути спеціалізованим іпотечним банком, створеним Кабінетом Міністрів України, діяльність якого, крім фінансової, передбаченої Законом України «Про банки і банківську діяльність», має зосередитись також на інвестиційно-інноваційній діяльності, операціях з цінними паперами, кредитуванні на умовах іпотеки відповідно до Законів України «Про інвестиційну діяльність», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про іпотеку» та «Про цінні папери і фондовий ринок».

Послугами банку зможуть користуватись суб'єкти господарської діяльності в сфері сільськогосподарського виробництва різних форм власності та організаційних структур, а також власники і землекористувачі земельними ділянками різних категорій земель.

Розмір статутного капіталу, відповідно до ст. 31 Закону України «Про банки і банківську діяльність» (далі — Закон) становитиме не менше 10 млн євро [10], кошти на створення якого необхідно передбачити у Законі України «Про Державний бюджет». Статутний фонд банку доцільно поповнити нерухомим майном загальною вартістю 25 відсотків капіталу банку, що передбачено ст. 48 Закону. До нерухомого майна можливо залучити певну кількість особливо цінних земель, а також земель рекреацій-

ного, оздоровчого, лісогосподарського призначення та водного фонду державної форми власності.

Земельний банк стане головним акумулятором фінансових ресурсів для розвитку інноваційного аграрного сектору, ефективним оператором на ринку земель для забезпечення прозорого і захищеного економічного обігу земель за об'єктивними ринковими цінами, створить необхідні умови для довгострокового кредитування селян під заставу земельних ділянок за помірними кредитами, забезпечить іпотечне рефінансування, залучення додаткових кредитних ресурсів шляхом емісії іпотечних цінних паперів.

Функціонування Державного земельного банку при наявному законодавчому забезпеченні його діяльності мотивує одночасне створення спеціалізованої державної установи з управління землями сільськогосподарського та несільськогосподарського призначення державної власності (Державного Фонду земель) в рамках Державного агентства земельних ресурсів України.

Ця структура має забезпечити ефективне управління як землями державної власності, так і земельними ділянками, що будуть викуплені в разі кредитнеспроможності боржників. Створенню відповідної структури вмотивовано обмеження щодо діяльності банків у сфері матеріального виробництва, торгівлі та страхування ст. 48 Закону. Проте банківська іпотечна установа має право на договірних засадах доручити іншим особам виконувати функції з управління переданих у заставу іпотечних кредитів.

Згідно ст. 7 Закону України «Про інвестиційну діяльність», при здійсненні інвестиційної діяльності інвестор може передати право володіння, користування та розпоряджання іншій юридичній особі [11].

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про іпотеку», предметом іпотеки можуть бути об'єкти нерухомого майна на праві власності або на праві господарського відання, якщо іпотекодавцем є державне підприємство. Крім того, згідно ст. 34 цього закону, за рішенням про звернення щодо стягнення предмет іпотеки на підставі договору між іпотекодавцем та іпотекодержателем або за рішенням суду може бути переданий іпотекодержателю або іншій особі в управління на період його реалізації [12].

Проектом Закону України «Про ринок земель», а саме ст. 8 передбачено створення Державної спеціалізованої установи з управління землями сільськогосподарського призначення державної власності. На думку А. Третяка одним з ефективних заходів забезпечення прозорості, суспільно-економічної направленості розвитку ринку земель стане запрова-

дження державного регулювання ринку земель шляхом створення спеціального фонду земель державної власності [13, с. 19].

Очевидно, доцільно скористатися досвідом Литви, Швейцарії, Угорщини, де успішно функціонують аналогічні установи в формі Державного Земельного фонду. Діяльності Фонду полягає в консолідації земель, розвитку ринкових земельних відносин, створенні конкурентоспроможної структури в аграрному секторі економіки, відродженні фермерства та забезпеченні умов високоефективного розвитку сільськогосподарства.

Структура ринкової економіки США свідчить про гармонійне поєднання державної, великої корпоративної та дрібної приватної власності. Державна власність поряд з інфраструктурними об'єктами (транспорт, енергетика, екологія, військове майно тощо), включає також і земельні ресурси. Їй належить 300 млн га земель (майже 1/3 площі країни), які ефективно управляються відповідними асоціаціями.

Функціональність Державного Фонду земель (в рамках Агентства), повинна відповідати достатньому адмініструванню й управлінню державними землями для державних цілей, потреб міністерств, розвитку наукоємких галузей, інфраструктури, стратегічного розвитку територій, поселенської мережі, цільовому використанню земель запасу і резерву сільськогосподарського призначення, формуванню сталих агроландшафтів (заліснення, консервація), історико-культурних заповідних територій і т.д.

Фонд державних земель сформує актив земельного банку, закладе основи для випуску цінних паперів, емісії тощо. Земельний банк в тісній ув'язці з земельним кадастром виділить і підніме на вищій щабель фінансово-економічну складову кадастру.

Оціночний кадастр, коли за основу береться фінансово-економічна характеристика (ціна) ділянки, а не її суто просторові характеристики, являє собою фундамент економічного руху земель.

Методика нормативної оцінки і банківської експертної оцінки повинна бути удосконалена з урахуванням наявних обмежень (обтяжень), просторового розміщення, природного бонітету, доступності, перспектив консолідації земель, можливостей зміни їх цільового призначення, та правового статусу земель.

Висновки. Враховуючи національні особливості розвитку України доцільно скористатись позитивним досвідом включення землі в економічний обіг в країнах світу та створити Земельний банк і Державний Фонд земель.

Функціонування цих суб'єктів ринку земель кардинально змінює роль держави в системі регуляторної політики, створення цивілізованих економічних механізмів регулювання ринку сільськогосподарських земель. Наявність таких механізмів та інструментів суттєво впливає на рівень розвитку аграрного сектору економіки, задоволення попиту населення в продуктах харчування та поліпшення соціально-економічного становища в процесі вдосконалення соціально орієнтованої економіки інноваційного типу.

Історичний досвід нашої країни та країн Європи свідчить про необхідність створення такого фінансового механізму як Державний земельний банк, що забезпечить ефективне вкладення капіталу власниками та користувачами земельних ділянок в землю — основу національного багатства держави.

Використані джерела

1. *Шафранська Л.* Консолідація земельних ресурсів та земельні банки. Чим обґрунтовується доцільність їх функціонування? / *Л. Шафранська* // Землевпорядний вісник. — 2010. — № 11. — С. 17—21.
2. Сайт Держкомстату. Розділ Статистична інформація за 2009 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. *Гай-Нижник П.П.* Український Державний Земельний банк в світлі офіційних документів Гетьманату 1918 р. / *П. П. Гай-Нижник* // Український селянин: зб. наук. пр. Черкаського національного ун-ту ім. Б. Хмельницького. — 2008. — Вип. 11. — С. 27—29.
4. *Бурденюк В.* Земельні реформи на теренах України. Чого вчать здобутки та прорахунки? / *В. Бурденюк* // Землевпорядний вісник. — 2010. — № 1. — С. 16.
5. *Шафранська Л.* Про найактуальніші аспекти досвіду німців в управлінні земельними ресурсами / *Л. Шафранська* // Землевпорядний вісник. — 2010. — № 12. — С. 19.
6. Статистичний щорічник України за 2007 рік. — К.: Консультант, 2008. — 571 с.
7. Земельний Кодекс України. — Х.: Одиссей, 2002. — 112 с.
8. Про заходи щодо розвитку іпотечного ринку в Україні: Указ Президента України від 08.08.2002 р. № 695/2002 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.land.org.ua>
9. Про схвалення Концепції створення національної системи іпотечного кредитування: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.08.2004 р. № 559-р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.lnu.edu.ua/faculty/ekonom/Form>
10. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
11. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.sdip.gov.ua>
12. Про іпотеку: Закон України від 05.06.2003 № 898-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
13. *Третяк А.* Стратегія реформування земельної політики в Україні на сучасному етапі / *А. Третяк* // Землевпорядний вісник. — 2009. — № 6. — С. 20—24.

ПРОБЛЕМИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ ПРИРОДНОГО РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В АГРАРНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

Проаналізовано сучасний стан використання та відтворення природних ресурсів задіяних в агросфері України. Визначено пріоритетні напрями сучасної аграрної політики в контексті забезпечення процесу відтворення природного ресурсного потенціалу.

Проблеми використання та відтворення природного ресурсного потенціалу аграрної сфери, потреби раціоналізації природокористування в умовах розвитку інтеграційних процесів набувають особливого значення [1]. Розуміння економічної сутності поняття «раціонально (лат. *rationalis* — розумний, обґрунтований, доцільний) використовувати природний ресурсний потенціал» — означає отримувати максимальну кількість продукції при мінімальному витрачання природних ресурсів без шкоди для них. При цьому слід враховувати конкретні економічні та природні умови певного суб'єкта господарювання в аграрній сфері.

Природно-ресурсний потенціал широко досліджують і висвітлюють у своїх наукових роботах В.А. Голян, О.А. Корчинська, М.І. Полупан, В.Б. Соловей, В.А. Величко, В.В. Россоха, М.А. Хвесик [2–5].

Метою статті є узагальнення надбань науковців та визначення основних напрямів підвищення ефективності використання природно-ресурсного потенціалу.

Основним природно-біологічним ресурсом аграрної сфери є земля. Використання цього ресурсу тісно пов'язано з іншими, задіяними в сільському господарстві водними, лісовими, кліматичними та іншими ресурсами.

Потенціал світових земельних ресурсів, придатних для сільськогосподарського використання, обмежений. Найважливіших для освоєння вільних земель майже не залишилось. Площі угідь в Україні, на яких виробляється основна маса продовольства (рілля, сади, сіножаті, пасовища), становлять 9 % земельних ресурсів світу. Загальна

площа ріллі в світі становить від 2,5 до 3,2 млрд га (18–24 % загальної поверхні суші) [6]. У ресурсній забезпеченості соціально-економічного розвитку України земля становить майже 45 % [7]. Згідно з встановленим порядком державної звітності земельний фонд України характеризується за видами основних земельних угідь і економічною діяльністю, за формами власності й землекористування.

Продуктивність землекористування визначається не стільки рівнем забезпеченості кожного мешканця землею, зокрема орними землями, скільки ефективністю її використання у землеробстві. Так, площа ріллі, що припадає на одного мешканця світу становить 0,25 га, але в Азії цей показник найнижчий — 0,15 га, в Європі — 0,25 га, у північній Америці сягає 0,65 га [8].

В Україні сьогодні надзвичайно висока сільськогосподарське освоєння та розораність земель. Встановлено, що у сільськогосподарському обробітку знаходиться 42844,8 тис. га або 71 % території країни, на ріллю припадає 32473,4 тис. га (53,8 % загальної території) або 78 % сільськогосподарських угідь. За рівнем забезпеченості сільськогосподарськими угіддями (0,9 га на одного мешканця), Україна серед Європейських країн поступається лише Республіці Білорусь — 0,96 га на одну особу, а за забезпеченістю ріллею (0,7 га на одну особу) випереджає всі країни Європи. Серед країн світу за цим показником Україна поступається лише Канаді (1,43 га) та РФ (0,85 га) ріллі на одну особу. Враховуючи великий потенціал земель сільськогосподарського призначення, аграрне виробництво в Україні залишається серед провідних галузей економіки і становить близько 8,2 % ВВП, що майже вдвічі перевищує середньоєвропейський рівень [5].

Між тим наявний потенціал виробництва сільськогосподарської продукції України використовується недостатньо. Якщо у 1990 р. площа сільськогосподарських угідь становила 42030 тис. га,

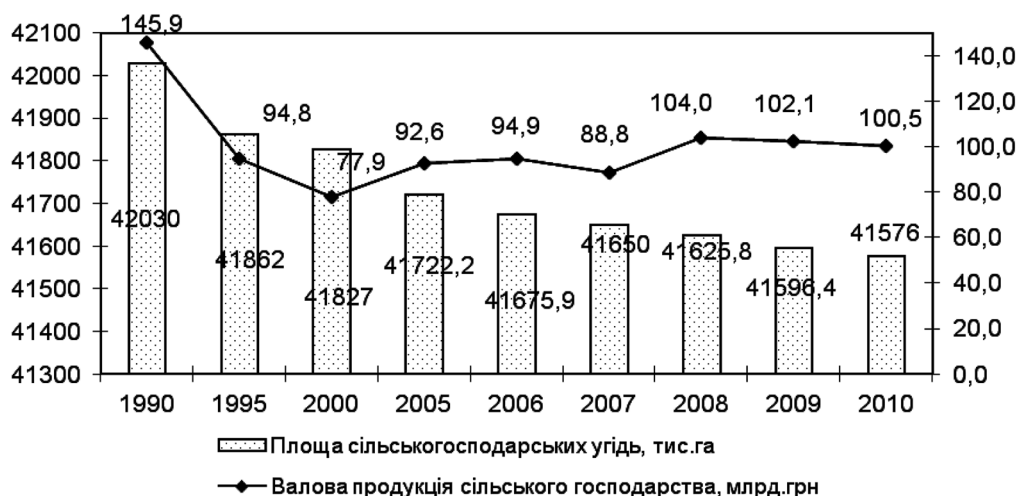

Рис. 1. Динаміка виробництва продукції сільського господарства (у порівняних цінах 2005 р.)

і було вироблено валової продукції сільського господарства на суму 145,9 млрд грн (у порівнянних цінах 2005 р.), то 2010 р. при скороченні сільськогосподарських угідь на 454,0 тис. га (1,3 %) виробництво валової продукції зменшилося на 45,4 млрд грн (рис. 1).

Спостерігається зменшення посівної площі ріллі у 2009 р. порівняно з 1990 р. на 3,9 %. Так у 1990 р. було засіяно 97 % угідь, а 2009 р. – 83,1 %. Окрім 1523 тис. га чистих парів, в Україні не обробляється 12,2 % ріллі, що становить близько 3,9 млн га (табл. 1).

Для порівняння сільськогосподарська освоєність земель, наприклад, у Франції сягає 41,9 %, у ФРН – 32,5, у США – 26,5, Англії – 28, Китаю – 10, Нідерландів – 25 %. Розораність сільськогосподарських угідь у Франції становить 48 %, Угорщині – 37, Англії – 25, США – 20 % [4].

Повертаючись до питання високого рівня розораності в Україні, доречно зауважити, що таке «підкорення природи» знаходило своє визнання

в наукових дослідженнях досить відомих вчених. На думку засновника конструктивного ландшафтознавства Д.Л. Арманда, на Землі не повинно бути невикористовуваних територій: приблизно 90 відсотків повинні використовуватися для виробничих потреб людини, 9 відсотків – для рекреації і лише 1 відсоток – залишатися під заповідниками [5]. Використовуючи цю ідею, в Україні розорано крутосхили, прибережні та придорожні смуги, природні кормові угіддя, малолісисті території, які не завжди придатні для вирощування сільськогосподарських культур, що суттєво вплинуло на процес деградації ґрунтів.

Сучасний погляд на раціональну структуру землекористування значною мірою визначається обсягом площ під природними кормовими культурами. Зарубіжний досвід констатує, що екологічно-збалансованими вважаються аграрні землекористування, в яких частка сіножатей, пасовищ і лісових насаджень становить від 30 до 50 %. Так, наприклад, середня частка природних

Таблиця 1

Динаміка використання орних земель в Україні, тис. га

Показник	Рік									
	1990	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2008	2009	
Рілля*	33400	31400	32563,6	32537,1	32544,1	32480,2	32482,2	32473,4	32478,4	
Уся посівна площа**	32406	27173	27928	27539	25081	26752	26044	27133	26990	
% від площі ріллі	97,0	86,5	85,8	84,6	77,1	82,4	80,2	83,6	83,1	
Чисті пари**	1427	3213	2712	2692	3509	2330	2428	1413	1523	
% до площі ріллі	4,3	10,2	8,3	8,3	10,8	7,2	7,5	4,4	4,7	
Не обробляється ріллі	—	1014	2345,2	2737,3	4358,9	3830,9	4419,9	4261,9	3965,4	
%	—	3,2	5,9	7,1	12,1	10,5	12,3	12,1	12,2	

*За даними Державного земельного кадастру.

**За даними Держкомстату України.

Площа сільгоспугідь та земель, які найбільш піддаються вітряній ерозії, тис га*

Регіон	Всього	в тому числі				Площа земель, які піддаються вітровій ерозії	з них		
		малокам'янисті	помірно-кам'янисті	багатокам'янисті	дуже кам'янисті		слабо еродовані	середньо еродовані	сильно еродовані
Україна	574,8	323,7	164,3	77,6	9,2	1662,8	1411,7	189,7	61,4
Запорізька	2,5	1,3	0,4	0,8	—	413,7			
Луганська	41,7	28,0	11,7	1,9	0,1	386,8	350,4	15,7	20,7
Херсонська	2,6	1,7	—	0,9	—	366,4	348,1	14,2	4,1

*Джерело: Статистичний збірник «Довкілля України» за 2008 рік / Державний комітет статистики України. — К., 2009. — 265 с.

кормових угідь у структурі сільськогосподарських угідь в країнах ЄС становить 39,3 %, зокрема у Франції — 36,6, Німеччині — 30,4, Великобританії — 63,1, а в Україні — 19 %.

У результаті цих тенденцій в Україні тільки близько 5 млн га знаходяться у відносно природному стані (болота, озера, річки, гори), решта земель — під впливом антропогенної діяльності, що спричинило порушення екологічної рівноваги навколишнього середовища [5]. Науковцями встановлено зворотний взаємозв'язок між продуктивністю орних земель і ступенем їхньої розораності. Це означає, що продуктивність орних земель там вища, де менша сільськогосподарська освоєність території, частка ріллі, а більшу площу займають кормові та інші угіддя.

Слід зазначити, що науково обґрунтованих нормативів екологічної межі розораності природно-територіальних комплексів різного таксономічного рангу поки що не існує, хоча є різні пропозиції, які базуються на критеріях обмежень і стандартів, що використовуються у сучасній світовій практиці.

Відмітимо, що висока розораність земель в Україні, недосконалість структури посівних площ супроводжується зростанням дефіциту гумусу в ґрунті, який служить біоенергетичною основою його родючості.

В Україні близько 1,7 млн га площа сільгоспугідь піддається впливу вітряної ерозії (табл. 2).

Середньорічний змив ґрунту в Україні сягає 15 т/га при загальнодопустимому рівні — 4–5 т/га. Це пояснюється як природними процесами (насамперед ерозійно-дефляційними), так і «спрацюванням» гумусу в процесі інтенсифікації сільськогосподарського виробництва.

Водна ерозія охоплює 13,3 млн га сільськогосподарських угідь, або понад 32 % їх загальної площі, про що свідчать дані табл. 3.

Зазначена проблема нерозв'язана й в інших державах. Як приклад можна навести відомий канадський зерновий пояс, що вже втратив 50 відсотків органіки, яка містилась в його ґрунтах до інтенсивного їхнього використання. У Великобританії середні втрати ґрунтів від ерозії оцінюються від 2,2 до 12,2 т/га у рік. У США 41 відсоток ріллі охоплено ерозією [4].

Внаслідок зменшення фінансування протиерозійних заходів відбувається скорочення заходів щодо охорони земель (табл. 4.).

Відтворити еродовані ґрунти природним шляхом практично неможливо, а штучне відновлення вимагає значних трудових і фінансових витрат. Природна і особливо ефективна родючість кислих ґрунтів значно нижчі у порівнянні з нейтральними. Внесення мінеральних добрив у кислі

Площа кам'янистих сільгоспугідь та земель, які найбільш піддаються вітряній ерозії, тис га*

Регіон	Загальна площа	В тому числі обстежена площа ґрунтів	Площа земель, які піддаються сумісній дії водної та вітряної ерозії	Піддані водній ерозії (змиті)			
				Всього	в тому числі		
					слабо	середньо	сильно
Україна	41195,6	38310,7	2056,2	13284,2	8833,7	3218,1	1232,4
Запорізька	2038,1	1892,1	1355,9	1355,9	810,8	366,6	178,6
Луганська	1915,3	1809,4	506,7	1215,3	960,8	207,8	46,7
Херсонська	2560,6	2425,08	0,4	1241,1	807,6	314,6	118,9

*Джерело: Статистичний збірник «Довкілля України» за 2008 рік / Державний комітет статистики України. — К., 2009. — 265 с.

Здійснення заходів щодо охорони земель земельними відділами Держкомзему*

Заходи	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Будівництво протиерозійних гідротехнічних споруд:							
вали, вали-канави, км	135,2	9,3	3,6	8,6	7,3	8,0	0,5
вали-тераси, км	5,4	10,9	6,6	2,3	2,4	2,3	0,7
вали-дороги, км	16,2	2,2	1,1	2,2	1,3	1,1	2,5
протиерозійні ставки (накопичувачі твердого стоку), га	177,0	24,0	7,0	1,5	2,0	1,8	—
водоскидні споруди	51,0	18,0	2,0	2,0	1,0	1,6	9,0
берегоукріплення, км	1,0	4,7	3,9	4,2	4,2	1,2	7,6
Залуження сильно деградованої і забрудненої шкідливими речовинами ріллі, га	12785,0	14974,0	6341,5	8929,9	6212,3	6021,8	3805,9

*Джерело: Статистичний збірник «Довкілля України» за 2009 рік / Державний комітет статистики України. — К., 2010. — С.94.

грунти не дає відповідної віддачі, тоді як на нейтральних вони діють ефективніше. Однак, при умові одержання врожаю практично за рахунок родючості, говорити про підвищення продуктивності такого ґрунту не коректно. Тому альтернативи мінеральним добривам немає, а відсутність достатньої кількості органічних добрив ще більше загострює проблему.

Висновки. Зазначені проблеми природного ресурсного потенціалу аграрної сфери економіки України зумовлюють необхідність стимулювання раціонального використання та відтворення сільськогосподарських угідь, запровадження ґрунтозахисних систем ведення землеробства. Основними заходами державної політики у цьому напрямі мають бути:

контроль за використанням і охороною земель сільськогосподарського призначення, який полягає у забезпеченні додержання земельного законодавства при укладанні земельно-правових угод, запобіганні забрудненню земель та зниженню родючості ґрунтів, накладанні відповідальності (цивільної, адміністративної або кримінальної) за приховування від обліку та подання неповної інформації землекористувачами про стан угідь;

впровадження альтернативних ресурсозберігаючих і безпечних технологій та систем землеробства, що знижують рівень забруднення земель і підвищують їх якість;

ведення екологічного моніторингу та контролю за ефективністю використання земельних ресурсів з метою своєчасного виявлення зміни якісного стану земель і властивостей ґрунтів внаслідок нераціонального їх використання;

проведення оцінки здійснення заходів щодо охорони земель, збереження та відтворення родючості ґрунтів;

проведення попереджувальних заходів щодо негативного впливу на ґрунтовий покрив і усунення його наслідків;

обов'язкове введення санкцій за неефективне сільськогосподарське землекористування, незаконне вилучення земель із зміною їх цільового призначення, а також за застосування екологічно небезпечних технологій обробки та вирощування сільгоспкультур, забруднення та засмічення земель, погіршення якості ґрунтового покриву.

Використані джерела

1. Актуальні проблеми аграрної реформи в Україні в умовах системної кризи світової економіки [за ред. І.Г. Кириленка]. — К.: Програма Розвитку ООН, 2009. — 135 с.
2. Корчинська О.А. Родючість ґрунтів: соціально-економічна та екологічна сутність / Корчинська О.А. — К.: ННЦ ІАЕ, 2008. — 238 с.
3. Полупан Н.І. Класифікація ґрунтів України / Полупан М.І., Соловей В. Б., Величко В. А. — К.: Аграр. наука, 2005. — 300 с.
4. Россоха В.В. Методичні підходи оцінювання природно-біологічного потенціалу аграрної сфери економіки / Россоха В.В. — К.: ННЦ ІАЕ, 2009. — 96 с.
5. Хвесик М.А. Інституціональне забезпечення землекористування: теорія і практика: моногр. / М. А. Хвесик, В. А. Голян. — К.: НАУ, 2006. — 260 с.
6. Кириленко І.Г. Деякі аспекти державної аграрної політики в умовах світової фінансової кризи / І. Г. Кириленко, В. В. Дем'янчук, Б. В. Андрущенко // Економіка АПК. — 2008. — № 11. — С. 4—9.
7. Земельний вісник України. — 2009. — № 1—2. — С. 8—9.
8. Горланчук В.В. Управління земельними ресурсами / Горбанчук В. В., В'юн В. Г., Сохні А. Я.; за ред. В.Г.В'юна. — Миколаїв, 2002. — 316 с.
9. Сохніч А.Я. Проблеми використання і охорони земель в умовах ринкової економіки: моногр. / Сохніч А. Я. — Львів, 2002. — 252 с.

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В КОНТЕКСТІ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ

Розглянуто проблему хімізації землеробства залежно від співвідношення внесених органічних і мінеральних добрив. Запропоновано шляхи впровадження екологічно безпечних технологій вирощування продукції сільського господарства.

Перехід економіки України до ринкових відносин характеризується перетвореннями, що зумовили складні структурні зміни у всіх галузях національного господарства. Ці зміни знаходять відображення в економічному механізмі господарювання, який характеризується відсутністю концептуального бачення взаємозв'язку економіки і екології [1].

Агропромислове виробництво (АПВ) є одним із найвідчутніших чинників впливу на довкілля. Деякі вчені навіть віддають йому першість за рівнем антропогенного навантаження. Це пов'язано, насамперед, із територіальною поширеністю його ланок, особливо сільського господарства. Крім того, екологічна безпечність продукції аграрної сфери є запорукою здоров'я нації і навпаки, її забруднення несе в собі вкрай тяжкі наслідки й ризики для здоров'я людини. У ХХ ст. вплив АПВ на довкілля посилювався з інтенсифікацією сільськогосподарського виробництва, а саме: механізацією багатьох процесів, надмірною розораністю території та глибокою оранкою, хімізацією, меліорацією, високою концентрацією виробництва тощо.

Хімізація як один із напрямів інтенсифікації сільськогосподарського виробництва передбачає внесення в ґрунт хімічних добрив і пестицидів. У сільському господарстві України використовується велика кількість найменувань агрохімічних засобів. Застосування мінеральних добрив, що в середньому становило 125–132 кг на 1 га посівної площі, і засобів захисту рослин дає можливість збільшити врожай, проте має й негативні екологічні наслідки. Вони забруднюють поверхневі й підземні води, згубно впливають на флору і фауну ґрунту, накопичуючись у рослинах, харчовими ланцюгами потрапляють до організму людини.

Конкуренцію хімічним добривам становлять органічні, проте занепад галузі тваринництва спричинив зменшення їх виробництва, а відповідно й удобреної площі від 5384,2 тис. га у 1990 р. до 460,8 тис. га у 2009 р. або майже у 12 раз, а на 1 га посівної площі від 8,6 до 0,6 т відповідно. Внесення мінеральних і органічних добрив в Україні за 1990–2009 рр. наведено у табл.

За даними табл. внесення мінеральних і органічних добрив у розрахунку на 1 га удобреної площі у 1990-му р. становило 169 кг/га та 47,8 т/га відповідно. Проте навіть при зменшенні цього показника з роками можна стверджувати, що хімізація сільськогосподарської галузі посилюється. Органічних добрив з кожним роком вноситься все менше, а внесення мінеральних, починаючи з 2000 р., на 1 га площі зростає.

Стаціонарні дослідження Національного університету біоресурсів і природокористування України показують, що за умов, коли на 1 т ґною вноситься понад 15 кг діючої речовини мінеральних добрив починається або посилюється дегуміфікація ґрунтів та їх агрофізична деградація. У зв'язку з мінералізацією гумусу рослини використовують поживні речовини переважно з мінеральних добрив.

В органічному землеробстві співвідношення органічних і мінеральних добрив, т/кг діючої речовини має становити від 1:0 до 1:5, тобто 1–0,2. При хімізації землеробства воно становить 1:8–1:15, або 0,125–0,067 [3]. Зменшення співвідношення органічних і мінеральних добрив свідчить про підвищення рівня хімізації землеробства. Це великою мірою впливає не тільки на природну родючість ґрунтів, але й на якість вирощеної продукції.

Зі вступом України до СОТ пріоритети господарювання в сільському господарстві потребують перегляду. Товаровиробники галузі можуть лишитись неконкурентоздатними на світовому рівні, або ж підвищити конкурентоспроможність продукції шляхом виснаження землі й використання більш серйозних засобів

**Динаміка внесення мінеральних та органічних добрив
у ґрунт сільськогосподарськими підприємствами***

Показник	Рік							
	1990	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Загальна посівна площа, млн га	30,1	21,6	18,0	17,3	17,4	17,7	18,6	18,3
<i>Мінеральні добрива</i>								
Внесено поживних речовин, тис. т	4241,6	278,7	518,6	557,9	699,3	896,5	1064,7	886,8
Удобрена площа під урожай, млн га	25,1	4,6	7,9	7,8	9,5	10,9	12,9	11,5
% удобреної площі	83,0	22,0	44,0	45,0	55,0	62,0	69,0	63,0
Внесено на 1 кг/га								
посівної площі	141,0	13,0	29,0	32,0	40,0	51,0	57,0	48,0
удобреної площі	169,0	60,0	66,0	72,0	73,0	82,0	83,0	77,0
<i>Органічні добрива</i>								
Внесено, тис. т	257130,8	28410,1	15083,4	13245,8	13027,0	11910,8	10465,8	10432,8
Удобрена площа під урожай, тис. га	5384,2	714,5	531,4	465,2	487,0	464,0	457,5	460,8
% удобреної площі	18,0	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0
Внесено на 1 га/т								
посівної площі	8,6	1,3	0,8	0,8	0,7	0,7	0,6	0,6
удобреної площі	47,8	39,8	28,4	28,5	26,7	25,7	22,9	22,6
Співвідношення органічних добрив до мінеральних, т/кг	0,06	0,1	0,03	0,03	0,02	0,01	0,01	0,01

*Джерело: [2].

захисту рослин та генотифікованих організмів (ГМО).

Розв'язати проблему охорони агроландшафтів та забезпечити конкурентоздатність сільськогосподарських товаровиробників можна завдяки впровадженню технологій вирощування продукції без використання хімічних засобів. Головною особливістю цих технологій є виробництво органічної продукції, яка користується підвищеним попитом на європейських ринках. Ціна на органічну продукцію в два рази вища, ніж на вирощену із застосуванням хімічних добрив та пестицидів, оскільки така технологія потребує підвищення затрат ручної праці. Водночас зростає зайнятість населення у сільській місцевості, а завдяки дотриманню сівозмін і внесенню органічних добрив зберігається природна родючість ґрунту,

значно поліпшується екологічна ситуація в регіоні.

Таким чином, впровадження органічного виробництва сприяє розв'язанню не лише екологічних, а й соціальних проблем, що пов'язані з інтенсивним землеробством.

Зменшує навантаження на угіддя й технологія нульового обробітку ґрунту *no-till*. Ця технологія вирощування сільськогосподарських культур ідеально підходить до умов Півдня України, де головною проблемою є ерозія ґрунтів. Порівняно з органічним землеробством *no-till* передбачає використання пестицидів, але зниження матеріальних витрат, особливо на обробіток ґрунту, дає змогу виробникові втримати конкурентоспроможні ціни на продукцію у рамках СОТ.

Слід зазначити, що технології екологічного безпечного виробництва сільськогосподарської

продукції мають ряд складностей щодо їх впровадження. Так, вирощування органічно чистої продукції можливе лише на чистих, не забруднених радіацією і важкими металами ґрунтах, а *no-till* потребує ретельного дотримання технологічних операцій і відповідного земельного масиву. До того ж не всі усвідомлюють потребу впровадження нових технологій та збереження довкілля. На думку голови Всесвітньої Ради підприємців по стійкому розвитку С. Шмидхейна, керівники бізнесу поступово визнають той факт, що від того, наскільки позитивно чи негативно суспільство оцінює їхню діяльність з позицій стійкого розвитку, буде значною мірою залежати їх конкурентоспроможність в майбутньому [4, с. 11].

Головними причинами зміни ставлення бізнесу до зовнішнього середовища є законодавство та економічні важелі регулювання господарської діяльності. Суворість законодавства викликає побоювання підприємців за можливе зростання екологічних витрат. Прогрес у збереженні та поліпшенні навколишнього середовища досягнуто в тих країнах, де здійснюється активне втручання держави в проблеми екології.

Економічні важелі можна вважати найефективнішими стимулами підвищення екологічних показників виробництва. Наприклад, в ЄС заохочення виробників екологічно чистої продукції здійснюється шляхом використання спеціального екомаркування. Отримання такого маркування потребує проходження суворого контролю всіх стадій виробництва і постачання товарів. На думку керівництва багатьох компаній, таке маркування дійсно сприяє просуванню товарів на ринок.

Розвинені країни використовують такі економічні важелі екологічної політики як екологічні податки, обмеження з екологічних міркувань,

квотування викидів, екологічні субсидії, визначення прав власності на деякі природні ресурси, зобов'язання по зворотному прийманню використаної продукції, вимоги про вміст матеріалів повторного використання в продукції, інформаційні інструменти, державні закупівлі, добровільні галузеві угоди. Екологічні інструменти отримали поширення в кінці 80-х початку 90-х років ХХ ст. За дослідженнями ОЕСР в 1987–1993 рр., кількість економічних інструментів, які використовуються в західних країнах, зросла на 25–50 %. Найбільшого поширення набули податки, що зросли на 35 %, і зобов'язання по зворотному прийманню використаної продукції — на 100 % [5, с. 120].

Висновок. З огляду на зростання екологічних проблем сільського господарства, доцільним заходом для товаровиробників і держави є підтримка та впровадження екологічно чистих технологій. Їх поширення зніме проблему забрудненості територій пестицидами, сприятиме покращенню умов життя населення, поліпшенню здоров'я нації, підвищенню економічної ефективності галузі через нарощення обсягів експорту.

Метою держави має стати щорічне збільшення протиерозійних заходів, спрямованих на запобігання ерозії ґрунтів.

Використані джерела

1. Семенов В.Ф. Екологізація економіки регіону / Семенов В. Ф. — Одеса: Оптимум, 2003. — 238 с.
2. Довкілля України: стат. зб. — К.: Держкомстат України 2009. — 250 с.
3. Основи органічного виробництва: навч. посіб. / [Стецишин П. О., Рекуненко В. В., Пандус В. В. та ін.]. — Вінниця: Нова Книга, 2008. — 528 с.
4. Смена курса / [Шмидхейн Стефан и др. члены Совета предпринимателей]; пер. с англ. — М.: Геликон, 1994. — 384 с.
5. Sustainable Development Finance: Opportunities and Obstacles // United Nations. — New York, 1996. — 124 p.

Шановні читачі!

Наш журнал можна читати на сторінці Інтернету

<http://www.iae.kiev.ua>

М.М. Кулаєць,
канд. екон. наук, доцент,

М.Ф. Бабієнко,
канд. екон. наук, професор,

О.Д. Витвицька,
канд. екон. наук, доцент,

В.А. Скрипниченко,
канд. екон. наук, доцент,

М.М. Лучник,
аспірант,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

П.М. Музика,

доктор екон. наук, професор,

Львівський національний університет

ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького

ШЛЯХИ ІННОВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИРОБНИЦТВА ЕКОЛОГІЧНО ЧИСТОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ

Висвітлено стан і перспективи нарощування виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції та продуктів харчування. Розкрито біологічно-господарські характеристики сільськогосподарських культур. Доведена загальна необхідність інноваційного забезпечення аграрного сектору для вирішення проблеми підвищення якості продукції та забезпечення продовольчої незалежності країни.

В сучасних умовах ефективність економіки, науково-технічний рівень виробництва, соціально-економічний прогрес залежить від обсягу накопичених суспільством знань та ефективності використання інтелектуального капіталу. Основні акценти переміщуються на завдання прискореного інноваційного розвитку, переходу до економіки, що базується на знаннях, наукових досягненнях, інтелектуальних ресурсах та інтелектуальному капіталі. Суспільство у своїй інноваційній політиці виходить з розуміння того, що його прогрес неможливий без широкого використання досягнень науки і техніки. Інтелектуально-інноваційна діяльність стає невід'ємною характерною рисою творчої особи, її духовного збагачення, головною метою освіти і визначальним чинником розвитку країни. Тому розв'язання проблем, пов'язаних з інноваційним розвитком суспільства, нині набуває особливого значення.

Питання зміни співвідношення матеріального виробництва на користь інтелектуального, що виступає у формі наукових знань, інформаційного та технологічного продукту ще недостатньо розкриті. Використання інтелектуальних ресурсів у процесі виробництва, зростання їх в загальній вартості підприємства та методики їхнього оцінювання за основними принципами ціноутворення — питання сучасної інтелектуальної економіки.

В промислово-розвинених державах 80–95 % приросту валового внутрішнього продукту припадає на долю патентів на винаходи, використаних у найсучасніших технологіях, кількість яких становить понад 4 млн. Прибутки від продажу ліцензій на запатентовані об'єкти права промислової власності перевищують 100 млрд дол. США.

Відомо, що інвестування у науково-дослідну діяльність є одним із шляхів забезпечення технологічних нововведень та підвищення продуктивності виробництва у всіх розвинених країнах світу. В багатьох галузях віддача від досліджень оцінюється у межах від 30 до 80 %.

Наглядним прикладом є Фінляндія, в якій діють так звані «науково-виробничі інкубатори» або «бізнес-інкубатори». В таких інкубаторах майбутні комерційно-привабливі винаходи проходять шлях

від ідеї до виготовлення конкурентоздатної продукції, яка має високий попит на світовому ринку товарів і послуг. Такі інкубатори об'єднують в єдину ланку університети, дослідні та виробничі центри, юристів, менеджерів та венчурні фірми. Характерно, що у Фінляндії, як і в більшості розвинених країн світу відсутні будь-які пільги для тих, хто створює і запроваджує інноваційні розробки. Від успішних проєктів держава отримує значне поповнення бюджету у вигляді податків. Варто нагадати, що інтелектуальний потенціал нашої держави на належному рівні. В Україні за часів Радянського Союзу розроблялось 17 з 21 нових технологій країни, кожне третє авторське свідоцтво було українським.

Світовий досвід підтверджує ефективність інноваційної моделі розвитку суспільства на основі використання інтелектуального капіталу. Інтелектуальна власність стає могутнім важелем інноваційного розвитку суспільства.

Україна завжди славилась талановитими, винахідливими людьми не тільки у промисловості, сільському господарстві, а й в інших галузях народного господарства, завдяки яким вона визнана у світі як держава з високорозвиненим науково-технічним та духовним потенціалом.

З філософської точки зору «якість це внутрішня визначеність предмета, яка становить специфіку, що відрізняє його від усіх інших». У практичному плані якість розглядають як «ступінь вартості, цінності, придатності чого-небудь для його використання за призначенням, добротність» [1].

Важливою необхідністю для життєздатності людського організму є забезпечення його високоякісними продуктами харчування. Це якраз зумовлює актуальність досліджень, які здійснюють науковці й освітяни не тільки ННЦ «Інститут аграрної економіки», Національного університету біоресурсів і природокористування України, а й учені всієї України та світу. В проведених дослідженнях, де започатковано розв'язання цієї надзвичайно важливої проблеми, ще не все враховано у зв'язку з новими умовами господарювання в аграрному секторі, зокрема входженням України в ринкову економіку та СОТ.

Пріоритетним завданням стає відпрацювання таких механізмів і підходів, які б дали змогу забезпечити населення нашої країни високоякісними вітчизняними продуктами харчування за доступними цінами, а також значно поліпшити асортимент харчування. Це потребує застосування комплексу заходів, спрямованих, з одного боку, на безперервне надходження на споживчий ринок різноманітних продуктів харчування високої якості, а з

іншого, на підвищення купівельної спроможності населення країни.

Останнім часом через різке погіршення економічної й екологічної ситуації якість сільськогосподарської продукції та продуктів харчування за різними параметрами постійно знижується. Так, вміст білка й клейковини за останні роки у зерні озимої та ярої пшениць значно зменшився, що негативно позначається на якості борошна і, відповідно, хлібних продуктів. Основними причинами зниження якості є недотримання термінів виконання агротехнічних прийомів, що призводить до погіршення фітосанітарного стану посівів, вкрай недостатнє внесення основних елементів живлення рослин, що вирощуються за інтенсивними технологіями. Щодо цукрових буряків, то тут причиною є низька якість насінневого матеріалу, низький рівень внесення органічних та мінеральних добрив у правильному співвідношенні NPK і застосування засобів захисту рослин. Це повною мірою стосується виробництва картоплі, соняшнику та інших культур. Поряд зі зниженням технологічних якостей та харчової цінності спостерігається погіршення екологічної безпечності сільськогосподарської продукції і продуктів харчування. Порушення технології використання пестицидів навіть у невеликих дозах, а також застосування застарілих агротехнологій призводить до того, що в деяких підприємствах різних форм власності у сільськогосподарській продукції і продуктах харчування виявлено високий вміст пестицидів і важких металів.

Рівень забрудненості продуктів харчування, особливо тваринного походження, різко зростає передусім в екологічно забруднених зонах, що є наслідком недостатнього рівня контролю відповідними державними службами якості сільськогосподарської продукції і продуктів харчування. Для нашої держави настає надзвичайно відповідальний період. Україна має організувати виробництво засобів захисту тварин і рослин та контроль за їх якістю привести у відповідність з міжнародними вимогами, що сприятиме випуску високоякісної продукції.

Варто наголосити, що одним із важливих завдань є виробництво вискоєфективних і конкурентоспроможних біопрепаратів проти заразних хвороб тварин, які за якістю, асортиментом та обсягом відповідають потребам ветеринарної медицини і агропромислового комплексу в цілому.

Значною мірою на якість продукції, особливо тваринницької, впливає карантинний бур'ян — амброзія полинолиста. Рослини амброзії містять від 0,07 до 0,15 % (щодо сухої маси) гірких речовин і поїдання її коровами спричиняє неприємний запах та

смак молока, втрачається якість й інших молочних продуктів. Амброзія полинолиста — яра рослина. За зовнішнім виглядом дуже нагадує полин звичайний, тому й має таку назву.

Якщо 10–15 років тому цей злісний карантинний бур'ян мав обмежене (локальне) розповсюдження в окремих областях Степу, то нині воно набрало надзвичайно загрозливих масштабів. На полях, засмічених амброзією, погіршується якість польових робіт, особливо під час оранки та збирання врожаю. Внаслідок надмірного висушування ґрунту амброзією врожайність сільськогосподарських культур значно знижується, зокрема соняшнику — приблизно на 25–30 %, а при великій забур'яненості культурні рослини взагалі гинуть. Амброзія завдає великої шкоди не тільки сільськогосподарським культурам, а й здоров'ю людини. Квітковий пилок цієї рослини викликає важке алергічне захворювання — амброзійний поліноз. Алергію викликають білки-антигени, які знаходяться в пилку амброзії. Потрапляючи в очі, ніс, бронхи, він викликає слизотечу, погіршує зір. Лікування тривале і не завжди результативне.

Країни-імпортери продукції рослинництва українського походження висувають вимоги до засміченості амброзією полинолистою експортних партій зернових та інших культур. Однак не всі керівники підприємств, установ та організацій і, зокрема, керівники та фахівці сільськогосподарських підприємств різних форм власності, власники житлових будинків не усвідомлюють всю небезпеку від розповсюдження цієї карантинної рослини та не вживають заходів з її ліквідації.

На якість продуктів харчування тваринного походження впливають і комбікорми, які мають відповідати ветеринарно-санітарним вимогам, задовольняти потребу тварин у поживних і біологічно активних речовинах, бути конкурентоспроможними за економічними й екологічними параметрами на споживчому ринку. Використання комбікормів є найбільш прогресивним та ефективним засобом годівлі тварин не тільки в Україні, а й у світовій практиці ведення тваринництва. І не випадково у 90-х роках практично у кожному районі нашої держави були побудовані та результативно працювали міжгосподарські комбікормові заводи. Використання комбікормів є найбільш прогресивним та ефективним засобом годівлі тварин у світовій практиці ведення тваринницьких галузей [2].

Особливо великим попитом користуються високоякісні комбікорми та кормосуміші для птиці. Ціни на комбікорми залежать від їх якісних показників. Якісний стан комбікормів має підтверджуватись

його нешкідливістю та придатністю задовольняти потребу тварин у поживних і біологічно активних речовинах. У цілому якість цього корму залежить від системи комплексних ознак продукції та сировини. Її формують технологічні, хіміко-біологічні, ветеринарно-санітарні й екологічні показники.

При довготривалому зберіганні різних видів кормів і, особливо, коли при цьому допускаються технологічні порушення, якість їх різко погіршується, що відбивається на якості виробленої продукції тваринництва і птиці та безпеці харчування людей.

Важливу роль у забезпеченні якості й збереження здоров'я населення відіграє стандартизація. Орієнтиром для неї мають бути міжнародні стандарти. Необхідно також впроваджувати систему управління якістю продукції, яка повинна базуватись на міжнародній системі стандартизації.

Продовольча проблема впродовж усієї історії людства залишається вузловою при вирішенні завдань розвитку економіки будь-якої держави. Продуктивна діяльність кожної людини неможлива без високоякісного харчування, яке залежить від кількості та якості спожитих продуктів, зокрема, тваринного походження, одним з яких є м'ясо.

У багатьох країнах світу пріоритет належить свинині (до 50 %) і м'ясу птиці (до 30 %). В Україні, безумовно, — м'ясу великої рогатої худоби, на яке припадає до 50 %, а в ряді регіонів — і більше. При цьому слід зазначити, що поголів'я великої рогатої худоби, свиней і овець зменшилось до критичної межі. Так якщо у 90-х роках поголів'я великої рогатої худоби становило понад 25 млн голів, свиней — більше 20 млн, овець — 10 млн голів, то нині їх в 5–6 разів менше, що спричинено, насамперед, недосконалою економічною політикою на селі. Безумовно, що за таких обставин про високу якість харчування поки що можна лише мріяти. Актуальною залишається проблема підвищення ефективності виробництва не тільки яловичини, а й усіх видів м'ясної продукції, що зумовлюється, насамперед, нераціональним використанням кормів у великій кількості господарств різних форм власності. Основна причина їх перевитрат — низька якість та незбалансована структура раціонів годівлі.

В умовах ринкової економіки вимоги до якості продукції стають дедалі жорсткішими. Це повною мірою стосується якості молочної продукції, проблеми якої досліджуються науковцями. Викликає занепокоєння насамперед те, що за період незалежності країни виробництво молока зменшилось на 12 млн тонн, або майже на 50 % в основному за рахунок суспільного сектора, незважаючи на те, що за цей період

господарства приватного сектора спромоглися дещо збільшити його виробництво.

Важливим показником якості цієї необхідної продукції є наявність в ньому жиру. Спостерігається тенденція до деякого поліпшення цього показника. На якість молока значно впливає вміст протеїну в раціоні кормів. За даними Інституту тваринництва, при стовідсотковій нормі протеїну в раціонах жирність молока становитиме 4,26 %, а при 80 % – 4,06, вміст білка – 3,87 і 3,18 % відповідно. Варто наголосити, що в ринкових умовах відповідність продукції вимогам стандарту має обов'язково стимулюватись.

Вимоги до молока в різних країнах неоднакові й формуються виходячи із реальних можливостей виробництва. Найвищі вони у Голландії, Данії, Швеції та деяких інших країнах. В переважній більшості країн світу якість молока стимулюється. Міністерством аграрної політики і продовольства України разом із ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААН України розроблені рекомендації, які застосовуються для оплати праці товаровиробників підприємств різних форм власності, включаючи господарства населення, за продаж ними переробним підприємствам молока залежно від якості.

Окрема тема дитяче харчування. За роки незалежності внаслідок тривалої економічної кризи, яка не обійшла харчову та переробну промисловість, обсяги виробництва продукції харчової промисловості, зменшилися більше ніж удвічі при зниженні платоспроможного попиту населення на майже всі види харчових продуктів. Це, насамперед, відбилося на малозабезпечених сім'ях з дітьми та загострило проблему дитячого харчування.

Підвищення не тільки кількісних, а й якісних показників великою мірою залежить від відновлення вітчизняного виробництва продуктів дитячого харчування. До того ж вони мають бути доступнішими за рівнем цін, ніж імпортні аналоги. У 90-х роках Україна мала понад 20 підприємств з виготовлення високоякісних і цінних продуктів дитячого харчування тваринного походження, а нині їх залишилося лише декілька. Продукти дитячого харчування, насамперед, для дітей зони, що постраждала від аварії на ЧАЕС, повинні мати радіопротекторні властивості.

Однією з головних умов виробництва продуктів дитячого харчування є забезпечення дітей екологічно чистими продуктами. Для цього необхідно створити мережу вітчизняних підприємств, які б використовували сировину з екологічно чистих регіонів нашої країни. Маркетингові дослідження свідчать, що нині існують особливо сприятливі умови для

впровадження на ринок натуральних харчових добавок. Адже у значній частини населення сформувалось психологічне неприйняття – заперечення всього штучного, боязнь «хімії» і, навпаки, віра в натуральні продукти і препарати. Це підтверджується й даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), яка стверджує, що алергічними захворюваннями, пов'язаними з надмірним вживанням синтетичних ліків, страждає до 16 % населення земної кулі і, насамперед, діти.

Налагодження власного виробництва продуктів дитячого харчування сприятиме підвищенню рівня їх доступності для сімей з дітьми, передусім малозабезпечених сімей, а забезпечення біологічно активними добавками сприятиме поліпшенню харчових раціонів та зміцненню здоров'я дітей.

Поряд з важливістю тваринницької знаходиться й рибна продукція, від якості якої залежить здоров'я людей. Нині загальний вилов риби і морепродуктів в Україні у порівнянні з 1990 р. зменшився майже в 4 рази. Відповідно скоротилося споживання цієї продукції. Очевидно доцільно розробити програму забезпечення раціональних фізіологічних норм споживання цієї продукції.

Велику загрозу якості продуктів харчування становлять деякі дрібні переробні підприємства, які часто виробляють її в антисанітарних умовах, порушують вимоги державного стандарту, використовують неякісні сировинні та пакувальні матеріали, створюючи таким чином цінову конкуренцію для великих вітчизняних товаровиробників. Це стосується насамперед м'ясної та молочної продукції.

У передових країнах світу високі вимоги з боку держави до якості продовольства та сировини, з яких виготовляються продукти харчування, а також до законодавчої бази, яка постійно має удосконалюватися.

Серед рослинницьких видів продукції важливе місце у харчування населення займає рис – одна з найважливіших культур світового землеробства. Він вирощується упродовж тисяч років і став найпопулярнішим серед злаків у всьому світі. Людина вперше почала культивувати цю рослину на півдні сучасного Таїланду та В'єтнаму, а згодом він став популярним навіть у Фінляндії та Норвегії. До Росії рис завезли десь близько 300-х років тому. Його продукцією харчується майже половина населення земної кулі, вживаючи цей злак тричі на день. Зокрема в азійських країнах у середньому на душу населення споживання рису становить 150 кг, а в Європі менше 5 кг на рік. У цілому за рік на планеті збирають близько 600 млн т рису з площі 157 млн га (на рівні

валового збору пшениці). Вже на початку ХХ ст. одним з найбільших імпортерів рису стали США.

Якість рису полягає в тому, що він добре гармує з іншими стравами, легко і швидко засвоюється, корисний для літніх людей, не містить нічого шкідливого, тобто не залишає шлаків, сприяє очищенню організму від солей. За біологічною цінністю білка рис посідає перше місце серед круп. Рисові каші постійно мають бути в раціоні дитячого та лікувального харчування. Дуже корисним вважається коричневий рис, оскільки не втрачає своїх якісних характеристик як білий при шліфуванні та містить тіамін й інші вітаміни групи В, які підтримують нервову систему та енергетичний баланс організму. Рис не містить жирів. У 100 г вареного рису лише 109 ккал. Калій, що міститься у зернах рису, важливий для людей з серцево-судинними захворюваннями. У рисі є також фосфор, цинк, залізо, йод, кальцій. Складні вуглеводи знижують рівень холестерину в крові, а вісім найважливіших амінокислот підтримують тонус.

Вирощування рису в Україні зумовлено необхідністю задоволення потреб населення у цьому надзвичайно цінному дієтичному продукті, а також введення у сільськогосподарське виробництво малопродуктивних засолених земель Причорноморської низини в Херсонській та Одеській областях та АР Крим. У 1964–1980 рр. було створено потужний потенціал рисосіяння, побудовані рисові інженерні системи на площі майже 63 тис. га, у тому числі в АР Крим – 30,8, Херсонській області – 18 та Одеській – 13,8 тис. га. Вартість будівництва окупила за 4–5 років. У перші роки (1961–1970) на наших рисових системах урожайність рису в середньому сягала 50 ц з гектара. В цілому, валовий збір рису в Україні у 1986–1990 рр. становив 180 тис. тонн, а передові господарства щорічно збирали по 60 ц/га цієї цінної культури.

В Україні за останні роки урожайність рису дещо знизилась, а валовий збір зменшився майже на 40 %. Для прикладу, в Китаї під рисом зайнято щорічно близько 30 млн га при врожайності майже 63 ц/га. Єгипет на площі в середньому 600 тис. га збирає понад 90 ц/га. Японія майже на 2 млн га збирає 65 ц/га. У 2009 р. урожай рису в Україні виявився найвищим за часів незалежності – 55,7 ц/га, а валовий збір становив 137 тис. тонн або 65 % річної потреби.

Важлива, необхідна і надзвичайно цінна білково-олійна культура, що має широкий спектр використання в харчовій та переробній промисловості, медицині та комбікормовій промисловості – соя. Завдяки рідкісному хімічному складу її зерна, що містить 35–55 % білка, 18–20 – олії, 25–30 вуглеводів, 5–6 % мінеральних елементів, 12 різноманіт-

них вітамінів, соя також займає особливе місце серед усіх сільськогосподарських культур.

Сою вирощують понад 80 країн світу. Із бобів сої виробляють понад 400 видів продуктів. Білок, перетравність якого досягає майже 90 %, і олію сої використовують більше ніж у 1000 видах харчових виробів кондитерської, м'ясо-молочної промисловості та в комбікормах. Соя дає змогу збалансувати кормові раціони за білком, його незамінними амінокислотами, зокрема лізином. Соевий шрот і макуха – найцінніші добавки до комбікормів. Цінність сої полягає ще й у тому, що її рослини як азотофіксатори збагачують ґрунт азотом, покращують його структуру.

Соя одна з найрентабельніших культур для Північно-Східного і Лівобережного Лісостепу України. За останні 6–10 років площі посіву і виробництво сої збільшились майже у 10 разів. Проте тільки завдяки вдосконаленню селекції та насінництва, впровадженню високоврожайних сортів сої та розроблених технологій її вирощування можливе виконання сільгосп підприємствами Державної програми «Соя України». Така інтеграція в сучасних умовах селекційно-насінницького комплексу з підприємствами-виробниками необхідна для взаємовигідного співробітництва.

У підвищенні якості харчування велику роль відіграє кукурудза. Свій цілющий вплив на людський організм вона здійснює задовго до того, як потрапляє на наш стіл. Кукурудза краще за інші рослини очищує атмосферу, щедро насичує її киснем.

Ще К.А. Тімірязєв підрахував, що гектар лісу може підтримати дихання 30 осіб, а гектар кукурудзи – півтора, фільтруючи при цьому близько 50 тис. кубометрів повітря. Зерно цієї культури міститься багатий набір поживних речовин. В країнах, де населення споживає багато кукурудзи, рідше зустрічається захворювання на рак. Недарма на Північному Кавказі з покоління в покоління передаються легенди про багатирське плем'я нартів – предків осетин, які харчувалися виключно кукурудзою. Осетинською мовою вона так і зветься – нартхор, що означає – хліб багатирів. Вживання кукурудзи в їжу сприяє довголіттю.

Кукурудзу здавна застосовують у народній медицині. Після рафінування кукурудзяна харчова олія близька до соняшникової, а за кількістю незамінних фізіологічно насичених жирних кислот поступається тільки соєвій. Цю культуру застосовують при лікуванні гіпертонії. При багатьох захворюваннях використовують кукурудзяну глюкозу. Цінність її полягає ще й у тому, що вона стійка проти радіонуклідів навіть при забрудненні полів цезієм –

Споживання основних продуктів харчування населенням України*

Показник	Рівень споживання на особу в рік, кг			% до нормативу
	норматив МОЗ**	факт, 2009 р.	+/- до нормативу	
Хліб і хлібопродукти	101,0	114,0	+13	112,9
М'ясо та м'ясопродукти	80,0	49,7	-30,0	62,1
Молоко та молочні продукти	380,0	212,4	-167,6	44,1
Риба та рибні продукти	20,0	16,0	-4,0	80
Картопля	124,0	133,0	+9,0	107,3
Овочі та баштанні культури	161,0	137,0	-23,9	85,2
Плоди, ягоди та виноград	90,0	45,6	-44,4	50,7
Олія	13,0	15,4	+2,4	118,5
Цукор	38,0	38,5	+0,5	101,3

* Населення України на 01.03.2010 р. становить 45,9 млн осіб.

** За термінологією МОЗ України «Орієнтовний набір основної продовольчої сировини і харчових продуктів для забезпечення у середньому на душу населення на 2005—2015 роки».

134, 137, стронцієм — 90 як у зеленій масі, так і в зерні, їх кількість не перевищує допустиму норму.

Варто наголосити, що енергетична цінність і якість добового раціону харчування на одного мешканця погіршилась проти 1990 р. в цілому на 20 %. По окремих видах продукції не забезпечується навіть мінімальна потреба в харчових продуктах, що значною мірою спричинено низькою купівельною спроможністю населення. Так рівень споживання на одну особу м'яса становить 64 %, молока — 56, яєць — 91, плодів, ягід і винограду — 48 % від рекомендованих норм (табл. 1).

Внаслідок кризи в Україні різко загальмувався розвиток агропромислового виробництва, загострились проблеми розвитку сільських територій, соціальні проблеми села, мотивації праці, безробіття, бідності та трудової міграції населення. Нині середньорічна зарплата в сільському господарстві в 1,7 раза нижча, ніж у середньому по країні, у 2 рази — ніж у галузях промисловості. За межею бідності знаходиться 18 % сільських родин, а у 28 % — сукупні витрати були нижче прожиткового мінімуму. Чисельність сільського населення зменшилась на 4,3 млн осіб. Трудова зайнятість сільського населення в сільськогосподарських підприємствах зменшилась у 2,5 раза, а кількість населених пунктів — на 360 сіл. Погіршується екологічна ситуація. В екологічно забруднених зонах знижується якість і безпечність рослинницької та тваринницької продукції. Тому одним з найважливіших завдань на всіх рівнях державного управління має бути якість сільськогосподарської продукції та продуктів харчуван-

ня, а пріоритетом держави — стимулювання виробництва високоякісної конкурентоспроможної продукції з використанням ресурсозберігаючих і екологічно безпечних технологій.

Проблема високоякісного харчування набуває дедалі більшого значення з ряду причин. Так, інтенсифікація сільськогосподарського виробництва призвела до використання різноманітних агрохімікатів при вирощуванні сільськогосподарських культур і зберігання продукції. Навколишнє середовище стало головним джерелом шкідливих речовин, які надходять у сировину. Якість вітчизняної харчової продукції можна значно підвищити за рахунок впровадження систем якості. Слід також створити розвинену мережу відповідних навчальних закладів усіх рівнів, консалтингових і сертифікаційних центрів. В програмах навчання у ВНЗ всіх рівнів акредитації вагоме місце має бути відведено саме цим проблемам.

На особливу увагу заслуговує Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року, опрацьована Міністерством аграрної політики України, Українською академією аграрних наук, з урахуванням пропозицій областей і АР Крим, та затверджена Урядом. Головна мета цієї Програми полягає в забезпеченні стабільного розвитку агропромислового комплексу, гарантуванні продовольчої безпеки країни та розвитку експортного потенціалу, посиленні конкурентоспроможності продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках, створенні умов для комплексного розвитку сільських територій. Важливим напрямом діяльності стає поліпшення екології, збере-

Обсяги виробництва сільськогосподарської продукції на період до 2015, млн т*

Показник	1990 р.	1999 р.	2005 р.	2006 р.	2008 р.**	2015 р.
	факт	факт	факт	факт	факт	прогноз
Зерно	51,0	24,6	38,0	34,3	53,3	50,0
Цукрові буряки (фабр.)	44,3	14,1	15,5	22,4	13,4	25,0
Насіння олійних, всього	2,8	3,0	5,7	6,9	10,2	15,0
у т.ч.: соняшник	2,6	2,8	4,71	5,32	6,5	4,0
соя	0,10	0,05	0,61	0,89	0,81	3,0
ріпак	0,13	0,15	0,28	0,60	2,87	8,0
Картопля	16,7	12,7	19,5	19,5	19,5	18,0
Овочі	6,7	5,3	7,3	8,1	7,96	8,0
Баштанні культури	0,8	0,5	0,31	0,69	0,52	0,8
Плоди та ягоди	2,9	0,8	1,69	1,11	1,5	3,2
Виноград	0,8	0,31	0,44	0,3	0,41	0,8
М'ясо (ж. маса)	6,5	2,4	2,4	2,5	2,73	5,1
Молоко	24,5	13,4	13,7	13,3	11,76	20,0
Яйця, млрд. шт.	16,3	8,7	13,0	14,2	14,95	17,0

* Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 р. № 1158;

** Держкомстат України. — К., 2008. — 240 с.

ження навколишнього середовища, раціональне використання природних ресурсів, насамперед земель сільськогосподарського призначення.

Для забезпечення населення України продуктами харчування на рівні науково обґрунтованих норм передбачається збільшити виробництво сільськогосподарської продукції до рівнів, наведених у табл. 2.

Багатофункціональне призначення сільських територій для надання послуг зумовлює необхідність забезпечення комплексного розвитку українського села, формування територіально-виробничих агропромислових кластерів із високим рівнем спеціалізації та конкуренції галузей агропромислового виробництва [3, с. 7]. Реалізація національної політики у сфері якості продукції сприятиме формуванню міжнародного іміджу України, встановленню рівноправних і взаємовигідних відносин з іншими країнами. Для підвищення якості та конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції слід розробити програму створення (організації) на основі аграрних університетів та інститутів агропромислового виробництва регіональних інноваційних кластерів.

Висновок. Нарощення виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції зокрема рису, сої, кукурудзи та продуктів харчування зумовлює необхідність сформувавши ефективну систему підтримки українського аграрного виробництва з урахуванням вимог СОТ і ЄС, гармонізувати на-

ціональні стандарти на сільськогосподарську продукцію зі стандартами передових країн світу, впровадити спеціальну національну програму всіх видів державної підтримки високоякісної сільськогосподарської продукції та продуктів харчування.

Насамкінець маємо усвідомити, що нам необхідно продавати не центнери, одержані з гектара, а передусім високоякісну продукцію.

Використані джерела

1. Новий тлумачний словник української мови / [укл. В. Яременко, О. Сліпушко]; у 4-х т. — К.: Аконті. — 941 с.
2. Кішак І.Т. Підвищення якості та конкурентоспроможності виробництва комбікормів / І. Т. Кішак // Економіка АПК. — 2003. — № 12. — С. 94—96.
3. Мельник Ю.Ф. Агропромислове виробництво України: уроки 2008 р. і шлях забезпечення інноваційного розвитку / Ю. Ф. Мельник, П. Т. Саблук // Економіка АПК. — 2009. — № 1. — С. 3—12.
4. Баланси та споживання основних продуктів харчування населення України. стат. зб. 2009 р. — К.: Держкомстат, 2010. — 127 с.
5. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 р. № 1158 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ecobank.org.ua
6. Россоха В.В. Методичні підходи до оцінювання природно-біологічного потенціалу аграрної сфери економіки / Россоха В. В. — К.: ННЦ ІАЕ, 2009. — 96 с.
7. Орієнтовний набір основної продовольчої сировини і харчових продуктів для забезпечення у середньому на душу населення на 2005—2015 роки: За термінологією МОЗ України.
8. Лузан Ю.Я. Напрями розвитку сільськогосподарського виробництва і соціальної сфери села / Ю. Я. Лузан // Економіка АПК. — 2009. — № 1. — С. 3—12.
9. Населення України у 2007 р.: — К.: Держкомстат України, 2008. — 247 с.

М.С. Александров,
доктор філософії з техніч. наук, ст. наук. сп.,

О.О. Митченко,
канд. екон. наук,
ННЦ «Інститут аграрної економіки»

Л.М. Усаченко,
доктор наук з держ. упр.,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ВИРІШЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА

Висвітлено проблеми сучасного українського села і визначено основні напрями підвищення соціальної стабільності та подолання бідності сільського населення.

Перебудова організаційно-економічних відносин, спрямування аграрного сектору економіки України до ринку, впровадження приватної власності на землю, зміна форм господарювання спричинили спад виробництва, зростання безробіття, різке зниження рівня життя селян, розшарування сільських сімей за рівнем доходів. Зазначене зумовило нагальну необхідність дослідження соціальної стабільності українського села та аналізу значущості таких понять, як «приватна власність», «фермерське господарство», «середній клас», «агрохолдинг», «кооперативні банки», «бідність» та ін. Такі дослідження особливо актуальні в перехідні періоди розвитку суспільства, коли соціальна структура населення різко змінюється.

Основні положення, що характеризують загальні теоретико-методологічні засади соціальної стратифікації суспільства, базуються на концепціях провідних вітчизняних і зарубіжних вчених: Т.І. Заславської, Е.М. Лібанової, Н.М. Рімашевської, М.Д. Руденко, О.Л. Попової, П.Т. Саблука, В.В. Юрчишина та ін.

Аналіз існуючих у сучасному світі основних типів соціальних структур дає підстави для висновку про існування двох полярних варіантів розвитку суспільства: європейського і латиноамериканського.

Європейський тип суспільства становить чисельний середній клас, який є основою стабільності й покликаний вирішувати проблеми соціальних і економічних протиріч демократичним шляхом без руйнівних наслідків для суспільства [1].

Основа латиноамериканського варіанту суспільства — це соціально поляризоване суспільство з

двома головними соціальними групами — багатими (невелика соціальна група олігархів, які володіють національними ресурсами) та бідними (масштабна бідність всіх соціальних груп суспільства) [2].

Формування соціальної структури у сільській місцевості визначає проголошення в Україні принципів соціально-економічного розвитку та прагнення створити демократичну європейську державу із соціально спрямованою ринковою економікою, що передбачає наявність чисельного середнього класу.

Актуальність формування середнього класу в суспільстві є ознакою демократичної держави з ринковою економікою, що характеризується:

- прагненням середнього класу до підприємницької діяльності з метою самостійного забезпечення добробуту собі та своїй родині;
- високим рівнем соціальної стабільності та демократичними принципами управління і розподілу національних ресурсів та матеріальних благ;
- домінуванням активної громадської позиції середнього класу;
- високим рівнем життя і соціального захисту населення.

Залежно від економічної ситуації та домінуючих ідеологічних принципів у різних суспільствах визначаються такі притаманні середньому класу ознаки, як наявність приватної власності, високий рівень доходів, сплата податків, спеціальна освіта та високий професійний статус, стабільність, активна участь у суспільному житті тощо.

З урахуванням зазначеного, основою середнього класу українського села мають бути селяни, які отримали у власність земельні паї для виробництва сільськогосподарської продукції й отримання доходів, підприємці та сільська інтелігенція із спеціальною та вищою освітою. Необхідність формування се-

Динаміка формування фермерських господарств в Україні*

Показник	Рік			
	2007	2008	2009	2010
Кількість фермерських господарств, одиниць	43410	42446	41906	41524
Чисельність працівників у фермерських господарствах, осіб	115327	111659	102795	98400
Площа ріллі у користуванні фермерських господарств, тис. га	4056,2	4189,3	4165,1	4161,9
Поголів'я великої рогатої худоби, тис. голів	105,2	98,6	97,6	95,3
Трактори, всього, шт.	32443	32576	32029	29254
Отримано коштів за рахунок бюджетних дотацій, млн грн.	378,0	469,5	111,3	93,4
в т.ч.: для підтримки виробництва продукції рослинництва	201,3	265,4	46,4	50,5
для розвитку тваринництва	21,4	78,2	17,9	7,8
для здійснення заходів з відтворення водних живих ресурсів	0,0	0,0	0,0	0,1
за іншими видами (напрямами) державної підтримки	153,3	125,9	47,0	35,0

* Джерело [3, с. 165; с. 173;345; 4, с. 87].

реднього класу у сільській місцевості полягає у тому, що чисельний середній клас є основним платниками податків, за рахунок яких формується державний і місцеві бюджети, визначається інвестиційний потенціал та активізується діяльність селян в громадських та політичних організаціях, формуванні стандартів життя сільської громади.

Однак, маючи у власності землю, як капітал, селяни з об'єктивних причин не мають матеріально-технічних і фінансових ресурсів для організації виробництва сільськогосподарської продукції, а тому не в змозі ефективно використовувати земельні паї про що свідчить динаміка формування фермерських господарств в Україні (табл. 1).

Аналіз даних табл. 1 показує, що в Україні спостерігається стійка тенденція до зменшення кількості фермерських господарств. Так, 2009 р. порівняно з 2007 р. їх кількість зменшилася на 1504 од., а 2010 р. на 1886 од. відповідно. Зменшується також кількість робочих місць у цих господарствах. У 2010 р чисельність працюючих у порівнянні з 2007 р. скоротилася на 16927 осіб.

Варто відмітити, що 2009 р. фермерські господарства отримали у 4,2, а 2010 р. у 5,03 раза менше бюджетних дотацій ніж 2008 р. Брак коштів у селян на закупівлю необхідного набору сільськогосподарської техніки призвела до того, що в 2010 р. фермерські господарства мали недостатню кількість сільськогосподарської техніки для виконання технологічного комплексу робіт.

Проблеми кредитування та мізерна держана підтримка виробництва не сприяють створенню власниками земельних паїв фермерських господарств, змушують селян здавати в оренду земельні паї, в т.ч. агрохолдингам, не дають змоги підвищити доходи селян до рівня життя середньому класу. Станом на 01.01.2011 р., агрохолдинги контролювали понад 5 млн га площі ріллі в Україні і в перспективі більшість з них планує збільшити розміри орендованих земель (табл. 2).

На орендованих землях агрохолдинги не вкладають кошти у високозатратні й трудомісткі галузі, особливо тваринництво і овочівництво, а займаються виробництвом комерційних культур у рослинництві.

Таблиця 2

Найбільші за орендованою площею агрохолдинги України, 2010 р.*

№ п/п	Показник	Площа, тис га
1	ТОВ «Українські аграрні інвестиції»	330
2	ВАТ ММК ім. Ілліча	225
3	ДП Нафком-Агро	200
4	ВАТ «Миронівський хлібопродукт»	180
5	Агропромхолдинг «Астарта-Київ»	180
6	ЗАТ «Райз-Максимко»	160
7	Мрія Агрохолдинг	158
8	ВАТ Приват-Агрохолдинг	150
9	Агротон	150
10	Райз-агро	130

* Джерело: [5].

Вони монополізували ринок зерна, при виробництві продукції не притримуються науково-обґрунтованих сівозмін, як правило, не вносять органічні добрива, що знижує родючість ґрунтів, використовують хімічні препарати, що посилює екологічну проблему. Як юридичні особи, агрохолдинги не зареєстровані в сільській місцевості за місцем оренди землі. Вони використовують виробничу інфраструктуру села (дороги, мости, лінії енергопостачання тощо), але не піклуються про її відтворення, розвиток соціальної сфери, створення робочих місць для сільського населення.

Оренда земельних масивів агрохолдингами, що становить 130–330 тис. га, призводить до зменшення кількості фермерських господарств та зростання безробіття серед працездатного населення, формує у сільській місцевості соціально поляризоване суспільство. Значна концентрація земельних ресурсів в агрохолдингах сприяє зародженню монополізму на ринку землі та сільськогосподарської продукції, негативно впливає на конкуренцію, пригнічує розвиток малого і середнього бізнесу, стримує формування суспільства європейського типу і спричиняє поляризацію і соціальну нестабільність в суспільстві.

Характерним для українського села нині є:

- концентрація сільськогосподарських угідь, виробленої продукції та матеріальних ресурсів у групи олігархів;
- збагачення незначної частини населення шляхом недемократичного перерозподілу отриманих прибутків, поляризованого соціуму, що призводить до зниження рівня і якості життя більшості селян;
- руйнації інфраструктури та погіршення екологічного стану зони сільського господарства.

Для усунення соціальних і екологічних проблем, створених агрохолдингами у сільській місцевості, необхідно в законодавчому порядку зобов'язати їх реєструватися як юридичних осіб у сільських радах за місцем оренди сільськогосподарських угідь,

сплачувати податки у місцеві бюджети. Слід також розробити механізм і науково обґрунтовані нормативи створення робочих місць працездатним, але не працевлаштованим орендодавцям земель, а також відрахувань коштів у фонд зайнятості на допомогу по безробіттю, на розвиток виробничої та соціальної інфраструктури, на усунення екологічних наслідків для села з урахуванням напряму виробничої діяльності агрохолдингів та регіональних особливостей сільської місцевості.

Про відсутність середнього класу свідчить масштабна бідність сільського населення. Дані Держкомстату України щодо стану розподілу населення із середньодушовими доходами нижче прожиткового мінімуму за місцем проживання та за рівнем середньодушових загальних доходів представлено в табл. 3;4.

Аналіз даних табл. 3 показує, що 2010 р. у сільській місцевості населення з середньодушовими доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму становила майже 50,0 %. Цей показник у 1,8 раза вищий ніж у малих містах і в 2 рази вищий порівняно з великими містами України.

Менше 1920 грн на місяць має 90 % сільських домогосподарств, а частка домогосподарств із середньодушовими загальними доходами нижче 75 % медіанного рівня становить 16,8 %.

Аналіз сукупних ресурсів і загальних доходів домогосподарств, проведений на базі даних Державного комітету статистики України показує, що протягом 2005–2010 рр. одним із найвагоміших чинників, що формує загальну ситуацію з покращення матеріального добробуту і купівельної спроможності населення є оплата праці.

У 2010 р. оплата праці у сільській місцевості становила 1011,9 грн на місяць, що в 1,9 раза менша ніж у містах [7, с. 159–161]. Відповідно жителі сільської місцевості мають нижчу купівельну спроможність, ніж міське населення. Нині оплата праці селян у аграрному секторі є найнижчою серед галузей еко-

Таблиця 3

Структура розподілу населення із середньодушовими доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму за місцем проживання, %*

Рік	У загальній чисельності населення з середньодушовими доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму			
	всього населення	у тому числі проживає:		
		у великих містах	у малих містах	у сільській місцевості
2005	100,0	32,5	26,6	40,9
2006	100,0	30,3	27,2	42,5
2007	100,0	24,5	28,4	47,1
2008	100,0	21,5	24,1	54,4
2009	100,0	22,8	27,9	49,3
2010	100,0	24,1	27,1	48,8

* Джерело: [6, с. 336].

Частка домогосподарств за рівнем середньодушових загальних доходів (у середньому % за місяць)*

Показник	Всі домогосподарства			у тому числі, які проживають					
				у міських поселеннях			у сільській місцевості		
	2008	2009	2010	2008	2009	2010	2008	2009	2010
Частка домогосподарств із середньодушовими загальними доходами у місяць, нижчими	відсотків								
300 грн	0,6	0,4	0,2	0,3	0,3	0,2	1,4	0,7	0,3
480 грн	4,9	3,6	1,6	3,4	3,0	1,2	8,6	5,0	2,5
660 грн	16,5	12,9	6,4	13,4	11,0	5,1	23,8	17,1	9,4
840 грн	35,4	29,9	16,0	30,7	27,3	14,1	46,1	35,8	20,3
1020 грн	54,4	48,1	31,5	49,0	44,4	29,5	66,8	56,8	36,2
1200 грн	67,7	62,8	48,7	62,8	58,9	46,0	78,5	71,8	54,9
1380 грн	77,8	73,2	61,9	73,7	69,4	58,9	87,0	81,9	68,8
1560 грн	84,4	80,9	72,0	81,1	77,4	68,4	91,9	88,8	80,0
1740 грн	88,9	86,6	78,6	86,1	83,7	75,3	95,3	93,3	85,9
1920 грн	92,0	90,2	84,1	89,7	88,0	81,3	97,1	95,3	90,3
Частка домогосподарств із середньодушовими загальними доходами у місяць, нижчими	відсотків								
середнього рівня загальних доходів	56,8	56,4	56,9	58,4	57,7	59,0	49,9	49,7	49,1
50 % середнього рівня загальних доходів	6,6	6,6	6,1	6,8	7,0	6,1	6,1	4,9	5,0
75 % медіанного рівня загальних доходів	19,4	18,4	16,5	20,4	20,0	17,4	17,1	17,0	16,8
прожиткового мінімуму	13,3	16,2	16,1	10,4	14,0	14,2	19,8	21,2	20,3

* Джерело: [6].

номіки України. Для вирішення цього питання необхідно підвищувати продуктивність праці в галузі, створювати умови для становлення і продуктивного функціонування фермерських господарств, розвитку підприємницької діяльності.

Про недостатню активність підприємництва у сільській місцевості свідчить незначна частка доходів, які в грошових доходах домогосподарств від підприємницької діяльності у 2010 р. становили лише 4,8 %. Для подолання бідності селян проблема підвищення рівня активності підприємницької діяльності має стати одним із пріоритетних напрямів збільшення доходів.

В усі часи виробництвом сільськогосподарської продукції та її реалізацією займався сільське населення, що було важливим джерелом отримання доходів. Однак за період 2005–2010 рр. у складі загальних доходів сільських домогосподарств доходи від продажу сільськогосподарської продукції зменшилися від 13,6 до 10,9 %, що зумовлено, насамперед, зниженням виробництва продукції тваринництва, овочівництва та садівництва. Для підвищення грошових доходів необхідно за державної підтримки відродити ці галузі та активно впроваджувати органічне землеробство, що дасть можливість збільшити виробництво продукції та підвищити її якісні показники.

На низький рівень життя сільського населення вказує стан забезпечення потреб у харчових продуктах. Так, у 2009 р. індекс задоволення потреб у м'ясі

й м'ясопродуктах становив 0,492, молоці й молочних продуктах — 0,495, що свідчить про їх недоспоживання. Це призводить до зниження імунітету людини, зростання випадків захворювань та до значного скорочення тривалості життя [8].

Для підвищення рівня життя селян і вирішення соціальних проблем українського села доцільно використати позитивний досвід країн Західної Європи. В Європі на початку ХХ-го століття з метою подолання бідності населення та протистояння економічним викликам під впливом соціальних чинників сформувалась система кооперативних банків та кредитних спілок. Європейські комерційні банки орієнтувались переважно на обслуговування потреб промисловості, заможних людей та національних урядів, а прості робітники і селяни в Західній Європі практично не мали доступу до кредитів, а у разі їх отримання не завжди могли повернути кошти банкам.

Для розв'язання проблеми кредитування населення з невеликими доходами в Німеччині економісти Херман Шульц та Фрідріх Райффайзен впровадили в життя свої ідеї щодо створення кредитних кооперативів для малого бізнесу в міських поселеннях та бідних верств населення на селі. Кооперативні банки Шульца та Райффайзена змогли подолати проблему неплатежів, оскільки члени-споживачі фінансували інституцію та брали участь у процесі розробки й ухвалення рішень, відборі кредитоспроможних та надійних позичальників.

З Німеччини концепція створення кооперативних банків поступово поширилася континентальною Європою. Про соціальний характер кооперативних банків свідчить їх масовість та поширеність. В процесі становлення кооперативних банків в Європі важливу роль відігравали держава, професійні об'єднання та інші організації. Значною мірою завдячуючи урядовій підтримці створювались аграрні кредитні кооперативи у Португалії, Франції та інших країнах [9].

Досвід країн Західної Європи свідчить, що кредитні спілки стали важливим фактором підвищення рівня життя та соціальної стабільності суспільства, сприяють формуванню середнього класу, підвищують роль та вплив громадськості на соціально-економічні процеси.

В Україні є досвід роботи кредитних спілок, які використовують фінансові ресурси для кредитування жителів районів, де вони функціонують. Зокрема, кредитна спілка «Благодійниця» в Луганській області, кредитна спілка «Відродження» в Тернопільській області, «Подільська» кредитна спілка, що кредитує жителів м. Кам'янець-Подільськ, надавали кредити громадянам за відсотковими ставками майже вдвічі нижчими від комерційних банківських кредитів [10].

За даними Держфінпослуг, в Україні станом на 01.10.2010 р. чисельність членів кредитних спілок становила 1,6 млн осіб, що свідчить про незначне використання можливостей для кредитування населення у порівнянні з Європейськими країнами.

Проблема кредитування широких верств сільського населення набуває все більшої актуальності. Її розв'язання можливе за умови прийняття необхідних законодавчих актів та організаційних змін в системі кредитування, що включають низькі відсоткові ставки кредиту, зміни в законодавстві та державну підтримку кредитних спілок і кредитних банків. Ці заходи сприятимуть розвитку підприємницької діяльності, підвищенню доходів селян та становленню середнього класу в країні.

Стратегічним завданням владних структур на всіх ієрархічних рівнях має бути формування ефективної соціально-економічної політики на селі, спрямованої, передусім, на створення та функціонування високорозвиненого, конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва, підвищення доходів сільськогосподарських підприємств, фермерських та особистих селянських господарств. Зміни соціальної структури у сільській місцевості мають завершитися формуванням середнього класу, який у перспективі — як і в розвинених країнах — має становити 55–60 % населення.

Висновки. Для розв'язання проблем українського села, підвищення соціальної стабільності та формування соціальної структури європейського типу у сільській місцевості необхідно здійснити наступні заходи:

збільшити рівень державної допомоги та створити сприятливі умови для організації фермерських господарств, розвитку малого і середнього бізнесу з метою формування у сільській місцевості середнього класу;

вирішити в законодавчому порядку питання реєстрації агрохолдингів у сільських радах за місцем оренди сільськогосподарських угідь та розробити механізм і науково-обґрунтовані нормативи вартості оренди, відрахувань на створення робочих місць та у фонд зайнятості на допомогу по безробіттю, у місцеві бюджети для відтворення виробничої і соціальної інфраструктури та екологічної безпеки;

упередити монополізацію аграрного виробництва і ринку сільськогосподарської продукції агрохолдингами та обмежити в законодавчому порядку розміри оренди сільськогосподарських угідь фізичними і юридичними особами;

розширити мережу кооперативних банків у сільській місцевості для поліпшення кредитування селян, які отримали у власність земельні паї для виробництва сільськогосподарської продукції;

створити економічні й правові умови для підвищення продуктивності та оплати праці, рівня зайнятості, зростання доходів і економічної активності сільського населення.

Використані джерела

1. Лібанова Е.М. Соціальна стратифікація українського суспільства: спроба статистичного визначення та вимірювання / Е. М. Лібанова // Український соціум. — 2003. — № 1 (2). — С. 146–164.
2. Руденко М. Энергия прогресса. Очерки по физической экономии / Руденко М. — К.: Михайлюта А.А., 2010. — 544 с.
3. Державний комітет статистики України. Стат. зб. «Сільське господарство України за 2005–2010 рр.». — К.: Держкомстат України, 2011. — 375 с.
4. Державний комітет статистики України. «Україна в цифрах 2010 рік». Стат. зб. — К.: Держкомстат України, 2010. — 387 с.
5. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://domik.volyn.ua/articles/top-25>
6. Держкомстат України. Стат. зб. «Витрати і ресурси домогосподарств України у 2010 р.». — К.: Держкомстат України, 2011. — Ч. 1. — 436 с.
7. Держкомстат України. Витрати і ресурси домогосподарств України. — К.: Держкомстат України, 2010. — Ч. 1. — 361 с.
8. Александров М.С. Збільшення виробництва продукції тваринництва як шлях підвищення рівня життя селян / М. С. Александров // Економіка АПК. — 2011. — № 6. — С. 32–37.
9. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.eurocoopbanks.coop/>
10. Бюлетень кредитних спілок. — 2011. — № 1(35). — С. 12–135.

ФОРМУВАННЯ Й УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

Висвітлено організаційно-економічні засади формування й окреслено концептуальні аспекти удосконалення інституціонального механізму регулювання аграрного виробництва.

Аграрне виробництво функціонує за особливими законами, що зумовлює уособлення його управління за галузевим принципом. Водночас виключна значимість цього сегмента економіки продукує постійну науково-практичну актуальність проблеми формування і функціонування механізмів регулювання, особливим серед яких є інституціональний.

Дослідження проблеми регулювання аграрного виробництва завжди на часі. Сутність і методологію створення механізмів регулювання як функції і процесу обґрунтовано такими відомими науковцями й мислителями як А. Сміт, Д. Рікардо, Дж. С. Міль, Ж.-Б. Сей, Ф. Шмоллер, К. Маркс, Дж. Кейнс, А. Маршалл, А. Курно й інституціонального зокрема — П. Дракер, Д. Норт, Р.Вільямсон та ін. Відомі й напрацювання вітчизняних сучасників в особі І.І. Лукінова, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, О.М. Шпичака, М.Й. Маліка, П.М. Макаренка, С.М. Кваші, Ю.С. Коваленка, Г.М. Калетніка, Ю.О. Лупенка, І.В. Охріменка, О.Г. Шпикуляка, А.Д. Діброви, А.Г. Мазура, О.М. Могильного та ін. Проте невирішеними залишаються проблеми створення в Україні дієвих механізмів регулювання економічних відносин в аграрній сфері, особливо інституціонального, що й зумовило *мету статті*.

Практикою доведено, що економічна система будь-якої за структурою інституціональної будови потребує регулювання, але системоутворюючу роль у формуванні об'єкта регулювання відіграють економічні агенти, поведінка яких в умовах ринку потребує обов'язкового регулярного впливу. Зазначене положення стало відправним у розбудові методологічних положень сучасних теорій регулювання.

Механізм регулювання — це цілісна система, діалектична сукупність взаємопов'язаних, взаємозумовлених принципів впливу державних органів на економіку з метою забезпечення її ефективного функціонування. Дотримання науково обґрунтованих принципів забезпечує ефективне виконання державою своїх економічних функцій [1, с. 481], методів, форм та інструментів (важелів) державного регулювання економіки, стимулювання узгодження інтересів економічних суб'єктів держави [2]. Сис-

темоутворююче значення для забезпечення ефективного розвитку сучасних соціально-економічних систем має інституційний (інституціональний) механізм регулювання. Він уособлює сукупність нормативно-правових актів, правил, норм, традицій, державних інститутів, які втілюють у практичній площині державну інституційну політику в певному сегменті економіки чи соціальної сфери. Як зазначено у праці Т. Єфименко [3], завдання інституційного регулювання на рівні національного господарства, на регіональному рівні, на галузевому, на рівні підприємства-фірми.

На національному рівні завданням інститутів є регулювання господарського циклу, грошової маси та обліку, цінової політики; на регіональному — вирішення питань місцевого соціально-економічного розвитку та екології; на галузевому — програмно-цільові настанови, формується експортний профіль держави; на рівні фірми — зацікавленість приватних фірм у розвитку інноваційної діяльності, модернізації інфраструктури тощо [3]. Цей механізм як сукупність інструментів, за допомогою яких держава зокрема впливає на товарообмінні процеси, має визначену структуру. Вона включає ринкове регулювання, яке здійснюється за законами ринку; корпоративне регулювання; державне регулювання через владні механізми впливу на господарські процеси.

Перспективи розвитку сучасного вітчизняного аграрного виробництва і ринку загалом та повністю залежні від ефективності інструментарію впливу на них відповідних механізмів. Ці механізми усе ще формуються і здебільшого недосконалі, неринкові, не відповідають інтересам учасників ринкового обміну, що на пряму залежить від існуючих інституціональних умов їх функціонування.

Інституціональна складова піднятої проблеми у своїй основі дає змогу зрозуміти сутність базисних чинників становлення дієспроможних механізмів регулювання. Інститути регуляції ринкового обміну і виробничої системи аграрної галузі формують базис дієспроможності механізму інституціонального регулювання агровиробництва. Відповідно, в умовах вітчизняного агрокомплексу необхідною умовою його конкурентоспроможності нами вважається модернізація існуючих і створення нових регуляторних інститутів, особливо в інфраструктурній ланці та ціноутворенні.

В оптимізації й удосконаленні механізму інституціонального регулювання необхідно застосувати комплексний підхід із забезпеченням врегулювання ціноутворюючих процесів, фінансово-кредитного забезпечення, інфраструктурних перетворень та інноваційної діяльності. Кінцевою метою цього складного механізму здійснення зазначених модернізацій повинно стати забезпечення макроекономічної стабільності і врегулюваності агропродовольчих відносин у державі шляхом створення умов перспективної конкурентоспроможності в межах стабільного економічного зростання, еквівалентного відтворення, вільного доступу виробників до каналів збуту продукції.

Оптимізація інституціональної складової механізму регулювання через систему організаційно-управлінських чинників як державного, так і інфраструктурно-ринкового впливу на господарські процеси, повинна забезпечити мінімізацію кризових явищ, які час від часу характерні для окремих сегментів вітчизняного агровиробництва. Маємо на увазі створення таких правових і економічних інститутів, які б, з одного боку носили заборонно-обмежувальний характер, а з іншого — стимулюючий. Це, певним чином, дозволить підвищити інституційну ефективність ринкових структур, проте середовище має бути стабільно-прогнозованим для економічних агентів.

Важливим, можливо й головним аспектом у сукупності заходів розв'язання піднятої проблеми є створення інституціональних умов для стимулювання максимально-ефективної реалізації агровиробниками свого ринкового потенціалу. Така реалізація зазвичай передбачає підвищення конкурентоспроможності за рахунок впровадження інноваційних технологій у виробництво та його організацію; підвищення продуктивності праці; поліпшення якості виробленого продукту; оптимізації витрат у системі «виробництво — реалізація»; формування ефективних маркетингових каналів збуту продукції тощо; ринкового ціноутворення і справедливого перерозподілу вартостей; подолання асиметрії в інформаційному забезпеченні тощо. Інакше кажучи, за допомогою відповідних організаційно-управлінських заходів та нормативно-правових актів необхідно створити середовище антимонопольного розподілу обмежених ресурсів між учасниками агровиробничої системи, яке дозволить зробити об'єктивним рівень трансакційних витрат і справедливий перерозподіл прав власності.

Макроекономічним пріоритетом в оптимізації інституціонального механізму регулювання аграрного виробництва повинно стати підвищення його керованості за рахунок:

1) розумної консолідації регуляторних функцій в руках органів Міністерства аграрної політики та продовольства України;

2) посилення регуляторного впливу держави на розвиток міжгалузевих відносин з метою забезпечення еквівалентності обміну;

3) надання регуляторній політиці та механізмам її впровадження виключно ринкового характеру;

4) забезпечення виконання норм законодавчих актів щодо розвитку галузі й достатнього фінансування відповідних заходів;

5) врахування соціальних умов і факторів розвитку села;

6) врахування регіональних особливостей агровиробництва при здійсненні регулювання.

Виходячи із наведеного вище, інституціональний механізм регулювання аграрного виробництва включає в себе такі структурні складові, які слід поділити на два сегменти — економічні та правові інститути (рис. 1).

Разом з тим в ринкових умовах у частині оптимізації механізму інституціонального регулювання агровиробництва пріоритетного значення набуває протекціонізм щодо стимулювання розвитку відповідних галузей та виробництв через інструменти інституціонально-правового й економічного характеру.

Це найбільш ринковий засіб, який дає змогу еволюційним шляхом сформувати у виробника можливості виробляти якісну конкурентоспроможну продукцію. Проте для досягнення цієї мети слід модернізувати існуючі, а можливо й сформувати нові інститути реалізації протекціоністських заходів. Зазначене дозволить створити передумови для реалізації функції аграрного протекціонізму в частині забезпечення об'єктивно прийнятнього рівня дохідності, формування необхідного для розвитку галузі інвестиційного клімату, а також попиту на інновації з боку виробників сільськогосподарської продукції.

Інституціональний механізм формує цільові установки учасників ринкового обміну і визначає умови їхніх взаємодій. Він спроможний оптимізувати витрати виробництва й сформувати ефективну систему ціноутворення та інші складові. Відомо, що інституціональний механізм регулювання аграрного виробництва і ринку має відповідну архітектуру, а в іншому розумінні — фундаментальну структуру інститутів у формі правил, норм, традицій, стереотипів, установ, організацій, які становлять організаційно-функціональне забезпечення консолідації взаємодій економічних агентів у процесі обміну (рис. 2).

Діє цей механізм через організаційну, розподільну, координаційну, трансакційну, мотиваційну функцію інститутів. Усі вони діють в межах і за рахунок ринкового середовища, важливу регуляторну роль у якому відіграє державна політика. Остання повинна виступати гарантом формування сприятливих умов функціонування підприємницьких структур.

Для забезпечення сприятливих умов формування ефективної моделі інституціонального механізму регулювання необхідно створити широку гаму умов для врахування можливих інституціональних ризиків. Це стосується взаємодії державних і ринкових інститутів; адаптованості імпортованих інститутів; формування мікроекономічних параметрів ефективності господарювання тощо.

Оптимізація інституціонального механізму регулювання розвитку галузі відбувається й еволюційним шляхом, оскільки його атрибути змінилися, а інструменти набули ринкового характеру. Концептуальною основою подальшої їх розбудови повинно стати обов'язкове врахування національних особливостей. Це, зокрема, інститути колективної взаємодії, ставлення до приватної власності тощо. Проте існуючий динамізм господарських відносин адаптується до ринку шляхом глибинних трансформацій укладу через створення нових інститутів за активного впливу старих, особливо неформальних. Таким чином, інституціональна динаміка у цій сфері призводить до зміни умов організацій аграрного виробництва, а також засад і механізмів перерозподілу благ, які створюються в галузі.

В обґрунтуванні концептуальних аспектів оптимізації інституціонального механізму регулювання аграрного виробництва вирішального значення набувають економічні інститути, формування яких відбувається повільно.

Зокрема необхідно враховувати особливості національних аграрних підприємницьких структур виконувати функції по забезпеченню населення продовольством. У широкому розумінні, це питання конкурентної взаємодії, виконання договірних зобов'язань тощо. Вплив інституціонального механізму на розвиток агровиробництва здійснюється через ринок, який детермінує господарські відносини через:

1) формування платоспроможного попиту на сільськогосподарську продукцію і продовольство;

2) створення інституціоналізованого до ринкових умов середовища агрогосподарювання;

3) утвердження організованих ринків і прозорої системи ціноутворення;

4) розбудову функціональної маркетингової, інноваційної, фінансово-кредитної та інших видів інфраструктури;

5) запровадження відповідних правових інститутів у формі законів, програм розвитку галузі тощо, які виконують регуляторну й стимулюючу функцію;

6) розбудову ефективних інституціональних підсистем з урахуванням специфіки продуктових ринків;

7) створення дієвих саморегулювальних структур у формі професійних і міжпрофесійних об'єднань.

Отже, інституціональний механізм регулювання агровиробництва опосередковує товарообмінні відносини як систему перерозподілу вартостей з метою оптимізації вигід і витрат, стимулювання підприємницької діяльності, створення і впровадження інновацій.

В оптимізації інституціонального механізму регулювання головним повинно бути:

1) забезпечення підготовки до запровадження інституційних норм ринкового регулювання;

2) формування справедливих контрактних умов ринкових взаємодій і гарантування виконання контрагентами договірних зобов'язань;

3) створення дієвої ринкової інфраструктури і систем маркетингу;

4) захист права власності та реальна його оцінка за ринковими законами;

Рис. 1. Складові інституціонального механізму регулювання аграрного виробництва*

* Сформував автор.

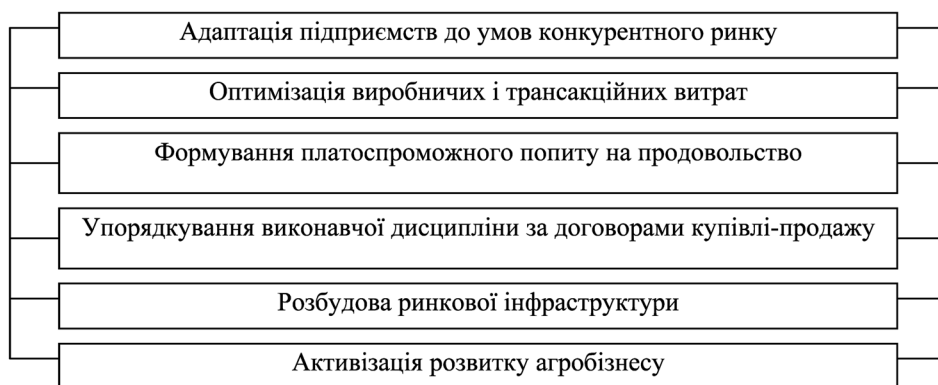

Рис. 2. Результативні ознаки функціонування інституціонального механізму регулювання аграрного виробництва*

* Сформував автор.

5) посилення соціальної направленості інституціонального регулювання ринку;

6) обов'язкове урахування як формальних, так і неформальних інститутів господарського порядку.

Важливим аспектом в обґрунтуванні концептуальних положень оптимізації інституціонального механізму регулювання агровиробництва стає подолання квазіринковості, що заважає утвердженню дійсно ринкової системи господарювання. В зазначеному контексті необхідно створити інституційно-правові умови для утвердження закріплених законодавчезмінних прав власності на засоби й предмети праці, а головне — результати, майно тощо; формування ефективності системи контролю за цільовим використанням фінансових ресурсів держави.

Висновки. Викладене свідчить, що розбудова перспективної моделі інституціонального механізму регулювання можлива лише за умови:

1) подолання негативних наслідків «шокових» трансформацій у системі ціноутворення, розбудови ринкової інфраструктури тощо;

2) розробки дієвої концепції аграрної політики й механізму контролю виконання законодавчих актів і програмних документів щодо підтримки розвитку агровиробництва;

3) рівноправності доступу всіх підприємств до ресурсів державної підтримки;

4) оптимізації механізмів регулювання товарно-грошових відносин;

5) стимулювання розвитку підприємницької ініціативи та її всебічна підтримка через спеціальні бюджетні програми;

6) інституційного забезпечення процесу здійснення товарних і фінансових інтервенцій на ринках для стабілізації кон'юнктури;

7) формування дієвої системи моніторингу розвитку аграрної галузі і ринку на засадах комплексності та доступності інформації для усіх учасників обміну;

8) створення конкурентних умов агробізнесу, а також дієвих форм державно-приватного партнерства;

9) закріплення інститутів конкурентної політики на ринках агропродукції;

10) усунення бюджетних і адміністративних обмежень щодо розвитку агробізнесу, підвищення ефективності його правового регулювання і взаємодії з владою;

11) формування ефективного власника й вмотивованого підприємця на селі;

12) запровадження множинностей інституціональних форм купівлі-продажу сільськогосподарських товарів і продовольства відповідно до норм контрактного права й правил, встановлених державою й закріплених у правових інститутах;

13) реальної інституціоналізації атрибутів ринку, зокрема свободи обміну майнових прав, інтелектуальної власності для відходу від існуючої моделі квазіринкової економічної системи;

14) утвердження законів неминучої економічної відповідальності усіх ринкових агентів у межах конструктивного правового поля;

15) удосконалення ринкових механізмів з обов'язковим врахуванням національних ментальних інститутів економічних відносин, інституціональних факторів і стратегій розбудови національної моделі економіки.

Використані джерела

1. Современная рыночная экономика. Государственное регулирование экономических процессов // Энциклопедический словарь. — М.: Экономика, 2004. — 841 с.
2. Діброва А.Д. Сучасне трактування сутності державного регулювання аграрного сектору економіки / А. Д. Діброва // Економічна теорія. — 2007. — № 1. — С. 76—84.
3. Єфименко Т. Інституційне регулювання економічного розвитку / Т. Єфименко // Економіка України. — 2011. — № 1. — С. 16—26.
4. Юрин С.В. Институциональные факторы развития аграрной экономики: автореф. дис. на соискание степени канд. экон. наук / С.В. Юрин. — М, 2008. — 21 с.
5. Кирдина С.Г. Модели экономики в теории институциональных матриц / С. Г. Кирдина [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://kirdina.ru/doc/20jul07/1.pdf>

М.Ю. Кожем'якіна,
канд. екон. наук, ст. наук. сп.,
ННЦ «Інститут аграрної економіки»

ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙ В АГРАРНІЙ СФЕРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Розглянуто тенденції в інвестиційних процесах, проаналізовано джерела формування інвестицій в сільському господарстві України за рахунок власних та залучених джерел.

Вирішення невідкладних проблем аграрної економіки нерозривно пов'язане з нарощуванням коштів вітчизняних та іноземних інвесторів і створенням сприятливого інвестиційного клімату. Умови, що забезпечують інвестиційну привабливість сільського господарства залежать передусім від економічного стану та потенційних можливостей товаровиробників, стабільності виробничих та економічних механізмів господарювання, прозорості і прогнозованості здійснюваних заходів, успішної реалізації галузевих програм і проектів, спрямованих на збільшення обсягів виробництва продукції та підвищення ефективності виробництва.

У докризовий період інвестиційна діяльність у сільському господарстві активізувалася і у 2008 р. обсяги інвестицій зросли порівняно з попереднім роком на 43 %. Проте фінансова криза спричинила спад вкладень у галузі в 2009 р. у 2 рази.

Завдяки вжитим заходам у аграрному секторі України вдалося пом'якшити негативний вплив кризових явищ і в 2010 р. забезпечити приріст обсягів інвестицій в основний капітал сільського господарства порівняно з попереднім роком на 16 %, у той час як у багатьох галузях економіки інвестиційний спад продовжувався і був досить відчутним.

Агропромислове виробництво залишається однією з інвестиційно-привабливих сфер економіки не

тільки для вітчизняних, а й зарубіжних інвесторів. Динаміка обсягів інвестицій в сільському господарстві за останні десять років наведена в табл. 1.

У 2011 р. темпи приросту інвестицій в галузях агропромислового виробництва за рахунок усіх джерел фінансування прискорилися і станом на 1.07.2011 р. їх обсяги в сільському господарстві порівняно з відповідним періодом попереднього року зросли в 1,6 раза, у харчовій промисловості в 1,3 раза. Спостерігається також приріст іноземних інвестицій, особливо у розвиток харчової промисловості.

Серед факторів, що безпосередньо впливають на формування інвестиційного клімату в аграрному секторі, надзвичайно важлива роль належить стабільному законодавчому та нормативному забезпеченню, створенню сприятливого цінового, податкового, митного та кредитного механізмів.

Одним з важливих напрямів нарощування обсягів інвестицій в сільському господарстві є удосконалення системи кредитування товаровиробників галузі. Завдяки використанню бюджетних коштів на здешевлення кредитів їх обсяги у 2003–2008 рр. істотно зросли, що сприяло приросту інвестицій в аграрному секторі, а частка довгострокових кредитів у сукупних інвестиціях галузі в окремі роки перевищувала 40 відсотків. Проте через різке скорочення коштів державного бюджету на компенсацію здешевлення кредитів, низьку капіталізацію та ліквідність банків, високі відсоткові ставки, ускладнення процедур надання позик масштаби кредитування сільськогосподарських підприємств останніми роками помітно скоротилися.

Таблиця 1

Інвестиції в основний капітал сільського господарства за галузями * (у фактичних цінах)

Галузь	Рік									
	2000		2005		2008		2009		2010	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
Сільське господарство і мисливство, всього	871	100	5016	100	16682	100	9295	100	12106	100
у тому числі:										
рослинництво	508	58,3	3376	67,3	10898	65,3	5843	62,9	8341	68,9
тваринництво	142	16,3	1293	25,8	4464	26,8	2761	29,7	2708	22,4
змішані галузі	221	25,4	347	6,9	1320	7,9	691	7,4	1057	8,7

*Розраховано за даними Держкомстату України, ф. № 2 - ІНВ за відповідні роки.

У 2009 р. обсяги кредитів були утричі менші, ніж у попередньому році, що стало наслідком глибокої кризи банківської системи. В 2010 р. умови кредитування дещо поліпшилися і підприємства агропромислового комплексу залучили 9,7 млрд.грн кредитних ресурсів, що в 1,6 раза перевищило обсяги попереднього року, причому третину цих обсягів становлять середньо- та довгострокові кредити, які використовуються як джерело інвестицій. На фінансову підтримку агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів у 2010 р. було спрямовано 622 млн грн коштів Стабілізаційного фонду [1].

Поліпшенню ситуації щодо кредитування підприємств сільського господарства сприятиме введення ринку земель, а також створення аграрного банку, розвиток іпотечного кредитування, кредитної кооперації, передусім створення кооперативних банків, кредитних спілок.

Формування сприятливих умов для залучення інвестицій в аграрну сферу залежить від зростання грошових надходжень та прибутків, які досягаються за умови дотримання цінового паритету на продукцію сільського господарства та спожитих матеріально-технічних ресурсів. Внаслідок міжгалузевих диспропорцій сільське господарство з року в рік зазнавало значних збитків і обсяг втрат галузі за період з 1991 р., за оцінкою В.Я. Месель-Веселяка перевищив 1 трлн грн [2, с. 11].

Цінова ситуація, що останніми роками склалася на внутрішньому та зовнішньому продовольчих ринках, сприяла поліпшенню фінансового стану сільськогосподарських підприємств. Індекс цін реалізації сільськогосподарської продукції у 2010 р. перевищував індекс цін на промислові товари і послуги, спожиті в сільському господарстві, на 14,4 відсоткові пункти [3, с. 143].

Формування власних коштів товаровиробників залежить також від діяльності аграрного фонду, основними завданнями якого є регулювання цінової політики в агропромисловому секторі економіки у межах, визначених законом, а також формування державного інтервенційного фонду тощо.

Однією з умов забезпечення успішного розвитку сільського господарства є економічно обґрунтований рівень державної підтримки, її прозорість і послідовність. Останніми роками обсяг державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників скоротився і у 2010 р. становив 4,4 млрд грн проти 13,5 млрд грн у 2007 р., коли цей обсяг був найвищим. Близько половини сукупної державної підтримки сільського господарства спрямовується на підтримку виробництва продукції рослинництва, головним чином за рахунок податку на додану вартість. Масштаби державної підтримки аграрного сектора істотно коливаються по роках і ця підтримка не має інвестиційного спрямування, оскільки переважна частка бюджетних коштів у сільському господарстві використовується на фінансування поточних витрат.

Кошти державного бюджету, які використані на інвестиції в сільському господарстві, у 2010 р. порівняно з попереднім роком скоротилися на третину і склали 274 млн грн, а їх частка в структурі джерел фінансування інвестицій не перевищує 3 % [4]. Ці кошти спрямовуються передусім на фінансування державних програм з розвитку селекції у рослинництві та тваринництві, проведення протиепізоотичних заходів, часткової компенсації процентних ставок за кредитами, проведення земельної реформи та інших напрямів.

Необхідність нарощування обсягів продовольчих ресурсів, особливо продукції тваринництва, потребує розширення масштабів державної підтримки підприємств галузі як за рахунок прямих, так і не прямих механізмів, посилення ролі держави у реалізації інвестиційних програм і проектів в сільському господарстві, у переведенні його на інноваційно-інвестиційний шлях розвитку.

З урахуванням вимог СОТ кошти державної підтримки повинні спрямовуватися передусім на реалізацію програм «зеленого кошика», а саме на створення інфраструктури, стимулювання інвестицій, підвищення родючості ґрунтів, науково-дослідні роботи, підготовку кадрів тощо.

Перспективи інвестиційно-інноваційного розвитку сільського господарства істотно залежать від обсягів експорту продукції, надходження коштів від якого за останні десять років в Україні зросли більше як у вісім разів. В структурі експорту сільськогосподарської продукції домінуючим є зерно, частка якого разом з олійними культурами становить майже 70 %, тобто кошти від їх реалізації є основним джерелом поповнення обігових та інвестиційних ресурсів. Зберігається позитивне сальдо у зовнішній торгівлі продукцією агропромислового виробництва і у 2008 р. обсяги її експорту були більшими порівняно з імпортом на 4,3 млрд дол. США, у 2009 р. на 4,6, у 2010 р. на 4,2 млрд дол. США. Частка коштів, отриманих від експорту сільськогосподарської продукції за останні роки перевищує 70 % виручки від її реалізації за всіма каналами.

Зважаючи на значну роль експорту у формуванні грошових надходжень підприємств аграрного сектору, а отже й коштів на інвестиційні цілі, слід і надалі динамічно нарощувати експортний потенціал, вести пошук нових каналів збуту продукції сільського господарства.

Розширення масштабів експорту сільськогосподарської продукції потребує створення стабільних та прозорих митних правил, безпосередньої участі товаровиробників в цьому процесі, а також посилення регулюючої ролі держави. Водночас необґрунтована зміна механізмів та умов експортування продукції сільського господарства, насамперед зерна, призводить до негативних наслідків як для товаровиробників, так і для інших учасників аграрного ринку. Значних втрат зазнало сільське господарство від квотування зернового експорту, введеного у 2010 р., а також від встановлення ставок експортного мита на зерно та

інші види продукції [5]. Такі заходи створюють ризики для підприємств аграрного сектору та стримують залучення коштів потенційних інвесторів.

Одним із джерел формування інвестицій у сільському господарстві є іноземні інвестиції, залучення яких в динаміці зростає. Частка прямих іноземних інвестицій в структурі сукупних вкладень у галузі коливається в межах 5–7 %, все ж їх роль у впровадженні нової техніки та прогресивних технологій досить істотна.

Значення і роль зовнішніх факторів у формуванні інвестиційного клімату у сільському господарстві досить істотні, але потенційні можливості та підвищення іміджу аграрної сфери забезпечуються безпосередньо в галузі і залежать від результатів господарської діяльності усіх організаційно-правових структур, від динамічного їх розвитку та фінансового стану, від дотримання збалансованих міжгалузевих економічних відносин.

Основною умовою прискорення інвестиційних процесів у сільському господарстві є зростання власних доходів товаровиробників за рахунок раціонального використання земельних, трудових, матеріально-технічних ресурсів, економного їх витрачання у процесі виробництва, зберігання, переробки та реалізації продукції. Особлива роль належить підвищенню рівня використання земель сільськогосподарського призначення, віддача яких в Україні значно нижча, ніж в європейських країнах, та істотно відрізняється по регіонах. Урожайність зернових, цукрових буряків, соняшнику в окремі роки по областях відрізняється у 2–2,5 рази, що пояснюється не тільки природними умовами, а й рівнем матеріально-технічного забезпечення, зокрема різними обсягами використанням органічних та мінеральних добрив, засобів захисту рослин, організаційними та іншими факторами. Реалізація заходів, що здійснюються в процесі модернізації аграрного виробництва, спрямована передусім на під-

вищення врожайності сільськогосподарських культур та продуктивності худоби, збільшення обсягів виробництва продукції.

Аналіз обсягів виробництва валової продукції сільського господарства та обсягів інвестицій в основний капітал за останнє десятиріччя свідчить, що темпи зростання вкладень були значно вищими, ніж виробництва продукції. Це зумовлено необхідністю подолання різкого інвестиційного спаду галузі, який спостерігався у 2000–2001 рр. (рис.)

Цілком очевидно, що рівень інвестиційного забезпечення сільського господарства залежить безпосередньо від прибутковості виробництва, тому необхідною умовою є пошук шляхів зниження собівартості продукції та вигідних каналів реалізації.

Про можливість здешевлення сільськогосподарської продукції свідчить той факт, що собівартість 1 ц зерна в регіонах України у 2010 р. відрізнялася на 30–40 %, соняшнику майже у два рази, м'яса ВРХ та свиней у півтора рази. Ціни реалізації окремих видів продукції аграрного сектору не покривають поточних витрат, хоча останніми роками спостерігається тенденція подолання збитковості виробництва, зокрема продукції тваринництва.

Стримуючим фактором поліпшення ситуації у розвитку тваринництва та підвищення його інвестиційної привабливості є значні обсяги імпорту м'яса та м'ясопродуктів і хоча ці обсяги дещо скорочуються, у структурі споживання цим продуктам належить майже 20 %. Інвестиції у розвиток тваринництва в Україні у 2010 р. порівняно з попереднім роком скоротилися на 15 %, в той час як у рослинництво вкладено на 27 % більше, причому ці кошти використані головним чином на придбання машин та обладнання.

Докорінного поліпшення потребує структура виробничого потенціалу сільського господарства, оскільки лише 5–6 % вартості основних засобів припадає на довгострокові біологічні активи – продук-

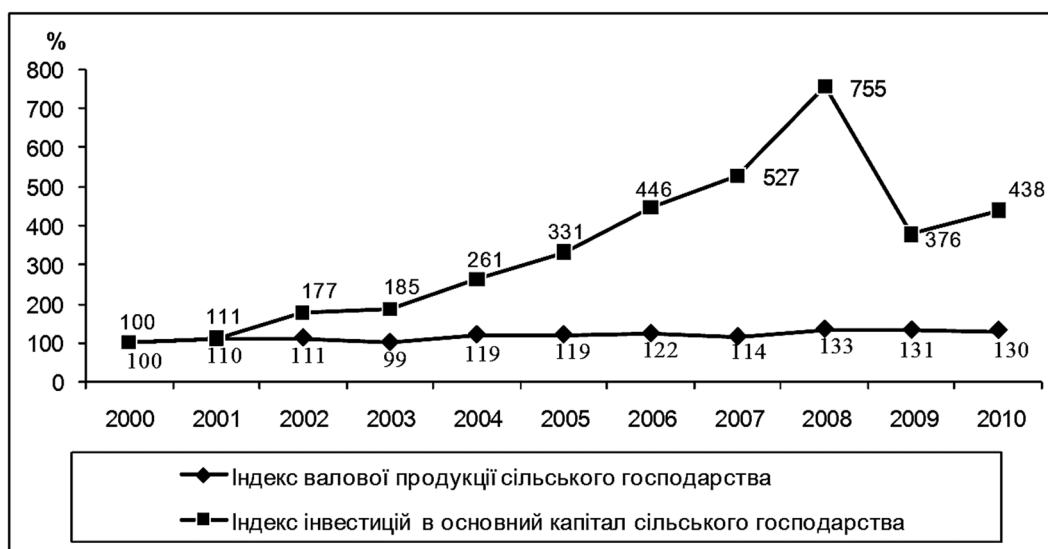

Рис. Індекси інвестицій в основний капітал та валової продукції сільського господарства (у відсотках до 2000 р.)

**Основні економічні показники залучення інвестицій
у сільське господарство України* (у фактичних цінах)**

Показник	Рік						
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Частка сільського господарства, % : у валовій доданій вартості; у сукупних інвестиціях в економіку	13,8 3,7	10,4 5,3	8,6 5,7	7,5 5,0	7,9 7,2	8,2 6,1	8,3 7,1
Інвестиції в основний капітал, млрд грн	0,9	4,9	7,2	9,3	16,7	9,3	12,1
Приріст прямих іноземних інвестицій, млн дол. США	14,9	86,3	96,8	152,9	246,3	72,4	-37,9
Експорт продукції сільського господарства, млн дол. США	734	2427	2347	2474	6361	5631	4748
Частка у валовій продукції сільського господарства, % : інвестицій в основний капітал	1,6	5,2	7,3	8,2	10,8	5,9	7,7
іноземних інвестицій	0,2	0,5	0,5	0,7	0,8	0,2	-
експорту сільськогосподарської продукції	7,4	13,1	12,0	11,0	21,7	27,9	27,0
Норма нагромадження, %	4,3	12,1	17,5	19,7	25,6	14,2	15,6
Норма прибутку, %	0,4	1,3	1,0	2,7	1,9	2,5	5,2

*Розраховано за даними звітності Держкомстату України за відповідні роки

тивну, худобу і багаторічні насадження, від використання яких залежить розвиток галузі.

Нарощування вартості основних засобів сільськогосподарства без достатнього зростання довгострокових біологічних активів втрачає економічний зміст. Оскільки біологічні активи разом з землею є першоджерелом виробництва продукції сільського господарства, від забезпечення ними та рівня їх використання залежить стан розвитку галузі, її інвестиційна привабливість. З метою активізації розвитку тваринництва необхідно використовувати вітчизняний та зарубіжний досвід будівництва нових та реконструкції наявних тваринницьких комплексів за рахунок надання пільгових кредитів, використання лізингових механізмів, залучення іноземних інвестицій та приватних коштів інвесторів, створювати сприятливі умови для розвитку високопродуктивного тваринництва та для роботи спеціалістів і працівників галузі.

Інвестиційні ресурси в сільському господарстві формуються під впливом макроекономічного становища галузі, фінансового стану товаровиробників, надходжень від експорту продукції та інших факторів, які наведені у табл. 2.

Розрахована за даними статистичної звітності Держкомстату України норма прибутку в сільському господарстві впродовж тривалого періоду була значно нижчою порівняно з відповідним показником по економіці. Поліпшення цінової ситуації сприяло подоланню збитковості сільського господарства, а у 2008–2010 рр. норма прибутку у галузі перевищила середній рівень по економіці України, що сприятиме підвищенню її інвестиційної привабливості.

Проте навіть за таких умов необхідний тривалий час для відшкодування значних втрат, яких зазнало сільське господарство у попередні роки від диспаритету цін на продукцію галузі та спожиті матеріально-технічні ресурси.

Особливості інвестування агропромислового виробництва України в умовах СОТ потребують

удосконалення механізмів здійснення державної підтримки, забезпечення фінансування інвестиційних програм і проектів, стимулювання вкладень на поліпшення якості продукції, підвищення родючості ґрунтів, фінансування інших напрямів розвитку сільських територій, передбачених «зеленим кошиком».

Висновки. На формування інвестицій у сільському господарстві впливає комплекс внутрішніх і зовнішніх факторів. Слід передусім створювати сприятливі умови для нарощування власних коштів товаровиробників, зокрема за рахунок пошуку вигідних ринків збуту продукції, розширення масштабів її експорту, а також залучення коштів іноземних та інших інвесторів. Для нарощування інвестиційних ресурсів в сільському господарстві важливо зберегти позитивні тенденції в ціновій ситуації на ринках продовольчих і матеріально-технічних ресурсів.

Виконання завдань, поставлених перед сільським господарством України щодо модернізації та нарощування виробництва продукції, потребує значного збільшення вкладень, а їх освоєння сприятиме впровадженню науково-технічних досягнень, підвищенню віддачі аграрного потенціалу.

Використані джерела

1. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.epravda.com.ua/news/
2. *Месель-Веселяк В.Я.* Організаційно-економічні умови розвитку аграрного виробництва в Україні / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. — 2010. — № 9. — С. 3—12.
3. Сільське господарство України у 2010 році: стат. зб. — К.: ДКСУ, 2011. — 384 с.
4. Звіт про капітальні інвестиції [форма 2-Ін, розділ 4]. — К.: Держкомстат України, 2011.
5. Про внесення змін до Податкового кодексу України та про ставки вивізного (експортного) мита на деякі види зернових культур: Закон України від 19.05.2011 р. № 3387-VI-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.rada.gov.ua.

П.М. Майданевич,
канд. екон. наук, доцент,
ПФ Національного університету біоресурсів і природокористування України
«Кримський агротехнологічний університет»

ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ПІДПРИЄМСТВАХ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Розкрито особливості формування інвестиційних процесів у аграрних підприємствах України. Запропоновано радикальні заходи щодо підвищення інвестиційної привабливості формувань галузі та макроекономічної стабілізації в країні.

Необхідною умовою ефективного та сталого розвитку будь-якої галузі національного господарства є наявність достатніх інвестицій. Проте в аграрному секторі економіки інвестиційні процеси характеризуються гострим дефіцитом фінансових ресурсів, що спричиняє низький рівень розвитку його матеріально-технічної бази. Незважаючи на соціально-економічну значимість аграрної сфери економіки для держави й суспільства, галузь залишається мало привабливою для більшості інвесторів.

Проблеми теорії і практики інвестиційних процесів знайшли відображення в роботах І.В. Колісник [1], А.В. Пожуєва, Т.А. Пожуєвої [2], І.Б. Франчук, О.П. Токарчук, М.В. Вовк [3], Е.Н. Ястремської, А.В. Строкович [4] та ін. Однак невирішеними залишаються проблеми, що стосуються питань формування інвестиційних процесів у підприємствах аграрного сектору. Це вимагає ретельного вивчення аспектів формування найпріоритетніших напрямків підвищення інвестиційної активності в аграрному секторі.

Метою статті є висвітлення пропозицій щодо формування інвестиційних процесів у підприємствах аграрного сектору України.

Динаміка інвестицій в аграрний сектор свідчить про різкі зміни цих явищ і процесів. Так в 2009 р. обсяг інвестицій в основний капітал підприємств аграрного сектору істотно зменшився. Але така динаміка має кілька особливостей. *По-перше*, гальмування інвестиційних процесів тут почалося в 4 кварталі 2009 р., тоді як у цілому по економіці — починаючи з 2 кварталу 2009 р. *По-друге*, зниження обсягів інвестування підприємств аграрного сектору стало більш відчутним, ніж в цілому по країні. Зокрема ці обсяги у 2009 р. становили 49,9 % у порівнянні з 2008 р., тоді як у цілому по економіці — 58,5 %. Причому за підсумками 2008 р. підприємства аграрного сектору України мали зростання інвестицій на 42,3 %, а економіка в цілому мала спад на 2,6 %.

Зниження рівня вкладення інвестицій відбувається на фоні стабільних результатів діяльності агроформувань. Так обсяги виробництва сільськогосподарської продукції в 2009 р. практично збереглися на рівні 2008 р. Коли був зібраний рекордний врожай зерна, аграрні підприємства одержали 9013,9 млн грн прибутку (97,1 % до 2008 р.), причому їхній фінансовий результат від основної діяльності до оподаткування (6237,1 млн грн.) перевищив рівень 2008 р. на 10,2 %.

Позначені тенденції є свідченням того, що динаміка інвестиційних процесів в агроформуваннях зумовлена переважно зовнішніми факторами, тобто прямо не пов'язана з результатами діяльності в аграрній сфері. Зберігаючи певний рівень інвестиційної привабливості підприємства аграрного сектору, як і підприємства інших сфер економіки потребують інвестиційних вкладень. Насамперед це викликано істотним зниженням обсягів бюджетного фінансування агроформувань. Якщо в останні роки витрати зведеного й державного бюджетів в аграрний сектор стабільно збільшувалися, то в 2009 р. обсяги фінансування істотно скоротилися (рис.).

При цьому планові витрати (з урахуванням змін) по зведеному бюджету в 2009 р. були скорочені в порівнянні з планом 2008 р. на 38,4 %. Водночас фінансування освоєння інвестицій в основний капітал підприємств аграрного сектору України за рахунок бюджетних коштів має незначну частину загального фінансування інвестицій в аграрну сферу.

Зокрема в 2008 р. частка державного бюджету становила лише 3,8 % загального обсягу інвестицій, а використано ці кошти переважно в сфері надання послуг у рослинництві, тваринництві та на облаштування агроландшафту (59,6 %), хоча частка зазначеної сфери в освоєних інвестиціях становила лише 5 %.

В умовах кризи підприємства аграрного сектору не можуть розраховувати на істотне збільшення бюджетних асигнувань. Так, бюджетом 2010 р. для Міністерства аграрної політики України було передбачено 7,1 млрд грн витрат, тобто на 12,5 % більше коштів, ніж було виділено у 2009 р. Причому 40 % цих витрат було заплановано для фінансування зі спеціального фонду, тобто за рахунок менш стабільних джерел поповнення бюджету. Що стосується витрат розвитку, то їхня частка у 2010 р. становила 34,5 % планових витрат держбюджету для Міністерства аграрної політики України, причому 84,3 % за рахунок витрат спеціального фонду.

Скоротилися й можливості сільськогосподарських позичальників щодо використання банківських кредитів. Зокрема протягом 2009 р. залишки за кредитами, які надано підприємствам аграрного сектору скоротилися на 9,7 %, а частка незручних для інвестування кредитів на строк до одного року виросла від 37,7 % на кінець 2008 р. до 39,4 % на кінець 2009 р.

Нарощування обсягів іноземних інвестицій у підприємствах аграрного сектору України поки-що не може істотно впливати на загальну динаміку інвестиційних процесів. Зокрема в 2008 р. частка цих інвестицій становила лише 11,4 % загального обсягу інвестицій в основний капітал підприємств аграрного сектору, а в 2009 р. річні обсяги іноземних інвестицій становили 4,9 % до інвестицій в основний капітал.

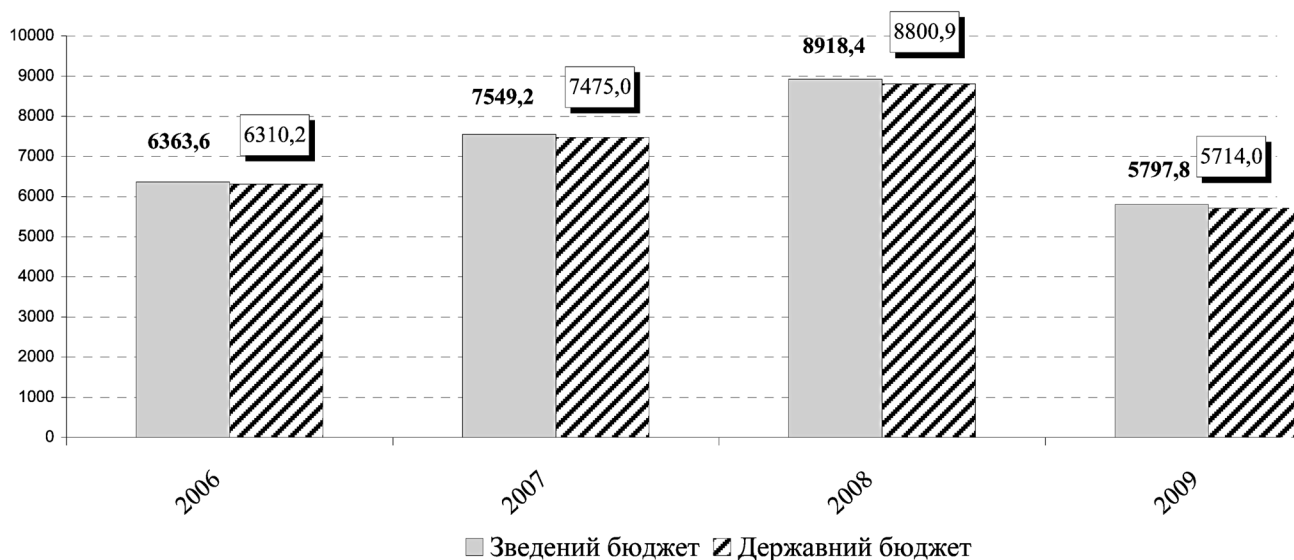

Рис. Обсяги витрат бюджету в підприємства аграрного сектору України в динаміці, млн грн

В цілому у 2009 р. зростання прямих іноземних інвестицій в агроформування було на рівні 58,1 млн дол. США, а 2008 р. — 245,9 млн дол. США. Водночас початок 2010 р. вніс оптимістичні корективи щодо можливостей залучення іноземних інвестиційних ресурсів в аграрний сектор. Так, українські компанії аграрного сектору («Кернел», «Авангард», «Миронівський хлібопродукт») залучили в 2010 р. 723 млн дол. США шляхом продажу акцій. Міжнародна фінансова корпорація дала кредит обсягом 75 млн дол. США агрохолдингу «Мрія». Європейський банк реконструкції та розвитку заявив про намір дати кредит вітчизняним компаніям «Астарта» та «Миронівський хлібопродукт».

Безумовно, основним джерелом інвестицій в аграрний сектор є власні кошти підприємств та організацій. В 2008 р. їхня частка становила 56,7 % у структурі джерел фінансування інвестицій в основний капітал, а в 2009 р. — 63,3 %.

Дослідженнями встановлено, що інвестиційний потенціал підприємств аграрного сектору в 2009 р. зберігся. Обсяги отриманого прибутку зменшилися в порівнянні з 2008 р. лише на 2,9 %, хоча при цьому значно скоротилися залишки по депозитах — на 41,9 % у порівнянні з 33,2 % у грудні 2008 р.

За умов, що склалися, для поновлення позитивної динаміки інвестиційних процесів необхідні радикальні зміни. Насамперед це стосується реального функціонування ринку сільськогосподарських земель, що стримає відтік інвесторів з аграрної сфери, а також розширить інтерес інвесторів та банків до фінансування підприємств аграрного сектору.

Крім того необхідно активно впроваджувати перспективні інвестиційні проекти в аграрній сфері. Як свідчить практика, інвестиційні фонди зацікавлені у фінансуванні таких проектів, однак їхні якісні характеристики в багатьох випадках мають низький рівень.

Активізувати вкладення інвестицій у підприємства аграрного сектору можливо за рахунок розширення державного фінансування інфраструктурних проектів сільської місцевості, але розраховувати на це можна лише після подолання економічної кризи та істотного збільшення бюджетних надходжень.

Висновки та перспективи подальших досліджень. 2009 р. обсяг інвестицій в основний капітал підприємств аграрного сектору зменшився на 50,2 % у порівнянні з 2008 р. Це свідчить про те, що динаміка інвестиційних процесів в аграрних підприємствах зумовлена переважно зовнішніми чинниками й безпосередньо не пов'язана з результатами діяльності в аграрній сфері.

З'ясовано, що можливості сільськогосподарських позичальників щодо використання банківських кредитів скоротилися. Зокрема протягом 2009 р. залишки за кредитами, які надано підприємствам аграрного сектору зменшилися на 9,7 %, а частка незручних для інвестування кредитів на строк до одного року зросла на кінець 2009 р на 1,7 % в порівнянні з періодом кінця 2008 р.

Розв'язання проблеми поновлення позитивної динаміки інвестицій вимагає радикальних заходів щодо підвищення інвестиційної привабливості агроформувань. Передусім це стосується реального функціонування ринку сільськогосподарських земель, що стримає відтік інвесторів з аграрної сфери, підвищить інтерес інвесторів та банків до фінансування підприємств аграрного сектору.

Використані джерела

1. Колесник І.В. Інвестиційний процес в АПК як основа структурних зрушень в аграрному виробництві / І. В. Колесник // Науковий вісник Національного аграрного університету. — 2007. — № 111. — С. 162—165.
2. Пожуев А.В. Методы экономической эффективности инвестиционных проектов / А. В. Пожуев, Т. А. Пожueva // Методические основы разработки программ повышения эффективности инвестиционных проектов. — Запорожье: ЗГИА, 2003. — 307 с.
3. Франчук І.Б. Підвищення інвестиційної привабливості регіону як результат ефективного управління агропромисловим виробництвом / І. Б. Франчук, О. П. Токарчук, М. В. Вовк // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького. — 2010. — Том 12. — № 1(43). — С. 584—587 (Серія «Економічні науки»).
4. Ястремская Е.Н. Оценка привлекательности инвестиционных проектов / Е. Н. Ястремская, А. В. Строкович // Экономика и управление. — 1997. — № 4. — С. 13—14.

С.Г. Черемісіна,
доктор екон. наук, доцент,
Севастопольський інститут банківської справи
Української академії банківської справи
Національного банку України

ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В АР КРИМ ТА НАПРЯМИ ЇЇ АКТИВІЗАЦІЇ

Проаналізовано сучасний стан інвестиційної діяльності в регіоні. Оцінено динамічні зрушення форм і напрямів інвестування галузевої економіки. Виявлено основні проблеми, що перешкоджають ефективному розвитку інвестиційного механізму, запропоновано основні заходи для активізації інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки.

Подолання кризових явищ в економіці України та її подальший економічний розвиток потребує суттєвих змін у структурі господарського комплексу. Вектор проведення ринкових перетворень повинен активніше переміщуватися в регіони, оскільки процеси, що відбуваються в них, сприяють зміні всієї економічної ситуації в країні.

При обмеженості ресурсів, насамперед фінансових, невід'ємною складовою стратегії розвитку регіону стає інвестиційна політика, що формується державі, але реалізується неефективно. За таких умов в кожному регіоні важливо виробити науково обгрунтовану концепцію інвестиційної політики, виходячи з пріоритетних цілей, економічної, ресурсної, політичної і соціальної бази регіону, його наукового, виробничого, кадрового та інших потенціалів.

Проблема інвестицій багатогранна й актуальна. Питанням інвестування присвячені роботи І.А. Бланка, В.В. Бочарова, Є.І. Бойка, В.Б. Войцеховського, П.І. Гайдуцького, М.І. Кісіля, М.М. Кропивка, Ю.В. Макогона, О.В. Мертенса, А.А. Переседи, А.С. Філіпченка та ін. Проте проблеми активізації інвестиційної діяльності, формування ефективної інвестиційної політики на регіональному рівні, підвищення ефективного використання інвестицій потребують подальшого дослідження.

Метою статті є виявлення головних проблем розвитку інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки АР Крим та розробка пропозицій по активізації інвестиційної діяльності у регіоні.

У сучасних умовах інвестиції повинні виконувати такі основні функції:

забезпечувати зростання і якісне удосконалення основного капіталу як на рівні окремого підприємства, регіону, так і на рівні національної економіки в цілому;

здійснювати прогресивні структурні зміни, що стосуються найважливіших пропорцій: економічних, відтворювальних, галузевих, вартісних;

реалізовувати новітні досягнення науково-технічного прогресу і підвищувати на цій основі ефективність виробництва на мікро- і мезорівні.

Серед цих функцій найважливіше значення має співвідношення між накопиченням і споживанням у складі національного доходу.

У вітчизняній економічній літературі при розгляді проблем розширеного відтворення акцентується увага на накопиченні як на основному важелі забезпечення економічного росту і підвищення життєвого рівня населення. При цьому інвестиційний процес розглядається як складова частина процесу накопичення. На нашу думку, таке отожднення процесу накопичення і процесу інвестування неправомірне — ці процеси за своїм економічним змістом є диференційованими.

Відтворювальний процес передбачає збалансування інвестицій, накопичення і споживання. Тому пошук шляхів виходу з кризової ситуації в регіоні передбачає досягнення збалансованості найважливішої економічної пропорції: інвестиційний фонд — фонд накопичення — фонд споживання. Обсяг капіталовкладень в регіоні формується за рахунок вкладень у реконструкцію виробництва і розвиток пріоритетних галузей на новітній інноваційній основі.

Економічні перетворення, що відбуваються у національній економіці, беззаперечно вказують на необхідність розробки й застосування нових підходів до розвитку інвестиційного процесу в країні. Інвестиційна діяльність є тією вирішальною ланкою в економічній політиці держави, активізація якої дозволить забезпечити економічне зростання та соціальний ефект, збалансувати макроструктури.

Вагому роль має відігравати й політика держави, яка за б сприяла створенню привабливого інвестиційного клімату за допомогою оптимізації податкових механізмів, особливо для пріоритетних, бюджетонаповнюючих галузей регіону.

Динаміка основних економічних показників АР Крим, млн грн

Показник	Рік							
	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Валовий регіональний продукт	4085	9901	12848	16044	20874	27365	27396	32740
Основні засоби	34553	43758	47684	63496	76954	107549	132208	136267
Доходи населення	2812	10022	13883	16834	22878	30386	32385	39282
Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування	172	317	605	638	512	-1578	-199	-506
Продукція промисловості	3765	5973	7398	8166	10704	13658	14299	16051
Продукція сільського господарства	2848	2907	3065	3154	3577	4236	4428	4237
рослинництва	1617	1258	1247	1255	1504	2093	2216	2063
тваринництва	1231	1649	1818	1899	2073	2143	2212	2174
Інвестиції в основний капітал	784	2740	3375	4684	7007	8655	5536	6781
у т.ч. за рахунок								
коштів державного бюджету	61	280	277	315	466	470	287	624
коштів місцевих бюджетів	81	233	142	247	472	410	196	340
власних коштів підприємств та організацій	970	1709	1756	2701	3524	4904	2952	3192
кредитів банків та інших позик	38	163	454	731	1164	1446	709	410
коштів іноземних інвесторів	161	120	365	150	351	394	658	362
інших джерел фінансування	92	103	237	226	302	440	289	374
Зовнішньоторговельний оборот, млн дол. США								
експорт	250	428	501	555	637	837	631	522
імпорт	158	162	178	239	280	456	205	284

* Тут і далі дані Головного управління статистики АР Крим.

У 2010 році валовий регіональний продукт досяг 32,7 млрд грн, що у вісім разів перевищує рівень 2000 р. Приріст промислового виробництва за рік становив 12,3 %. Але темпи росту виробництва сільськогосподарської продукції суттєво нижчі, а в 2010 р. порівняно із 2009 відбулося зниження на – 4,3 %, незважаючи на постійний зріст цін на сільськогосподарську продукцію та продукти її переробки (табл. 1).

В АР Крим експорт товарів зменшився на 37,6 %, а імпорт – на 37,8 % відносно кризового 2008 р. Необхідно відмітити, що впродовж останніх десяти років зовнішньоекономічна діяльність регіону характеризується позитивним сальдо – експорт суттєво перевищує імпорт, а співвідношення експорт/імпорт з кожним роком зростає. У 2010 р. цей показник досяг 1,8, що у 1,2 раза перевищує рівень 2000 р.

Активізації та розвитку інвестиційної діяльності у регіоні буде сприяти активна зовнішньоекономічна діяльність суб'єктів господарювання. Так, регіон здійснює зовнішньоторговельні операції з партнерами більше, ніж 80 країн світу. Проте зростання зовнішньоекономічного обороту відбувається нерівномірно. Порівняно з 2000 р. обсяги експорту товарів збільшилися у 3,2 раза, до країн СНД зросли у 3,5 раза, а до інших країн світу – майже у 3 рази (табл. 2). Водночас обсяги імпорту з країн СНД збільшилися усього на 12,6 %, загальний обсяг імпорту підприємствами регіону у 2010 р. порівняно з 2000 р. зріс у 2,2 раза.

Найбільші обсяги експортних поставок у 2010 р. здійснювалися у Російську Федерацію – 33 % від загального обсягу, Білорусь – 6, Туреччину – 6,3, Італію – 3,8, Індію – 3,7, Німеччину – 2,6, Канаду – 2,6 %.

Таблиця 2

Зовнішньоторговельна діяльність в АР Крим в динаміці, млн дол. США

Показник	Експорт					Імпорт				
	2000	2007	2008	2009	2010	2000	2007	2008	2009	2010
Усього	173,5	463,0	586,5	425,6	563,3	146,2	266,9	431,1	187,6	327,3
Країни СНД	61,7	228,5	271,5	191,3	213,0	67,2	60,6	10,4	50,8	75,7
Інші країни світу	111,8	234,5	31,5	23,4	350,3	79,0	206,2	326,9	136,8	251,6
У тому числі країни Європи	47,7	139,5	171,9	84,7	173,4	61,0	117,7	132,1	65,6	138,1
Азії	30,0	72,2	92,6	79,4	109,9	7,7	70,8	159,0	56,1	99,9
Африки	20,6	5,9	24,1	34,2	17,8	2,5	1,4	2,2	0,8	0,4
Америци	13,5	16,0	24,8	34,8	47,1	7,7	16,3	33,5	14,3	13,1

Прямі іноземні інвестиції в АР Крим за країнами в динаміці, млн дол. США

Показник	Рік							
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Усього	194,8	234,0	331,2	460,4	577,0	726,2	622,1	718,4
Російська Федерація	86,0	104,1	125,8	143,2	180,8	257,3	191,0	257,6
Кіпр	11,2	16,5	10,3	32,0	53,4	71,2	74,6	81,9
Німеччина	3,4	5,8	71,6	117,7	118,4	118,9	78,6	76,1
Великобританія	3,4	3,5	4,6	16,7	28,9	39,2	67,4	71,8
Віргінські Острови, Британські	15,7	18,1	24,2	38,4	52,9	41,9	43,6	49,8
Сейшели	—	—	0,5	0,6	0,2	24,5	29,1	31,3
США	14,9	17,0	20,5	22,7	21,2	27,3	23,5	25,9
Узбекистан	18,5	18,5	18,5	18,5	18,5	18,5	19,9	20,5
Угорщина	—	1,8	2,0	2,4	19,8	20,6	14,4	14,0
Франція	0,7	0,7	2,0	3,4	5,9	6,0	6,0	13,3
Білорусь	—	—	—	5,1	1,5	13,1	13,0	13,1
Інші країни	41,0	48,0	51,2	59,6	75,6	87,7	61,0	63,1

Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності АР Крим експортують: продукцію хімічної промисловості — 52,7 %, продукти рослинного походження — 11,5 %, готові харчові продукти, головним чином винопродукцію — 5,1 %, недорогоцінні метали та вироби з них — 4 %.

Найбільша частка імпорتنих надходжень припадає на Російську Федерацію — 17,2 % загального обсягу, Туреччину — 16,3, Німеччину — 8,4, Італію — 8,2, Казахстан — 4,9, США — 4,5 %.

В імпорті переважають поставки продукції рослинного походження — 9,2 %, харчової промисловості — 7,2, полімерні матеріали — 7,0, машин та устаткування — 3,2, деревина та вироби з деревини — 4,4 %.

На жаль експорт курортно-туристичних послуг у регіоні залишається дуже низьким внаслідок нестачі інвестиційних ресурсів для розвитку галузі та низької інвестиційної привабливості підприємств туристичної сфери.

За останні роки в республіці спостерігались позитивні тенденції інвестиційної діяльності. В порівнянні з 2000 р. обсяг капіталовкладень у звітному році зріс майже у 5 разів, кількість підприємств, що здійснюють інвестиції, зросла у 4,1 раза, концентрація капіталу на одному підприємстві — на 32,1 %. Але для ефективного розвитку регіональної економіки та її пріоритетних галузей ці обсяги інвестування залишаються недостатніми.

У 2010 р. загальний обсяг іноземних інвестицій в економіку АР Крим досяг 718,4 млн дол. США (табл. 3). Частка країн СНД в інвестиційних ресурсах становить 62, %, країн ЄС — 30,8, інших країн світу — 11,8 %. Водночас капітал нерезидентів зменшився на суму 10,0 млн дол. США.

У цілому приріст сукупного обсягу іноземного капіталу з урахуванням його переоцінки, втрат і кур-

сової різниці (мінус 7,7 млн дол. США) за 2010 р. становив 96,3 млн дол. США, у 2009 р. спостерігалось зменшення обсягів прямих інвестицій на 104,1 млн дол. США.

Інвестиції у республіку надійшли з 50 країн світу, станом на 1 січня 2010 р. найбільший внесок здійснено нерезидентами з Російської Федерації — 257,6 млн дол. США (35,9 % загального обсягу), Кіпру — 81,9 (11,4 %), Німеччини — 76,1 (10,6 %), Сполученого Королівства — 71,8 (10,0 %), Віргінських Островів, Британських — 49,8 (6,9 %), Сейшел — 31,3 (4,4 %), США — 25,9 (3,6%), Узбекистану — 20,5 млн дол. США (2,9 %) [7;8].

Протягом останнього десятиріччя першість по вкладенню іноземного капіталу в розвиток економіки АР Крим належить Російській Федерації, в загальному обсязі прямих іноземних інвестицій її частка щорічно становила понад 30,0 % — на 01.01.2002 р. — 50,9 %, а на 01.01.2010 р. — 35,9 %.

За видами економічної діяльності структура іноземних вкладень в економіку АР Крим склалася таким чином: найбільша частка вкладень припадає на будівництво — 29,6 %, промисловість — 17,8 (у т.ч. переробну промисловість — 15,3 %, хімічну та нафтохімічну промисловість — 10,4 %), на готельно-ресторанну сферу — 11,2 %, а на сферу агропромислового виробництва — лише 1,5 % загального обсягу іноземних інвестицій (табл.4).

Незважаючи на зростання загального обсягу іноземних інвестицій в економіку регіону, введення в дію нових основних засобів по галузях економіки за аналізований період з урахуванням постійної інфляції та зростання цін залишилось на рівні 2005 р. (табл. 5).

Середня частка інвестиційних коштів в загальному обсязі введених в дію основних засобів за видами економічної діяльності становить 60—70 %.

Прямі іноземні інвестиції в АР Крим за видами економічної діяльності, (станом на 01.01.2010 р.)

Показник	Загальний обсяг інвестицій, тис. дол. США	Частка, %
Усього	718383,2	100,0
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	10755,5	1,5
Промисловість	127636,9	17,8
добувна промисловість	4887,8	0,7
переробна промисловість	109925,8	15,3
виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	17969,4	2,5
легка промисловість	1668,1	0,2
хімічна та нафтохімічна промисловість	74625,4	10,4
металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	347,6	0,1
машинобудування	14717,2	2,0
виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	12823,3	1,8
Будівництво	212576,3	29,6
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	20168,5	2,8
Діяльність готелів та ресторанів	80754,6	11,2
Діяльність транспорту та зв'язку	78415,6	10,9
Фінансова діяльність	3921,5	0,5
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	107560,9	15,0
Освіта	388,9	0,1
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	59746,5	8,3
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	16438,4	2,3

Порівняно із 2008 р. у 2009 р. введено в дію основних засобів на 39 % менше. Необхідно зазначити, що це зменшення відбулося практично по всіх галузях економіки регіону.

Зменшенні обсягів інвестицій в основний капітал негативно впливає на загальне економічне становище регіону, погіршує фінансово-економічний стан підприємств та рівень їх інвестиційної привабливості.

За обсягами іноземних інвестицій, що надійшли в автономію, серед регіонів України республіка займала останні 10 років 8–9 місця (у 2001 р. – 7 місце), два останні роки – дев'яте місце після м. Києва (за станом на 01.01.2010 р. – 39,4 %), Дніпропетровської (7,0 %), Харківської (5,1 %), Донецької (4,1 %), Київської (3,8 %), Львівської (2,8 %), Одеської (2,6 %) та Запорізької (2,2 %) областей [8].

Частка інвестицій в АР Крим у загальному обсязі прямих інвестицій в Україну становить 1,8 %. Це найнижчий показник за останні 10 років, а найвищим він був у 2009 р. – 3,9 %.

Оцінювання інвестиційної привабливості регіонів в Україні базується на використанні системи критеріїв, що включає наявність відповідного інвестиційного середовища, розвинутого фондового ринку з елементами обслуговуючої інфраструктури та забезпечення репатріації доходу, що залежить від державних гарантій, стабільності валютного курсу для конвертації вкладень. Для оцінки можна використати такі узагальнюючі синтетичні

показники, як політична й фінансова стабільність, стабільність національної валюти, рівень загально-економічного розвитку регіону, ринкової та інвестиційної інфраструктури, демографічний стан, місткість внутрішнього ринку та вартість робочої сили, доступ до ресурсів та купівельна спроможність населення, рівень криміногенних, екологічних та інших ризиків регіону.

Серед заходів, безпосередньо спрямованих на залучення інвестицій, слід виділити створення системи управління інвестиційною діяльністю в регіоні і підвищення її ролі у реалізації інвестиційних рішень.

Регіональний аспект повинен стати невід'ємною складовою державної інвестиційної політики для створення сприятливого інвестиційного клімату як на державному, так і на регіональному рівнях.

Загально-економічний потенціал АР Крим характеризується його високим інвестиційним потенціалом, якому властиві освоєння прямих інвестицій, введення в дію основних засобів, об'єктів соціальної інфраструктури.

Найбільш інвестиційно-активними містами АР Крим виявилися Сімферополь, Ялта, Алушта, Армянськ. Так, у Сімферополі сконцентровано майже третину загального обсягу інвестицій, на Південне узбережжя Криму припадає 26 % інвестицій, Алушту – 6,4 %, Армянськ – 6,4 %. По районах Криму рейтинг інвестиційної активності очолюють Сімферопольський, Бахчисарайський та Білогірський райони.

**Динаміка введення в дію нових основних засобів за видами економічної діяльності,
(у фактичних цінах, млн грн)**

Показник	Рік					
	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Усього	1804,0	1887,2	2340,4	3386,0	3612,8	2212,9
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	194,7	183,9	106,9	188,2	334,9	216,5
Рибальство, рибництво	2,5	3,4	1,3	1,3	0,9	1,5
Промисловість	530,8	467,1	509,3	571,3	940,4	564,7
добувна промисловість	70,8	83,8	57,3	64,4	152,5	66,8
переробна промисловість	401,7	257,6	289,8	378,6	548,2	301,5
виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	58,3	125,7	162,2	128,3	239,7	196,5
Будівництво	63,9	77,5	237,4	287,0	805,7	102,7
Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	42,1	64,9	100,2	157,1	153,2	104,9
Діяльність готелів та ресторанів	70,3	57,9	59,6	69,5	94,5	114,2
Діяльність транспорту та зв'язку	287,7	384,3	606,9	703,5	661,3	620,8
Фінансова діяльність	46,1	60,8	87,9	97,1	103,2	44,2
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	217,8	249,6	388,4	948,8	154,9	105,3
Освіта	44,7	91,9	35,5	61,4	100,2	58,3
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	169,2	157,6	108,7	166,0	149,3	174,2
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	48,5	34,5	29,6	52,1	49,0	44,5

Формування сприятливого інвестиційного клімату потребує удосконалення процесів надходження і використання фінансових ресурсів, призначених для інвестування.

В АР Крим фінансування капітальних вкладень здійснюється переважно за рахунок внутрішніх джерел. Дефіцит державного бюджету не дає змоги областям розраховувати на збільшення централізованого фінансування. Тому з урахуванням обмеженості фінансових ресурсів та необхідності подолання спаду виробництва набуває значення диференціація інвестиційної діяльності.

Підвищення темпів сільськогосподарського та промислового виробництва, роздрібного товарообігу, санаторно-готельного господарства, побутових послуг населенню, послуг транспорту і зв'язку, житлово-комунального та туристично-екскурсійного обслуговування відкривають перспективи залучення у ці галузі іноземних інвестицій.

Для активізації інвестиційної активності суб'єктів економічної діяльності регіону необхідно створення таких передумов:

розвиток і підтримка системи залучення інвестиційних ресурсів;

налагодження цілісної системи регіональної інвестиційної політики підприємств;

державна підтримка важливих для економічного зростання галузей, великих національних науково-технологічних проектів.

Підвищення інвестиційної активності в АР Крим має бути пов'язане з реалізацією проектів у галузі

сільського господарства, промисловості та соціального спрямування. Агропромисловий комплекс регіону має великий потенціал, який зацікавить іноземних інвесторів. Ефективність співробітництва з іноземними інвесторами великою мірою залежить від вдалого вибору його форм. Проте для Криму важливішим є питання ефективності використання цих інвестицій. Поки-що, на жаль, інвестиції спрямовують, насамперед, на ліквідацію заборгованості минулих років, а не на безпосереднє інвестування регіональної економіки. Має місце й нецільове використання інвестиційних ресурсів.

Ринкова економіка змінює роль та значення регіонів при формуванні інвестиційної політики країни. Нові підходи і напрями в інвестиційних процесах зумовлюють застосування різних методів регулювання інвестицій.

Для вирішення проблеми активізації іноземних вкладень в економіку АР Крим необхідно втілити заходи щодо вдосконалення інвестиційної політики, для чого необхідно: провести оцінку інвестиційної привабливості районів та підприємств Криму на базі інтегральних показників; обґрунтувати диверсифікацію діяльності на сучасному етапі; розробити інвестиційну стратегію організацій, підприємств і фірм на довгострокову перспективу з урахуванням регіональних чинників; погодити стратегію з потенціалом регіональних споживчих ринків виробництва; врахувати можливий період реалізації інвестиційних проектів у регіоні.

Важливими напрямками здійснення інвестиційної політики нині є: переорієнтація інвестиційних потоків на розвиток пріоритетних, бюджетонаповнюючих галузей регіону; зосередження інноваційної діяльності на підприємствах; формування необхідної інвестиційної інфраструктури; створення відповідного інституційно-правового і економічного середовища для діяльності суб'єктів господарювання.

Слід зазначити, що державне регулювання ринку інвестиційних ресурсів недостатньо орієнтоване на поживлення інвестиційного процесу.

Досвід показує, що більшість інвестиційних проєктів надзвичайно слабо обґрунтована з точки зору інвестиційного ризику для потенційного інвестора і гарантій передбаченої прибутковості. При подачі таких проєктів використовується надзвичайно багато технічних термінів, що для іноземного інвестора ускладнює їх розуміння. Досить часто система ризиків зводиться до систематичних та несистематичних ризиків. Мало уваги приділяється локальним та господарським ризикам, що для інвесторів є головним. Для впровадження проєктів досить характерна недостатня обізнаність у кон'юнктурі ринку інвестиційних ресурсів, ринку збуту і ринку постачальників, ринку робочої сили за кваліфікацією, ринку землі, а також щодо виробничої та соціально-економічної інфраструктури.

Необхідно враховувати, що прямі іноземні інвестиції на початковій стадії позитивно впливають на стан платіжного балансу. Потім цей вплив зменшується, оскільки інвестор планує не тільки відшкодувати свої витрати, а й отримати та вивезти прибутки.

Висновки та пропозиції. Стає очевидним, що до основних заходів активізації інвестиційної діяльності у регіоні слід віднести такі, як:

зміна амортизаційної політики, яка передбачить лібералізацію формування і використання амортизаційного фонду;

створення пільг для залучення додаткових інвестиційних ресурсів; проведення моніторингу і контролю за використанням коштів відтворення основного капіталу;

проведення оцінки інвестиційної привабливості районів АР Крим на базі інтегральних показників, що відкриє можливість ефективної інвестиційної діяльності;

впровадження обґрунтованої диверсифікації інвестиційної діяльності, що дасть можливість розробити інвестиційну стратегію фірм і компаній на довгострокову перспективу з урахуванням регіональних чинників, а також погодити стратегію з потенціалом регіональних споживчих ринків виробництва та врахувати період реалізації інвестиційних проєктів;

участь іноземних інвесторів, що передбачає наявність розвиненої ринкової інфраструктури, створення можливостей мобілізації капіталів;

розробка на регіональному та державному рівні концепції державного управління інвестиційними процесами, яка б враховувала підвищення частки інвестування за рахунок державного бюджету;

Ефективність інвестиційної діяльності визначається використанням інвестиційних ресурсів. Тому вирішальне значення мають результати господарської діяльності галузей, які отримали інвестиції. Їх технічний рівень, організація виробництва, розвиток підприємництва, спроможність до освоєння інновацій впливають на інвестиційний цикл, окупність і віддачу інвестиційних ресурсів.

Необхідно змінити структуру розподілу інвестицій по галузях економіки регіону, зменшити частку інвестицій у галузі переробної промисловості, які у великих обсягах споживають природні ресурси, погіршують екологічну ситуацію. Водночас їх продукція значною мірою вивозиться за межі регіону і не впливає на рівень життя населення. І, навпаки, необхідно збільшити в інвестуванні частку галузей агропромислового комплексу, легкої і харчової промисловості, санаторно-курортної сфери.

Структурний перерозподіл інвестицій дає можливість безболісно зменшити частину фонду накопичення у складі національного доходу, змінити застарілі диспропорції, збалансувати економіку, досягти вищого життєвого рівня населення. Важливо також розробити ефективний механізм інвестування науково-технологічної сфери, щоб не допустити відставання розвитку регіону від інших регіонів України.

Використані джерела

1. *Бланк И.А.* Инвестиционный менеджмент / Бланк И. А. — К.: ИТЕМ, 1995. — 445 с.
2. *Бочаров В.В.* Методы финансирования инвестиционной деятельности предприятий / Бочаров В. В. — М.: Финансы и статистика. — 1998. — 160 с.
3. *Бойко Є.І.* Інвестування структурних реформуваль промисловості регіону / Бойко Є. І., Войцеховський В. Б., Горін М. П. — Л.: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2000. — 160 с.
4. *Інвестиційний клімат в Україні* / [Гайдуцький П., Каракай Ю., Грамотнев В., Суярко С.]. — К.: Нора-друк, 2002. — 246 с.
5. *Гайдуцький П.* Економіческие механизмы обеспечения инвестиционной конкурентоспособности аграрного сектора экономики / П. Гайдуцкий // Экономика Украины. — 2003. — № 2. — С. 69—73.
6. *Дацій О.І.* Розвиток інноваційної діяльності в агропромисловому комплексі України / Дацій О. І. — К.: ННЦ ІАЕ, 2004. — 428 с.
7. *Зовнішньоекономічна діяльність АР Крим за 2009 р.: економічна доповідь.* — Сімф.: Головне управління статистики в АР Крим, 2010. — 20 с.
8. *Статистика зовнішньої торгівлі* / Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

ЗАБЕЗПЕЧЕНІСТЬ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ

У статті досліджуються показники ефективності використання фінансових ресурсів та оцінюється фінансовий стан сільськогосподарських підприємств.

Фінансовий стан підприємства знаходиться в прямій залежності від ефективності його діяльності. Незадовільний фінансовий стан призводить до зниження припливу зовнішніх фінансових надходжень, що відображається на обсягах випуску продукції, тобто на величині фінансових ресурсів, які виробляються. Однак вмале маневрування фінансовими ресурсами, що знаходяться в розпорядженні, та ефективне їх використання дає можливість підприємству покращити фінансовий стан. Саме серед проблем управління фінансовими ресурсами оцінювання ефективності їх використання є однією з найважливіших. Воно необхідне як у процесі формування фінансових ресурсів, так і їх використання, особливо в сучасних умовах господарювання.

В економічній літературі наявний багатий теоретичний і практичний досвід щодо оцінювання використання фінансових ресурсів в аграрній сфері. Питання сутності та специфіки ефективного використання фінансових ресурсів висвітлено у працях таких учених, як Т. Бердніков, О. Гудзь, М. Дем'яненко, Ю. Лупенко, М. Малік, О. Могильний, О. Непочатенко, В. Онегіна, П. Саблук, П. Стецюк. Різні аспекти ефективного управління фінансовими ресурсами підприємств розглядаються в роботах Г. Азаренкової, Ю. Воробйова, А. Ковальнової, Є. Кузнецової, В. Терьохіна, І. Ткачук, Б. Холода, А. Чупіса, А. Шеремета та інших. Проте чимало питань, пов'язаних з ефективним використанням фінансових ресурсів в АПК, залишаються не розкритими.

Метою статті є уточнення показників і вдосконалення системи критеріїв щодо ефективності подальшого оцінювання наслідків формування, розміщення та використання фінансових ресурсів.

Основною проблемою агропромислового комплексу в Україні є нестача ресурсів для здійснення навіть простого відтворення. Особливо загострилась

інвестиційна проблема в сільському господарстві. За нестачі власних грошових коштів для відтворення матеріально-технічних засобів єдиним варіантом залишається залучення кредитних ресурсів до цього процесу [1].

Розвиток агропромислового виробництва залежить від ефективного фінансування, яке має здійснюватися з урахуванням специфіки функціонування цієї галузі: сезонності виробництва; тривалого періоду відтворення основних засобів; наявності значного часового інтервалу між періодами здійснення витрат та отримання підсумкових результатів; безперервності виробничих процесів; використанням як засобів і предметів праці живих організмів; підпорядкованих передусім біологічним законам відтворення; залежності результатів діяльності підприємств і, відповідно, джерел фінансування від впливу природно-кліматичних умов; необхідності кредитного забезпечення діяльності та подальшого успішного розвитку суб'єктів господарювання [2]. Стає очевидним, що розв'язання проблем стабілізації аграрного сектору економіки України об'єктивно пов'язане з системою забезпечення сільськогосподарських підприємств необхідними фінансовими ресурсами.

Нині фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання аграрної сфери здійснюється переважно в трьох формах:

самофінансування, тобто використання власних ресурсів для розвитку;

кредитування на основі мобілізації та перерозподілу тимчасово вільних коштів;

бюджетне фінансування на безповоротній основі за рахунок коштів державного і місцевого бюджетів.

Отже, формами фінансового забезпечення є самофінансування, кредитування і державне фінансування, а його інструментами — склад і структура джерел фінансування.

Джерелом самофінансування є власні кошти, серед яких основну роль відіграють нерозподілений прибуток і амортизаційні відрахування. Оскільки більшість аграрних підприємств низькорентабельні або збиткові, вони втрачають важливу складову

власного капіталу – прибуток. Амортизація забезпечує лише просте відтворення основних засобів, а в умовах зростаючої інфляції вона не може повною мірою виконати й цієї функції.

Аналіз літературних джерел дає змогу стверджувати, що для оцінки економічної ефективності функціонування фінансових ресурсів ученими-економістами пропонується використовувати показники трьох груп:

1) показники, що характеризують вартість формування фінансових ресурсів, а саме: коефіцієнт зміни вартості сукупних фінансових ресурсів; коефіцієнт зміни вартості власних фінансових ресурсів; коефіцієнт зміни вартості позикових коштів. Запропоновані показники найповніше характеризують економічну ефективність формування фінансових ресурсів;

2) показники, якими визначається рентабельність фінансових ресурсів: рівень рентабельності сукупних фінансових ресурсів; рівень рентабельності власного капіталу; рівень рентабельності позикових коштів;

3) показники оборотності фінансових ресурсів: кількість оборотів сукупних фінансових ресурсів; кількість оборотів власного капіталу; кількість оборотів позикових коштів [3].

Дехто ефективність використання фінансових ресурсів підприємства визначає за такими критеріями, як:

1) показники ефективності використання власних фінансових ресурсів: рентабельність власних фінансових ресурсів; коефіцієнт оборотності власних фінансових ресурсів; термін окупності власних фінансових ресурсів;

2) показники ефективності використання позикових фінансових ресурсів, а саме: рентабельність позикових фінансових ресурсів; коефіцієнт оборотності позикових фінансових ресурсів; коефіцієнт оборотності поточних зобов'язань; коефіцієнт оборотності поточної заборгованості за товари [4].

На думку І.Т. Балабанова під ефективністю використання фінансових ресурсів слід розуміти величину прибутку, яка припадає на одиницю вкладених фінансових ресурсів [5].

А.В. Чупіс зазначає, що критерієм ефективності використання фінансових ресурсів підприємства є максимальне зростання доходу від залучених у виробництво наявних ресурсів певного призначення за умови раціонального їх використання й оптимального співвідношення, а узагальнюючим показником ефективності використання фінансових ресурсів підприємства вчений вважає ресурсовіддачу [6;7].

Аналіз діяльності підприємств аграрної сфери Київської обл. свідчить, що у загальному виробництві валової продукції сільського господарства 2009 р. частка регіону становила 6,4 % (2-ге місце у державі). Динаміка та лінія тренду валової продукції сільського господарства області за 2005–2010 рр. підтверджують зростання показників виробництва (рис.).

Виручка від реалізації продукції є основним джерелом відшкодування витрачених на її виробництво коштів. Її своєчасне надходження забезпечує безперервність кругообігу коштів і безперебійність виробничого процесу. За період 2008–2010 рр. спостерігається стабільне зростання чистого доходу (виручки) від реалізації продукції сільського господарства і послуг в аграрних формуваннях Київської області (табл. 1).

Найбільшу частку у виручці від реалізації продукції сільського господарства і послуг в аграрних формуваннях Київської області має продукція рослинництва (понад 50 %).

Основним узагальнюючим показником фінансових результатів господарської діяльності підприємств усіх видів, незалежно від їх організаційної форми є прибуток. Він являє собою різницю між загальною сумою доходів і витратами на виробництво та реалізацію продукції з урахуванням збитків від різних господарських операцій. На нашу думку,

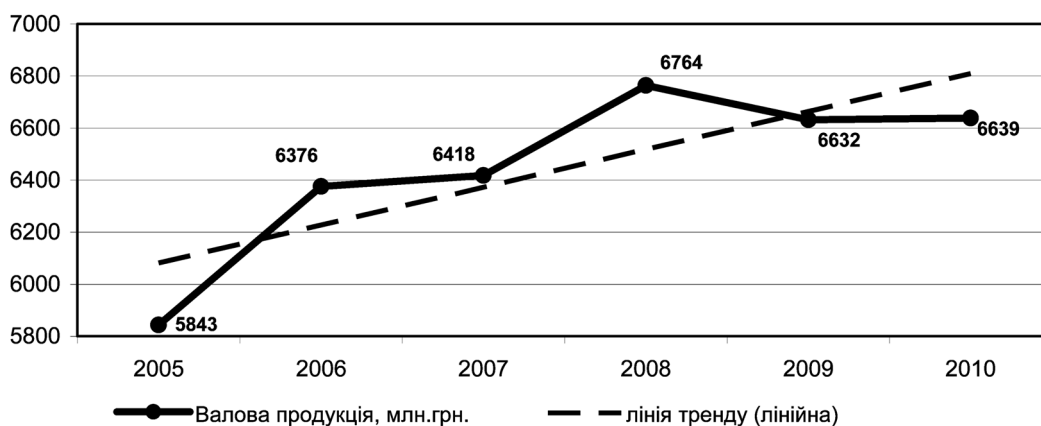

Рис. Динаміка виробництва валової продукції сільського господарства підприємствами Київської обл.

Динаміка чистого доходу (виручки) від реалізації продукції сільського господарства і послуг підприємствами Київської області, млн грн

Показник	Чистий дохід (виручка) від реалізації, млн грн			2010 р. у % до 2009 р.
	2008 р.	2009 р.	2010 р.	
Продукція сільського господарства і послуги	4023,9	5786,6	6781,1	117,19
Рослинництво і тваринництво	3860,6	5675,7	6660,3	117,35
Рослинництво	2000,3	3110,5	3450,4	110,93
Зернові і зернобобові культури	1069,3	1935,9	1975,6	102,05
Насіння соняшнику	63,4	245,9	401,3	163,20
Цукрові буряки (фабричні)	53,3	58,2	137,4	236,08
Картопля	37,6	41,1	76,2	185,40
Овочі відкритого ґрунту	13,4	14,9	19,4	130,20
Тваринництво	1860,3	2565,2	3209,9	125,13
Велика рогата худоба на м'ясо	158,6	137,3	115,1	83,83
Свині на м'ясо	365,7	439,7	486,9	110,73
Вівці і кози на м'ясо	0,3	0,4	0,5	125,00
Птиця на м'ясо	59,3	100,4	96,0	95,62
Молоко	325,9	353,3	516,4	146,16
Яйця курячі	830,3	648,6	657,9	101,43
Вовна, тис. грн	14,2	6,0	0,0	0,00

прибуток є стимулюючим фактором і фінансовим ресурсом в діяльності аграрних підприємств, а тому виступає важливим джерелом фінансування розширеного відтворення виробництва.

В умовах ринкових відносин і реальної самостійності підприємств прибуток набуває нового змісту, виступає основним джерелом стабільного розвитку господарської діяльності будь-яких підприємств (у т.ч. аграрних) та сприяє ефективному веденню виробництва, оскільки є головною рушійною силою ринкової економіки.

Важливу роль у підвищенні ефективності сільськогосподарського виробництва відіграє концентрація. Тобто, зосередження землі, засобів виробництва, робочої сили й обсягу виробництва продукції на одних і тих же підприємствах, що зумовлює збільшення їх розмірів. В аграрних підприємствах Київської обл. відчувається розпорошення виробництва — зменшення як кількості господарств, так площі сільськогосподарських угідь. Проте загальний прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції зріс в основному за рахунок реалізації рослинницької продукції (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка прибутку/збитку від реалізації сільськогосподарської продукції і послуг в підприємствах аграрної сфери Київської обл.

Показник	Прибуток, збиток (-), млн грн			Відхилення (+, -) 2010 р до 2009 р
	2008 р.	2009 р.	2010 р.	
Продукція сільського господарства і послуги	359,6	992,2	1591,1	+598,90
Рослинництво і тваринництво	336,7	975,4	1577,5	+602,10
Рослинництво	192,0	328,0	694,0	+366,00
Зернові і зернобобові культури	49,8	133,4	440,0	+306,60
Насіння соняшнику	-1,6	75,5	135,7	+60,20
Цукрові буряки (фабричні)	-8,5	-4,1	-2,9	+1,20
Картопля	9,1	6,6	24,2	+17,60
Овочі відкритого ґрунту	2,4	1,3	2,0	+0,70
Тваринництво	144,7	647,4	883,5	+236,10
Велика рогата худоба на м'ясо	-65,7	-116,3	-99,4	+16,9
Свині на м'ясо	-2,7	30,2	-59,6	-89,80
Вівці і кози на м'ясо	-0,2	-0,3	-0,2	+0,10
Птиця на м'ясо	-3,3	-2,7	-0,8	+1,90
Молоко	-12,7	-9,7	47,2	+56,90
Яйця курячі	172,2	102,0	29,3	-72,70
Вовна, тис. грн	-12,8	-17,5	0,0	+17,50

* Без ПДВ, бюджетних дотацій і доплат; до оподаткування

**Динаміка рівня рентабельності основних видів сільськогосподарської продукції
в підприємствах Київської області, %**

Показник	Рівень рентабельності			
	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Продукція сільського господарства і послуги	11,2	9,8	20,7	30,7
Рослинництво і тваринництво	11,9	9,6	20,8	31,0
Рослинництво	31,0	10,6	11,8	25,2
Зернові і зернобобові культури	41,4	4,9	7,4	28,7
Насіння соняшнику	90,0	-2,5	44,3	51,1
Цукрові буряки (фабричні)	-34,8	-13,8	-6,6	-2,0
Картопля	17,2	32,0	19,1	46,5
Овочі відкритого ґрунту	34,8	22,3	9,8	11,3
Тваринництво	-6,6	8,4	33,8	38,0
Велика рогата худоба на м'ясо	-43,5	-29,3	-45,9	-46,4
Свині на м'ясо	-22,1	-0,7	7,4	-10,9
Вівці і кози на м'ясо	-57,3	-38,5	-44,2	-22,0
Птиця на м'ясо	-30,1	-5,3	-2,6	-0,8
Молоко	11,4	-3,8	-2,7	10,1
Яйця курячі	14,1	26,2	18,7	4,7
Вовна	-68,2	-47,4	-74,5	-89,4

Впродовж 2008–2010 рр. спостерігається зростання прибутку від реалізації продукції сільськогосподарства і послуг в аграрних формуваннях регіону, проте найбільшу частку прибутку 2010 р. забезпечила реалізація продукції тваринництва (понад 55 %), причому впродовж 2008–2010 рр. вона стабільно зростала, а найбільшою була у 2009 р – 65 %.

Узагальнюючим показником економічної ефективності виробництва є рівень рентабельності, оскільки він характеризує прибутковість підприємницької діяльності і відображає дію усіх виробничих факторів. Динаміку рівня рентабельності виробництва в аграрних підприємствах Київської області характеризують дані табл. 3.

Аналізуючи дані табл. 3 відмітимо, що динаміка рівня рентабельності виробництва в аграрних підприємствах Київської області основних видів продукції сільськогосподарства за період 2007–2010 р. не має сталої тенденції. За цей період найбільш збитковим було виробництво продукції тваринництва, хоча Київська область має потужну селекційну базу і достатній досвід інтенсивного ведення тваринництва, по розвитку тваринництва за кількісними, а особливо якісними показниками займає провідне місце серед інших регіонів держави.

Висновки. Аналіз запропонованих вченими економістами показників та одержані результати дослідження діяльності підприємств аграрного сектору економіки Київської області показують, що для забезпечення ефективності використання фінансових ресурсів на підприємстві має існувати

механізм оцінювання потреб, формування, розподілу та їх використання. Цей механізм являє собою взаємопов'язану сукупність процесів, прийомів і підходів, які впливають на прийняття рішень щодо формування та ефективного використання фінансових ресурсів для досягнення кінцевих результатів, стійкого фінансового стану, ефективної діяльності та прибутковості.

Використані джерела

1. *Кобилкіна С.В.* Вдосконалення методики оцінки фінансового стану сільськогосподарських підприємств при прогнозуванні можливого їх банкрутства / С. В. Кобилкіна, О. М. Кобилкін: зб. матеріалів III Всеукраїнської наук.-практич. конф. вчених, викладачів та практичних працівників [Розвиток фінансової системи України в умовах ринкових трансформацій], (Вінниця, 16–17 лют. 2006 р.). — Вінниця: Книга-Вега, 2006. — Т. 2. — С. 40–43.
2. *Ковалів В.* Вплив фінансової кризи на сільськогосподарське виробництво / В. Ковалів, Л. Луців // Вісник Львівського національного аграрного університету: зб. наук. пр. — 2009. — № 16(2) [Електронний ресурс]. — режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol.
3. *Управління ресурсами підприємства: навч. посіб.* / [під ред. Ю.М. Воробйова, Б.І. Холода]. — К.: Центр навчальної літератури, 2004. — 288 с.
4. *Кравцова А.М.* Оцінка ефективності процесу використання фінансових ресурсів підприємства / А. М. Кравцова // Економіка Крима. — 2006. — № 16. — С. 23–29.
5. *Балабанов И.Т.* Основы финансового менеджмента: учеб. пос. / Балабанов И. Т. — М.: Финансы и статистика, 1998. — 480 с.
6. *Финансовое положение предприятия (оценка, анализ, планирование): научно-методическое издание* / [под ред. А.В. Чуписа]. — Сумы: Университетская книга, 1999. — 332 с.
7. *Чупис А.В.* Эффективность использования финансовых ресурсов предприятия / А.В. Чупис, С.Н/ Закоморный.. — Сумы: Козацький вал, 1997. — 28 с.

СТРАХУВАННЯ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ ПРИ БАНКІВСЬКОМУ КРЕДИТУВАННІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Досліджено можливість зменшення ризику кредитування аграрних підприємств та прийняття банком позитивного рішення по кредитній заявці й обслуговування наданого кредиту за рахунок стороннього резервування коштів для компенсації кредитних ризиків.

Кредитне забезпечення сільськогосподарських товаровиробників банками в Україні нині є незадовільним. Якщо усереднити дані різних джерел — сільське господарство недоотримує 4/5 необхідних коштів для ефективного ведення виробничої діяльності.

Кредити аграрним підприємствам для банків найбільш ризикові, оскільки низька рентабельність їх діяльності і звичка покладатись на державу разом із сезонністю і залежністю від погодних умов, створюють не найкраще середовище для отримання прибутку і погашення за його рахунок кредиту.

Тому необхідно розробити методи нейтралізації або хоча б мінімізації ризиків, пов'язаних з кредитуванням сільськогосподарських підприємств. Один з таких методів пропонується автором у даній статті.

Над питаннями страхування кредитних ризиків та управління ними працювали: М.М. Александрова, Н.А. Амосова, В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич, С.В. Бардаш, М.З. Бір, Г.І. Великоіваненко, В.В. Вітлінський, І.В. Гіленко, В.І. Грушко, О.Є. Гудзь, О.А. Кириченко, М.С. Клапків, В.Д. Лагутін, Ю.С. Масленченков, С.А. Навроцький, Я.С. Наконечний, Т.С. Осадча, О.В. Пернарівський, Р.В. Пікус, В.М. Попович, В.В. Пятенко, С.Л. Роголь, А.І. Степаненко, Ю.А. Соколов, В.М. Усоськін, В. Якубович.

Велику увагу у своїх працях, присвячених теорії кредиту та проблемам кредитування сільськогосподарських підприємств, приділяли такі вітчизняні вчені як П.Т. Саблук, М.Я. Дем'яненко, В.М. Алексійчук, С.А. Буковинський, О.Д. Василик, І.М. Брюховецький, А.І. Даниленко, В.К. Збарський, В.М. Заєць, В.В. Зіновчук, П.П. Лайко, І.О. Лютий, В.Я. Мессель-Веселяк, В.П. Рябоконт, С.С. Осадець, Г.М. Підлісецький, А.М. Поддєрьогін, Д.В. Полозенко, В.М. Федосов, С.І. Юрій, М. Лишанський, В.Г. Андрійчук, І.Г. Кириленко, В. Ткаченко, І. Чапко, В. Міщенко, В. Паламарчук та інші.

Проте залишається ще багато не вирішених аспектів взаємодії банків і підприємств АПК, які необхідно дослідити.

Метою статті є висвітлення теоретичних, методологічних положень та практичних рекомендацій з мінімізації ризику кредитування сільськогосподарських підприємств та удосконалення процесу надання кредиту підприємствам АПК за допомогою компенсації банківських втрат на формування резервів, що досягається при самострахуванні клієнтами або третіми особами.

Інформаційна база досліджень включає законодавчі документи, рекомендації НБУ, рішення законодавчих та виконавчих органів державної влади, методики оцінки кредитоспроможності та фінансового стану комерційних банків, праці вчених-економістів, інструктивно-методичні, нормативні та інші матеріали, статистичні дані, власні спостереження, аналітичні матеріали державних статистичних служб.

Для правильного розуміння питання і перспектив його використання насамперед проаналізуємо такі основні проблеми сучасного кредитування банками підприємств АПК: стан кредитування комерційними банками сільськогосподарського виробництва; потреба аграрних підприємств у фінансуванні; ціна кредиту, тенденція її зміни, особливості її формування для галузі; причини відмови банків сільгоспідприємствам у наданні кредиту; причини неможливості для аграрних підприємств отримати вигідний кредит; причини неповернення отриманих кредитів сільськогосподарськими підприємствами.

Від ризику кредитування підприємств агропромислового виробництва банками залежить рішення банку про видачу кредиту, а також ціна цього кредиту. Нині банківські кредити в сільськогосподарське виробництво — це лише ініціатива стабільних банків, які здатні нести великі ризики (або навіть втрати) неповернення кредиту аграріями.

Статистика свідчить, що у розвинутих країнах близько 70 % обігових коштів на розвиток сільськогосподарського сектору формується за рахунок банківського кредитування, в Україні ж ця частка становить лише 20 % [5].

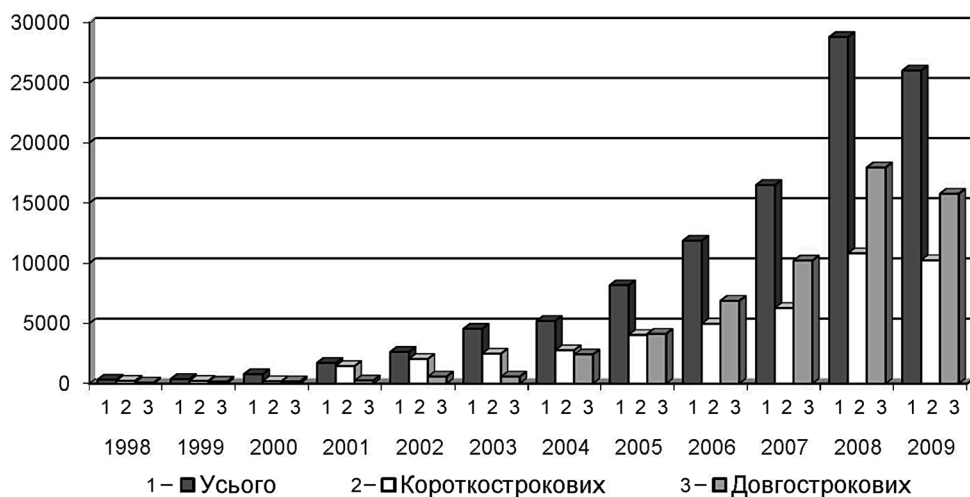

Рис. 1. Динаміка обсягів залучення кредитів у сільське господарство України [1;4]

За останніми даними – потреба аграріїв у кредитах становить 7,2 млрд грн.. Про це УНІАН у травні 2011 р. повідомили у Міністерстві аграрної політики та продовольства України, інформуючи про стан проведення весняно-польових робіт і їх матеріально-технічне забезпечення.

У Міністерстві аграрної політики та продовольства України зазначають, що фактично одержано 4,5 млрд грн кредитів, з них 3,6 млрд грн – банківські кредити і 923 млн грн – товарні кредити. Згідно з повідомленням, на 1 га ріллі залучено 164 грн кредитів. Процентні ставки 13,4–25 %. Зазначається також, що рівень прострочених кредитів становить 12,9 % [10].

Проілюструємо стан кредитування сфери аграрного виробництва в Україні у минулі роки (рис. 1).

Як бачимо з графіка, починаючи з 1998 року і по 2000 рік кредити в сільське господарство надавались мінімально – менше 100 млн грн по всій Україні. Проте з 2000 р. аграрії почали більше звертатись до фінансово-кредитних установ за коштами. Ця тенденція набула 94–кратного розвитку у період з 2000 по 2008 рік (від 190 до 17861 млн грн). Однак це зумовлено так званим відшкодування витрат, які

пов'язані зі оплатою відсотків за користування кредитами банків [4].

За дослідженнями І.П. Борейка кількісний вираз процесу кредитування агропромислового виробництва України має вигляд, представлений на рис. 2.

Із наданих підприємствам АПК позик у 2008 році 65,7 % становили пільгові кредити на суму 11,8 млрд грн, з яких 6,1 млрд грн були короткостроковими позиками, 4,1 млрд грн – середньостроковими позиками і 1,6 млрд грн – довгостроковими позиками [2].

За іншими джерелами – у 2008 р. обсяги кредитів у сільське господарство зростали найвищими темпами (135,1) хоча їх частка у структурі банківських кредитів є найменшою (6 %) як і в попередні роки. У 2008 р. сільськогосподарські підприємства отримали кредитів на суму 17,292 млрд грн. Із загального об'єму залучених у 2009 р. кредитів короткострокові становили 8,215 млрд грн, середньострокові – 6,068 млрд грн і довгострокові – 3,009 млрд грн. Про погіршення умов і можливостей залучення кредитних засобів в аграрний сектор свідчить скорочення в 2009 р. на 44 % – до 6,37 млрд грн виділених грошових ко-

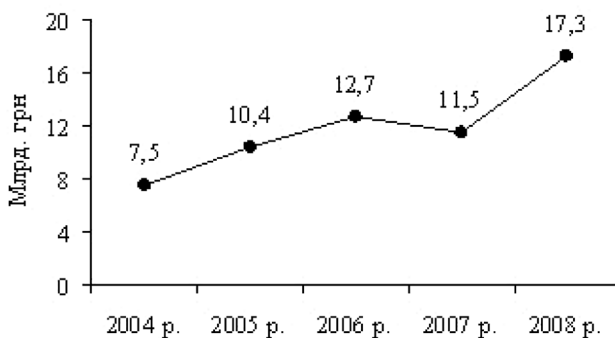

Рис. 2. Динаміка зміни обсягів кредитування підприємств аграрного сектору економіки України, млрд грн

штів на витрати Мінагрополітики з державного бюджету. Відповідно зростає необхідність пошуку учасниками аграрного ринку альтернативних інструментів фінансової підтримки.

З початку 2010 р. і за станом на кінець року сільськогосподарські підприємства залучили 8,9 млрд грн кредитів, що на 53,7 % більше, ніж за відповідний період 2009 р. Банки надали сільськогосподарським підприємствам короткострокових кредитів на суму 6,2 млрд грн, середньострокових — на 1,1 млрд грн, довгострокових — на 1,5 млрд грн. У 2010 р. кредити залучили 2079 підприємств галузі. Станом на 1 лютого 2011 р. у структурі кредитування сільськогосподарських підприємств переважали середньострокові кредити (від 1 до 5 років) — 36018 млн грн. Довгострокові кредити (більше 5 років) становили лише 3998 млн грн, і 23641 млн грн — кредити на строк до 1 року [5].

Інше джерело стверджує, що у розвиток вітчизняного агропромислового виробництва необхідно щорічно інвестувати 20–25 млрд грн. Дані рис. 2 свідчать про збільшення обсягів кредитування аграріїв у 2008 р. в 1,5 раза у порівнянні з 2007 р., та майже в 2,5 раза — з 2004 р., проте це майже в півтора раза менше потреби аграріїв у кредитних ресурсах.

У 2008 р. підприємства агропромислового виробництва країни залучили 17,3 млрд грн кредитних коштів, що на 9,8 млрд грн більше, ніж у 2004 р., з яких 8,2 млрд грн становили короткострокові кредити, 6,1 млрд грн — середньострокові кредити та 3,0 млрд грн — довгострокові. Отже, частка короткострокових кредитів у загальній сумі наданих позик залишається найвищою — 47,5 %, середньострокових кредитів — 35,1 %. Найнижчу питому вагу у структурі наданих кредитів посідають довгострокові кредити — 17,4 %, що є негативним явищем, оскільки більше 60 % сільськогосподарських підприємств країни мають потребу у залученні позикових коштів на триваліший період часу. Це пояснюється тим, що значна частина короткострокових кредитів, наданих сільськогосподарським підприємствам, використовується на придбання

пально-мастильних матеріалів — 36 %, мінеральних добрив — 19 %, інших оборотних активів — 30 %, а відсутність середньо-, та довгострокового кредитування унеможливує задоволення їхньої потреби у придбанні сучасної техніки, обладнання, інших основних засобів. Практика показує, що лише 5 % загальної суми кредитів, отриманих аграрними підприємствами, призначені для купівлі сільськогосподарської техніки [3].

Для України цілком очевидна необхідність встановлення низьких відсоткових ставок за банківськими кредитами, наданими аграрним підприємствам. Сезонний характер виробництва, тривалий виробничий період зумовлює підвищену потребу в кредитних ресурсах з помірною вартістю [7].

Слід зазначити, що завдяки стабілізації гривні, збільшенню обсягів пільгових позик і підвищенню рівня повернення кредитів, за відповідний період відсоткові ставки по них зменшилися з 15,8 до 14,1 %, у тому числі в національній валюті з 17,4 до 16,2 %, а в іноземній — із 11,7 до 10,8 % (табл.) [4].

Проаналізуємо існуючі ціни на кредити для аграрних підприємств в Україні. Як бачимо, надання кредитів банками у сільське господарство з 2005 по 2008 роки визначалося постійним стабільним спаданням процентної ставки за кредитами, наданими у гривні. В іноземній валюті ставки залишались практично незрушними в межах 10,8–11,7 %. У 2009 р. ситуація змінилась за рахунок коливання курсу національної валюти і нестабільності економіки. Наслідком стало підвищення винагороди за кредит наданий аграріям до 23,5 % річних у гривні. При цьому кредити у іноземній валюті знизились в ціні, оскільки банки таким чином прагнули стимулювати рух власних валютних резервів та перетворення їх у активи.

Важливо розуміти мотиви банку при оцінці можливості надання кредиту сільськогосподарському підприємству щодо врахування вигідності такої операції. Банки, професійно виконуючи функції фінансового посередника, зобов'язані кожен кредитний ризик правильно оцінювати, міні-

Таблиця

Відсоткові ставки за кредитами, наданими комерційними банками для сільського господарства України (середньозважена річна ставка, %, на жовтень кожного року)

Період	Середній відсоток	У тому числі	
		в національній валюті	в іноземній валюті
2005	15,8	17,4	11,7
2006	15,1	16,8	10,8
2007	14,6	16,4	10,8
2008	14,1	16,2	10,8
2009	18,5	23,5	7,9

Джерело [4].

мізувати, страхувати (як власними силами, так і в страхових компаніях).

Страховання ризиків як фінансових ризиків за рахунок витрат банку зменшить дохідність банку нижче межі допустимої маржі, і як наслідок — підняття банком відсоткових ставок (або зростання розміру одноразової комісії при видачі кредиту).

За користування кредитними коштами в національній валюті банк отримує відсоткові ставки не менше 14 % річних, а крім того, при видачі кредиту одноразову комісію в розмірі 1–3 % від суми кредиту. Страховання фінансового ризику проводиться за ставкою в межах 0,55–2 %. Проста арифметика свідчить про достатній рівень отриманих доходів. Практично ж при здійсненні кредитних операцій в переважній більшості випадків банк отримує не більше 2,5 % річних (так звана маржа між вартістю залучених і розміщених грошових ресурсів). Тобто, страхування фінансового ризику у розмірі 2 % (страхова компанія у випадку страхування кредитної операції, забезпеченням якої виступає, наприклад, складська довідка, запросить найвищий тариф) ставить під сумнів економічний зміст для банку проведення такої операції.

Крім того, в комерційних банків України є затверджена і діюча методика оцінки позичальника. Згідно даних переважної більшості методик, позичальник, в доходах якого відслідковується чітка залежність від сезону та погодно-кліматичних умов не може бути оцінений вище категорії «субстандартний». Ця категорія кредитної операції (згідно вимог Національного банку України «Постанова Правління Національного банку України від 6.07.2000 р. № 279 зареєстрована в Міністерстві юстиції України 3.08.2000 р. за № 474/4695») вимагає обов'язкового резервування коштів (за рахунок витрат банку) в обсягу 20 % від суми кредитної операції. Що знову ставить питання про доцільність кредитування такої категорії позичальника, враховуючи наведені вище ризики.

Вагомим питанням при кредитуванні аграрних підприємств є сезонність їхніх доходів, що тягне за собою ймовірність протермінування сплати нарахованих відсотків. Згідно вимог Національного банку України «Про затвердження Правил бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України» від 18.06.2003 р. № 255 при протермінуванні сплати відсотків більше ніж на 8 банківських днів категорія даної кредитної операції понижається на рівень (з «субстандартної» стає «сумнівною»), що тягне за собою резервування за рахунок витрат банку 50 % від обсягу кредитної операції. Звідси й економічний зміст проведення кредитної операції.

Ще один момент, який досить серйозно розглядається банками до моменту кредитування, а саме: реалізація заставного майна.

Стягнення на заставне майно в порядку виконавчого напису допускається для задоволення вимог позовника-заставодержателя. У випадку, коли надходжень, отриманих від реалізації заставного майна, недостатньо для задоволення вимог позовника-заставодержателя, на основі якого виставлено стягнення на заставне майно, виконавчий документ повертається позовнику. Після арешту та вилучення майна боржника підлягає оцінці держвиконавцем (якщо вартість майна не перевищує 1700,00 грн) або незалежним експертом. Реалізація арештованого майна проводиться спеціалізованими організаціями, які залучаються на тендерній основі, шляхом його продажі на публічних торгах чи аукціонах. Якщо передане торговим організаціям майно не буде продано протягом двох місяців, воно підлягає переоцінці. Якщо його не продадуть і після цього, держвиконавець пропонує позовнику залишити непродане майно за собою. В іншому випадку виконавчий документ буде повернено позовнику без виконання [11].

Оцінивши міру самострахування банків при наданні кредитів у сільське господарство, ми бачимо, що кредитна операція, пов'язана з сільськогосподарським підприємством через сезонні ризики та з ними пов'язані ризики неповернення кредиту — автоматично відноситься банком до категорії «субстандартна». Це вимагає від банку створення резерву для покриття можливих втрат від даної кредитної операції у розмірі — 20 %. Також кредити аграріям у більшості випадків потребують протермінування, що через 8 днів після закінчення строку дії договору переведе кредитну операцію у категорію «сумнівна» і цей факт відповідно до вимог НБУ змушує банк створити резерв у розмірі 50 % від суми кредиту. Безумовно, що ніякий процент по кредиту не покриє такі великі ризики. І на додачу застава, яка надається часто не є достатньо ліквідною і в багатьох випадках банк змушений залишати об'єкти застави у себе без реалізації, що тягне за собою додаткові витрати на утримання, захист, майбутні спроби реалізації та ін.

Реально оцінивши можливість повернення кредиту і ризики, які доводиться оплачувати зі своєї «кишені» банки справедливо відмовляють сільськогосподарським підприємствам у наданні кредитів.

Для полегшення процесу надання кредиту банками сільськогосподарським товаровиробникам і мінімізації ризиків, які в умовах аграрного виробництва компенсувати дуже проблематично, необхідно розробити фінансові важелі, що будуть працювати незалежно від специфіки сільськогосподарського виробництва.

Пропонується ввести поняття «компенсація кредитного ризику банку», що забезпечується шляхом створення резерву позичальником-сільськогосподарським підприємством (на додаток до внутрішніх резервів банку), використовуючи стандартну систему розрахунків (рекомендовану НБУ) для обчислення резерву під кредитні ризики. Цей резерв має створюватись на початку дії кредитної угоди — внесенням суми резерву сільськогосподарським підприємством на депозитний рахунок банку у розмірі 20 % від суми кредиту.

Сума, внесена на депозитний рахунок має належати її вкладнику (сільгоспідприємству-позичальнику) і бути в заставі, як гарантія оплати кредиту банку, що має бути документально затверджено.

Також пропонується застосовувати договори поруки із зобов'язанням поручителя поповнювати депозит-резерв, прикріплений до даної кредитної операції, певними сумами, величина яких відповідає вимогам НБУ до формування резервів під можливі кредитні ризики. Пропонується вносити такі суми: 20 % — при відкритті кредитного рахунка; при простроченні виплати по кредиту строком 8 днів, протягом 10 днів — 50 % від суми боргу на зовнішній резервний (депозитний) рахунок. Перше поповнення — автоматичне і пов'язане із специфікою кредитування сільськогосподарської галузі. Друге — має відбуватися при погіршенні обслуговування боргу або при погіршенні фінансового стану клієнта-позичальника.

Такий спосіб перестраховування кредитного ризику за рахунок позичальника (особливо сільськогосподарського підприємства) дає змогу:

по-перше, набагато легше отримати кредит сільгоспідприємствам. Банк несе менший ризик, що впливає на можливість позитивного рішення у випадку запиту про надання кредиту;

по-друге, кошти на депозитному рахунку разом з відсотками можуть повернутися позичальнику, якщо він розрахувався по кредиту повністю і банк заклав кредитну справу.

по-третьє, кошти на депозиті можуть бути використані для погашення частини боргу, що полегшить тягар фінансової відповідальності позичальника перед кредитором;

по-четверте, задаток, який нині в практиці майже не використовується при кредитуванні сільськогосподарства, і який буде запропонований банками, як обов'язковий гарантійний захід, буде дисциплінуючим фактором для сільгоспідприємства-позичальника, особливо у випадку залучення поручителя;

по-п'яте, банк отримує додаткові вільні кошти замість «заморожених» у резерві власних коштів, які

він зможе використовувати для звичайної діяльності і отримання прибутку;

по-шосте, поручителі, які з недовірою ставляться до сільськогосподарських підприємств, знаючи про постійний контроль над погіршенням категорії кредитної операції і про те, що їм банк про це буде повідомляти; а також про те, що гроші, які вони заклали за позичальника у вигляді депозиту, повернуться їм з відсотками у випадку погашення кредиту позичальником, разом з комісійними за послугу поруки, рішучіше віднесуться до вкладання коштів у такі активи.

Висновок. Використання методу страхування кредитного ризику за рахунок позичальника (або поручителя), згоди банків кредитувати сільськогосподарські підприємства і легшого обслуговування кредитного ризику принесе користь всій аграрній сфері економіки України.

Використані джерела

1. Бюлетень НБУ. — 2006; 2007; 2008; 2009. — № 10; № 12.
2. *Борейко І.П.* Кредитування сільськогосподарських підприємств як ефективне джерело інвестиційної діяльності / І. П. Борейко // Економіка АПК. — 2009. — № 1. — С. 89—97.
3. Про стан кредитування підприємств АПК за 2008 рік: виступ голови НБУ / Економічна правда. — 25.02.2009 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.epravda.com.ua.
4. *Олійник О.О.* Довгострокове банківське кредитування сільськогосподарських підприємств України: стан та перспективи розвитку / О. О. Олійник, О. В. Поворознюк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnu/2010_154_3/10000.pdf.
5. *Зінченко Т.В.* Оцінка рівня фінансово-кредитних відносин сільськогосподарських підприємств в умовах ринку. Сумський національний аграрний університет. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2011/Economics/12_86795.doc.htm
6. *Колотуха С.М.* Кредитування сільськогосподарських підприємств як ефективне джерело інвестиційної діяльності / С. М. Колотуха, І. П. Борейко // Економіка АПК. — 2009. — № 1. — С. 89—97.
7. *Олійник О.О.* Довгострокове банківське кредитування аграрних підприємств: проблеми розвитку / О. О. Олійник // Науковий вісник НАУ. — 2001. — № 44. — С. 72—74.
8. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua>.
9. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. Потреба аграріїв у кредитах — 7,2 млрд грн.. Останні новини. — 2011. — (0.5.08.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.unian.net/ukr/news/news-434672.html>.
11. Управління фінансами та кредитними ризиками в зерновому секторі України. Андрій Галяс та ін. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.cugp.com.ua/downloads/file/32—upravlinnja-finansamy-ta-kredytnymy-ryzykamy-v-zernovomu-sektori.html>.

ПОДАТКИ ТА ЇХ СУТНІСТЬ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ УМОВ

Розглянуто механізм виникнення та ствердження податків, визначено їх сутність і основні форми функціонування, а також прямого оподаткування в аграрному секторі економіки.

Система оподаткування у сільському господарстві, механізм справляння обов'язкових платежів, що сплачуються сільгоспвиробниками державі, повинні будуватись з урахуванням специфічних особливостей галузі і підходів до оподаткування. Це зумовлює необхідність розглядати оподаткування в галузі як виокремлену підсистему загальнодержавної системи оподаткування. Цю проблему досліджували вітчизняні вчені В.П. Синчак, Л.В. Синявська, Є.А. Опря, Ф.О. Ярошенко та ін. Проте це питання була поверхово розкрито у роботах сучасників і саме тому виникла об'єктивна необхідність додаткового детального розгляду даної теми.

В умовах ринкової економіки податки виступають складовою економічної життєдіяльності держави та окремих суб'єктів господарювання. *Метою статті* є дослідження і висвітлення сутності податків, етапів формування та особливостей оподаткування в сільському господарстві.

Податки характеризуються як фінансова категорія. Вони опосередковують відносини між різними формами власності і здійснюють рух вартості між правовласниками. На відміну від фінансів, податкові відносини мають односторонній характер — надходження коштів від платників до держави.

За економічним змістом податки виражають фінансові відносини між державою і платниками податків. Їх основне призначення — створення фонду грошових коштів для фінансового забезпечення виконання державою своїх функцій. Вони, з одного боку, забезпечують фінансову базу держави й виступають головним знаряддям реалізації її економічної політики, а з іншого, виступають як «податковий тягар платника», втрати його добробуту, зумовлені зниженням доходів, спричиненого їх оподаткуванням. Складові, що виражають суперечливість оподаткування, формують фінансово-економічні відносини між державою, суб'єктами підприємництва та громадянами. Основне протиріччя податкових систем полягає у невизначеності потреб в податкових надходженнях та можливостей їхнього отримання.

Історично податки є найдавнішою формою фінансових відносин. Податкова система бере свій початок з 6 ст. до н.е. (594 рік до н.е. реформи Солона в Афінах) [8, с. 69]. Проте в ті часи не було постійних фіксованих внесків у державну казну. Надходження до держави (королю) мали форму воєнної здобичі, контрибуції та конфіскації, данини, підношень і дарунків.

На території західної Європи першим постійним податком, обов'язковим платежем була церковна десятина. З розвитком суспільства та поділом його на соціальні групи за ознакою майнового стану та появою держави здійснювався процес становлення та розвитку податкових систем.

Сутність, функції та роль податків визначається завданнями держави на конкретному етапі свого розвитку. Податки опосередковують відносини, що складаються між різними формами власності і передбачають рух вартості між ними. Платниками податків є суб'єкти податкових правовідносин, на які покладено комплекс податкових обов'язків і прав передбачених законодавством.

В умовах становлення державності в Україні податки, що справляються в державний бюджет мають важливе значення не тільки для виконання державою своїх функцій, але для розвитку національної економіки та соціальної сфери. Отже податки — це суспільно-об'єктивне явище, що базується на дотриманні певних принципів і вимог. Вони знаходиться в тісному взаємозв'язку з розвитком культури, виникненням нових потреб, що не обмежуються індивідуальним споживанням, тобто розширенням суспільних потреб і збільшенням державних витрат, займають важливе місце у формуванні централізованих грошових фондів держави [7, с. 73].

Проблема податків у світовій економічній практиці є складною та суперечливою, тому не випадково в економічній літературі здавна існували й нині існують різні погляди на визначення сутності податків. Це пояснюється також складністю економічних відносин, що виникли з приводу оподаткування на різних історичних етапах.

Проблеми оподаткування ніколи не досліджуються окремо від умов і обставин широкого соціального плану, оскільки вони стосуються всіх соціально-економічних сфер життя суспільства.

У сфері суспільно-державних відносин важливим фактором є поведінка людей стосовно оподаткування. Вона (відносно до платників податків) може здійснюватись свідомо, як громадянський обов'язок, що залежить від рівня етики, моралі та культури, або примусово, відповідно до фіскальної дисципліни, іноді під загрозою досить жорстких засобів покарання.

Вся попередня науково-фінансова думка упродовж багатьох століть була спрямована, з одного боку, на переконання населення в необхідності платити податки, а з іншого боку, на розвиток засад демократично-правової державності, що гарантувала б права людини.

Фундаментальне наукове обґрунтування теорії оподаткування викладено у працях видатного англійського економіста Вільяма Петті (1623–1687 рр.), відомого як «батько політичної економії» і автор «Теорії трудової вартості». У своєму «Трактаті про податки і збори» (1662 р.) він обґрунтовує доцільність сплати податків, при цьому не тільки у грошовій, а й у натуральній формі, стверджує, що «сплата податків настільки ж необхідна, як і їжа», розглядає причини, що викликають незадоволення громадян системою податків, під кутом зору індивідуалістичних інтересів (в інтересах платників) висвітлює наслідки непомірного податкового тиску на платника податків [5, с. 27].

Із його положення «Трактату про податки і збори» витікає наступне: людей дратує податок, вищий, ніж у сусідів, тому податкові ставки повинні бути пропорційними; платників дратує нераціональне витрачання зібраних із них податків; небажання платити податки виникає у вульгарних умах, але суворі заходи проти неплатників посилюють масове невдоволення; кількість податків і вартість їх справляння мають бути мінімальними, а облік платників та оцінка об'єктів оподаткування виконані точно; надлишок грошової маси, що знаходиться в обігу, корисно скорочувати шляхом оподаткування; податкові надходження, витрачені державою на закупку вітчизняних товарів, не завдають шкоди населенню; надмірні податки спричиняють злидні, що деморалізує населення та сприяє порушенню правопорядку; збір податків має бути легким, швидким і безболісним для платників.

У наукове обґрунтування теорії податків найбільший вклад вніс видатний класик англійської філософської і фінансової науки Адам Сміт (1723–1790). Розглядаючи проблему оподаткування він зробив висновок, що податки для того, хто їх виплачує, — не рабство, а свобода. У фундаментальній праці «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776 р.) він обґрунтовує основні положення опо-

даткування. Автор підкреслював, що громадяни повинні брати участь в утриманні держави відповідно до доходу, яким вони користуються під її захистом. Він сформулював чотири основоположних принципи оподаткування: рівності (справедливості); визначеності; зручності та дешевизни. Ці основні принципи, сформульовані багато років тому, актуальні й сьогодні.

Джон Стюарт Мілль (1806–1873 рр.), представник англійської класичної школи, продовжував вчення А. Сміта. У своїй книзі «Основи політичної економії» він сформулював загальноновизначені положення системи оподаткування і запропонував принципи, зміст яких можна узагальнити так: рівність податків за ознакою рівновеликих тягарів, тобто критерієм, що допускає оподаткування за прогресивною шкалою; не оподатковувати мінімальні доходи, рівень яких достатній для придбання предметів першої необхідності; не оподатковувати суми заощаджень та інвестицій; доцільно оподатковувати не пропорційно вартості власність платника, а відповідно до коштів, призначених для витрат на споживання; шкоду національному капіталу завдає не стільки податкова система сама по собі, скільки надмірний сумарний тягар податків; жодну податкову систему неможливо обмежити лише податками на доходи, не зачіпаючи капіталу; податкові надходження, витрачені на обслуговування державного боргу, залишаються капіталом, що перейшов від платників податків у розпорядження власників капіталу [4, с. 152].

Заслуговує на увагу запропонований Д.С. Міллем принцип не оподаткування мінімальних доходів, достатніх для придбання лише предметів першої необхідності, питання про порівняльні властивості податків і позик, як засобів фінансування державних видатків, початок податкової полеміки навколо дилеми «податки — позики».

Відповідно до закону зниження граничної корисності доходу щодо його зростання для вирівнювання відносного податкового тягаря Д. Мілль обґрунтував прогресивне оподаткування доходів, але теоретично виправдану прогресію він вважав небажаною з міркувань дестимулювання господарської діяльності.

Видатний російський вчений М.І. Тургенєв, досліджуючи призначення податків у своїй праці «Опыт теории налогов» (1818 р.) зазначав, що «налоги — суть средства к достижению цели общества или государства, то есть той цели, которую люди себе предполагают при соединении своем в обществе, или при становлении государств. На сем основывается и право правительства требовать податей от народа [7, с. 176]. Застерігаючи від податкового тиску, він писав, що кожен податок є злом, бо він позбавляє платника частини його власності. Тому уряд пови-

нен брати податків лише стільки, скільки необхідно для задоволення реальних потреб держави, а не стільки, скільки народ може дати.

Характеризуючи основні положення оподаткування, сформульовані А. Смітом, він обґрунтовує загальне правило: податок завжди повинен справлятися з доходу, а точніше — з чистого доходу, а не з самого капіталу. Це необхідно для того, щоб джерела державних доходів не вичерпувалися. Хоча можливі й винятки з цього загального правила оподаткування, які пов'язані в основному з надзвичайними ситуаціями, що потребують пожертви від платників податків на загальну користь. Таким чином на прикладі Росії М.І. Тургенев систематизував теорію податків відповідно до буржуазно-демократичних поглядів.

Подальші дослідження проблеми податків і системи оподаткування базуються на зазначених наукових положеннях класиків економічної й фінансової науки. Водночас існують різні погляди на сутність податків як економічну категорію, що зумовлюється різними підходами дослідників до вивчення окремих питань. Так, на думку багатьох дослідників, податки розглядаються як безеквівалентний платіж. Платник, сплативши його, не отримує за це від держави благ або інших цінностей. З цим навряд чи можна погодитись. Однією з особливостей податків, що відрізняє їх від інших форм фінансових відносин є примусовий характер їх стягнення [1, с. 36]. Значення податків ширше ніж просто передача певної суми державі. В природі цього явища лежать людські відносини. Податки є основним джерелом формування фінансових ресурсів, важелем регулювання як економічного, так і соціального розвитку країни та зменшення протиріч між фіскальною потребою дії податків і можливістю їх сприяння.

Доцільно згадати визначення вітчизняного фінансиста О.Д. Василика, який називає податки термометром для господарського механізму і якщо температура висока (а таким показником може бути частка податків у доходах населення), то загибель організму неминуча. Між людськими і економічними організаціями одна спільність: нормальна температура — однакова [2, с. 63].

Отже громадяни, підприємства та організації зобов'язані, як і в будь-якій державі, віддавати частину своїх доходів на загальнодержавні потреби у бюджет у вигляді платежів. Справляння їх соціально виправдано, тому що вони використовуються для задоволення потреб і захисту інтересів самих платників.

Вітчизняні дослідники у своїх наукових викладах і практичних пропозиціях, щодо удосконалення податкової системи України, враховуючи умови і

стан розвитку економіки країни, спираються на висновок світової наукової думки, сформованої протягом століть. З цього приводу М.Я. Дем'яненко наголошує, що при формуванні податкової системи України «загальні принципи побудови системи оподаткування обрано правильно, оскільки їх відпрацьовано в багатьох країнах і протягом століть. Ці принципи (обов'язковість податків, економічна доцільність, соціальна справедливість, поєднання інтересів держави, регіонів, підприємств і громадян) закріплено законодавчо» [3, с. 45].

Податки виступають як інструмент, за допомогою якого держава вирішує основну функцію — фіскальну. розвитком суспільних відносин і зміцнення ролі держави в економічних процесах, поряд з фіскальною функцією податки стали виконувати й регулюючу функцію. За допомогою податків держава створює сприятливі умови для розвитку окремих галузей та окремих суб'єктів підприємництва; одержані надходження через податки спрямовує на модернізацію соціальної сфери та реалізацію інфраструктурних програм; здатна підвищити рівень заробітної плати працівників державної сфери та стипендії. В окремих випадках податки можуть бути інструментом тиску на суб'єктів господарювання з метою досягнення бажаних державою наслідків, переродусім у сфері тіньової економіки.

Існує значна кількість різноманітних податків. Кожен з них має свої специфічні особливості та функціональне призначення і посідає певне місце в податковій системі. Всі вони пов'язані між собою, одночасно доповнюють один одного і разом становлять основу системи оподаткування. З огляду на це, фінансова наука поділила податки на групи. Необхідність такої класифікації зумовлена потребою відповідних умов і заходів для їх реалізації.

Проблема класифікації податків розв'язувалася одночасно з розробкою теоретичних засад оподаткування. При визначенні критеріїв поділу існують різні підходи, проте основу класифікації податків на прямі й непрямі становить дохідність і перекладність.

Прямі податки встановлюються щодо конкретного платника податку і об'єкта оподаткування — доходу або майна юридичних і фізичних осіб. Непрямі податки закладаються в ціну товарів і послуг. Вони не спрямовані на конкретного платника, не залежать прямо від його доходів, а залежать від рівня споживання.

Отже, за характером їх дії або формою оподаткування всі податки поділяються на прямі і непрямі. За економічним змістом об'єктів оподаткування — податки на доходи, споживання і майно. За джерелами сплати податки поділяються на такі, що спла-

чуються з прибутку (доходів) і витрат виробництва, джерелами сплати яких є надбавка до ціни (акциз). За рівнем встановлення податки поділяються на загальнодержавні і місцеві, залежно від органу, що їх встановлює і розпоряджається ними. В цілому ж всі вони, незалежно від перелічених ознак, входять в податкову систему [6, с. 593]. Поряд з різновидом податків, податкова система як елементи системи оподаткування включає суб'єктів оподаткування, об'єкт оподаткування, базу оподаткування, одиницю оподаткування й податкову ставку.

Оскільки податкова система є складовою фінансової системи, то податкова політика є невід'ємним елементом фінансової політики — однієї з головних складових економічної політики кожної держави.

Податкова політика являє собою діяльність держави у сфері встановлення, стягнення і використання податків. У ході формування податкової політики, виходячи з певних принципів, що відображають їх призначення, держава має враховувати політичні, економічні, стратегічні засади конкретного історичного етапу розвитку.

В аграрному секторі основою формування податкових відносин сільськогосподарських підприємств з бюджетом є податкова політика, яка охоплює діяльність держави з встановлення видів податків, формування і застосування затверджених на законодавчому рівні економічних інструментів і відповідних рішень щодо надходження платежів до бюджету, врахування змін чинно податкової системи, визначення термінів та механізмів сплати і зарахування до бюджетів.

Податкова політика України з моменту набуття нею незалежності характеризується крайньою нестабільністю. За ці роки було прийнято три редакції закону про систему оподаткування, тричі змінювався порядок стягнення податків на додану вартість та на прибуток підприємств з метою вдосконалення механізму оподаткування для посилення фінансової ефективності та підвищення впливу податків на соціально-економічний розвиток країни. Для вдосконалення та систематизації оподаткування в Україні прийнято Податковий кодекс, який охопив всі основні питання, проте ряд його позицій також потребують уточнення.

Зміни в податковому законодавстві поки що не дали дієвих результатів, оскільки проведені реформи змінили в основному форму, а не сутність податкових відносин.

Висновки: Податок являє собою форму відчуження частини доходу (новоствореної вартості) суб'єктів господарювання, який сплачується ними у відповідності до законодавства держави для фінансування видатків, пов'язаних з виконанням на-

лежних їй функцій. Як фінансова категорія, податки виступають у формі відносин перерозподілу і сплачуються на засадах обов'язковості, індивідуальності, безвідплатності, безповоротності. З розвитком суспільства змінювались лише форми податків, а їх економічна сутність щодо вилучення частини власності фізичних та юридичних осіб на користь держави залишилась. Загальна тенденція у взаємовідносинах між державою і платниками податку повинна бути спрямована не лише на виконання фінансової функції й на суттєве скорочення податкового тиску, зменшення межі між потребами держави і можливостями платників податків.

Визначено, що податки, з моменту їх появи тривалий час виконували основну функцію — фінансову і були єдиним джерелом наповнення казни держави. З розвитком суспільних відносин і зміцненням ролі держави в економічних процесах, поряд з фінансовою функцією податки стали виконувати і регулюючу функцію.

Прямі податки виступають у виді реальних та особових і встановлюються конкретному платнику податку, а їх розмір залежить від обсягів новоствореної вартості (прибутку). Пряме оподаткування є більш справедливим, оскільки залежить від рівня дохідності платника податків і відповідає вимогам класичного принципу справедливості (рівності) у оподаткуванні.

Система оподаткування у сільському господарстві, механізм справляння обов'язкових платежів, що сплачуються сільгоспвиробниками державі, повинні будуватись з урахуванням специфічних особливостей галузі і підходів до оподаткування сільгоспвиробників. Це зумовлює необхідність розглядати оподаткування в галузі як виокремлену підсистему загальнодержавної системи оподаткування.

Використані джерела

1. Андрущенко В.Л. Економічні та позаекономічні аспекти оподаткування / В. Л. Андрущенко, Ю. І. Ляшенко // Фінанси України. — 2005. — № 1. — С. 36—43.
2. Василик О.Д. Податкова система України: навч. посіб. / Василик О. Д. — К.: Поліграф книга, 2004. — 478 с.
3. Дем'яненко М. Основи податкових відносин в АПК / М. Дем'яненко. — К.: ІАЕ УААН, 1999. — 71 с.
4. Милль Дж. С. Основы политической экономии / С. Дж. Милль: пер. с англ. — М.: Прогресс, 1981. — Т. 3. — С. 156—182.
5. Петти В. Избранные работы. Трактат о налогах и сборах / В. Петти: пер. с англ. — М.: Ось — 89, 1997. — С. 27—32.
6. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Смит А. — М.-Л.: Гос. соц.-экон. изд-во, 1935. — Т. 1. — 475 с.
7. Тургенев Н. Опыт теории налогов / Тургенев Н. — [3-е изд.] — М.: Гос. соц.-экон. изд-во, 1937. — 176 с.
8. Історія оподаткування: навч. посіб. / [Ярошенко Ф. О., Мельник П. В. та ін.]. — Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2004. — 242 с.

ОПЕРАЦІЇ ЗА ДЕПОЗИТНИМИ ВКЛАДАМИ ЯК ОБ'ЄКТ ОБЛІКОВОЇ СИСТЕМИ КРЕДИТНИХ СПІЛОК

Висвітлено особливості обліку розрахунків з членами кредитних спілок за депозитними операціями та запропоновано заходи щодо їх удосконалення.

Загальнодержавна економічна криза, зменшення довіри населення до кредитних спілок, кадрові та структурні зміни, відсутність консолідованості між учасниками ринку, антипідприємство у засобах масової інформації, інші фактори негативно вплинули на фінансовий ринок України в цілому і кредитну кооперацію як його складову.

Звітні дані Держфінпослуг свідчать про зменшення кількості зареєстрованих кредитних спілок у 2010 р. у порівнянні з попередніми роками на 17,3 %. На ринку фінансових послуг України у 2009 р. діяла 821 кредитна спілка, а станом на 30.09.2009 р. — 679, що свідчить про зменшення їх кількості на 145 установ [1].

Погіршення фінансового становища кредитних спілок, зниження показників платоспроможності та ліквідності, невиконання вимог за окремими фінансовими нормативами викликано не тільки зовнішніми, а й внутрішніми причинами. Однією з головних причин є відтік членів спілок на 30 % та пов'язане з цим зменшення обсягів залучених коштів у вигляді депозитних вкладів на 29,7 % [1].

Водночас здійснення кредитними спілками специфічних фінансових операцій, пов'язаних із залученням коштів членів на депозитні рахунки, їх належність до основних пасивних операцій, під час проведення яких установи забезпечують себе необхідними фінансовими ресурсами з одночасним збільшенням зобов'язань, потребує адекватного обліку цих об'єктів із відповідним розкриттям інформації у звітних формах.

Розгляду специфічності обліку операцій за депозитними вкладками членів кредитних спілок присвячено декілька наукових робіт, авторами яких є Левицька та Войцехівський [2–4]. Проте викладений матеріал базується в основному на Методичних рекомендаціях, затверджених Розпо-

рядженням № 171 Держфінпослуг [5]. Критичним зауваженням щодо існуючих недоліків в обліку таких операцій та розробці заходів з його удосконалення приділяється недостатня увага з боку фахівців, що й зумовило актуальність вибору теми дослідження.

Метою статті є висвітлення особливостей обліку депозитних операцій за вкладками членів кредитних спілок та розробка заходів щодо їх удосконалення.

Депозитні вклади належать до одного з основних видів внесків членів спілки, тому відповідають багатьом ознакам, що застосовуються до інших видів внесків. До основних ознак належать: необов'язковість, зворотність і платність депозитних внесків. Проте цей вид внесків має певні ознаки, притаманні тільки їм. За своєю сутністю депозитні внески належать до залучених коштів, бо відповідно до законодавства є власністю членів кредитної спілки, на відміну від членських внесків (вступних, пайових, цільових), а тому їхня економічна природа полягає у створенні зобов'язань спілки перед своїми членами на підставі складеної угоди [6;7]. Тобто вони мають юридично оформлене підґрунтя, яке визначає всі умови їхнього отримання, повернення, змін умов, відповідальності тощо. Визначеною ознакою цих внесків є також їх цільове призначення — вони використовуються виключно на надання позик своїм членам.

Розпорядженням № 171 визначено тільки одну ознаку, за якою розподіляються депозитні внески членів, а отже і пов'язані з ними зобов'язання спілки — це строковість [5]. Відповідно до цієї ознаки виділяють зобов'язання строкові: до 3 місяців; від 3 до 12 місяців і більше 12 місяців; до запитання.

Відповідно до Закону України № 2908 кредитні спілки самостійно формують політику щодо залучення внесків членів на депозитні вклади, що безумовно впливає на вид зобов'язань спілки, а також на їх величину, а тому потребує адекват-

ного відображення у системі бухгалтерського обліку [6].

Держфінпослуг у Методичних рекомендаціях щодо ведення бухгалтерського обліку кредитною спілкою та об'єднаною кредитною спілкою рекомендує для обліку зобов'язань, що виникають під час розрахунків із членами спілки за депозитними операціями короткострокового характеру використовувати синтетичний рахунок 68 «Розрахунки за іншими операціями» [5]. До нього рекомендовано відкривати субрахунок 686 «Розрахунки з членами кредитних спілок за внесками (вкладами) на депозитні рахунки». До цього ж субрахунку для більшої деталізації відкриваються субрахунки третього порядку залежно від строковості внесків. Так, облік зобов'язань за депозитними внесками до запитання здійснюється на субрахунку 686/0, зобов'язання перед членами за депозитними внесками на строк до 3-х місяців обліковуються на субрахунках 686/1, а на строк від 3-х до 12 місяців — на субрахунку 686/2.

Депозитні внески передбачають нарахування процентів, тому в кредитних спілок виникають ще й зобов'язання перед своїми членами за нарахованими процентами. Отже, для обліку поточних зобов'язань за ними по депозитних внескам використовується субрахунок 684 «Розрахунки за нарахованими процентами», до якого відкриті субрахунки третього порядку:

субрахунок 684/1 «Розрахунки за нарахованими процентами на внески (вклади) на депозитні рахунки»;

субрахунок 684/2 «Розрахунки за зобов'язаннями, які залучені від юридичних осіб на платній основі», використовується спілками для обліку зобов'язань за нарахованими процентами на отримані кредити від об'єднаної кредитної спілки, інших спілок, від комерційних банків.

Накопичена протягом звітного періоду в облікових регістрах інформація підлягає відображенню у фінансовій звітності як загального характеру, так і спеціалізованого напрямку. З огляду на це, вважаємо за необхідне зосередити увагу на суттєвій проблемі, яка, на наш погляд, впливає на якість і достовірність звітної інформації. Так, у процесі узагальнення облікових даних і складання основних форм фінансової звітності особливість визначених облікових об'єктів, відокремлених субрахунками, втрачається, адже у звітності, як відомо, відображають загальні суми в цілому за синтетичними рахунками, а не за субрахунками.

Це наочно видно на прикладі розрахунків за депозитними вкладками членів спілок і нарахованими на них процентами. Хоча зобов'язання за цими розрахунками і становлять найбільшу частку від усіх зобов'язань спілки, бо вони пов'язані із проведенням основної діяльності цих установ у сфері надання фінансових послуг, але у формі № 1 «Баланс» вони відображаються не окремими рядками, як основні, а разом з іншими кредитами. З цього приводу бухгалтерський баланс як основна форма звітності не надає вичерпного уявлення про стан найголовніших зобов'язань кредитної спілки — перед своїми членами-клієнтами, що викликає нерозуміння щодо відображених у ньому показників.

Проте залишається на теоретичному рівні незрозумілим — як можна основні джерела залучення грошових коштів установи не виділяти в окрему групу, а, навпаки, включати до інших, які мають непостійний характер і до основної діяльності з надання фінансових послуг не належать, тому й не повинні обліковуватися на синтетичних рахунках, призначення яких полягає у відображенні інформації про розрахунки за іншими операціями. Словосполучення «інші операції» передбачає, що такі операції не є для суб'єкта господарювання основною діяльністю, а тому виділені окремо. З цього випливає, що розрахунки з фізичними та юридичними особами за такими операціями вважаються другорядними, тобто неосновними. Отже, загальною ознакою групування за економічною однорідністю як розглянутих статей балансу, так і синтетичних рахунків, що їх формують, є другорядність щодо основної діяльності. Однак ця ознака не може жодним чином стосуватися розрахунків із членами за депозитними вкладками та нарахованими на них процентами, бо вони відбуваються постійно при здійсненні одного з виду статутної діяльності — залучення на договірних умовах внесків на депозитні рахунки і відносяться до пасивних операцій фінансових установ.

Вважаємо, що головну причину недоліків, які існують в обліку пасивних операцій, охоплених дослідженням, потрібно пов'язувати здебільшого з таким визначальним фактом, як специфічність діяльності кредитних спілок, що недостатньо врахована при розробці основних нормативних документів з бухгалтерського обліку.

Кредитні спілки є фінансовими установами, які діють у сфері надання фінансових послуг як посередники, але, разом з тим, повинні вести облік і

складати основну фінансову звітність за вимогами, що встановлені до суб'єктів господарювання, які не займаються такою діяльністю. Одні й ті ж рахунки, але у різних господарських суб'єктів — фінансових і нефінансових, використовуються для обліку різних за своєю економічною сутністю об'єктів.

Чинним Планом рахунків підприємств, організацій, установ, уведеним з метою уніфікації облікових систем у різних галузях економіки, передбачено формування однакових облікових показників за представленим переліком рахунків незалежно від сфери діяльності з метою досягнення їх порівняння та проведення економічних планових і стратегічних розрахунків у масштабах країни. Така невідповідність між назвою синтетичних рахунків, їх призначенням та обліковими об'єктами, інформація про які повинна на них відображатися, стосується і розрахунків із членами спілок за внесками (вкладами) на депозитні рахунки.

Отже, специфічність окремих облікових об'єктів безумовно вимагає адекватного відображення інформації про них у фінансовій звітності кредитних спілок для кращого розуміння основних показників і ефективного їх використання насамперед у управлінні діяльністю спілки. Це, у свою чергу, потребує достатньо досконалого вивчення їхньої економічної сутності для усунення протиріч, які виникають у спілок у процесі складання звітних форм.

Таким чином, логіка дослідження диктує внесення уточнення як до Плану рахунків, так і до форми № 1 «Баланс» для їх удосконалення з приводу розкриття інформації стосовно розглянутих вище розрахунків і пов'язаних з ними зобов'язань адекватно їхньому значенню в діяльності кредитних спілок. З цією метою у четвертому розділі «Поточні зобов'язання» за рядком 530 необхідно уточнити назву статті — «Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги щодо основної діяльності», де кредитні спілки будуть відображати стан зобов'язань за отриманими внесками на депозитні рахунки та нарахованими на них процентами, які виникають у ході проведення спілками основної статутної діяльності з надання фінансових послуг, а вже за рядком 610, стаття «Інші поточні зобов'язання», узагальнюватиметься інформація про інші поточні зобов'язання.

Такі зміни у балансі дадуть можливість користувачам відстежувати стан основних зобов'язань

кредитної спілки — за короткостроковими депозитними вкладками членів, адже вони є джерелами залучених коштів. Ці зміни торкнуться не тільки спілок, а й інших спеціалізованих небанківських посередників (ломбардів, недержавних пенсійних фондів, страхових компаній, інших фінансових інститутів), які у своїй практиці використовують операції із залучення коштів для ведення своєї основної діяльності і за ними виникають відповідні зобов'язання цих установ, на які у багатьох випадках нараховуються проценти.

Таким чином, внесені зміни до форми № 1 «Баланс» з дотриманням принципу суттєвості будуть відображати основні специфічні показники, які формуються у процесі проведення операцій з надання фінансових послуг спеціалізованими небанківськими посередниками, у тому числі кредитними спілками. Це, у свою чергу, сприятиме кращому розумінню звітної інформації фінансових установ, змушених вести облік і складати звітність за традиційною системою, яка зовсім не враховує їхньої спеціалізації.

Внесення змін до основної звітної форми потребує проведення відповідного уточнення Плану рахунків активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій з метою удосконалення і надання йому властивостей врахування специфічних облікових об'єктів фінансових установ (крім банків), якими є кредитні спілки, а також для забезпечення відповідності між статтями бухгалтерського балансу, їх економічним змістом і бухгалтерськими рахунками, на підставі яких формується інформація балансових статей.

Достатньо вагоме значення короткострокових депозитних внесків для здійснення діяльності кредитними спілками потребує введення окремого рахунку для обліку поточних розрахунків за цими основними операціями і, навпаки, виділення їх зі складу інших зобов'язань. Однак вільних номерів у Плані рахунків немає, тому постає потреба провести зміни у складі субрахунків до синтетичних рахунків 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками» та 68 «Розрахунки за іншими операціями».

У зв'язку з цим логічним кроком вважаємо буде уточнення назви рахунку 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками» на «Розрахунки з постачальниками та підрядниками, контрагентами за основними операціями діяльності». До нього пропонується відкриття додаткового субрахунку 634 «Поточні зобов'язання за залученими коштами», а також субрахунків

більшого порядку: 634-1 «Поточні зобов'язання за залученими коштами від фізичних осіб», 634-2 «Поточні зобов'язання за залученими коштами від юридичних осіб» і 634-3 «Розрахунки за нарахованими процентами за залученими коштами». Останній субрахунок слід розділити на субрахунки більшого порядку залежно від належності до фізичної чи юридичної особи: 634-30 «Розрахунки за нарахованими процентами за залученими коштами від фізичної особи» та 634-31 «Розрахунки за нарахованими процентами за залученими коштами від юридичної особи». Кредитні спілки, як фінансові установи, що працюють із вільними коштами у вигляді заощаджень тільки фізичних осіб, будуть використовувати субрахунки 634-1 та 634-30, а інші фінансові посередники, якщо мають на це право, будуть застосовувати всі вищевказані субрахунки.

У Методичних рекомендаціях щодо ведення бухгалтерського обліку кредитною спілкою та об'єднаною кредитною спілкою [5] рекомендуємо внести зміни і запропонувати для використання такі субрахунки третього порядку залежно від строковості та за нарахованими процентами:

634-10 «Внески (вклади) на депозитні рахунки до запитання»;

634-11 «Внески (вклади) на депозитні рахунки на строк до 3-х місяців»;

634-12 «Внески (вклади) на депозитні рахунки на строк від 3-х до 12 місяців»;

634-13 «Внески (вклади) на депозитні рахунки — на блокований рахунок».

Запропонована побудова субрахунку 634 із виділенням таких субрахунків третього і четвертого порядку дає змогу згрупувати поточні зобов'язання спілок за внесками на депозитні рахунки за кількома ознаками, а не тільки залежно від їх строковості. Якщо у практиці кредитних спілок залучаються цільові внески на депозитні рахунки, які мають термін зберігання до 12 місяців, для цього існує можливість відкривати субрахунки більшого порядку до субрахунків 634-11 та 634-12 залежно від терміну зберігання та цільового призначення, визначеного у внутрішньому Положенні про надання фінансових послуг.

Крім того, введення субрахунку третього порядку, призначеного для обліку нарахованих процентів за залученими коштами, у структуру субрахунку другого порядку, що у кредитних спілках має застосовуватися тільки для обліку поточних розрахунків за депозитними внесками членів, дає можливість зібрати пов'язану між собою взаємо-

залежну і взаємообумовлену інформацію в межах одного субрахунку другого порядку.

Такий облік розрахунків із членами спілок за їх внесками вважаємо найдоцільнішим. Він дає можливість згрупувати вказані розрахунки за видами залежно від вищевиділених ознак, що, у свою чергу, забезпечує високу аналітичну місткість інформації, закладену у запропоновані бухгалтерські рахунки, а також сприяє якісному формуванню у внутрішніх і зовнішніх звітних формах облікових показників, визначених системою управління та державними органами.

Висновок. Запропоновані заходи з уточнення системи рахунків та звітності щодо операцій з приймання вкладів на короткострокові депозитні рахунки та нарахування на них процентів будуть сприяти формуванню якісної, достатньо деталізованої і одночасно суттєвої інформації про основні пасивні операції фінансової діяльності кредитних спілок з метою ефективного управління такою діяльністю.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є розробка заходів щодо удосконалення обліку розрахунків з членами кредитних спілок за кредитними операціями із врахуванням специфіки діяльності та потреб користувачів з отримання достовірної, оперативної та достатньо аналітичної облікової інформації за попередньо визначеними показниками.

Використані джерела

1. Підсумки діяльності кредитних спілок, інших кредитних установ та юридичних осіб публічного права за 9 місяців 2010 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/dpn.
2. *Левицька С.О.* Облік та контроль діяльності неприбуткових організацій: моногр./ Левицька С. О. — Рівне: НУВГП, 2005. — 340 с.
3. *Войцехівський С.В.* Специфіка бухгалтерського обліку і оподаткування в кредитних спілках / Войцехівський С. В. — К.: НАКСУ, Навчально-методичний центр, 2000. — 48 с.
4. Кредитні спілки в Україні: основні засади діяльності: навч. посіб. / [за ред. А.Я. Оленчика]. — К.: УІРФР, 2005. — 664 с. (В 2-х книгах, книга друга).
5. Методичні рекомендації щодо ведення бухгалтерського обліку кредитною спілкою та об'єднаною кредитною спілкою: Затверджено розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 18.12.2003 № 171 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: Правова бібліотека «ІНФОДИСК». — К.: Інфодиск, 2007.
6. Про кредитні спілки: Закон України від 20.12.2001 р. № 2908-III (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.rada.gov.ua.
7. Господарський кодекс України від 16. 01. 2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.rada.gov.ua.

В.В. Россоха,

доктор екон. наук, ст. наук. сп.,
ННЦ «Інститут аграрної економіки»

РЕТРОСПЕКТИВА ФОРМУВАННЯ ВИРОБНИЧИХ СТРУКТУР В УКРАЇНІ: УПРАВЛІНСЬКИЙ ПІДХІД

Висвітлено досвід становлення і діяльності виробничих структур. Розглянуто системи управління виробничими об'єднаннями, їх недоліки і переваги. Обгрунтовано перспективи розвитку територіально-виробничих утворень на засадах системного підходу з визначенням спеціалізації регіону, факторів ефективності, регіональних цілей і кінцевих результатів відтворення.

Обрання шляху розвитку країни вимагає відповідних підходів до економічної діяльності насамперед управління. Саме тому в колишньому Радянському Союзі десятками років тривав пошук ефективних систем управління народним господарством.

Відповідно до галузевої та функціональної структури національного господарства України у державному управлінні виділяють галузеву й територіальну системи. За галузевого управління підприємства, об'єднані в галузь незалежно від місця розташування, підпорядковуються відповідному міністерству (відомству), а за територіального — зосереджені в регіоні підприємства незалежно від галузевої приналежності підпорядковуються регіональному органу управління. Обидві системи управління мають певні переваги й недоліки, однак їх використання у різні періоди розвитку народного господарства давало змогу розв'язувати найактуальніші проблеми економіки держави.

Аналіз підходів до систем управління у часовому вимірі підтверджує, що в колишньому Радянському Союзі переважало галузеве управління економікою. Ця система була ефективна як у період індустріалізації народного господарства, так і в подальшому соціально-економічному розвитку країни, оскільки забезпечувала дотримання встановлених і динамічних галузевих техніко-економічних нормативів, здійснення єдиної науково-технічної політики в галузях. Проте наслідки виконання завдань міністерств і відомств спричинили демографічні, соціально-економічні

й екологічні проблеми у регіонах, значною мірою зумовлені недоліками та протиріччями територіального розміщення підприємств, формуванням виробничої структури регіонів на галузевих принципах. Водночас територіальні системи управління — Ради народного господарства (РНГ), районні агропромислові об'єднання РАПО, територіально-виробничі комплекси (ТВК) мали вагоме значення в недалекому минулому.

Метою статті є узагальнення досвіду становлення й функціонування виробничих структур у країні та відповідних систем управління цими формуваннями з обґрунтуванням їхніх переваг і недоліків.

Ради народного господарства (Раднаргоспи) — державні органи територіального управління й планування промисловості УРСР і СРСР — існували у 1918—1931 і 1957—1965 рр.

Наприкінці грудня 1917 — протягом січня 1918 р., з утворенням *Вищої ради народного господарства* (ВРНГ), почали створюватися місцеві РНГ — губернські, районні (обласні), повіти. Районні РНГ об'єднували кілька губерній. Згідно з «Положенням про районні (обласні) і місцеві ради народного господарства» (затверджене Вищою радою народного господарства 23 грудня 1917 р.), РНГ створювалися «як місцеві установи по організації й регулюванню виробництва, керовані Вищою Радою Народного Господарства та що діють під загальним контролем відповідної Ради робітників, солдатських і селянських депутатів».

Місцеві РНГ наділялися такими основними функціями, як вирішення принципових і загальних для економічного району питань, управління нижчими органами робочого контролю, з'ясування потреб району в паливі, сировині, напівфабрикатах, знаряддях виробництва, робочій силі, транспортних засобах, продовольстві, опрацюванні планів розподілу замовлень і т.д.

Перші місцеві раднаргоспи в Україні були створені у січні 1918 р. Південною Радою народного господарства Донецько-Криворізького басейну для управління націоналізованими підприємствами під керівництвом Вищої Ради народного господарства РРФСР. У період воєнного комунізму (НЕП) раднаргоспи постійно конфліктували з органами робітничого контролю. З огляду на це раднаргоспи на місцях були ліквідовані і замість них утворено галузеві трести, синдикати й об'єднання, але у межах УРСР існувала Вища Рада народного господарства України (після утворення СРСР Рада Народного Господарства УРСР, підпорядкована Вищій Раді народного господарства СРСР).

Метою створення трестів і синдикатів у промисловості України (за НЕПу в 1922–1923 рр.) при частковому згортанні діяльності головного управління було об'єднання територіально пов'язаних груп підприємств для впровадження раціональних виробничих процесів та здешевлення випуску продукції. Процес створення трестів як юридичних одиниць відбувався поступово і був остаточно завершений у 1923 р. В аграрній сфері економіки існували на той час «Маслотрест», «Тютюнтрест», «Махотрест», «Цукротрест», «Текстильтрест», «Спиротрест», «Скलोвода», «Укрборошномельтрест», «Південний Сільмаштрест» з центром у Запоріжжі й «Укртрест-сільмаш» у Харкові. Всього за період НЕПу в Україні налічувалося 36 місцевих і 24 республіканські трести, але їхнє адміністративне підпорядкування не було точно визначене. Номінально трести підпорядковувалися Українській Раді Народного Господарства (УРНГ), але з 1925 р. деякі адміністративні обов'язки перебрав на себе Держплан УРСР. Боротьба за трести між Держпланом УРСР, головним управліннями ВРНГ і всесоюзними наркоматами (1929–1930 рр.) призвела до поступової ліквідації більшості трестів в Україні, а з ліквідацією ВРНГ 1932 трести та синдикати були роздібнені та припинили існування. Окремі підприємства було підпорядковано безпосередньо наркоматам.

У 1932–1934 рр. Вища Рада народного господарства СРСР, Рада народного господарства УРСР, трести й синдикати були ліквідовані і створено союзні та союзно-республіканські галузеві народні комісаріати, а з 1946 р. — міністерства [1].

Економічні перетворення повинні були змінити стару систему планування, частково децентралізувати управління економікою, розширити господарчі права союзних республік, скоротити управлінський апарат. У лютому 1957 р. керівництво країни ухвалило рішення ліквідувати більшість галузевих міні-

терств і організувати замість них територіальні ради народного господарства — раднаргоспи та загальнодержавні галузеві комітети з координації діяльності підприємств відповідної галузі. Було сформовано адміністративно-економічні райони. Централізоване державне управління залишилось у галузі електроенергетики, в оборонній промисловості та ін.

Мета їх створення полягала у тому, щоб поєднати надмірно централізоване планове керівництво із самостійністю республік, країв та областей, демократизувати й скоротити управлінський апарат. Спочатку реорганізація управління стосувалася тільки промисловості й будівництва, а згодом (1962 р.) і аграрного сектору. Розпочалася також перебудова усіх державних, партійних, громадських організацій за виробничо-територіальною ознакою та поділом на промислові й сільські.

На території України було створено 11 раднаргоспів, яким підпорядковувались понад 10 тис. промислових підприємств, а станом на кінець 1957 р. під їх контролем перебувало 97 % заводів республіки. Запровадження нової системи управління сприяло поліпшенню поділу праці та її кооперації в межах економічного регіону, вдосконаленню виробничої та соціальної інфраструктури, раціональному використанню місцевих ресурсів. З переходом народного господарства на управління за територіальним принципом Україна й інші союзні республіки отримали можливість втілювати в життя власну економічну політику [2].

Заміна галузевого управління територіальним мала на меті поживавити розвиток економіки й зупинити деградацію продуктивних сил села. Були переконання, що заміна централізованого управління місцевим забезпечить належну ефективність виробництва, його сприйнятливості до науково-технічного прогресу. Проте побудова управління економікою як по вертикалі, так і по горизонталі не торкалася суті господарського механізму, переведення підприємств на господарський розрахунок, який давав би максимум самостійності підприємствам, що є стрижнем економічних відносин.

Проте регіональний підхід до управління економікою, порівняно з галузевим, має значні переваги, що базуються на можливості повного й збалансованого використання трудових ресурсів з урахуванням загальної соціально-демографічної ситуації в регіоні, якості трудових ресурсів тощо. Водночас галузевий підхід враховує лише потребу в робочій силі для кожного підприємства певної галузі.

Територіальний підхід дає можливість комплексно й ефективно використовувати природні ресурси

конкретного регіону. Галузевий підхід обмежує, а іноді й унеможливорює комплексне використання сировини. З погляду окремої галузі переробка певних ресурсів або відходів може виявитися не вигідною, а з міжгалузевого — необхідною за економічними та екологічними критеріями. Відомі приклади, коли виробництво не вигідне внаслідок низької якості сировини, але комплексне використання цієї самої сировини для виробництва інших видів продукції і напівфабрикатів стає в цілому ефективним [3].

Плани розміщення галузей, оптимальні для кожної сфери окремо, як правило, стає нераціональним, а іноді й неприпустимим планом розміщення народного господарства в цілому. При оптимізації розміщення галузей на території країни об'єктивно неможливо передбачити всі наслідки, що виникають при спільному розміщенні. Зокрема, відносно сприятливою точкою розміщення для кількох галузей може виявитися регіон, де одночасне розміщення їх неможливе або неефективне. У цій ситуації необхідно корегувати галузеві плани розвитку й розміщення виробництва з урахуванням міжгалузевих зіставлень, що повинно проводитися на рівні регіону. Лише на рівні регіону можлива постановка такого завдання, і тому вона входить у сферу проблем регіонального планування.

Галузі й міністерства, проводячи обґрунтування ефективності розміщення виробництва, як правило, не приділяють постійної уваги витратам у розвитку виробничої та соціально-побутової інфраструктури. Особливо це стосується нових виробництв, агропромислового виробництва і сільської місцевості, де недостатньо лише галузевих критеріїв для обґрунтування ефективності розміщення, оскільки галузі не враховують міжгалузевих витрат зворотного зв'язку. Виграш, отриманий однією галуззю, може перебиватися втратами інших галузей, і загальна сума витрат по народному господарству зростатиме.

Неврахування територіальних аспектів розбалансованості розвитку регіону спричиняє виникнення дефіциту територіально обмежених ресурсів — трудових, мінерально-сировинних, паливно-енергетичних, лісових, земельних, водних, транспортних та ін. Підприємства й об'єднання, розміщені в одному регіоні, часто створюють перешкоди один одному, якщо їх підбір (на стадії обґрунтування розміщення) або збалансування планів (на стадії поточного планування) проводиться без контролю з боку територіальних планових органів або взагалі відсутній. Незбалансованість розвитку веде до простою потужностей, перебоїв у роботі транспорту, погіршення екологічної

ситуації й інших негативних наслідків, що спричиняють значні втрати у сфері виробництва.

Відсутність територіальної координації може викликати негативні соціальні наслідки, оскільки при обґрунтуванні розміщення за галузевими критеріями не враховуються сумарні екологічні обмеження. Як правило, не беруть до уваги також обмеженість можливостей соціально-побутової інфраструктури, не з'ясовується вплив змін у структурі виробництва на статево-вікову структуру населення й на зміни середнього рівня доходів, умови життя місцевого населення й інші соціальні параметри.

Очевидні переваги територіального підходу в управлінні підтвердилися першими й досить успішними результатами цієї реформи. Так, вже у 1958 р., тобто через рік після її початку, приріст національного доходу становив 26 % у порівнянні з 1956 р. Збільшилися масштаби виробничої спеціалізації й міжгалузевого кооперування, прискорився процес створення і впровадження нової техніки у виробництво. Скоротилися нераціональні зустрічні перевезення вантажів, припинили діяльність сотні дрібних виробництв, які дублювалися на підприємствах різних міністерств. Вивільнені площі використовувались для виробництва нової продукції. Прискорився процес технологічної реконструкції багатьох підприємств. За 1956—1960 рр. було введено в дію втричі більше нових типів машин, агрегатів, приладів, ніж у попередні п'ять років (п'ятирічку). Відбулось істотне скорочення адміністративно-управлінського апарату.

Організація раднаргоспів дала певний ефект, проте кардинальних змін у розвитку економіки не сталося. Як тільки склалася нова система управління, що фактично відновлювала практику одноосібного керівництва, виявилися нові чинники негативного впливу. Зосередження влади в одних руках спричинило жорстке адміністрування, протиставлення регіональних соціально-економічних інтересів загальнодержавним. Постійно зростала місцева бюрократія, укорінилося місництво. Останнє проявилось, зокрема, у тому, що раднаргоспи намагалися виконувати, насамперед, планові завдання з випуску продукції, необхідної для власного споживання, і водночас всіляко відмовлялися від завдань щодо виробництва продукції для інших раднаргоспів [4].

Підприємства замість незначної опіки міністерств опинилися під дріб'язковою опікою раднаргоспів. До підприємства, до робочого місця реформа не дійшла та й не могла дійти, бо не була навіть зорієнтована на це. Замість пошуку матеріальної заінтересованості кожного працівника у результатах своєї праці було проведено зміни її нормування й оплати. Результа-

том цього стало значне скорочення кількості робітників, які працювали на основі відрядної оплати, і збільшення кількості працівників, що працювали погодинно. До того ж невисокі матеріальні стимули до праці почали різко знижуватись при активному застосуванні моральних. Виник новий рух — бригади комуністичної праці, члени яких намагалися запровадити комуністичні методи у повсякденне життя: проводити разом вільний час, підвищувати загальноосвітній, технічний і професійний рівень.

Після 3—4 років сприятливої кон'юнктури у промисловості темпи її зростання почали сповільнюватись. Наростали явища неузгодженості, почали порушуватися господарські зв'язки, сповільнився технічний прогрес. Раднаргоспи виявилися неспроможними забезпечувати єдність технічної політики, комплексно вирішувати науково-технічні проблеми розвитку галузей, що обмежило можливості впровадження нової техніки й технологій, проведення єдиної науково-технічної політики. Багато раднаргоспів не впоралися з розв'язанням великих виробничих завдань. Центр втратив важелі управління, а центробіжні сили помітно послабили економічний потенціал країни. Реорганізація у кінцевому підсумку не привела до помітних успіхів.

З метою проведення єдиної технічної політики у Москві створювались галузеві державні комітети, яким вирішено було підпорядкувати провідні наукові, проектні й конструкторські інститути, конструкторські бюро заводів з дослідницькими та експериментальними базами. На них покладалася відповідальність за впровадження нової техніки. Держкомітети стали розширювати сфери впливу, забирати від раднаргоспів підприємства. Двовладдя в управлінні промисловістю призвело до того, що для держкомітетів створювався сприятливий режим, оскільки раднаргоспи відповідали за план, а держкомітети — за впровадження нової техніки [5].

Намагання підвищити ефективність сільського господарства шляхом запровадження використовуваних на Заході технологій не могли дати ефекту у вмонтованих в командно-адміністративну економіку колгоспах, працівники яких не відчували себе господарями і не мали ніякого економічного інтересу. Організаційні заходи, що мали на меті розвиток сільськогосподарського виробництва, насправді тільки підривали економіку села (укрупнення колгоспів, реорганізація їх у радгоспи, зникнення неперспективних сіл тощо). Слабка економіка колгоспів не витримувала величезних витрат на придбання й експлуатацію техніки, особливо після ліквідації у 1958 р. МТС й обов'язкового викупу колгоспами їх-

ньої техніки, що морально і фізично застаріла та потребувала значних коштів для ремонту.

За відсутності ринку засобів виробництва держава-монополіст розв'язувала проблеми бюджетної рівноваги шляхом підвищенням цін на зачастини, мінеральні добрива, комбікорми при стримуванні цін на сільськогосподарську продукцію. Такі обставини призвели до виникнення великих економічних труднощів у господарствах, що, насамперед, несприятливо позначилося на оплаті праці колгоспників.

Іншим негативним наслідком була фактична втрата кадрів механізаторів і ремонтників, до цього зосереджених у МТС, які не бажали переходити до колгоспу, що означало б зниження їхнього життєвого рівня. Вони знаходили роботу в районних центрах та інших містах. Без гаражів, місць для зберігання техніки у колгоспах, особливо у зимовий період, ставлення до неї погіршилось. До того ж загальний рівень технічної культури колгоспників на той час був ще низьким. Як наслідок, виробництво валової продукції сільського господарства України з 1958 по 1964 р. збільшилося тільки на 3 %, тоді як з 1950 до 1958-й його зростання становило 65 %. Відповідно обсяг сільськогосподарської продукції, що надходила у державну торгівлю, зменшився, а ціни на неї зросли.

Із запровадженням системи раднаргоспів в СРСР і УРСР відродилися трести, але вже як виробничо-адміністративні об'єднання, що були проміжною ланкою між головним управлінням міністерств і підприємствами, виконуючи допоміжні функції координації виробничих планів.

У 1963 р. газета «Правда» опублікувала новаторську статтю харківського професора О. Лібермана про необхідність розширення в СРСР ринкових відносин. Розпочалися цікаві дискусії й підготовка економічної реформи, але після усунення від влади Хрущова (1964 р.) командно-адміністративній системі управління уже ніщо не загрожувало.

2 жовтня 1965 р. Верховна Рада СРСР прийняла рішення про ліквідацію раднаргоспів. У 1973 р. було проведено реформу органів управління промислових підприємств з поступовою ліквідацією трестів і заміною їх виробничими об'єднаннями союзного і республіканського підпорядкування, які, на відміну від трестів, стали господарськими комплексами з правами юридичної особи й несли повну адміністративну відповідальність за діяльність підпорядкованих їм підприємств і груп локальних об'єднань.

Було також відновлено союзно-республіканські та загальносоюзні міністерства. Виробнича структура регіонів формувалася з урахуванням галузевих

інтересів. Саме галузеві органи управління виступали ініціаторами розміщення виробництва в певних регіонах, керуючись при цьому цілями підвищення галузевої ефективності виробництва. Основним критерієм ефективності такого розміщення стала мінімізація витрат галузі на виробництво й транспортування своєї продукції. Однак такий підхід без урахування територіальних аспектів зумовлював серйозні втрати.

Для розміщення в регіоні мають бути відібрані насамперед ті галузі й виробництва, втрати яких при альтернативному розміщенні збільшуються. Ця ідея покладена в основу міжрегіональної ефективності галузей, впорядкування їх за відмінностями в зменшенні приведених витрат на виробництво в альтернативному й даному регіоні, що відображає вже не галузеві, а міжгалузеві критерії й дає можливість відібрати виробничі об'єкти для розміщення в регіоні так, щоб сумарний господарський ефект (за сумою галузей) був максимальним.

До міжгалузевих формувань свого часу належали районні агропромислові об'єднання (РАПО) — органи управління районним агропромисловим комплексом (АПК), створені у 1985 р. минулого століття з метою подальшого вдосконалення управління агропромисловим комплексом, підвищення господарської самостійності, ініціативи, координації діяльності колгоспів, радгоспів, міжгосподарських і агропромислових підприємств, у т.ч. виноградарських переробних, обслуговуючих та інших підприємств і організацій, які входили до його складу.

РАПО стало складовою ланкою єдиної міжгалузевої системи управління АПК країни. Його створенню передувала широка експериментальна перевірка різних форм управління районним підрозділом агропромислового комплексу. В ході формування РАПО було ліквідовано велику кількість паралельних і дублюючих організацій. Управлінський апарат скоротився майже на 95 тис. одиниць.

Керівництво РАПО здійснювала рада, до складу якої входили керівники підприємств і організацій районного АПО. При формуванні ради забезпечувалося пріоритетне представництво колгоспів і радгоспів. Головне завдання РАПО полягало у забезпеченні угодженого та збалансованого розвитку всіх підприємств і організацій районного АПК з метою досягнення єдиного кінцевого результату для успішного виконання прийнятої на той час Продовольчої програми СРСР.

Головна увага зосереджувалась на вирішенні міжгалузевих питань, що мають велике значення для ефективного функціонування районного АПО. Районне агропромислове об'єднання було покликане

регулювати виробничо-економічні зв'язки в межах районного АПО для збільшення виробництва і продажу продукції державі, раціонального використання ресурсного потенціалу.

Районне агропромислове об'єднання встановлювало розрахункові ціни на корми, худобу, матеріали, що поставлялись в межах міжгосподарської кооперації, затверджувало розцінки (тарифи) на послуги і роботи обслуговуючих підприємств (організацій), централізовано здійснювало виконання функцій, які виходили за межі окремих господарств, створювало для цього централізовані госпрозрахункові фонди [6].

Значення РАПО у вирішенні цих питань зростало з переходом до планування закупівель і платежів до бюджету за стабільними нормативами залежно від наявного ресурсного потенціалу (землі, забезпеченості виробничими засобами і трудовими ресурсами).

РАПО належала важлива роль у здійсненні інших заходів, передбачених постановою Ради Міністрів СРСР «Про подальше вдосконалення економічного механізму господарювання в агропромисловому комплексі країни» (1986 р.), зокрема щодо зміцнення госпрозрахунку, розширення самостійності підприємств і низових органів у реалізації продукції, регулюванні розрахункових та інших цін.

Важливе місце в діяльності РАПО належало питанням соціального розвитку села, які за своєю природою мають міжгалузевий характер.

В умовах чинної системи управління Держагропром СРСР та його органи отримували ресурси єдиним рядком для всіх підприємств районного АПО. Тому РАПО мали можливість розподіляти ресурси між окремими сферами так, щоб забезпечити високі кінцеві результати діяльності комплексу.

Складовою частиною, або підсистемою, національного господарства країни є виробничі комплекси, в тому числі агропромислові. Функціонування агропромислових комплексів і найпоширеніших з них — бурякоцукрового, плодоовочеконсервного, виноградо-виноробного — має велике значення для подальшого інтенсивного розвитку сільського господарства України. Виробничі комплекси країни формуються в результаті соціально-економічного процесу — географічного або територіального поділу праці. Вони є основною ланкою економіки й за організаційно-економічними і виробничо-технологічними ознаками поділяються на комплексні та галузеві.

Сукупність кількох виробничих комплексів на певній території породжує зв'язки між ними, зумовлені спільним використанням території та виробничої інфраструктури. Під впливом процесу

територіального зосередження та закономірності й комплексності у розміщенні промисловості, сільського господарства, транспорту формується територіальна структура економічних районів. Створюються умови, за яких стає ефективною централізація деяких виробництв, розрахованих на задоволення потреб ряду комплексів та автономних підприємств. Відповідно утворюється регіональний, або територіально-виробничий комплекс (ТВК), який можна вважати основою економічного району.

Розвиток територіально-виробничих комплексів відбувається в певних економічних, соціальних і природних умовах, які по-різному впливають на цей процес, але водночас сприяють кращому забезпеченню комплексної переробки сировини, використанню природних, трудових і матеріальних ресурсів, ефективній організації суспільного виробництва, створенню системи поселень з необхідними умовами праці та життя людей. Значно впливає на ефективність функціонування виробничого комплексу інституціональна структура.

Таким чином, ТВК як поєднання територіально зосереджених і виробничо взаємопов'язаних підприємств (установ) різних ланок виробництва та виробничої інфраструктури характеризується певною спеціалізацією та спільним використанням розташованих на цій території природних і матеріальних ресурсів. При територіальному зосередженні виробництва немає потреби будувати транспортні шляхи для кожного підприємства, зменшуються витрати на інфраструктурне забезпечення, житлово-комунальне господарство, лікувальні заклади.

Під впливом процесу територіального зосередження й комплексності у розміщенні виробництва формується територіальна структура економічних районів, яка складається з кількох важливих елементів унаслідок розміщення промисловості, сільського господарства, транспорту. Її промислові елементи можна поділити на дві групи: галузеві й комплексні.

Об'єктивно територіальна диференціація виробництва зумовлюється природно-кліматичними, економіко-географічними, соціально-економічними та техніко-технологічними відмінностями господарського розвитку окремих районів і ТВК. Більшість з них є факторами, які утворюють диференціальну ренту в галузях добувної промисловості, у сільському господарстві, а також в оборонній промисловості. Територіальна спільність компонентів ТВК стає додатковим фактором підвищення економічної ефективності за рахунок стабільності зв'язків (у тому числі інформаційних) і ритмічності виробничого процесу, скорочення транспортних і транзакційних

витрат, раціонального використання всіх видів місцевих ресурсів та маневрування ними.

ТВК поєднують три глобальні системи або сфери — економічну, соціальну і природно-рекреаційну, мають багатофункціональне призначення, але в кожному з них є одне або кілька підприємств, які утворюють виробниче ядро, навколо якого розташовуються інші об'єкти. Характерними ознаками ТВК є також багатогалузева структура; потенційна ефективність, спільна територія та інфраструктура, наближеність основних і допоміжних підприємств. Проте для багатьох ТВК України поняття комплексності є досить умовним і визначається лише спільністю території, тісними взаємозв'язками об'єктів виробничої інфраструктури й розташованих у певному районі підприємств, об'єктів сфери обслуговування населення.

У господарському комплексі України можна виділити 57 ТВК і понад 300 локальних промислових центрів невеликих розмірів, що безпосередньо не належать до територіального складу вищих за таксономічним рангом структурних елементів. Будь-який ТВК характеризується єдністю, виробничою цілісністю та відносною самостійністю функціонування. Глибокі й всебічні виробничі зв'язки формують регіональну спільність ТВК, які за своєю специфікою є промисловими та аграрно-промисловими. Проте у структурі внутрішніх зв'язків одних комплексів можуть переважати сировинні зв'язки, в інших — виробничі міжгалузеві формування, у третіх — продукція кінцевого споживання. Якісних змін у виникненні об'єктивних умов для формування нових ТВК останнім часом не спостерігається [7].

За змістом і рівнем ієрархії ТВК поділяються на галузеві, міжгалузеві та інтегральні.

Галузевий ТВК поєднує підприємства на певній території. Галузевим комплексам властиве щільне компонування у вигляді виробничих вузлів, центрів, агломерацій. Високе просторове насичення підприємств на обмеженій території сприяє тіснішим зв'язкам структурних елементів комплексів основних виробництв і багатьох об'єктів міжгалузевого значення. Галузевий комплекс є групою підприємств із розгалуженими взаємними виробничими зв'язками, а також залежністю в оптимальному залученні до суспільного виробництва як чоловічої, так і жіночої праці. При цьому важлива роль відводиться зв'язкам соціальної інфраструктури, що сприяє підвищенню ефективності комплексності.

Міжгалузеві ТВК формуються на основі певних виробничих процесів, які об'єднують послідовні стадії переробки первинної сировини.

Інтегральний ТВК характеризується взаємопов'язаним і взаємозумовленим поєднанням галузей матеріального виробництва на певній території. Галузеві й міжгалузеві ТВК стають при цьому лише своєрідними блоками.

Важливими елементами територіальної структури інтегрального господарського комплексу регіонів України є економічні пункти, центри і вузли.

Економічний вузол як локальний господарський комплекс поєднує на компактній території всі галузі матеріального виробництва і невиробничої сфери. Економічний центр і пункт визначаються відповідно ширшими та вужчими зв'язками із сусідніми територіями. Важливою ознакою інтегральних ТВК є найбільша розгалуженість виробничих зв'язків. Для них характерні високі темпи розвитку одних підгалузей порівняно з іншими, що спричинює територіальні зрушення в матеріальному виробництві.

В умовах територіальної організації виробництва важливе значення має система управління територіально-виробничими комплексами, її відповідність ієрархії економічного районування і таксономічного рангу ТВК, забезпечення оптимальної взаємодії між об'єктом (ТВК) і суб'єктом управління, узгодження з трансформаційними процесами для досягнення поставленої мети функціонування і розвитку ТВК [8].

Управління територіально-виробничими комплексами здійснюється економічними методами, що передбачають прогнозування, конструювання, моделювання, баланси, цільові програми розвитку.

Розробка територіальних прогнозів сприяє підвищенню наукового рівня і стає необхідною умовою раціонального розвитку ТВК окремих районів та їх складових частин. Прогнозування поділяється на пошукове та нормативне, що різняться методами оцінки явищ і процесів, науковими підходами та своєю суттю.

Пошукове прогнозування ставить за мету дати найближче до правильного уявлення стану територіального об'єкта або явища на певну дату в майбутньому (ймовірний варіант). Пошукові методи охоплюють розробку сценаріїв, історичну аналогію, анкетування, екстраполяцію та інші методи. Так, при екстраполяції тимчасових рядів можна зробити висновок, що закони росту, які діяли в минулому, будуть також аналогічно або з незначним відхиленням визначати майбутнє зростання. Недоліком цього методу є те, що він не враховує нові введення і відкриття, нове господарське освоєння території, адже прогнозується лише кількісний ріст існуючих явищ і процесів. Однак за допомогою коригування оцінок прогнозованих величин можна врахувати ряд

нововведень і територіальних зрушень у розміщенні виробництва.

Метою нормативного прогнозування є оптимальний, бажаний стан територіального об'єкта або явища в майбутньому, що визначається на основі науково обґрунтованих потреб і норм. Група нормативних методів включає динамічну модель міжгалузевих зв'язків, методи графів і сітьового графіка, ідеальне і нормативне (стандартне) моделювання.

Процес прогнозування ТВК передбачає послідовну етапність розробки прогнозу. Робота починається з постановки його мети і завдань. Потім визначається предмет прогнозу, встановлюються його розрахункові терміни, готується інформація про природний, економічний, соціальний і екологічний потенціал ТВК, вибираються методи прогнозування прогнозних варіантів і проводяться прогнозні розрахунки. Ефективність варіантів прогнозу перевіряється, і лише після цього результати можуть використовуватись при розробці документів, що передбачалися завданням.

Одним з основних етапів прогнозування є визначення вихідного економічного потенціалу ТВК. Для цього необхідна оцінка таких факторів, як місце і роль ТВК у географічному поділі та інтеграції праці, темпи розвитку комплексу, природно-ресурсний потенціал ТВК, забезпеченість трудовими ресурсами, рівень розвитку виробничої і соціальної інфраструктури та досягнень науково-технічного прогресу на перспективу [9, с. 111].

Довгострокові територіальні прогнози визначають загальні принципи і напрями розвитку господарства регіону й окремих ТВК. Вони використовуються при розробці схем розвитку та розміщення продуктивних сил економічних районів, а також схем і проектів районних планувань адміністративних одиниць та локальних територіально-виробничих комплексів. На території України вже досить чітко визначилися певні ТВК, розвиток яких можна прогнозувати на перспективу.

Матеріальними умовами об'єднання всіх галузей суспільного виробництва в комплекс або спеціалізовану виробничу систему є виробничий і природно-ресурсний потенціали даної території (земельні, водні, мінерально-сировинні, біологічні та інші ресурси, населення і трудові ресурси, транспортно-економічні, виробничі та технологічні зв'язки, галузі господарства й окремі підприємства). Тому конструювання і моделювання ТВК передбачають оцінку ресурсозабезпеченості території, її потреб у різних видах продукції, рівня розвитку окремих галузей матеріального виробництва, економічних, технологічних, транспортних та інших зв'язків між ними, виробничої та територіаль-

ної структур виробництва, його економічної ефективності, рівня забезпеченості місцевих потреб у промисловій і сільськогосподарській продукції, фінансових можливостей щодо капітальних вкладень у розвиток різних галузей матеріального виробництва і сфери їх обслуговування, а також можливостей щодо інтеграції в господарському комплексі України і світовому економічному просторі.

Важливим напрямом підвищення ефективності ТВК, економічних регіонів і вузлів стає вищий рівень збалансованості в розвитку їх окремих сфер і галузей, вдосконалення загальноекономічних, міжгалузевих і внутрішньогалузевих пропорцій. Особливого значення набуває визначення територіальної пропорціональності національного господарства в розрізі комплексів економічних районів та адміністративних областей.

Для розв'язання конкретних науково-технічних, економічних і соціальних, екологічних та інших проблем необхідно розробляти цільові програми розвитку ТВК. У цих програмах визначаються суспільно необхідні функції комплексів, сформульовані у вигляді цілей, розкриваються необхідні ресурси для досягнення цілей і засоби приведення їх у дію.

Цільова програма — це комплекс запланованих заходів соціально-економічного, виробничого, організаційного, науково-технічного й екологічного характеру, при здійсненні яких забезпечується своєчасна реалізація поставлених цілей. Вона повинна відрізнятися від інших видів програм високою комплексністю, цільовою спрямованістю на вирішення вузлових територіальних проблем з урахуванням природно-ресурсного потенціалу району і зовнішніх зв'язків та відносин. У цільових програмах передбачено розв'язання регіональних ресурсних проблем, варіанти розміщення об'єктів матеріального виробництва.

Цільові програми розвитку ТВК повинні спиратись на матеріали довгострокових прогнозів і передувати розробці планів економічного та соціального розвитку комплексів. За черговістю реалізації програми поділяються на першочергові, другої і наступної черговості. Розробка цільових програм здійснюється поетапно. Зокрема, виділяють етап попереднього обґрунтування, етап науково-технічної і виробничо-економічної розробки технологічних і економічних рішень та етап випуску програмної документації.

Організація ТВК і розробка цільових програм їх розвитку висувають вимоги щодо створення центральних органів управління процесом формування ТВК, оскільки такі комплекси мають загальнодержавне значення. Функції цих органів повинні зводитись

до погодження міжгалузевих взаємозв'язків з метою уникнення протиріч, а також до дійового контролю за виконанням відомствами своїх зобов'язань щодо участі у створенні ТВК.

Головною організацією, відповідальною за створення програмно-цільових ТВК, повинна стати обласна рада народних депутатів. Функції виконавчого органу могли б виконувати утворені планові комісії кожного виробничого комплексу, відповідальні за організацію процесу підготовки і формування ТВК. Керівний орган ТВК має бути наділений необхідними повноваженнями для максимального забезпечення ефективної діяльності у сфері організації процесу формування комплексу.

Аналіз структури галузей в різних ТВК (локальних і регіональних) виявив такі проблеми в їх розвитку, як часткові диспропорції, відставання інноваційних та експортно-орієнтованих галузей, тенденції надмірного зростання окремих галузей, недостатнє врахування особливостей природних і трудових ресурсів, недоліки в розвитку системи міжрайонних і внутрішньорайонних зв'язків та ін.

Зазначене великою мірою є наслідком того, що теорією комплексів і комплексоутворення займалися переважно економгеографи, які не брали участі у проектуванні та моделюванні функціонально-територіальної структури, прогнозуванні її діяльності, виборі територій для розміщення підприємств і господарств. До того ж багаторічне прогнозування діяльності ТВК здійснювалося на засадах прогнозування розвитку суми галузей на території республіки та її окремих районів. Хоча в умовах планової економіки такі прогнози мали певну наукову основу, однак комплексної пропорційності всієї господарської системи та її збалансованості вони не забезпечували. Відповідно було сформовано структурно-незавершене, незбалансоване господарство, що не відповідає умовам і параметрам високоефективного господарського комплексу в умовах вільного підприємництва.

Практика нового господарського будівництва в Україні ставить перед економічною наукою завдання вивчення, конструювання і прогнозування розвитку територіальної організації суспільного виробництва, складних територіально-виробничих утворень на засадах не лише комплексного, а насамперед — системного підходу, бачення перспектив не як простої суми окремих галузей, а регіонального та національного господарства в цілому, в усіх його взаємозв'язках і взаємодіях, що забезпечують виникнення явища емерджентності та синергетичного ефекту.

Удосконалення управління процесом формування ТВК здійснюється шляхом створення відповідних

органів та наділення їх необхідними правами, ресурсами, обов'язками та відповідальністю за виконання поставленої задачі створення матеріально-технічної бази й умов для розв'язання конкретної регіональної проблеми загальнодержавного значення.

Проте цього недостатньо для остаточного обґрунтування спеціалізації регіону, оскільки необхідне врахування регіональних факторів ефективності, регіональних цілей і кінцевих результатів відтворення на рівні регіонів.

Таким чином, соціальний і економічний ефекти відтворення на рівні регіону можуть бути збільшені за рахунок кращої територіальної організації виробництва й, зокрема, правильного визначення спеціалізації виробництва. Підбір галузей спеціалізації, допоміжних і обслуговуючих галузей, що сформулюють структуру виробництва регіону, треба проводити з огляду на завдання підвищення регіонального економічного ефекту в таких напрямках [10]:

а) відбір для розвитку в регіоні виробництв, здатних найефективніше використати специфіку місцевих умов виробництва й наявних виробничих ресурсів;

б) організація матеріальної взаємодії, комбінування й комплектування галузей у вирішенні виробничих і соціальних завдань;

в) створення загальних умов виробництва й життєдіяльності населення, за яких вони не гальмуватимуть розвитку основного виду діяльності.

Водночас соціальний ефект відтворення можна збільшити шляхом:

а) розвитку галузей, здатних сприяти зростанню потужностей соціально-побутової інфраструктури;

б) витіснення екологічно шкідливих виробництв;

в) поліпшення демографічної ситуації за рахунок правильного сполучення «чоловічих» і «жіночих» галузей;

г) збільшення частки галузей, що виробляють товари споживання для місцевого населення;

д) збільшення доходів населення за рахунок розвитку галузей з високим рівнем оплати праці;

е) розвиток виробництв з кращими умовами праці тощо.

Висновки. Слід зазначити, що за всі роки пошуку оптимальної схеми поєднання галузевого і регіонального підходів в управлінні не знайдено. Проблема поєднання принципів галузевого й територіального управління як на державному рівні, так і на рівні регіонів залишається актуальною й потребує розв'язання. Негативно впливає на характер економічних перетворень в Україні також відсут-

ність чітко розроблених науково-теоретичних принципів створення регіонально-виробничих стратегій. Нині в економіці й політиці домінує прикладний конкретно-регіональний підхід до проблеми на протидію комплексно-теоретичному підходу, а стратегії регіонально-виробничого розвитку спираються на декларативно поставлені цілі й завдання та являють собою поетапний план соціально-економічних перетворень. Головним недоліком подібних стратегій є формалізований підхід до визначення реальних і оптимальних можливостей, механізмів та інструментів соціально-економічних трансформацій у конкретному регіоні або промисловому комплексі.

Водночас системне сприйняття регіональних і міжгалузевих утворень у сучасній українській науці й практичній діяльності виявилось обмеженим, оскільки базувалося на запереченні результатів дослідницької діяльності в СРСР, наданні переваги дослідженням західних вчених. Проте вчення про регіональні й міжгалузеві утворення, що з'явилося у ХХ ст., пройшовши складний революційно-еволюційний шлях, виникнення теорій про територіальні форми життєдіяльності людей у суспільних системах і відносинах є безсумнівною заслугою радянської науки.

Використані джерела

1. Раднаргоспи // Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.uk.wikipedia.org/wiki>
2. *Мацик Ю.А.* Історія України: навч. посіб. / Мацик Ю. А., Бажан О. Г., Власов В. С. — К.: Києво-Могилянська академія, 2008. — 427 с.
3. *Школа І.М.* Регіон у системі пріоритетів економічного розвитку / І. М. Школа, М. І. Маниліч // Регіон у системі пріоритетів економічного розвитку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ecolib.com.ua/article.php?book=20>.
4. Всесвітня історія ХХ століття [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.readbookz.com/book/167/5167.html>.
5. Трансформація державного управління економікою України (1921—2001 рр.) // [Беседін В. Ф., Мусіна Л. А., Євдокимова І. М. та ін.]; за ред. Беседіна В.Ф., Мусіної Л. А. — К.: Укртиппроєкт, 2001. — 228 с.
6. Районное агропромышленное объединение (РАПО) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.sortov.net/info/rapo.html>
7. Територіально-виробничі комплекси у системі економічного районування [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.slv.com.ua/book/69/5095.html>.
8. *Гіндес О.С.* Формування ефективної системи управління в агропромисловому виробництві / О. С. Гіндес [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/porta/Soc_Gum/Trpu/2008_4/doc/3/16.pdf.
9. Розміщення продуктивних сил: навч. посіб. / [Ковалевський В. В., Михайлик В. Ф., Семенов О. Л. та ін.]; за ред. В.В. Ковалевського, О.Л. Михайлюк. — К.: Либідь, 1996. — 368 с.
10. Управління розвитком регіону: навч. посіб. / [Миронова Т.Л., Добровольська О. П., Процай А. Ф., Колодій С. Ю.]. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 328 с.

С.В. Шолудченко,
канд. екон. наук, доцент,

В.І. Котелянець,
доктор екон. наук, професор,
Академія праці і соціальних відносин Федерації профспілок України

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ МЕНЕДЖМЕНТУ ЯКОСТІ НА ЗБИРАННІ УРОЖАЮ

Висвітлено питання управління виробничими процесами на збиранні урожаю, координації дій різних управлінських ланок, фахівців різного профілю та організації збиральних робіт з метою зниження втрат сільськогосподарської продукції.

Менеджмент в аграрному секторі — це управління виробництвом в рослинницьких та тваринницьких галузях, а також сукупність методів, засобів і форм управління, які застосовуються для підвищення ефективності виробничої діяльності. Менеджмент якості на збиранні урожаю проявляється через управління виробничими процесами, які забезпечують своєчасне, якісне збирання урожаю та його вивезення з полів без втрат.

Проблема дотримання показників та характеристик, які зумовлені застосуванням сучасних технологій при збиранні врожаю в нашій державі, носить комплексний характер. Починаючи від наявності високоякісного насіннєвого матеріалу, сучасного парку посівної, оброблювальної, збиральної техніки, кваліфікованого персоналу, оптимальної логістики та переробної інфраструктури.

Цей перелік можна значно розширити, але, на нашу думку, доцільно на кожному із етапів технологічного циклу вирощування, збирання,

переробки та реалізації продукції враховувати оптимальне поєднання витрат на дотримання якісних показників та характеристик, а також вимог зацікавлених сторін безпосередньо до показників якості продукції. З точки зору процесного менеджменту на жнивах — це набір технологічно взаємопов'язаних процесів, на які поширюються підходи щодо комплексного дотримання вимог менеджменту якості при збиранні урожаю, що показано на рисунку.

Менеджмент якості повинен враховувати досвід, а подекуди й недоліки на жнивах в минулі роки, передбачати заходи, що запобігатимуть якісним та кількісним втратам урожаю. Дослідження, проведені в нашій країні та зарубіжні свідчать, що по різних культурах втрати становлять в силу різних факторів від 3–5 до 16–18 % біологічного урожаю.

Узагальнення досвіду та вивчення проблеми якості технологій та процесів на збиранні урожаю дає можливість говорити про значні резерви поліпшення організації збиральних робіт та зменшення втрат сільськогосподарської продукції. Враховуючи, що втрати продукції мають місце в більшості вітчизняних сільгоспвиробників, доцільно визначити можливі напрями їх усунення.

Рис. Схема менеджменту якості на збиранні урожаю

Система управління виробничими процесами під час збирання врожаю, що повинна знаходитися під постійним моніторингом менеджменту якості, на нашу думку поширюється на наступні напрями:

оновлення збиральної техніки та якісний ремонт старих машин;

забезпечення оптимальних термінів виконання збиральних робіт;

раціональна організація виробничих процесів на збиранні урожаю з полів, токів тощо;

наявність сучасного складського господарства, елеваторів, терміналів;

відповідним чином навчений та підготовлений персонал.

Що стосується техніки то, насамперед, слід підкреслити, що комбайнів та іншої збиральної техніки повинно бути стільки, з врахуванням її продуктивності та експлуатаційної надійності, щоб збирання урожаю було виконане в оптимальні терміни. Нині проблема своєчасного оновлення машин та механізмів для збирання урожаю так до кінця й не вирішена (табл.).

Наведені в таблиці дані свідчать, що в державі йде процес некерованого різкого зменшення кількості основних сільськогосподарських машин, значна частина яких застаріла. Так, склад зернозбиральних комбайнів в Україні дуже строкатий. Переважають комбайни ще радянського виробництва (до 70 %), які вичерпали свій можливий термін експлуатації. Вони не можуть конкурувати із комбайнами відомих зарубіжних фірм за продуктивністю та якістю збирання хлібів. Але останніх в структурі комбайнового парку всього близько 10 %. Цей переки треба швидше усувати за рахунок створення та виготовлення в нашій країні комбайнів, які за пропускну здатністю та експлуатаційною надійністю не будуть поступатися зарубіжним. Треба також підтримати вчених, які пропонують безкомбайновий спосіб збирання зернових. Це альтернативна технологія збирання врожаю методом обчисування колосся на кореню. Як все нове, цей метод впроваджується дуже повільно, хоч за розрахунками вчених він високоефективний. Так, виробництво в Україні 1000 обчисувальних жаток могло б замінити 2–2,5 тис. сучасних комбайнів [1, с. 10].

Науково-дослідні установи, конструкторські бюро та заводи сільгоспмашинобудування повинні ще багато чого зробити в плані вдосконалення збиральної техніки й по інших культурах. Так, збирання цукрових буряків повністю механізоване. Воно здійснюється за допомогою причіпних гичкозбиральних машин та самохідних коренезбиральних комбайнів. Ці та інші технічні засоби постійно вдосконалюються, а їх використання дало змогу підвищити продуктивність праці на збиранні цукристих в 1,7–1,9 раза. Але втрати в силу різних причин становлять під час збирання на полі від 4 до 13 %. Основні втрати це відбиті частини коренеплодів, відходи цукрової маси в гичку під час її обрізання та частина коренеплодів, що залишилися в ґрунті або на його поверхні [2, с. 90].

Підвищення якості цукрової сировини та зменшення втрат під час її збирання потребує своєчасного регулювання бурякозбиральних комбайнів таким чином, щоб вони не залишали не викопаних коренеплодів, а викопані очищували від землі та рослинних решток. Якщо коренеплоди збирають перевалочним способом, то їх укладають в польові кагати, розмір яких відповідає типу навантажувача. Вимога до навантажувачів — підбір коренеплодів з польових кагатів не менше 99,5 %. А загальна забрудненість вороху коренеплодів після буряконавантажувача-очисника повинна бути не більше 5 % [3, с. 5]. Проте техніка на збиранні буряків не завжди добре відрегульована. Як результат — на завод перевозиться велика кількість землі та пожнивних залишків.

Деякі невеликі господарства перед завантаженням коренів в автомобілі дочищають їх вручну. Забрудненість буряків при цьому становить всього 3–5 %. А при механізованому навантаженні перевозиться з полів основна маса коренів із забрудненістю близько 12–15 %. Якщо погіршуються погодні умови, то цей негативний показник ще вищий.

Щоб підвищити якість всього комплексу робіт в буряківництві на завершальній стадії, необхідно здійснювати технічні та технологічні заходи відповідно сучасного стану кращої бурякозбиральної техніки. Конструкторські бюро та заводські фахівці повинні приділяти цим питанням більше уваги. Агрономи зобов'язані здійснити заходи, щоб перед збиранням бурякові плантації були чисті від бур'янів.

Таблиця

Наявність основних видів сільськогосподарської техніки у господарствах України в динаміці, на кінець року, тис. од.

Технічні засоби	2000 р.	2005 р.	2007 р.	2009 р.	2009 р. у % до 2000 р.
Трактори всіх марок, включаючи трактори, на яких змонтовані машини	318,9	216,9	186,8	168,5	52,8
Зернозбиральні комбайни	65,2	47,1	41,0	36,8	56,4
Бурякозбиральні машини	13,0	8,5	6,6	5,1	39,2

Тоді продуктивніше працює бурякозбиральний комбайн, а в кузов транспортного засобу значно менше попадає землі та поживних залишків. Є потреба вдосконалення й іншої збиральної техніки.

Менеджмент якості на збиранні врожаю вимагає скоординованої дії фахівців різного профілю. Так, якщо підготовку техніки здійснюють інженерно-технічні працівники та механізатори, то дотримання оптимальних термінів виконання збиральних робіт забезпечують агрономи. За два тижня до початку збору, вони здійснюють спостереження за посівами зернових, які попервах мають зелену фазу розвитку, потім жовто-зелену. Збирання починають тоді, коли зерно стає твердим, а вологість найнижча (16–18 %).

Найкращі терміни виконання збиральних робіт на зерновому полі 6–8 днів, бо після цього має місце осипання зерна, рослини старіють і вилягають, що ускладнює збирання комбайном. Перестигання зернових на корені за кожні 5 днів приводить до збільшення втрат в середньому на 3–5 %.

Щоб дещо розтягнути оптимальний термін збирання його виконують роздільно, в середині воскової стиглості рослину масу скошують у валки, де вона протягом 3–4 днів досягає, а потім комбайнами обмолочують. Перевага роздільного збирання полягає в тому, що є можливість почати збирання зернових раніше, порівняно до прямого комбайнування. У валках зерно дозріває поступово, найкращі умови для цього, коли висота стерні після проходу комбайна становить 15–20 см.

Дотримання оптимальних термінів по різних культурах складається не однаково. Досить навести приклад по цукрових буряках. Збирання урожаю починають, коли коренеплоди досягають технічної стиглості, тобто в них накопичується 14–15 % цукру. Але в залежності від погодних умов приріст їх маси та цукристості може продовжуватися до заморозків. Тому в більшості регіонів вважають більш оптимальним початок збирання коренів 5–10 вересня та закінчення 15–20 жовтня.

Початок збирання цукрових буряків погоджується з цукровим заводом. Передові господарства, які добре оснащені необхідною технікою, планують збирання основних цукристих на останню декаду вересня та першу і другу декаду жовтня. Безумовно, значною мірою це ризик. Якщо погода сприяє, то така стратегія себе виправдовує. А коли весь жовтень ідуть дощі (і таке буває), збиральна техніка стоїть, то замість виграшу може бути й програш в урожайності. Економічні та якісні показники при цьому погіршуються, бо вивезення з поля на завод сировини по бездоріжжю затягується аж до морозів.

Аграрна практика дає змогу констатувати, що дотримання оптимальних термінів виконання сільськогосподарських робіт безпосередньо пов'язано з максимальними якісними показниками щодо сільськогосподарських культур по всьому технологічному ланцюгу та максимальним економічним ефектом на кожному окремому етапі збору, переробки та реалізації врожаю. Порушення строків збиральних робіт по всіх культурах, як правило, супроводжується зниженням якості зібраної продукції. На жаль, такі порушення бувають, особливо під час силосування. Як наслідок, закладання на силос перестиглого для цієї цілі кукурудзиння і т. ін.

Слід підкреслити, що високоякісний силос отримують при збиранні кукурудзи наприкінці молочно-воскової стиглості. А скошування та силосування раніше цієї стадії приводить до зниження в кормі поживних речовин.

Значні складнощі мають місце при збиранні соняшнику, де використовують зернозбиральні комбайни. Залежно від стану рослин, технологічне налагодження комбайнів роблять безпосередньо в полі. Це пов'язано з тим, що кошики досягають не одночасно, а рослини бувають різної висоти. Соняшник рекомендується збирати при вологості 12–14 %. Але інколи ці роботи виконуються при вищій вологості. Тоді, необхідно очистити та висушити насіння до вологості 12 % протягом однієї доби. Інакше будуть значні втрати [2, с. 83].

Менеджмент якості передбачає скоординовану діяльність керівників та фахівців при організації виробничих процесів на збиранні урожаю, раціональне поєднання всіх задіяних в цьому процесі елементів виробництва: людей, збиральної техніки, транспортних засобів тощо. Збиральні комплекси забезпечуються кваліфікованими працівниками з досвідом роботи на збиранні урожаю. Це створює умови для найефективнішого використання технічних засобів та якісного проведення збиральних робіт.

Найбільш раціональною формою організації збирання урожаю у великих сільськогосподарських підприємствах є групова робота всієї техніки в одному полі. В минулі роки в цьому плані були добре організовані збирально-транспортні комплекси, які здійснювали від початку й до кінця всі операції на збиранні урожаю. Як правило, роботи виконувалися в оптимальні строки з високою якістю. Досвід свідчить, що в одній загінці найбільш ефективно працює 2–3 комбайни. Якщо їх кількість в одній загінці зростає, то ймовірність зупинок та простоїв комбайнів з різних причин теж зростає, а виробіток на комбайн знижується.

Зрозуміло, що кількість збиральних машин та транспортних засобів в одному комплексі чи в окре-

мій ланці визначається обсягом збиральних робіт. Коли урожай треба збирати у фермерських господарствах, то найбільш ефективні порівняно невеликі збирально-транспортні загони, які за сезон обслуговують декілька господарств. І в першому, і в другому випадку підвищується ефективність використання збиральної техніки та скорочується розрив між скошуванням і обмолотом хлібів або між копанням цукрових буряків і вивезенням їх з поля тощо.

Доцільно також відмітити, що в минулі роки, коли в Україні вирощували по 40–50 млн тонн цукрових буряків, велика робота проводилася, щоб не тільки вчасно зібрати урожай, а й вивезти з поля. Скоординовану роботу різних управлінських ланок здійснювали ЦУПи (центри управління перевезеннями). На доставці з полів цукристих найбільший ефект давала робота вантажно-транспортних загонів, яка була добре організована в Черкаській та багатьох районах Київської, Вінницької та інших областей. Тепер про таку форму організації робіт майже забули і, на жаль, подекуди має місце, коли викопані цукрові буряки лежать в невеликих кагатах по 3–5 днів. Це призводить до втрати їх ваги, погіршення якості сировини та недобору цукру.

Як було зазначено, важливою ділянкою роботи управлінців різних рівнів на жнивях є транспортне обслуговування збиральних агрегатів та вивезення зібраної продукції на елеватори, місця переробки тощо. Водночас слід забезпечити раціональне використання транспортних засобів, а це зумовлено рядом технічних, технологічних, організаційних факторів, а також погодними умовами. Недооцінка транспортного фактору на збиранні врожаю супроводжується несвоєчасним його вивезенням з полів. Тому, насамперед, слід привести в порядок дороги. Приведення доріг в нормальний стан дає можливість не тільки своєчасно доставити продукцію з полів та без втрат, а також економити до 15–20 % нафтопродуктів.

Досвід сільських товаровиробників свідчить, що на перевезенні зібраної продукції доцільно використовувати автомобілі вантажопідйомністю 4–8 тонн, а також автопоїзди більшої вантажопідйомності. Щоб знизити втрати при перевезенні зерна, кузови автомобілів ущільнюють планками прорезиновими ременями тощо; для перевезення буряків борти нарощують дошками. Ще більш місткими роблять кузови автомобілів для перевезення силосної маси.

Висоту нарощування бортів для перевезення силосної маси уточнюють з урахуванням висоти вивантажувального обладнання комбайна, а також умов безпеки руху. Нарощують борти автомобілів та причепів, як правило, щитами з дерев'яних до-

шок, щілина між якими не повинні бути більше 20–30 мм. Для попередження втрат подрібненої маси при завантаженні, особливо від комбайнів з пневматичною подачею, необхідно, щоб лівий та передній борти були нарощені на 200–300 мм вище порівняно до правого борту.

В процесі організації перевезення продукції на заготівельні пункти важливо передбачити скорочення часу простою під навантаженням та розвантаженням. Перше досягається застосуванням найбільш продуктивних навантажувальних механізмів, а друге — за рахунок дотримання графіків надходження кожного автомобіля під розвантаження на приймальному пункті. Серед резервів підвищення продуктивності транспортних засобів слід виділити скорочення часу на оформлення документів та ін. В сучасних умовах, коли кількість товаровиробників збільшилась за рахунок створення фермерських господарств, доцільно переглянути технологію транспортування, переробки і збереження сільськогосподарської продукції.

Висновки. Враховуючи необхідність підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору, все більше посилюється роль менеджменту якості. Для досягнення необхідного ефекту збільшуються основні фонди АПК, зростає роль інноваційної складової. Але якісні показники у виробничій сфері та реалізації продукції змінюються по-різному, іноді малоефективно. Тому доцільно проводити комплексну оцінку якості на всіх ділянках аграрного виробництва, в тому числі на збиранні врожаю. Таку комплексну оцінку якості на жнивях повинні здійснювати фахівці з досвідом роботи в рільництві, тому що якість тут потрібно оцінювати не тільки по матеріалах обліку, а й візуально.

Комплексну оцінку якості на збиранні врожаю бажано здійснювати за бальними оцінками. При цьому оцінюється як робота кожного комбайнера, так і всієї техніки та людей разом. Такий аналіз дає змогу не тільки порівняти роботу комбайнерів, а й виявити недоліки в організації збирання врожаю. Комплексна оцінка якості на збиранні врожаю дає можливість намітити шляхи поліпшення роботи збиральних агрегатів та транспортних засобів наступного року, а також більш ефективно витратити нафтопродукти.

Використані джерела

1. Кушнерев А. Проблеми вдосконалення технології збирання зернових / А. Кушнерев, В. Кравчук, А. Леженкіна // Техніка і технології АПК. — 2010. — № 10. — С. 17–22.
2. Олійник В.В. Пристрої для запобігання втратам врожаю / Олійник В. В. — К.: Урожай, 1988. — 168 с.
3. Роїк М.В. Агрофізичні властивості цукрових буряків і показники якості роботи бурякозбиральних машин / Роїк М. В. — К.: Інститут цукрових буряків, 2003. — 64 с.

ВАРТІСТЬ І КАПІТАЛІЗАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВ ТА МЕТОДИ ЇХ ОЦІНКИ

Розглянуто основні поняття вартості та капіталізації підприємств, визначено основні методи оцінки дійсної (справедливої) вартості та капіталізації.

Розвиток економіки України розглядається нині як процес переходу до ринкових відносин. Але в дійсності відбувається перехід від змішаної економіки, що базувалась на планово-розподільчих принципах і адміністративно-командній системі управління, до змішаної економіки, що базується на ринкових принципах. Отже, ринкове перетворення економіки — це процес формування капіталістичної економіки або капіталізації економіки.

Організаційно-правові суб'єкти господарювання відіграють ключову роль в формуванні економіки країни. Діючі підприємства можна розділити на три категорії: державні, публічні (акціонерні) і приватні. В сучасних умовах багато державних підприємств поступово трансформуються у акціонерну або приватну власність, приватні підприємства стають акціонерними, тобто у всіх зазначених категоріях підприємств відбувається приватизація, повторний продаж, заміна власника, поділ чи об'єднання (поглинання), а тому виникає проблема визначення їх ринкової вартості.

Вартість підприємства чи інших бізнес-об'єктів традиційно визначається за такими термінами: «вартість», «оцінка», «капіталізація» і «ціна», які часто використовують як синоніми. Проте, при детальному дослідженні, вони відрізняються одне від одного. Ігнорування цих відмінностей призводить до невірної визначення ринкової вартості аналізованого об'єкта.

Метою статті є розмежування понять «вартість», «оцінка», «капіталізація» підприємства та визначення методів їх оцінки в умовах ринку.

Проблемами оцінки вартості підприємств та розмежування понять «капіталізація» і «вартість» займалися ряд провідних українських та зарубіжних вчених, зокрема: Жан Батіст Сей, Адам Сміт, Давід Рікардо, Карл Маркс, Уільям Петі, Фішмен Джей, Пратт Шеннон, Гриффіт Кліффорд,

Уілсон Кейт, А. Маршалл, В.Г. Андрійчук, М.Я. Дем'яненко, Ю.С. Ратушна, П.Т. Саблук, М.Й. Хорунжий, В.В. Юрчишин та інші.

Вартість підприємства — це грошовий вимір його економічної цінності, якості та соціальної корисності. Економічна цінність та соціальна корисність характеризують здатність підприємства виробляти певний обсяг продукції, робіт і послуг та забезпечувати відповідну суму доходу і прибутку його власнику (власникам). Тобто, рентабельність виробництва продукції, робіт і послуг, за мінусом річного рівня інфляції, має забезпечити економічний розвиток виробничої діяльності і зростання оплати праці працівників.

Під якістю підприємства розуміють фактичний рівень його фізичного, морального, економічного та експлуатаційного зносу. Перших три види зносу залежать від терміну експлуатації та специфіки виробничої діяльності підприємства, останній — від професійності та працездатності апарату управління, а також ринкової кон'юнктури.

Поглиблений аналіз вартості підприємства та її властивостей (капіталомісткість, цінність економічного ресурсу) дає змогу визначити її різновидність:

— дійсна (реальна, об'єктивна) вартість підприємства;

— авторизована (суб'єктивна) вартість підприємства;

капіталізована (біржова, паперова) вартість підприємства, що існує у вигляді акціонерних товарів.

Дійсна або реальна вартість підприємства — внутрішня і зовнішня об'єктивно визначена цінність, або, іншими словами, — це обґрунтована, справедлива, найбільш імовірна вартість аналізованого об'єкта. Вона поєднує дійсну вартість всіх наявних виробничих ресурсів підприємства та вартість земельної ділянки, де воно розташоване.

Забезпеченість та ефективність використання виробничих ресурсів визначають за такими показниками: виробнича потужність, обсяг виробленої

продукції, сума одержаного доходу та прибутку, що й дає можливість визначити дійсну (реальну) вартість підприємства.

Значний вплив на розмір дійсної (реальної) вартості підприємства має й місце розташування земельної ділянки, яку воно займає, її розміри, конфігурація, під'їзні дороги, близькість до центральних транспортних магістралей, наявність та якість інфраструктурних комунікацій: енерго-, тепlopостачання, газифікація, наявність холодної та гарячої води, каналізації, телефонів тощо.

Ототожнення нині оцінки підприємства і його реальної вартості не відповідає дійсності. В умовах, коли існує багато оцінщиків та методів оцінки, імовірність помилки зростає.

Оцінка підприємства буває професійна, експертна та делітанська. В першому випадку оцінка проводиться кваліфікованими, атестованими та ліцензованими спеціалістами; в другому — переважно в результаті інтуїтивних розрахунків, але на базі певних знань та досвіду. Делітанська оцінка підприємства видається експертами-неспеціалістами.

Крім вищезазначених, оцінка підприємства буває передбачена та розрахункова. Прикладом передбаченої оцінки є експертна оцінка та оцінка в результаті використання методу «мозкових атак»; розрахункова оцінка — це оцінка професіоналів та спеціалістів. Розрахункова оцінка підприємства може бути проектною, нормативною, плановою, прогнозою і оперативною (ринковою). Вид оцінки залежить лише від того, якими вихідними даними користується оцінщик при оцінюванні.

Характерною властивістю оцінки, що визнається як дійсна (реальна) вартість підприємства є те, що вона може бути авторизованою і неавторизованою, індивідуальною і колективною, але не може бути формальною, необґрунтованою та несправедливою [3].

Для акціонерних товариств, акції яких обертаються на фондовій біржі, реальною вартістю таких бізнес-структур є біржова (паперова) вартість компанії. Синонімом паперової вартості в публічних акціонерних товариствах виступає «капіталізація».

Показники капіталізації акціонерних компаній прирівнюють до показників їх дійсної ринкової вартості. На паперову капіталізацію акціонерних товариств значний вплив мають міжнародні, політичні, соціальні, психологічні та інші фактори, що заважає об'єктивно відобразити реальну вартість таких об'єктів.

Капіталізація акціонерних товариств залежить від ринкової кон'юнктури і практично не залежить від персональних властивостей того хто його оцінює.

Таким чином, капіталізація, оцінка і справедлива вартість підприємства є різними поняттями.

Теоретично разова оцінка або поточна капіталізація підприємства можуть відповідати його реальній вартості, але імовірність такої тотожності дуже мала. В результаті виникає питання: в яких випадках можна обмежитися єдиною оцінкою (показником авторизованої вартості) підприємства, а в яких доцільно, витративши додаткову суму коштів, одержати показник дійсної (справедливої) вартості методом спеціально проведеного статистичного експерименту.

В деяких випадках для великих компаній показник їх прогнозованої реальної вартості необхідно визначати стандартним методом експертних оцінок, причому експертами будуть власники, топ-менеджери, представники фірм-посередників, що займається продажем та перепродажем підприємств, а також компаній — оцінщиків бізнесу та аудиторів-експертів з виробничої та земельної власності. Інколи, замість метода експертної оцінки, при вирішенні питання про доцільність проведення статистичного дослідження справедливої вартості підприємства ефективніше використати метод «мозкової атаки» компетентних осіб.

Суть такого експерименту полягає в тому, що перед групою (12–15 осіб) незалежних професійних оцінщиків ставиться завдання здійснити оцінку підприємства. Внаслідок одержаної ними легалізованої оцінки проводиться статистичний аналіз: встановлюється закон розподілу, математичне очікування, середньоквадратичне відхилення і межі коливання визначеної оцінки. На нашу думку, математичне очікування фокус-вибірки професійної оцінки найбільш точно відображає справедливу вартість аналізованого підприємства

Якщо за наданою оцінкою кваліфікованих спеціалістів неможливо встановити закон розподілу та математичного очікування даних оцінок, тоді за реальну вартість приймають середньоарифметичне значення одержаних оцінок. Таким чином, вартість підприємства, визначену методом статистичного експерименту неможна назвати авторизованою та реальною.

Слід врахувати, що статистичний аналіз, «липових», неякісних оцінок підприємства дасть змогу одержати «липову» реальну вартість. Тому особливий інтерес представляє експертиза (аудит-

аналізу) методів, що дають можливість визначити максимальну та мінімальну оцінку підприємства. Діапазон коливання цих результатів залежить від індивідуальних здібностей та творчих можливостей оцінщиків при виборі та підготовці до розрахунку необхідних вихідних даних для оцінки; від рівня стандартизації процедур, технології оцінки та частоти її проведення.

Поняття капіталізації є похідним від поняття «капітал». Економічною наукою напрацьовано багато визначень капіталу (капітал — від лат. «*capitalis*», що в перекладі означає головний). На початку розвитку суспільного виробництва капітал розглядався економістами як майно, багатство. Меркантилісти головний акцент робили на грошову форму капіталу. Жан Батіст Сей під капіталом розумів суму цінностей, яка дає змогу здійснювати виробництво [12]. Адам Сміт, Давід Рікардо, Карл Маркс визначали капітал як вартість, що приносить додаткову вартість. К. Маркс зазначав, що капітал це і знаряддя праці, і сировина та матеріальні продукти, і певна сума товарів, і засоби до існування. Попри це, він писав, що капітал — це не річ, а виробниче відношення, а тому розглядав його як знаряддя експлуатації найманої праці [10]. А. Маршалл визначав капітал як сукупність речей, без яких виробництво не могло б здійснюватися з однаковою ефективністю, але які не є безплатними дарами природи.

Таким чином, можна виділити певні еволюційні етапи трактування сутності «капіталізація»:

1-й період — XVII початок XIX ст. за марксистською теорією капіталізація, з одного боку, є процесом накопичення капіталу шляхом капіталізації прибутку, що призначений для розширення виробництва, а з іншого — потоком майбутньої вартості, що визначається з урахуванням ставки відсотку, тобто як капіталізація ринкової вартості.

2-й період — кінець XIX — початок XX ст. Представники неокласичного напряму економічної теорії доповнили своїх попередників і під капіталізацією розуміли процес створення та накопичення вартості, яка приносить ефект з дохідністю, що рівна ставці відсотку, розмір якого характеризується визначеною продуктивністю капіталу [2].

Кейнсіанська епоха капіталізацію, як економічну категорію, розглянула в новому аспекті. Згідно з її теорією капіталізація — це накопичування капіталу за допомогою грошового обороту. По завершенню виробничого циклу частина створеного грошового доходу споживається, а інша частина спрямовується на підтримання та розвиток активів, тобто накопичується.

3-й період — кінець XX ст. З другої половини XX ст. процес дослідження сутності капіталізації припиняється, оскільки цей термін майже не вживався, причому не лише у вітчизняній науковій літературі, а й в зарубіжній.

4-й період — сьогодення. Спостерігається зростання інтересу як вітчизняних, так і зарубіжних науковців до сутності та значення капіталізації підприємства як економічної категорії.

В сучасній економічній літературі основна увага зосереджена на здатності капіталу принести його власнику дохід. В ринковій економіці неможливо досягти економічного зростання без зосередження капіталу, тому в класичному розумінні термін капіталізація означає реінвестування отриманого фірмою прибутку, тобто перетворення прибутку в додатковий капітал [1]. Сучасні науковці термін капіталізація трактують по-різному. Часто його використовують в такому значенні як оцінка вартості фірми на базі основного та оборотного капіталу; оцінка вартості фірми на основі ринкової вартості її акцій та облігацій або на основі щорічно отримуваного прибутку [11]. Широкого вжитку набуває й термін ринкова капіталізація (*market capitalization*), під яким розуміють вартість усіх акцій акціонерної компанії, тобто це ціна, яку ринок готовий заплатити за компанію у випадку її продажу.

За класичним твердженням, під капіталом розуміють вартість, яка приносить додаткову вартість, яка може бути втілена і в матеріальній формі й в особистому чиннику, або дохід. Отже, капіталом можуть стати і людські здібності та чинники, і знання, і матеріальні ресурси, що використовуються для одержання додаткової вартості. А процес перетворення наявних ресурсів у вартість, яка приносить додаткову вартість, і є капіталізацією.

Такий підхід дає змогу розрізнити реальну і фіктивну, пряму і зворотну капіталізацію, капіталізацію різних галузей (промисловості, сільськогосподарства, банківської сфери, фінансового ринку тощо) та сфер.

Реальна капіталізація — перетворення вартості, втіленої в матеріальні та інші цінності, в джерело зростання цієї вартості. Фіктивна капіталізація — реальний капітал, представлений цінними паперами. Під прямою капіталізацією розуміють процес перетворення ресурсу, залученого в ринковий обіг, у вартість, що приносить додаткову вартість [6]. Зворотною ж капіталізацією є перетворення додаткової вартості в капітал. Тобто, при оцінці капіталу за доходом, здійснюється зворотна фіктив-

на капіталізація, а реальна вартість, що приносить цей дохід, може істотно відрізнятись від фіктивно капіталізованої. Якщо швидкими темпами зростає рівень прибутковості підприємства, то рівень його фіктивної капіталізації виникає з оцінки самої прибутковості.

У виробничому процесі виділяють капіталізацію чинників виробництва, капіталізацію процесу виробництва і капіталізацію результатів виробництва. Сутність капіталізації чинників виробництва полягає в необхідності їх використання в умовах ринку в капіталістичному виробництві. Капіталізація процесу виробництва характеризується ефективністю використання всіх складових з метою збільшення додаткової вартості і зростання прибутку. Капіталізація результатів виробництва є безпосереднім перетворенням створеної вартості в новий капітал.

А. Барановський, стверджує, що капіталізація — це ринкова вартість компанії, розрахована шляхом множення загальної кількості акцій даного емітенту на середню ціну кращих котирувань акції на купівлю-продаж [3]. Н. Брюховецька зазначає, що капіталізацією є використання частини додаткової вартості на розширення виробництва, або це процес вкладення частини прибутку в цінні папери й одержання прибутку на них у вигляді відсотків [4]. Капіталізація або капіталізована додаткова вартість формувала фонд капіталістичного накопичення, який із капіталістичним розвитком використовувався переважно на придбання додаткових виробничих ресурсів та робочої сили. Сьогодні цей фонд також використовується на наукові дослідження, одержання нової інформації, застосування нових методів управління та організації виробництва.

В економічній енциклопедії С.В. Мочерного капіталізація розглядається як використана частина додаткової вартості на розширення капіталістичного виробництва, а також процес вкладання частини доходів у цінні папери й отримання на них прибутку в формі відсотка [8]. Капіталізація доходу (прибутку), в сучасному словнику економіки Макмілана, це — витрачання прибутку на збільшення капіталу, тобто перетворення прибутку в капітал [13].

Отже, термін «капіталізація» може характеризувати зростання власного капіталу за рахунок власних коштів, банківських позик, бюджетного фінансування та ін., або виконувати роль розподілу й використання прибутку, що забезпечує розвиток підприємства, обліковувати визнані витра-

ти як активи, визначати вартість чистих активів організації або суму акціонерного капіталу, вартість майна за його прибутковістю, перетворювати додаткову вартість в капітал.

В сучасних умовах широкого вжитку набуло поняття ринкової капіталізації, яка за своєю сутністю визначає ринкову ціну на фондовій біржі зареєстрованих акцій підприємства або всіх його акцій, тобто це вартість, яка може значно перевищувати вартість активів по балансу підприємства. Це пов'язано з тим, що не всі активи, які мають цінність включаються в баланс підприємства, наприклад кваліфіковані працівники, ділова репутація, попит на продукцію тощо. Але на момент продажу акцій того чи іншого підприємства його вартість може як зростати так і знижуватись в залежності від попиту та пропозиції акцій на ринку.

Таким чином можна стверджувати, що капіталізація (*capitalization*) — це оцінка вартості підприємства, земельної ділянки, цінних паперів та іншого майна, шляхом визначення суми очікуваного доходу за період, протягом якого планується його використання.

Більш повно економічний зміст та сутність капіталізації проявляється у певних функціях:

стратегічна — вибір перспективних напрямів діяльності підприємства, які визначають довгострокову перспективу досягнення конкурентних переваг підприємством та утримання своїх позицій на ринку;

прогнозна — оцінка потенціалу та планування майбутнього стану підприємства;

оцінювальна — аналіз фінансово-господарської діяльності підприємства, виявлення наявних резервів та відповідність міжнародним критеріям ефективності;

розподільна — ефективний розподіл залучених ресурсів на розвиток та розширення діяльності підприємства, тобто здійснення процесу капіталізації, збалансованість економічної діяльності підприємства;

мобілізаційна — залучення ресурсів для розширення виробництва, досягнення цілей підприємства;

інформаційна — збір та поширення інформації про економічну стійкість та інвестиційну привабливість підприємства на мікро-, мезо- та макро-рівні;

стимулююча — стабільний розвиток економічної, науково-технічної та підприємницької діяльності.

Окрім цього, капіталізація може бути недостатньою, достатньою або надлишковою, залежно від співвідношення між економічним капіталом підприємства та реально існуючим на даний момент.

Надлишкова капіталізація часто викликає незадоволення інвесторів, оскільки відбувається неефективне використання грошових ресурсів: вільні кошти не інвестуються, не приносять додатковий дохід, а капіталізуються.

Недостатня капіталізація, або тонка, частіше всього виникає в випадку, коли фінансування діяльності підприємства здійснюється за рахунок позичкових коштів [1].

В економічній літературі та практиці розрізняють ряд методів капіталізації підприємства, основними з яких є:

капіталізація за розподіленою ставкою (*split rate capitalization*) — для оцінки прогнозованих грошових потоків одного підприємства використовують процентні та дисконтні ставки;

капіталізація прибутку (*capitalization of earnings*) — розрахунок реальної вартості чистого прибутку, який планується отримати в майбутньому;

прямолінійна капіталізація (*straight line capitalization*) — метод розрахунку коефіцієнта капіталізації для нерухомості шляхом додавки до процентної ставки норми прямолінійного повернення капіталу;

пряма загальна капіталізація (*direct overall capitalization*) — метод заснований на діленні чистого операційного доходу на коефіцієнт одержаний шляхом порівняння доходів, що приносять дані об'єкти з цінами їх продажу.

Різноманітність застосовуваних методів дає змогу розглядати капіталізацію з різних точок зору:

по-перше, ринкова капіталізація визначається шляхом множення курсової вартості акцій на їх кількість;

по-друге, капіталізація — це результат перетворення в акціонерний капітал всіх довгострокових зобов'язань підприємства.

Ринкова капіталізація акціонерного товариства — вартість всіх його акцій, тобто ціна, яка встановлюється шляхом котирування на фондовій біржі (якщо не враховувати зміну ціни акції в процесі їх купівлі). Капіталізація підприємства визначається шляхом множення ціни акцій на їх кількість (до уваги беруться лише прості акції, а не привілейовані). Іншими словами — ринкова капіталізація — ціна, яку ринок готовий сплатити за підприємство.

Висновки. Аналіз та детальне дослідження ринкових термінів «вартість», «оцінка», «капі-

талізація» і «ціна» дало змогу зробити наступні висновки: вартість — визначення економічної цінності ресурсів та підприємства на даний момент, а капіталізація — ринкова оцінка вартості підприємства, враховуючи всю його власність та ресурси на період їх використання. Оцінка та ціна є інструментами визначення вартості та капіталізації. Тож в умовах розвитку ринкових відносин увага має приділятися саме капіталізації підприємств, оскільки завдяки нагромадженню капіталу капіталізація стає важливим фактором ринкової трансформації національного господарства. Капіталізація — це процес нагромадження капіталу підприємства шляхом капіталізації власних доходів, залучення банківських кредитів і використання фінансового лізингу, вливання капіталу з інших сфер економіки, залучення прямих іноземних інвестицій, а також руху капіталу від менш ефективних власників до більш ефективних.

Використані джерела

1. Андрійчук В.Г. Капіталізація вітчизняного сільського господарства: суть, напрями, механізми та перші оцінки здійснення / В. Г. Андрійчук // Економіка АПК. — 2005. — № 7. — С. 69—74.
2. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку: моногр. / Андрійчук В. Г. — Ніжин: Аспект-Поліграф, 2007. — 216 с.
3. Барановский А. Недокапитализированная экономика / А. Барановский // Зеркало недели. — 2003. — № 42 (467).
4. Брюховецька Н.Ю. Підходи до визначення капіталізації підприємства / Н. Ю. Брюховецька // Наукові праці ДонНТУ. — 2007. — Вип. 31—1. — С. 224—229 (Серія: економічна).
5. Григорьев В.В. Характеристика методик доходного подхода. Метод капитализации дохода / В. В. Григорьев // Городская собственность. — 1999. — № 4 (20). — С. 9—12.
6. Грищенко А.А. Капіталізація економіки: проблеми та перспективи (матеріали семінару) / А. А. Грищенко // Економічна теорія. — 2006. — № 2. — С. 91—110.
7. Оценка стоимости предприятия (БИЗНЕСА): учеб. / [Грязнова А.Г., Федотова М.А., Эскиндаров М.А. и др.]; под ред. А.Г. Грязновой. — М.: ПРИОР, 2009. — 480 с.
8. Економічна енциклопедія: у 3-х т. / [за ред. С.В. Мочерного]. — К.: Академія, 2000. — Т. 1. — 864 с.
9. Стоимость компании. Оценка и управленческие решения: уч. пос. / [под ред. Ю.В. Козырь]. — М.: Альфа-Пресс, 2008. — 380 с.
10. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. — М.: Политиздат, 1968. — Т. 25. — Ч. 2. — С. 380.
11. Оценочная компания «ПРО-оценка» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.proocenka.ru/>
12. Сей Ж.-П. Трактат политической экономики / Сей Ж.-П. — М.: 1986. — С. 58.
13. Словник сучасної економіки Макміллана. — К.: АртЕК, 2000. — 640 с.
14. Муррин Дж. Стоимость компаний: оценка и управление / Муррин Дж., Коллер Т., Коупленд Т. — М.: Олимп-Бизнес, 2008. — 345 с.
15. Ратушна Ю.С. Поняття категорії «підприємницький капітал» та її економічний зміст / Ю. С. Ратушна // Митна справа. — 2004. — № 1. — С. 91.

ХАРКІВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ АГРАРНОМУ УНІВЕРСИТЕТУ — 195 років

Харківському національному аграрному університету ім. В.В. Докучаєва 5 жовтня поточного року виповнилося 195 років від дня заснування. Його було створено як Інститут землеробського господарства згідно з указом імператора Росії Олександра I в 1816–1820 рр. у с. Маримонті під Варшавою. Це був перший у російській імперії вищий сільськогосподарський навчальний заклад, діяльність якого відповідала потребам економіки та посиленню російського впливу в Польщі.

У зв'язку з революційними подіями інститут у 1862 р. було переведено до посаду Ново-Олександрія (Пулави) Люблінської губернії, де він готував фахівців для сільськогосподарських та лісових господарств південних губерній Російської імперії.

Ново-Олександрійський інститут сільського господарства і лісівництва став визначним центром аграрної освіти та науки. Відомою у світі була сформована тут російська школа ґрунтознавців, яку очолював В.В. Докучаєв.

Внаслідок військових подій Ново-Олександрійський інститут сільського господарства і лісівництва у 1914 р. було евакуйовано до Харкова та перейменовано на Харківський інститут сільського господарства і лісівництва.

У 1941–1943 рр. інститут було евакуйовано до м. Катта-Курган Самаркандської області Узбецької РСР, де він продовжував підготовку агрономів рільників, фахівців із захисту рослин та економістів. Багато викладачів і студентів інституту брали участь у війні 1941–1945 рр.

1946 р. інституту було присвоєно ім'я В.В. Докучаєва, 1991 р. надано статус державного аграрного університету, а 2002 р. — національного аграрного університету.

У радянський період цей навчальний заклад готував фахівців та науковців у галузі сільського господарства для потреб Радянського Союзу та іноземних держав. Нині Харківський аграрний університет (ХНАУ) відомий навчально-науковий заклад, який готує фахівців для галузі сільськогосподарського виробництва України та іноземних держав. З 1997 р. він член міжнародної організації університетів (ЮНЕСКО, Париж).

За роки існування в університеті підготовлено 65,7 тис. фахівців аграрного профілю, з них понад 2,1 тис. для іноземних держав. Випускники універ-

ситету працюють у 78 країнах світу, а його викладачі готували спеціалістів у 13 країнах. Нині в університеті навчається понад 100 іноземних студентів.

У складі університету 7 факультетів — агрономічний, агрохімії та ґрунтознавства, обліку та фінансів, менеджменту й економіки, захисту рослин, землевпорядкування і лісового господарства. Понад 6 тис. студентів щорічно навчають майже 400 науково-педагогічних працівників, з них майже 250 докторів і кандидатів наук. Підготовку наукових кадрів здійснює докторантура та аспірантура.

В університеті функціонує 12 наукових і науково-методичних шкіл. Наукові дослідження спрямовано на зональні ресурсозберігаючі та ґрунтозахисні системи землеробства, технології відтворення родючості та охорони ґрунтів, розв'язання проблем генетики, селекції та насінництва сільськогосподарських культур, захисту рослин, технологій виробництва продукції рослинництва, організаційно-економічного механізму господарювання й земельних відносин.

У різні періоди в університеті працювали такі відомі вчені й фахівці як основоположник сидерального землеробства та систем сівозмін професор П.В. Будрім; фундатор вітчизняного агрохімічного насінництва і наукової школи рослинників-екологів академік В.Я. Юр'єв; у галузях рослинництва — професор Г.В. Пилипець, ґрунтознавства — академік О.Н. Соколовський, професори О.М. Грінченко і О.М. Можейко; видатний економіст, академік І.І. Лукінов, відомі вчені з проблем захисту рослин професори В.Г. Аверін, О.О. Мігулін, Ф.П. Мацьков і Б.М. Литвинов, а також землевпорядники професори І.Ю. Левицький, І.П. Здоровцов, І.А. Розумний.

Випускники університету плідно працювали на керівних державних і наукових посадах: Д.С. Полянський — Заступник голови Ради Міністрів СРСР, Міністр сільського господарства; В.А. Слаута — Віцепрем'єр, Міністр сільського господарства України; Є.І. Гайдамака і В.М. Москаленко — керівники землевпорядної служби СРСР і України; В.М. Гусаков — Голова Державного комітету з містобудування і архітектури.

У створенні сучасної освітньої та матеріально-технічної бази університету велику роль відіграв професор Г.Ф. Наумов.

Важливий напрям освітньої та наукової діяльності університету у всіх періодах його функціону-

вання економічний. У Маримонті студенти вивчали сільськогосподарську економіку, бухгалтерський облік та сільськогосподарську статистику. Викладання цих наук було суттєво розширено в Новоолександрійській період. У радянській період підготовка фахівців з економіки посилилась. В 1929 р. було створено економічний факультет, а в 2005 р. на його базі сформовано два факультети — менеджменту й економіки та обліку і фінансів. Економічні факультети університету внесли великий вклад у кадрове забезпечення та побудову економічних відносин в аграрній сфері України, ряду країн СНД, Польщі та інших держав.

Науковцями економічного та землевпорядного факультетів створено потужну Харківську школу економістів-аграрників. Наукові погляди її представників відомі далеко за межами регіону. До цієї школи, зокрема, відносяться професори і доктори економічних наук Л.М. Анічин, В.Л. Анічин, М.О. Бесєдін, І.М. Брюховецький, О.Ф. Галкін, В.К. Горкавий, Г.І. Горохов, О.І. Гуроров, В.О. Кірсанов, А.В. Маке-

донський, В.П. Мартянов, Л.І. Михайлова, М.Г. Михайлов, М.Ф. Огійчук, О.В. Олійник, Т.І. Олійник, Ю.А. Полтавський, М.Ф. Соловійов, О.В. Ульяновенко, С.І. Черняєв, В.Й. Шиян та їх учні-колеги.

Випускники Харківського національного університету сформували потужний загін науковців-дослідників, що в різні роки працювали в ННЦ «Інститут аграрної економіки» та інших наукових і освітніх закладах України, зокрема: І.І. Лукінов і О.М. Оніщенко — академіки НАНУ; В.Я. Амбросов, член кореспондент НААН; Л.А. Антоненко, О.М. Варченко, Д.І. Добряк, М.В. Калінчик, Ю.С. Коваленко, В.І. Криворучко, І.Х. Степаненко — доктори економічних наук; Л.М. Бердник, М.І. Бур'ян, Ю.С. Воскобійник, Є.М. Гордіївська, З.П. Кирпаль, М.І. Кісіль, Г.І. Лисогор, Б.С. Мироненко, В.Ф. Плішко, М.Є. Романенко, М.А. Ткачук — кандидати економічних наук.

Нині Харківський національний аграрний університет, що має потужні наукові школи з усіх основних напрямів аграрної освіти і науки, впевнено крокує до свого 200-річчя від дня заснування.

М.І. Кісіль,

*канд. екон. наук, ст. наук. сп.,
зав. відділу інвестицій*

ННЦ «Інститут аграрної економіки»

ПАМ'ЯТІ ВЧЕНОГО

СВІТЛА ПАМ'ЯТЬ ВОЛОДИМИРУ ЮХИМОВИЧУ ПРОТАСОВУ (до 85-річчя від дня народження)

Володимир Юхимович Протасов — кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, один із найталановитіших учнів члена-кореспондента ВАСГНІЛ, доктора економічних наук, професора О.О. Сторожука, відомий вчений економіст-аграрник, знаний не лише в Україні, але й у республіках колишнього СРСР. Наукова діяльність ученого була присвячена проблемам відтворення, ціноутворення, собівартості та рентабельності в системі АПК. Ним глибоко опрацьовано проблеми теорії та методології, обґрунтовано практичне використання наукових

розробок в аграрному виробництві та системі управління АПК.

Творчість вчений активно поєднував з громадською діяльністю. Своїми науковими розробками В.Ю. Протасов вніс значний вклад у розвиток аграрної економічної науки і особливо тих її аспектів, які пов'язані з проблемами розширеного відтворення, формуванням і розподілом валового і чистого доходу колгоспів. Досить вагомим є його внесок і в теорію та практику раціонального розміщення державних закупок сільсько-

господарської продукції з врахуванням ресурсного потенціалу підприємств, удосконалення економічних відносин сільського господарства із заготівельними підприємствами, опрацювання методики визначення втрат аграрної продукції на різних етапах відтворювального процесу і обґрунтування шляхів щодо їх скорочення. Істотним є внесок В.Ю. Протасова і в теорію еквівалентності економічних відносин та міжгалузевого цінового паритету.

Вчений був ініціатором і одним із основних авторів створення методики та здійснення безпосередніх розрахунків нормативів рентабельності основних видів сільськогосподарської продукції як по сільському господарству окремих союзних республік, так і для СРСР в цілому. Вказані нормативи затверджувалися Держпланом СРСР на відповідну п'ятирічку.

Науковець високого рівня й водночас людина виняткової скромності, принциповості, працелюбності, який володів великими теоретичними знаннями, мав здібність системно та масштабно мислити без захисту докторської дисертації по праву вважався в інституті професором і доктором наук, оскільки збагатив теорію і практику аграрної економіки.

Він народився 19 грудня 1926 р. в с. Новотимофіївка Іванівського району Херсонської області в сім'ї селянина. З 1934-го по 1943 р. навчався в місцевій середній школі (до 9 класу).

У січні 1944 р. призваний на службу до лав Радянської Армії, демобілізований у жовтні 1950 р. Після демобілізації продовжував вчитися у середній школі.

З 1951-го по 1956 р. навчався на економічному факультеті Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, по закінченні якого працював старшим викладачем Львівської Вищої партійної школи (1956–1962 рр.).

Грунтовну науково-дослідну діяльність розпочав аспірантом Українського науково-дослідного інституту економіки і організації сільського господарства (1962–1964 рр.). Отримавши призначення в цю ж установу, спочатку обіймав посаду старшого наукового співробітника (1964–1972 рр.).

У квітні 1965 р. блискуче захистив кандидатську дисертацію «Чиста продукція і валовий дохід колгоспів».

З часом, проявивши високий професіоналізм і організаторський хист, очолив сектор заготівель сільськогосподарської продукції УНДІЕОСГ (1972–1990 рр.).

З 1990 р. і до кінця життя працював провідним науковим співробітником відділу ціноутворення та інфраструктури ринку.

За обраними напрямками досліджень вченим опубліковано ряд фундаментальних наукових праць, основними з яких є:

«Валовий і чистий дохід колгоспів та його розподіл»; «Рентабельність колгоспного виробництва»; «Экономические рычаги планового руководства сельским хозяйством» (співавтор); «Удосконалення господарського механізму агропромислового комплексу»; «Фінансовий і ціновий механізм АПК в умовах переходу до ринку» (співавтор); «Ціноутворення в умовах формування ринкових відносин в АПК» (співавтор).

Вчений готував кандидатів економічних наук, які є його послідовниками і гідно продовжують справу свого ідейного натхненника.

За здійснені ратні подвиги, звитязну наукову і педагогічну діяльність Володимира Юхимовича нагороджено шістьма медалями, в тому числі «За победу над Германией», «XXX лет Советской Армии и Флота», «XX лет победы над фашистской Германией», «50 лет Советской Армии и Флота», «За доблестный труд в ознаменование 100-летия со дня рождения В.И. Ленина». А за здобутки у розвитку економічної науки і підготовку наукових кадрів вченому присвоєно почесне звання заслуженого економіста України.

Серед колег, друзів і фахівців АПК Володимир Юхимович користувався надзвичайно високим авторитетом. Самобутньою творчою особистістю вчений вирізнявся потужним інтелектом, високою ерудицією, надзвичайною компетентністю і комунікабельністю, мав ознаки лідера, вмів ефективно організовувати науково-дослідний процес. Сучасники добре пам'ятають його полум'яні промови на партійних зборах, вчених радах, конференціях і семінарах. Водночас у пам'яті колег і друзів Володимир Юхимович назавжди залишився доброю, уважною, скромною і чуйною людиною.

26 грудня 1994 р. Володимир Юхимович передчасно відійшов у вічність. Похований на Північному кладовищі у Києві.

О.В. Шатько,

канд. екон. наук, ст. наук. сп.

ННЦ «Інститут аграрної економіки»

Лобас Н.Г. Критерии лидерства в политико-управленческой деятельности / Н. Г. Лобас // *АгроИнКом.* — 2011. — № 10–12. — С. 3–5

Отражена системная взаимосвязанных и взаимообуловленных критериев для тестирования кандидатов в органы верхних эшелонов власти и на управленческие должности.

Захарина О.В. Концептуальные принципы формирования региональной продовольственной безопасности в условиях глобализации экономики / О. В. Захарина, О. Н. Яценко // *АгроИнКом.* — 2011. — № 10–12. — С. 6–11

Проведена структуризация продовольственной безопасности. Определены потребность Житомирской области в продовольственном зерне и направления его использования. Разработан прогноз спроса и предложения на региональном рынке зерна. Идентифицированы основные факторы, которые сдерживают процесс формирования региональной продовольственной безопасности. Предложены стратегические направления решения проблемы.

Третьак А.Н. Институциональное обеспечение биржевого аграрного рынка Украины / А. Н. Третьак // *АгроИнКом.* — 2011. — № 10–12. — С. 12–16

Проанализировано нормативно-правовое обеспечение и механизмы государственного регулирования отечественного биржевого аграрного рынка. Предложены направления совершенствования его институционального обеспечения и определены цели, которые при этом должны быть достигнуты.

Олейник В.В. Механизмы мотивации повышения конкурентоспособности предприятий на рынке зерна / В. В. Олейник // *АгроИнКом.* — 2011. — № 10–12. — С. 17–20

Исследовано механизмы мотивации конкурентоспособности на рынке зерна для владельцев и работников предприятий. Предложено повышение уровня конкурентоспособности продукции на основе оплаты труда от валового дохода.

Фаизов А.В. Масложировой комплекс: проблемы и факторы развития / А. В. Фаизов // *АгроИнКом.* — 2011. — № 10–12. — С. 21–25

В статье сделан аналитический обзор текущей ситуации и основных проблем функционирования отечественного масложирового комплекса, определены основные факторы, которые влияют на его развитие.

Руда О.Л. Развитие зернового хозяйства региона и его инвестиционная привлекательность / О. Л. Руда // *АгроИнКом.* — 2011. — № 10–12. — С. 26–30

Рассмотрены региональные аспекты конкурентоспособности производства зерна с позиций его инвестиционной привлекательности в контексте общего привлечения инвестиций в сельское хозяйство.

Чирва И.В. Оценка развития сахаросвеклольного производства в регионе / И. В. Чирва // *АгроИнКом.* — 2011. — № 10–12. — С. 31–33

Проведена оценка развития производства сахарной свеклы в Полтавской области. Отражено динамику уро-

Lobas N.G. Criteria of leadership in political-administrative activity / N. G. Lobas // *AgroInKom.* — 2011. — № 10–12. — P. 3–5

The system is reflected the constrained and conditioned criteria for testing of candidates in the organs of overhead echelons of power and on administrative positions.

Zakharina O.V. Conceptual Principles of Formation the Regional Provision Safety under the Conditions of Globalization / O. V. Zakharina, O. N. Yatsenko // *AgroInKom.* — 2011. — № 10–12. — P. 6–11

The structure of provision safety has been defined in the paper. The needs of the Zhitomir oblast in food grain as well as the ways of its use have been analyzed. The prognosis for demand and supply in the regional grain market has been worked out. The main factors slowing down the process of formation of the regional food safety are identified. Some strategic tendencies of this problem solution have been offered.

Tretyak A.N. The Institutional providing of exchange agrarian market of Ukraine / A. N. Tretyak // *AgroInKom.* — 2011. — № 10–12. — P. 12–16

The normative-legal providing and mechanisms of government control of domestic exchange agrarian market is analysed. Directions of perfection of his institutional providing are offered and aims which here must be attained are certain.

Oliynyk V.V. Mechanisms of motivation of increase of competitiveness of enterprises at the market of grain / V. V. Oliynyk // *AgroInKom.* — 2011. — № 10–12. — P. 17–20

The mechanisms of motivation of competitiveness are investigational at the market of grain for proprietors and workers of enterprises. The increase of level of competitiveness of products is offered on the basis of payment of labour from a gross profit.

Faizov A.V. Butterfatty complex: problems and factors of development / A.V. Faizov // *AgroInKom.* — 2011. — № 10–12. — P. 21–25

In the article the state-of-the-art review of current situation and basic problems of functioning is done domestic butter and fatty complex, basic factors which influence on his development are certain.

Ruda O.L. Development of the grain growing of region and his investment attractiveness / O. L. Ruda // *AgroInKom.* — 2011. — № 10–12. — P. 26–30

The regional aspects of competitiveness of production of grain are considered from positions of his investment attractiveness in the context of the general bringing in of investments in agriculture.

Chirva I.V. Estimation of development of sugarbeet production in a region / I. V. Chirva // *AgroInKom.* — 2011. — № 10–12. — P. 31–33

The estimation of development of manufacture of a sugarbeet in the Poltava region is spent. It is reflected

жайности, валовых сборов, структуру себестоимости и эффективность реализации сахарной свеклы.

Рыбаченко О.Н. Основные проблемы развития кормопроизводства в Украине / О. Н. Рыбаченко // *АгроИнКом*. — 2011. — № 10–12. — С. 34–37

Проведена экономическая оценка современного состояния кормопроизводства в Украине, определены основные причины и предпосылки возникновения негативных тенденций в исследованной отрасли. Установлены структурные изменения, которые произошли в посевных площадях сельскохозяйственных культур в последние годы, и их влияние на формирование предложения кормовых ресурсов.

Кошкалда И.В. Эффективность использования сельскохозяйственных земель в контексте современного хозяйствования / И. В. Кошкалда // *АгроИнКом*. — 2011. — № 10–12. — С. 38–43

Проанализировано состояние сельскохозяйственных угодий. Обосновано и предложено мероприятия относительно повышения эффективности их использования в условиях современного уровня хозяйствования.

Шарий Г.И. Концепция финансово-управленческой инфраструктуры рынка земель / Г. И. Шарий, Ю. И. Микитенко, О. В. Бухало // *АгроИнКом*. — 2011. — № 10–12. — С. 44–47

Освещен вопрос регулирования рынка земель и его инфраструктурного обеспечения Государственным Земельным банком и Государственным Фондом земель.

Кобзев И.С. Проблемы рационального использования и воспроизводства природно-ресурсного потенциала в аграрной сфере Украины // *АгроИнКом*. — 2011. — № 10–12. — С. 48–51

Проанализировано современное состояние использования и воссоздания природных ресурсов, задействованных в агросфере Украины. Установлены приоритетные направления современной аграрной политики та ее осуществления в контексте обеспечения процесса воспроизводства естественного ресурсного потенциала.

Шило С.В. Развитие сельского хозяйства в контексте экологических проблем / С. В. Шило // *АгроИнКом*. — 2011. — № 10–12. — С. 52–54

Рассмотрена проблема химизации земледелия в зависимости от соотношения внесенных органических и минеральных удобрений. Предложены пути внедрения экологически безопасных технологий выращивания продукции сельского хозяйства.

Кулаец М. М. Пути инновационного обеспечения производства экологически чистой сельскохозяйственной продукции и продуктов питания / М. М. Кулаец, Н. Ф. Бабиенко, О. Д. Витвицкая [и др.] // *АгроИнКом*. — 2011. — № 10–12. — С. 55–61

Отражено состояние и перспективы наращивания производства экологически чистой сельскохозяйственной продукции и продуктов питания. Раскрыто биологически-хозяйственные характеристики сельскохозяйственных культур. Доказана неотложная необходимость инновационного обеспечения аграрного сектора для решения проблемы повышения

dynamics of productivity, total gathering, cost price structure that efficiency of realization of a sugarbeet.

Ribachenko O.N. The main problems of feed production in Ukraine / O. N. Ribachenko // *AgroInKom*. — 2011. — № 10–12. — P. 34–37

It is made economical evaluation of the current state of feed production in Ukraine, determined the main causes and backgrounds of emergence of negative trends in the investigated area. It is found the structural changes that occurred in cultivated areas for agricultural crops in the last few years, and their impact on the formation of proposals of feed resources.

Koshkalda I.V. Efficiency of Use of Agricultural Land in the Context of Modern Farming / I. V. Koshkalda // *AgroInKom*. — 2011. — № 10–12. — P. 38–43

The present research analyzes the state of agricultural land. It grounds and suggests means to increase efficiency of use of land in the context of modern farming.

Shariy G.I. Conception financially administrative infrastructure of market of earths / G. I. Shariy, Yu. I. Mikitenko, O. V. Bukhalo // *AgroInKom*. — 2011. — № 10–12. — P. 44–47

The question of adjusting, of market, of earths and his infrastructural providing the State participating Landed bank and State Fund of earths is lighted uP. 3–5

Kobzev I.S. Problems of the rational use and reproduction of natural-resource potential in the agrarian sphere of Ukraine // *AgroInKom*. — 2011. — № 10–12. — P. 48–51

The modern state of the use and recreation of natural resources, involved in the agrarian sphere of Ukraine is analysed. Priority directions of modern agrarian policy are set that its realizations in the context of providing of process of reproduction of resource self-potential.

Shylo S.V. Development of agriculture is in context of ecological problems / S. V. Shylo // *AgroInKom*. — 2011. — № 10–12. — P. 52–54

The article deals the problem use of chemical preparations of agriculture is considered depending on correlation of the brought in organic and mineral fertilizers. The ways of introduction ecologically of safe technologies of growing of products of agriculture are offered.

Kulaets M. M. Ways of innovative support for production of ecologically clean agricultural products and foodstuffs / M. M. Kulaets, M. F. Babienco, O. D. Vitvitska [and other] // *AgroInKom*. — 2011. — № 10–12. — P. 55–61

The status and prospects for increasing of production of environmentally friendly products and foodstuffs are described. The necessity of innovative supply of agricultural sector of economy is proved.

качества продукции и обеспечения продовольственной независимости страны.

Александров Н.С. Концептуальные подходы решения социальных проблем украинского села / Н. С. Александров, А. А. Митченко, Л. М. Усаченко // *АгроИнКом*. – 2011. – № 10–12. – С. 62–66

Отражены проблемы современного украинского села и определенно основные направления повышения социальной стабильности и преодоления бедности сельского населения.

Супрун О.Н. Формирование и совершенствование институционального механизма регулирования аграрного производства / О. Н. Супрун // *АгроИнКом*. – 2011. – № 10–12. – С. 67–70

Отражены организационно-экономические принципы формирования и очерчено концептуальные аспекты совершенствования институционального механизма регулирования аграрного производства.

Кожемякина М.Ю. Формирование инвестиций в аграрной сфере Украины / М. Ю. Кожемякина // *АгроИнКом*. – 2011. – № 10–12. – С. 71–74

В статье рассмотрены тенденции в инвестиционных процессах, проанализированы источники формирования инвестиций в сельском хозяйстве Украины за счет собственных и привлеченных средств.

Майданевич П.Н. Формирование инвестиционных процессов в предприятиях аграрного сектора Украины / П. Н. Майданевич // *АгроИнКом*. – 2011. – № 10–12. – С. 75–76

Раскрыты особенности формирования инвестиционных процессов в аграрных предприятиях Украины. Предложены радикальные мероприятия относительно повышения инвестиционной привлекательности формирований отрасли и макроэкономической стабилизации в стране.

Черемисина С.Г. Инвестиционная деятельность в АР Крым и направления ее активизации / С. Г. Черемисина // *АгроИнКом*. – 2011. – № 10–12. – С. 77–82

Проанализировано современное состояние инвестиционной деятельности в регионе. Оценены динамические сдвиги форм и направлений инвестирования отраслевой экономики. Обнаружены основные проблемы, препятствующие эффективному развитию инвестиционного механизма, предложены основные мероприятия для активизации инвестиционной деятельности в приоритетных отраслях экономики.

Зленко О.В. Обеспеченность финансовыми ресурсами сельскохозяйственных предприятий и эффективность их использования / О. В. Зленко // *АгроИнКом*. – 2011. – № 10–12. – С. 83–86

В статье исследуются показатели эффективности использования финансовых ресурсов, а также оценивается финансовое состояние сельскохозяйственных предприятий.

Поляруш И.М. Страхование кредитного риска при банковском кредитовании аграрных предприятий / И. М. Поляруш // *АгроИнКом*. – 2011. – № 10–12. – С. 87–91

Aleksandrov N.S. Conceptual approaches of decision of social problems of ukrainian village / N. S. Aleksandrov, A. A. Mitchenok, L. M. Usachenko // *AgroInKom*. – 2011. – № 10–12. – P. 62–66

It is reflected the basic problems of the modern Ukrainian village are reflected and basic directions of rise of social stability and improvement of standard of living of rural population are offered.

Suprun O.N. Forming and perfection of institutional mechanism of adjusting of agrarian production / O. N. Suprun // *AgroInKom*. – 2011. – № 10–12. – P. 67–70

It covers the organizational and economic principles of formation and outlines the conceptual aspects of improving the institutional mechanism of regulation of agricultural production

Kozhemyakina M.Yu. Formation of investments in the agrarian sector of Ukraine / M. Yu. Kozhemyakina // *AgroInkom*. – 2011. – № 10–12. – P. 71–74

The article considers the trends in investment processes, analyzed the sources of investments in agriculture of Ukraine at the expense of own and attracted facilities.

Maydanevich P.N. Forming of investment processes in enterprises agrarian the sector of Ukraine / P. N. Maydanevich // *AgroInkom*. – 2011. – № 10–12. – P. 75–76

The features of forming of investment processes are exposed in the agrarian enterprises of Ukraine. Forward measures are offered in relation to the increase of investment attractiveness of formings of industry and macroeconomic stabilizing in a country.

Cheremisina S.G. Investment activity in Crimea and directions to its activation / S. G. Cheremisina // *AgroInkom*. – 2011. – № 10–12. – P. 77–82

The modern consisting of investment activity is analysed of region. The dynamic changes of forms and directions of investing of a particular branch economy are appraised. Found out basic problems, impedimental to effective development of investment mechanism, basic measures are offered for activation of investment activity in priority industries of economy.

Zlenko O.V. Material Well-being by the financial resources of agricultural enterprises and efficiency of their use / O. V. Zlenko // *AgroInkom*. – 2011. – № 10–12. – P. 83–86

In article parameters of efficiency of use of financial resources are investigated and the estimation of a financial condition of the agricultural enterprises of region is given.

Polyarush I.M. Insurance of credit risk at the bank crediting of agrarian enterprises / I. M. Polyarush // *AgroInkom*. – 2011. – № 10–12. – P. 87–91

Исследовано возможность уменьшения риска кредитования аграрных предприятий и принятия банком позитивного решения по кредитной заявке и обслуживания предоставленного кредита за счет постороннего резервирования средств для компенсации кредитных рисков.

Азизова К.Е. Налоги и их сущность в контексте современных условий / К. Е. Азизова // *АгроИнКом*. — 2011. — № 10–12. — С. 92–95

Рассмотрено механизм возникновения и утверждения налогов, определено их основную сущность и формы функционирования, а также прямого налогообложения — основного в аграрном секторе экономики.

Федорец М.С. Операции с депозитными вкладами как объект учетной системы кредитных союзов / М. С. Федорец // *АгроИнКом*. — 2011. — № 10–12. — С. 96–99

В статье раскрываются особенности учета расчетов с членами кредитных союзов по депозитным операциям и предложены мероприятия по их усовершенствованию.

Россоха В.В. Ретроспектива формирования производственных структур в Украине: управленческий подход / В. В. Россоха // *АгроИнКом*. — 2011. — № 10–12. — С. 100–108

Освещен опыт становления и функционирования производственных комплексов. Рассмотрены структуры управления производственными объединениями, их недостатки и преимущества. Обосновано перспективы развития территориально-производственных образований на принципах системного подхода с определением специализации региона, факторов эффективности, региональных целей и конечных результатов воспроизводства.

Шолудченко С.В. Особенности внедрения менеджмента качества на уборке урожая / С. В. Шолудченко, В. И. Котелянец // *АгроИнКом*. — 2011. — № 10–12. — С. 109–112

Рассмотрен вопрос управления производственными процессами на уборке урожая, координации действий разных управленческих звеньев, специалистов разного профиля и организации уборочных работ с целью снижения потерь сельскохозяйственной продукции.

Пронько Л.Н. Стоимость и капитализация предприятий и методы их оценки / Л. Н. Пронько // *АгроИнКом*. — 2011. — № 10–12. — С. 113–117

Рассмотрены основные понятия стоимости и капитализации предприятий, определены основные методы оценки действительной (справедливой) стоимости и капитализации.

Possibility of diminishing of risk of crediting of agrarian enterprises and acceptance of positive decision on a credit request and maintenance of allotted credit a bank is investigational due to the extraneous backuping of facilities for indemnification of credit risks.

Azizova K.E. Taxes and their essence in the context of modern terms / K. E. Azizova // *AgroInkom*. — 2011. — № 10–12. — P. 92–95

Are Considered mechanism of appearance and becoming of taxes, certainly them basic essence and basic forms of functioning, and also acceptability of direct taxation, as basic in the agrarian sector of economy.

Fedoretc M.S. Operations are after deposit holdings as object of registration system credit unions / M. S. Fedoretc // *AgroInkom*. — 2011. — № 10–12. — P. 96–99

The features of account of calculations are reflected with the members of credit unions after deposit operations and measures are offered on their improvement.

Rossokha V.V. Retrospective forming view production structures in Ukraine: administrative approach / V. V. Rossokha // *AgroInkom*. — 2011. — № 10–12. — P. 100–108

Experience of becoming and functioning of production complexes is lighted up. The structures of management production amalgamations, their failings and advantages, are considered. The prospects of development of territorial production educations are grounded on principles of approach of the systems with determination of specialization of region, factors of efficiency, regional aims and end-point of reproduction.

SholudchenkO S.V. Features of introduction of management of quality on harvesting / S. V. Sholudchenko, V. I. Kotelyanets // *AgroInkom*. — 2011. — № 10–12. — P. 109–112

The question of management production processes is considered on harvesting, co-ordination of actions of different administrative links, specialists of different type and organization of harvest works with the purpose of decline of losses of agricultural produce.

Pron'ko L.N. Cost and capitalization of enterprises and methods of their estimation / L. N. Pron'ko // *AgroInkom*. — 2011. — № 10–12. — P. 113–117

The main statements of evaluation, valuation and capitalization of enterprises are looked thoroughly. The basic methods of real evaluation of valuation and capitalization are defined.

Зміст журналу «АгроІнКом» за 2011 р.

Автор	Розділ, назва	№ журналу	Стор.
<i>Безуглий М.Д., Зубець М.В.</i>	Економічні аспекти реформування аграрно-промислового комплексу України	4—6	4—13
<i>Лобас М.Г.</i>	Розвиток світової економіки у глобалізаційному вимірі	4—6	14—15
<i>Лобас М.Г.</i>	Новітні тенденції в розвитку землеробства	7—9	3—5
<i>Лобас М.Г.</i>	Критерії лідерства в політико-управлінській діяльності	10—12	3—5
РИНОК ПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА ПОСЛУГ			
<i>Біленький О.Ю.</i>	Продукція сільського господарства «локомотива» світової економіки на світовому ринку	4—6	16—19
<i>Воскобийник Ю.П.</i>	Проблеми виробництва та формування ринку біопалива в Україні	7—9	25—28
<i>Гнатенко О.А.</i>	Значення маркетингу для підвищення конкурентоспроможності послуг страхових компаній України	7—9	29—32
<i>Захаріна О.В., Яценко О.М.</i>	Концептуальні засади формування регіональної продовольчої безпеки в умовах глобалізації економіки	10—12	6—11
<i>Захарчук О.В., Пішенина Т.І.</i>	Розвиток комерційних відносин у сфері освітніх послуг	7—9	33—37
<i>Ілліч Н.С.</i>	Ціноутворення на продукцію свинарства в регіоні	7—9	17—19
<i>Клокар О.О.</i>	Характеристика маркетингового потенціалу сільськогосподарських підприємств	7—9	11—16
<i>Кривенко Н.В.</i>	Тенденції розвитку внутрішньогалузевої торгівлі агропродовольчою продукцією	1—3	21—22
<i>Мамчур Л.В.</i>	Ринок м'яса Подільського регіону: сучасний стан та перспективи розвитку	4—6	24—27
<i>Олійник В.В.</i>	Механізми мотивації підвищення конкурентоздатності підприємств на ринку зерна	10—12	17—20
<i>Охріменко І.В.</i>	Методичні підходи до побудови системи заходів державного регулювання аграрного ринку	4—6	20—23
<i>Сало І.А.</i>	Вплив економічної нестабільності на розвиток вітчизняного ринку плодів	1—3	11—14
<i>Сало І.А.</i>	Світовий ринок плодів	7—9	20—24
<i>Тивончук Я.О.</i>	Методичні підходи до формування організаційно-економічного механізму активізації діяльності підприємницьких структур ринку молока і молокопродуктів	1—3	15—20
<i>Третяк О.М.</i>	Економічний зміст, роль, механізми та інструменти біржового аграрного ринку	7—9	6—10
<i>Третяк О.М.</i>	Інституціональне забезпечення біржового аграрного ринку України	10—12	12—16
<i>Черемісіна С.Г., Кальонова Г.Г.</i>	Порівняльна оцінка сучасного стану виноградо-виноробної галузі України та країн Європи	1—3	5—10
ПИТАННЯ РОЗВИТКУ АПК			
<i>Александров М.С., Митченко О.О., Усаченко Л.М.</i>	Концептуальні підходи вирішення соціальних проблем українського села	10—12	62—66
<i>Береговий В.К.</i>	Проблема забезпечення рибопродукцією населення України	7—9	59—62
<i>Бойко Л.М.</i>	Реорганізація агроформувань як напрям удосконалення земельних відносин	1—3	36—39
<i>Бугайчук О.В.</i>	Тенденції розвитку і значення хмелярства для галузей національної економіки	7—9	53—58
<i>Діброва А.Д., Чан-хі О.С.</i>	Розвиток системи державної підтримки виробників молока в Україні	4—6	34—38
<i>Дієсперов В.С.</i>	Сучасний стан діяльності сільськогосподарських підприємств: аналітичний огляд	1—3	29—35
<i>Дієсперов В.С.</i>	Завдання реформ — узгодження інтересів	7—9	38—41
<i>Карасьов В.Г.</i>	Оцінка земельного ресурсу сільських домогосподарств як головного джерела сільськогосподарського виробництва	7—9	52
<i>Кліщенко С.В., Марчук В.П.</i>	Формування інноваційного підходу до промислового вирощування та переробки волоського горіха	1—3	47—51
<i>Кобзєв І.С.</i>	Проблеми раціонального використання та відтворення природного ресурсного потенціалу в аграрній сфері України	10—12	48—51
<i>Кошкалда І.В.</i>	Ефективність використання сільськогосподарських земель в контексті сучасного господарювання	10—12	38—43

<i>Кулаєць М.М., Бабієнко М.Ф., Лайко П.А., Витвицька О.Д., Бузовський Є.А., Скрипниченко В.А., Лучник М.М.</i>	Інноваційне забезпечення продовольчої безпеки в Україні і світі	1—3	23—28
<i>Кулаєць М.М., Бабієнко М.Ф., Витвицька О.Д., Скрипниченко В.А., Лучник М.М., Музика П.М.</i>	Шляхи інноваційного забезпечення виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції та продуктів харчування	10—12	55—61
<i>Малієнко А.М.</i>	Біполярна структура агрокомплексу України, можливості співіснування його складових	7—9	42—47
<i>Марченко В.М.</i>	Тенденції самоорганізації молочної промисловості України	4—6	28—33
<i>Микитенко І.А.</i>	Вдалих досвід соціально-економічного розвитку білоруського села	7—9	63—66
<i>Рибаченко О.М.</i>	Основні проблеми розвитку кормовиробництва в Україні	10—12	34—37
<i>Руда О.Л.</i>	Розвиток зернового господарства регіону і його інвестиційна привабливість	10—12	26—30
<i>Русак О.П.</i>	Стратегія розвитку підприємств з виробництва продукції птахівництва	1—3	40—42
<i>Супрун О.М.</i>	Формування й удосконалення інституціонального механізму регулювання аграрного виробництва	10—12	67—70
<i>Фаїзов А.В.</i>	Олієжировий комплекс: проблеми і фактори розвитку	10—12	21—25
<i>Філаткін С.М.</i>	Правове регулювання та сучасний стан розвитку орендних земельних відносин в Україні	4—6	45—47
<i>Цимбал В.О.</i>	Проблеми розвитку обслуговуючої кооперації на селі	4—6	39—41
<i>Черній Н.С.</i>	Ефективність інвестицій у цвиробництво продукції сої	1—3	43—46
<i>Чирва І.В.</i>	Оцінка розвитку цукробурякового виробництва в регіоні	10—12	31—33
<i>Шарій Г.І., Микитенко Ю.І., Бухало О.В.</i>	Концепція фінансово-управлінської інфраструктури ринку земель	10—12	44—47
<i>Шило С.В.</i>	Розвиток сільського господарства в контексті екологічних проблем	10—12	52—54
<i>Юрій Т.П.</i>	Зайнятість у сільськогосподарських підприємствах регіону	4—6	42—44
<i>Яворська Т.І.</i>	Фермерські господарства: недоліки та переваги сучасного розвитку	7—9	48—51
КОРПОРАТИВНІ ВІДНОСИНИ			
<i>Данкевич А.Є.</i>	Напрями підвищення ефективності господарської діяльності агрохолдингів	4—6	76—78
<i>Олійник О.О.</i>	Становлення агропромислової інтеграції в Україні	4—6	71—75
ІННОВАЦІЇ, ІНВЕСТИЦІЇ			
<i>Дідковська Л.І.</i>	Краплинне зрошення: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку	7—9	79—82
<i>Коденська М.Ю.</i>	Обґрунтування необхідності розробки інвестиційних проектів у розвиток біоетанолової галузі на базі продукції цукробурякового виробництва	4—6	48—53
<i>Кожем'якіна М.Ю.</i>	Формування інвестицій в аграрній сфері економіки України	10—12	71—74
<i>Кулаєць М.М., Просянік В.М., Бабієнко М.Ф., Витвицька О.Д., Бузовський Є.А., Скрипниченко В.А.</i>	Інноваційна складова виробництва як фактор забезпечення продовольчої незалежності	4—6	54—60
<i>Кулаєць М.М., Просянік В.М., Бабієнко М.Ф., Витвицька О.Д., Скрипниченко В.А., Лучник М.М.</i>	Функціонування ринку науково-технічної продукції та його інформаційне забезпечення	7—9	75—78

<i>Майданевич П.М.</i>	Формування інвестиційних процесів у підприємствах аграрного сектору України	10—12	75—76
<i>Олійник Т.І.</i>	Інвестиційна політика АПК та її механізм у процесі відновлення основних засобів виробництва	4—6	61—65
<i>Роганіна В.Є.</i>	Інноваційний розвиток овочівництва	7—9	83—85
<i>Росоха В.В.</i>	Інноваційно-технологічне забезпечення розвитку економіки: український вимір	7—9	67—74
<i>Соколов Д.О.</i>	Визначення та етапи становлення технологічних укладів	4—6	66—70
<i>Удова Л.О.</i>	Інноваційні перетворення особистих селянських господарств: зарубіжний досвід та українські реалії	7—9	86—90
<i>Черемісіна С.Г.</i>	Інвестиційна діяльність в АР Крим та напрями її активізації	10—12	77—82
АГРАРНІ ВІДНОСИНИ			
<i>Жерибор Л.Л.</i>	Особливості формування рівня життя сільського населення на прикладі Житомирської області	7—9	95—98
<i>Супрун О.М., Шпикуляк О.Г.</i>	Соціальний капітал у розвитку аграрної економічної системи	7—9	91—94
ФІНАНСИ, ПОДАТКИ, ОБЛІК			
<i>Азізова К.Е.</i>	Етапи формування та розвитку податкової системи в сільському господарстві України	7—9	110—115
<i>Азізова К.Е.</i>	Податки та їх сутність у контексті сучасних умов	10—12	92—95
<i>Борщ А.Г., Борщ О.Г.</i>	Формування емісійної політики в системі управління капіталом акціонерних агропромислових підприємств	1—3	59—63
<i>Булат М.А.</i>	Концептуальні основи управління видатками бюджету на підтримку сільського господарства	1—3	73—75
<i>Говорушко Т.А., Гудзь Ю.Ф.</i>	Сучасні проблеми кредитування суб'єктів підприємницької діяльності	1—3	68—72
<i>Говорушко Т.А., Лановська Г.І.</i>	Аналіз фінансових результатів підприємств спиртової галузі харчової промисловості	7—9	99—103
<i>Жук В.М.</i>	Обліково-аналітичне забезпечення земельних відносин	7—9	116—121
<i>Зленко О.В.</i>	Фінанси сільськогосподарських підприємств: теоретичний аспект	7—9	104—105
<i>Зленко О.В.</i>	Забезпеченість фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств та ефективність їх використання	10—12	83—86
<i>Мац Т.П.</i>	Підвищення аналітичних можливостей фінансової звітності щодо основних засобів сільськогосподарських підприємств	7—9	106—109
<i>Мних А.М.</i>	Вплив державного боргу на економіку та соціальну політику держави	1—3	52—53
<i>Росоха В.В., Осетрова О.П.</i>	Управління вартістю бізнесу в процесі фінансового оздоровлення підприємств	1—3	64—67
<i>Саблук Р.П., Коваленко О.В.</i>	Малі підприємства в системі корпоративних фінансів	1—3	54—58
<i>Поляруш І.М.</i>	Страховання кредитного ризику при банківському кредитуванні аграрних підприємств	10—12	87—91
<i>Полуляхова О.О.</i>	Особливості фінансово-кредитного забезпечення підприємств споживчої кооперації	1—3	76—79
<i>Федорець М.С.</i>	Операції за депозитними вкладками як об'єкт облікової системи кредитних спілок	10—12	96—99
НАУКА І ВИРОБНИЦТВО			
<i>Барвінченко В.І., Олійник В.Я.</i>	Функції ґрунту та інших компонентів основного засобу сільськогосподарського виробництва	4—6	90—91
<i>Біленький О.Ю.</i>	Локомотиви світової економіки	1—3	100—102
<i>Білоусько Я.К., Товстоп'ят В.Л.</i>	Тенденції і перспективи техніко-технологічного переоснащення сільського господарства	7—9	130—132
<i>Данкевич А.Є.</i>	Ефективність використання виробничих ресурсів в умовах корпоратизації	7—9	122—124
<i>Коваленко Є.Я.</i>	Вплив концентрації на ефективність виробництва зерна продовольчих і круп'яних культур в аграрних підприємствах зони Степу України	4—6	92—94
<i>Коваленко Є.Я.</i>	Перспективні розміри і структури концентрації зерновиробництва сільськогосподарських підприємств північних й північно-західних районів степової зони України	7—9	133—136
<i>Коренюк П.І.</i>	Проблеми підвищення продовольчої ефективності відтворення земельно-ресурсного потенціалу	1—3	89—95

<i>Кучер А.В.</i>	Інтенсивність виробництва гречки	4—6	95—97
<i>Мартинишин Я.М.</i>	Оптимальні строки служби техніки сільськогосподарських підприємств	7—9	125—129
<i>Паштецький В.С.</i>	Методологічні аспекти дослідження раціонального землекористування агросфери	1—3	85—88
<i>Пронько Л.М.</i>	Вартість і капіталізація підприємств та методи їх оцінки	10—12	113—117
<i>Росоха В.В.</i>	Ретроспектива формування виробничих комплексів в Україні: управлінський підхід	10—12	100—108
<i>Татарчук Л.М., Зайцева Л.А., Нелипа Г.П.</i>	Олександр Васильович Чайанов — син свого віку	7—9	137—140
<i>Хомин І.П.</i>	Попит і пропозиція як чинники ціноутворення у контексті поглядів Пола Хейне	4—6	83—89
<i>Чорний Г.М., Ястреб М.П., Кучер О.В.</i>	Новітній підхід до змісту управлінської діяльності в агроформуваннях	1—3	80—84
<i>Чорний Г.М., Ястреб М.П.</i>	Аграрний менеджмент: семасіологічний аналіз управлінських методів	4—6	79—82
<i>Шолудченко С.В., Котелянець В.І.</i>	Особливості впровадження менеджменту якості на збиранні урожаю	10—12	109—112
<i>Шумський А.В.</i>	Ефект синергії при визначенні інноваційного потенціалу підприємства	1—3	96—99
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ <i>Доробок наукової школи академіка Саблука П.Т.</i>			
<i>Росоха В.В.</i>	Виробничий потенціал аграрних підприємств: методологія, методика, державне регулювання розвитку (<i>довідь, виголошена під час захисту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук</i>)	4—6	98—103
КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ			
<i>Збарський В.К.</i>	Державна підтримка розвитку сільських територій	7—9	142
<i>Савчук В.К.</i>	Відтворення і ефективне використання потенціалу аграрного сектору економіки України	7—9	141
ЮВІЛЕЇ			
	Миколі Григоровичу Лобасу — 60 років	1—3	1—2
	Петру Трохимовичу Саблуку — 70 років	4—6	1
	Олександр Михайловичу Шпичаку — 70 років	4—6	104—105
<i>Кісіль М.І.</i>	Харківському національному аграрному університету — 195 років	10—12	118—119
ПАМ'ЯТІ ВЧЕНИХ			
<i>Шатько О.В.</i>	Пам'яті вченого (до 100-річчя від дня народження І.І. Жадана)	4—6	106
<i>Шатько О.В.</i>	Світла пам'ять Володимиру Юхимовичу Протасову (<i>до 85-річчя від дня народження</i>)	10—12	119—120

Шановні читачі!

Наш журнал можна читати на сторінці Інтернету

<http://www.iae.kiev.ua>